ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIV. | Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обемі півтретя аркуша.
ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ:
З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 злр., [для заграници 8 рублів або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 злр., [для заграници 6 рублів або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

1893.
У Львові
1 [13] жовтня.

Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без подаваня причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

Ч. 19.

Поміж ворогами.

ПОВІСТЬ ІВАНА ЛЕВІЦЬКОГО.

[Далї.]

О. Артемій побіг до письмового стола, що стояв в столовій, витяг з шухляди шість листів паперу, заглянув в чорнильницю. В чорнильниці було чорнила тільки на днї. О. Артемій вхопив пляшечку з чорнилом, бурхнув в чорнильницю і спотання налив чорнила трохи вщерть. Він сїв за стіл і почав думати.

— Вже коли писати, так писати, щоб і рук не паскудити. Спишу я все його життє, — думав о. Артемій.

І він почав, як кажуть, трохи не од Адама: написав, як старий Коцюба оддав сина свого в школу, як хотїв вивести його на праведника, написав про те, що Леонтий Петрович тягав ся по сьвітах, бував в бувальцях, служив в москалях, був військовим писарем, а далї пішов служити на залїзну дорогу; написав, як він на залїзній дорозі ніби то проривав мішки з бакаліями, точив з мішків риж, родзинки, миґдали, витягав фіґи, ріжки, як це все він з компанією продавав жидам за половину цїни... О. Артемій писав швидко, хапком. Його перо, як несамовите, бігало на папері, пищало, скрипіло, цьвірчало, як горобець, ще й до того бризкало. За ці бризки на бумагах о. Артемій нераз діставав навіть замітку од консисторських протоєреїв. В азартї о. Артемій стромляв перо в повну чорнильницю, сягаючи аж до дна. Перо ляпало на стіл, на папір; дві краплї ляпнули на білу стїну й сїни, мов дві мухи. Довго писав він, виливав увесь свій гнів, аж доки рука не зболїла.

Василь Гречулевич.

О. Артемій втомив ся, зітхнув і примітив, що для звичайного листа вийшло занадто багато.

— Ох, лишенько! Це-ж вийде цїле „посланіє“! Треба вкоротити, — подумав о. Артемій.

І він почав вкорочувати, перечитав написане. І швидко потім на фіґах, родзинках та миґдалах простягла ся довга чорна ковбаса од краю листа до краю. На праведника впали хрестики рядочком. Чим далї, тим ряснійше лягали на папері чорні ковбаси; цїлі стрічки зачеркував він рядочками хрестиків, неначе грав в хрестики та ковбаси. Перо бризкало на всї боки. Перший лист вийшов поцяцькований, схожий на чудернацьку перську материю або на турецький рукопис.

— А цур йому! Багато чести задля писаря писати про все його життє. Треба приступати просто до дїла, — подумав о. Артемій; — спишу його писарські кривди.

І він почав писати про ті кривди і закінчив так: „Якби я списав усї кривди й усю неправду Коцюбенка, то в мене-б і паперу в стрілї на це не стало. Та й хто не знає про ці кривди? Усей сьвіт знає про їх, хіба окрім вас... Хто обдурює людий в волости більше за всїх? Коцюбенко. Хто сипле, як з мішка штовхани,

стусани, помордаси, поляпаси та потилишники мужикам? Він же, той самий Коцюбенко. Хто краде й переводить громадські гроші і кладе в свою кишеню? Коцюбенко. На ремонт управи громада постановила видати двісті карбованців. А хто бачив той ремонт? Пять мазальниць обмазали та оббілювали управу за два дні і дістали од писаря по осьмигривенникy за день. От і ввесь ремонт! А де-ж решта гроший? В кишені в Коцюбенка. Економія дала дубів та деревні на місток. Люди звезли дуби і звезли деревню і склали коло мосту. А де ті дуби? Де та деревня? З їх давнійший голова поставив собі сад для свиний, а Коцюбенко забрав собі дуби на стовпи на новий дім. А міст стоїть, як стояв, і сам писар з писаршою раз провалив ся на мосту. Писар — чоловік лихий, лайливий, битливий. Він побив рідного батька в волости, управі, лаяв волосного жінку, дуже шановну горобцівську матрону, усякими поганими словами, звав її свинячою мордою. Нашу стару старостиху лаяв в батька-матір, ще й назвав собачою порібриною і сухореброю шкапою... Рідного батька звав свинячим хвостом. Він настренчує громаду проти духовенства, проти мене, — підпоює мужиків, наговорює їх проти мене, свого духовного пастиря. Він псує моральність народа, розпаскудив в селі моїх парафіян, бунтує людий проти мене... Він пускає в село штундівських проповідників і вони ходять по селу, мов ті вовки по улицях серед дня. Це не пастир, а якийсь пройдисьвіт, бунтовщик. Я догадуюсь, що це якийсь соціялїст, комуніст, бунтовщик! Це не писар, а сам антихрист! Це горобцівська холєра, Горобцівська Панама! Приймість його з місця і посадіть якого університетського молодого юриста. Коцюбенко збавить горілкою та пянством усяку моральність в народі на довгі, довгі часи! Йому жиди несуть рибу, дають мясо, борошно дурнички....“

Так закінчив свій лист о. Артемій, вхопив в долоню перо і з усієї сили поставив точку. Перо хруснуло й квакнуло, як роздавляна жаба. На папері зісталась чорна здорова капка з промінням навкруги. Такі точки з ламанням пер ставлять бурсаки, тоді як скінчать останній писаний екзамен перед вакаціями. О. Артемій мабуть пригадав старовину в той час. Він перебілував чорняк дуже чистенько, але на кінці таки не вдержав свого баского пера: забризкав добренько і одіслав парубком до мирового посередника.

Мировий прочитав той лист і осьміхнув ся.

— Ну, прислав мині о. Артемій цілий горщик приску та ще й дуже гарячого! — подумав він: — але треба наїхати та обревізувати горобцівську управу. Треба переглядіти книги. Щось там та є!

Мировий не довго й гаяв ся: через тиждень приїхав в Горобцівку, зайшов в волосну управу і почав ревізию. Писар подав йому усі книги. В книгах було все справно записано: увесь прихід і всі видатки були вилічені добре й позаписувані. Усі бумаги були впорядковані й попричалювані до купи до кожного діла. Мировий довго перевіряв, переглядав кожне діло, а писар стояв позаду та тільки осьміхав ся собі під ніс: на цьому мов не впіймаєш!

Мировий поїхав далі в обїзди по волости, але куди він не приїжджав, скрізь вже говорили на Коцюбенка й судили його. Недобра слава скрізь пішла про його по всій околиці; бо, як кажуть, добра слава лежить, а недобра слава, як кінь, біжить.

— Шкода мині цього Коцюбенка! — думав мировий. — І пише гарно, і писар з його дуже справний. Я знаю, що він краде й бере хабарі. Та й який писар не краде вкупі з головою. Але Коцюбенка не впіймати по книгах: в його в книгах і в бумагах є усі виправдні документи. Та ба! Прийдеть ся скинути його з місця.

Вернувши до дому, мировий написав в горобцівську волосну управу бумагу: Коцюбенко втратив місце писаря. Це було на саму „вербу“.

Вранці в вербну суботу писар дістав бумагу од мирового, сидячи за ділами в управі. Прочитавши бумагу, він зблід, вхопив шапку і пішов до дому. Писарші не було дома: вона побігла за якимсь ділом до дячихи. Серед сьвітлиці стояв вже накритий для обіда стіл. Куховарка поралась в пекарні. Писар, блідий, як смерть, з лютими очима, з розкудланим волоссєм на голові, бігав по сьвітлиці од кутка до кутка тревожно, швидко, неначе тигр, запертий в клітці. Він все хапав ся долонею за голову, запускав пальці в густий чуб і смикав волоссє з усієї сили, неначе шукав в чубі собі поради. Але ніякої поради там він не знаходив: його писарство в горобцівській волости пропало на віки. Писар це добре знав, і його тільки брала злість на своїх ніби то ворогів та неприхильців. Він був злий і на мужиків, і на Лескову жінку, і на свого батька, а більше за все на о. Артемія.

— Це його діло! Це він вчинив мині капость! Якби не він, я вдержав ся-б на своєму місци. Не дурно-ж він посилав свого наймита верхом до мирового! Він післав на мене супліку!

І писар спинив ся коло столу і вдарив кулаком об стіл, що було сили.

— Я-ж йому цього не спущу! Полетить і він з парафії. Буду слати ніби од громади прошеннє за прошеннєм до владики, до консисторії. Десять, двадцять прошеннів пошлю, а таки його витурлю з Горобцівки! — думав писар, бігаючи од кутка до кутка. — Я одніму в його спокій у день, вкраду в його сон у ночі. Я не допущу йому дістати наперсного хреста. Я вирву в його з рук того хреста! Я його обчорню, обганю: стане він чорнійший од чорної ночі перед своїми начальниками! — говорив голосно писар і показував кулак сволокови та стелі.

Писар знов в одну міть спинив ся коло столу і тріснув кулаком по столі. Тарілки, ножі й вилки, загарчали, як собаки, аж підскочили.

— Поставлю дві відрі, поставлю три відрі горілки мужикам! Напою їх, а таки свого дійду! Я-ж накручу на його супліку. Я-ж йому підставлю стільця під ноги! Бебехне він з Горобцівки! Отоді й я зарегочусь.

І писар мстиво й голосно зареготав ся та так чудно, неначе в стайні кінь заіржав. Він знов став коло столу, постояв трохи і знов тарахнув кулаком по столі. Кулак впав на край стола. Стіл перехнябив ся на бік. Дві тарілки бряжнули об діл і розбились. Писар знов зареготав ся, неначе кінь в стену заіржав.

Перелякана куховарка заглянула в сьвітлицю через двері, зирнула на писаря. Його вид був лютий, страшний. Молодиця прожогом кинула ся в двері, побігла до дяка, — вбігла в хату, викликала писаршу на двір і сказала тихо:

— Ой ідіть швидче до дому! З Леонтієм Петровичом щось ніби стало ся: бігає по сьвітлиці, нічого не говорить, увесь позеленів, посатанів, та все кулаком лупить об стіл. А тарілки впали з стола до долу та й побились. Щось так неначе він, борони Боже, збожеволів або здурів, вибачайте мині: не то регочеть ся, не то ірже по-конячий та рве на собі волоссє. Ой, Господи! Так перелякав мене, що в мене аж в душі похололо. Коли-б не посадили його в божевільню!

Прибігла писарша і сама злякалась, вглядівши зелений вид та несамовиті очи свого чоловіка.

— Що з тобою? На що ти тарілки побив? — спитала писарша.

— Бо мене мировий скинув з писарства. Ти вже не писарша, я не писар. А все через того... Я-ж йому!...

Писарша заплакала. Втираючи сльози, вона втішала й заспокоювала свого чоловіка. Він трохи втихомирив ся, сів поруч з жінкою на ослоні, обхопив її повний стан рукою і з щирим коханнєм пригорнув до себе.

— Тепер ти в мене одна втіха на всьому сьвіті. Не жури ся! Якось будемо жити! — сказав писар і важко зітхнув.

Того таки дня вчительша аж тричі пройшла проз самісінькі писареві вікна і блищала своїми великодними очима — просто в самі писаршині очи.

На великому тижні писар почав складати прошеннє на батюшку ніби од усієї горобцівської громади. Прошеннє було написано хитро, облесливо і разом з тим з отрутою. Писар знав, що в консисторию не можна висипати горщик гарячого приску, бо через це можна було-б тільки програти діло. І він вилив в консисторию відро сліз та цебер „єлея“, але влив туди чимало крапель отрути, довільних для отроїння одного чоловіка. Писар написав до консисторії ніби молитву, і молитву дуже слізну, написав і до консисторіи, і до архієрея

разом, мабуть, щоб прошення не потаїли. Прошенне було написано ніби од горобцівської громади.

Прошенне було велике й довге. З початку прошення громада писала, що о. Артемій був колись дуже добрим для людий, правдивим духовним пастирем. Усім він давав тоді пораду, і бідним, і удовам, і сиротам, навчав на добро, наводив на добре путтє, напутнював і старих і малих, вчив і словом і дїлом в храмі божому, і поза храмом; громада вже хотїла просити, щоб його настановили в Горобцівці протоєреєм і дали йому золотого хреста. Довге прошенне на кінцї гнуло одначе зовсїм не туди, звідкіль починалось. „Тепер же ми з гіркими та дрібними сльозами в очах жалїємо, що наш духовний пастир став не такий, який був попереду, може й за гріхи наші. Він в церкві і тепер навчає правдї, а поза церквою чинить усякі кривди: розпустив сторожа, титаря й дяка. Сторож і титар небогобійно крадуть церковні гроші, а дяк потрїпує навіть старих і благочестивих дїдів, не то що чоловіків та молодиць усякими непотрібними словами: анциборами, харцизниками, людоїдами, шибенниками і усякими безумними словами. І сам наш духовний отець налаяв нашого писаря, шановного й благочестивого, налаяв та ще й при людях антихристом! Він сам збиває з пантелику людий, навчає на усе лихе, піднїмає людий проти власти, бо ославив, обговорив і обездовірив перед начальством нашого писаря, Леонтия Коцюбенка, чоловіка чесного, ні в чому поганому не заздрінного, через що наша волость втратила писаря, найлїпшого може на всю ґубернію“. В кінцї прошення прикинули, що о. Артемій бере велику плату за треби і не держить в церквї скриньки для скидання плати за треби, щоб опісля дїлити доходи з дяком, не послухавши недавнього приказу з консисторії. Громада просила перевести з Горобцївки о. Артемія, а на його місце післати в Горобцївку луччого й вартнїйшого пастиря: „І просимо, і благаємо з слїзми, — просила ніби громада, — і смиренно припадаємо до ніг: прийміть од нас о. Артемія! Прийміть, або хоч покарайте і нашого дяка! Нехай він не має нас якимись анциборами, антихристами та всякими „безецними“ словами; нехай він не плює на чесну громаду з крилоса, бо він на Зелені Сьвятки обплював усю лисину старому Охрімови Бадьорцеви, і старий Охрім став сьміховищем на всю Горобцївку і день і ніч плаче од такого сорому. Та й ми усї і день і ніч проливаємо сльози, бо нема нам полегкости і вже не знаємо, де й правди шукати“.

Писар, хоч і сам писав прошенне, але під прошеннєм сам не підписав ся: підписались тільки його приятелї та ті, котрих він підпоював горілкою.

Довго не було одповіди на те прошенне з консисторії. Вже аж лїтом о. Артемій дістав бумагу з консисторії, в котрій говорилось, що на його громада жалїлась архієреєви, але пісьля справок виявилось, що він тільки обвиноваченій в консисторії в одному: що не держить в церквї скриньки для складання туди гроший за треби, бо про ті скриньки був розісланий недавно указ. Консисторія знала, що о. Артемій бере за треби звичайну плату, знала добре і про давне змаганнє о. Артемія з писарем.

— Це Коцюбенко підвів під мене підступ! — сказав о. Артемій і постановив виселити Коцюбенка з села.

— Або мінї, або йому не бути в Горобцївці! Ми в-двох тут не помиримось! — крикнув о. Артемій.

Він сів за стіл і зараз таки переробив свій лист до мирового про Коцюбенка: одну перерібку назвав кореспонденцією з К. повіту, а другій дав заголовок прошення до київського ґенерал-ґубернатора. О. Артемій зараз махнув до Київа.

Він побував в редакції одної ґазети, потім другої, показав свою кореспонденцию, жалїв ся на писаря і просив напечатати свою допись з села. Але редакції певно боялись попекти собі руки тим горшком приску і не схотїли печатати. Ґенерал-ґубернатор прийняв о. Артемія дуже ласкаво, взяв прошення і обіцяв заступитись за його: обіцяв післати свого урядника розвідати, розпитати про писаря. О. Артемій вернув ся до дому спокійнїйший.

Перегодя прибіг в Горобцївку урядник, розвідав, розпитав і придоклав своєму начальникови, що писар Коцюбенко не вчинив нїчого такого, за що-б заслуговував на виселїннє з Горобцївки.

О. Артемій і руки опустив: протоєрейського хреста йому все таки не дали. А писар ставив новий просторний дім під залїзнею покрівлею, взяв в посесию землю у сусїднього пана і задумав господарювати, та ще й став сїльським „аблакатом“. Він очевидячки і не думав виселитись з села, а назворіт, — думав закоренитись в Горобцївці до своєї жизности.

Тодї писар почав бити о. Артемія по найпочувливійшому місци: по кишенї. Він скрізь наговорював людий не платити батюшцї за треби, або платити в-двоє менче, нїж попереду платили. Парафія стала нїкчемна. О. Артемій збіднїв, зубожів і почав думати вже про перехід в друге село.

— А хто виграв, а хто програв? — часто говорив писар до своїх приятелїв. — Отже я зістанусь в Горобцївці, а він мусить вийти.

А тим часом, говорячи це, Коцюбенко важко, важко зітхав: він знав, що вже на віки втратив і добрий, і легкий писарський хлїбець.

IX.

В кінцї лїта Леонїд Семенович одпростив ся до дому, щоб навідатись до свого батька. Од останньої станції залїзної дороги до батькового хутора було всього верстов з пятнадцять. Леонїд Семенович найняв жидка візника, вже на вечірнім опрузї перебіг Богуслав і виїхав на високе богуславське взгірє. З високого пункта перед ним неначе розгорнулась горяна місцина на двадцять верстов навкруги, як захоловші велитенські филї бурливого моря. Гори й горби, перетяті глибокими долинами та балками, неначе грали в хрещика, розбігались на всї боки чередою; вони були вкриті нїби картатими квітчастими хустками та плахтами: то зеленїли смугами озимини, то чорнїли ріллею, то жовтїли стернею, то подекуди червонїли пісьля скошених гречок. Десь далеко мріли в сизому тумані білі хатки сел, виглядали верхи церков та дзвінниць. В далекій імлї на горах мріли довгі смуги лїсків, неначе сизі хмари полягли на гори.

Вечірне сонце обливало усї гори червонуватим тихим сьвітом. В долинах полягла легка сиза імгла і закутувала ряди зелених верб, натякаючих на села, заховані в балках та ярах. На дворі стояла тиша. Леонїд Семенович задумав ся, дивлячись на рідні гори.

І на людий дуже практичних часом находять хвилї поезії; і на їх черству душу часом повіває своїм духом поезия чи з синього неба, чи з сизого моря, чи з зеленого лїса, чи з мельодиї і музики. І вони самі часом не счувають ся, звідкіль це найшов на їх такий чудний сентіменталїзм. Леонїд Семенович, хоч був практичний і зовсім не поетичний чоловік, але мав серце мягке й добре. Він і сам не счув ся, як черкнулась об його крилом ця поетична хвиля, неначе та ластівка, що несподївано влетить в хату через одчиняне вікно, полїтає, покрутить ся, як похапливий гість, звеселить хату, випурхне і счезне в зелених гільках саду.

Леонїд Семенович задивив ся на червонясті гори, впізнавав рідні долини й пригорки. Он на горбі сяє білими стїнами панський дім; вікна неначе горять червоним огнем; там за горою батьківський хутір. А ондечки далеко, на горизонтї полягли сизими хмарами лїски та гаї! То горобцївські гори й лїси...

І думки молодого хлопця наче спустили ся з тих далеких гір в долину. Там під тими горами ставок. Понад ставком розкинулась Горобцївка.

— На тому ставку ми плавали човником... з Ватею... Там пробуває Ватя... — думав молодий хлопець.

І вид Ватї несподївано став перед ним в поетичній далечі. Він згадав і її гарні очи, і її чорні брови; повні коральові уста неначе осьміхнулись до його принадним осьміхом. І той вид заступав усї згадки про инчих паннів, яких він знав, і стояв перед ним, і дражнив його і манив.

Леонїд Семенович зітхнув.

— Чи помирив ся зять з о. Артемієм, чи може вже до сього часу вони стали ворогами на смерть? Коли-б помирив ся... Коли-б помирив ся.. А як не помирив ся? Чи до ладу буде мінї тоді їхати до Ватї? А як мене й не приймуть там? — думав Леонїд Семенович.

*

І він в думці забажав, щоб настав мир між ними. Його жартовлива, жвава й шумлива вдача вже нїби входила в свої береги, як входить в свої зелені береги весняний бурливий та шумливий потік. Задума полягла на його чолї, як ті сизі тїни понад горами.

— Як приїду до батька, зараз таки побіжу конем до Леонтия Петровича, до Федосиї Карпівни, сам їх розпитаю про все, розпитаю про Ватю. А може вона вже й жениха має... вона з достатками, поважна, тиха на вдачи... Може вже її хто й посватав... Поїду зараз до Горобцївки, зараз!

Молодий хлопець вже був ладен звернути на повороткy шляху в Горобцївку. Його брала нетерплячка. Але він глянув на сонце. Сонце вже ховалось за богуславський лїс.

Поїду завтра, поїду завтра раненько. Сам про все довідаюсь. Батько й стара мати нїчим не цїкавлять ся; нїчого од їх я не допитаю ся. Там то їм клопоту про Ватю, про о. Артемія! Їм в думці воли та корови... Завтра субота, чи неділя... чи то пак субота. В неділю піду до горобцївської церкви: певно побачу Ватю. [Далї буде].

СОСНА.

З вітром весняним сосна розмовляла
Вічно-зелена сосна,
Там я ходила і все вислухала,
Що говорила вона.
Ой не „зеленого шума“ сьпівала
Вічно-смутная сосна...
Нї, не „зеленого шума“!
Чула ся в гомонї тяжка зимовая дума.

* * *

Ранком зимовим діброва мовчала,
Наче замерла сумна,
Тілько рясним верховіттєм шепотала
Вічно-зелена сосна;
Там я ходила і все вислухала,
Що говорила вона, —
Та не веселая дума
Чула ся в гомонї того „зеленого шума“!...

Леся Українка.

СОНЕТИ.

XVIII.*)

Мов злотистиї перлини,
Хвиль котючих течия
В берегах шовкових лине
І плескоче і сия...
А за нею що хвилину,
Наче срібная змія,
Знов біжить струмок без впину
В сьвітозорвї краї...
Так життя людського хвилї
І шумливі і блескучі
Плинуть в мірній течиї,
Залишивши всякі цїлї
Та думки живі й пахучі
На житнечій колії...

XIX.

Десь, кажуть, є край той, де доля зорить,
Де серце надбите не стогне що мить,
Де люди не знають негоди.
Де щастє рожеве сия та горить,
Де сповнено кожне бажаннє та хіть,
Де мріям є право свободи...
І люди шукають країни тиї,
В нїй бачуть свої ідеали, —
Шукають і будуть шукати її,
Як перш колись другі шукали,
А тільки-б подати їм сьвітло сьвяте,
Щоб люди не стали слїпими, —
Побачили-б миттю, що щастє злоте
Блещить та хожає між ними!

XX.

Мов етерний той сон, мов примара злота,
Що в повітрі огнем заблищала,
Усьміхнулась менї давня мрія сьвята
Дорогого мого ідеала:
Засьвітилась вона над похмурим життєм,
Загатила весь шлях мій квітками
І всю душу менї, мов яскравим огнем,
Залила чарівними думками.
Але миттю піднявсь вітер з півночи злий,
Він дмухнув у лихій хуртовинї
І всї мрії мої він розвіяв страшний...
І квітник моїх дум та блискучих бажань,
Що засяли менї після грізних страждань,
Він морозить що раз і по нинї...

XXI.

Крутить віхола та виє
На просторах степових;
Снїг пухкий, мов килим, сїє
У перлинах дорогих...
Степ закрив ся і не мрієе,
Дух життя в ньому затих
І єдина негідь віє
На крилах своїх сумних...
Сумно, сумно на роздолї...
Сумно оком смутняним
Розглядати в менти хмурі
Під утиском злої бурі
Пишний край булої волї
В забуттї якімсь страшнім...

Ів. Стешенко.

*) Гл. Чо 17 на стор. 328.

В ТЕМРЯВІ.

Оріґінальна драма в V дїях і шести одмінах М. Старицького.

Присьвячую
ВИСОКОПОВАЖНОМУ АРТИСТОВИ
МИКОЛЇ КАРПОВИЧУ САДОВСЬКОМУ.

ДЇЄВІ ЛЮДИ:

Тетяна Онуфріївна Коломийчиха — багата вдова, жінка уже лїтня; ходить в намітці.

Домаха — дочка єї, лїт 20-ти; гарно прибрана.

Степан Петраш — чоловік Домашин, молодий, хворий. Іритуєть ся і запалюєть ся в розмові хутко, важко дишачи і тодї кашля.

Марина — дївчина лїт 18-ти, з другого села. Ходить вся в чорному, мов послушниця; говорить тихо з повагою; часто зітха.

Тягнивус, Ляріон Потапович — старшина; товстий, задушливий. Чуб низько на лоб; оливою мастить. Все морга очима й зітха, а під чаркою гика й сопе.

Лобчинський, Лукян Гаврилович — писар; молодий, важкий; закида в розмові по московськи; носить борідку; ходить в ботфортах і піджацї; говорить трохи в ніс.

Мошка Шпіґель — шинкар; середнїх лїт, низько остриженний з вйсочками; борода довга. Дуже жвавий в рухах і при розмові аж захлипаєть ся, сьпіва. З западнього краю.

Рівка — єго жінка; товста, курноса, в атласному парицї; чухаєть ся часто.

Петро Мороз — сивий, згорблений дід.
Свиридиха — ще не стара баба; ряба.
Циганка-знахорка — стара, чорна в рямі; голова обверчена ганчірка́ми, як копиця.
Леонтій — молодий парубок, простакуватий; наймит.
Наталка — літ 16-ти, попиха́ч. Обоє у Коломийчихи.
Подорожня, **Подорожній** } люди з Маринииого села; проча́ни.

ДІЯ ПЕРША.

На первім плані: з-права кущ, за ним колоди; з-ліва — кавалок греблї з мостиком, під яким видко воду [по греблї і мостику ходять]. На другім плані зправа коршма з ганком; за нею видко руїну повітки. На третім плані, або 4-ім, з-ліва частина фасаду домика з написом: „Волостное правленіе“; за ним і перед ним проходи. Задня завіса — вид села; близь шинку колодязь з журавлем і коритом. На греблї високе дерево. Лаштунки і арки лісні. Літо. День.

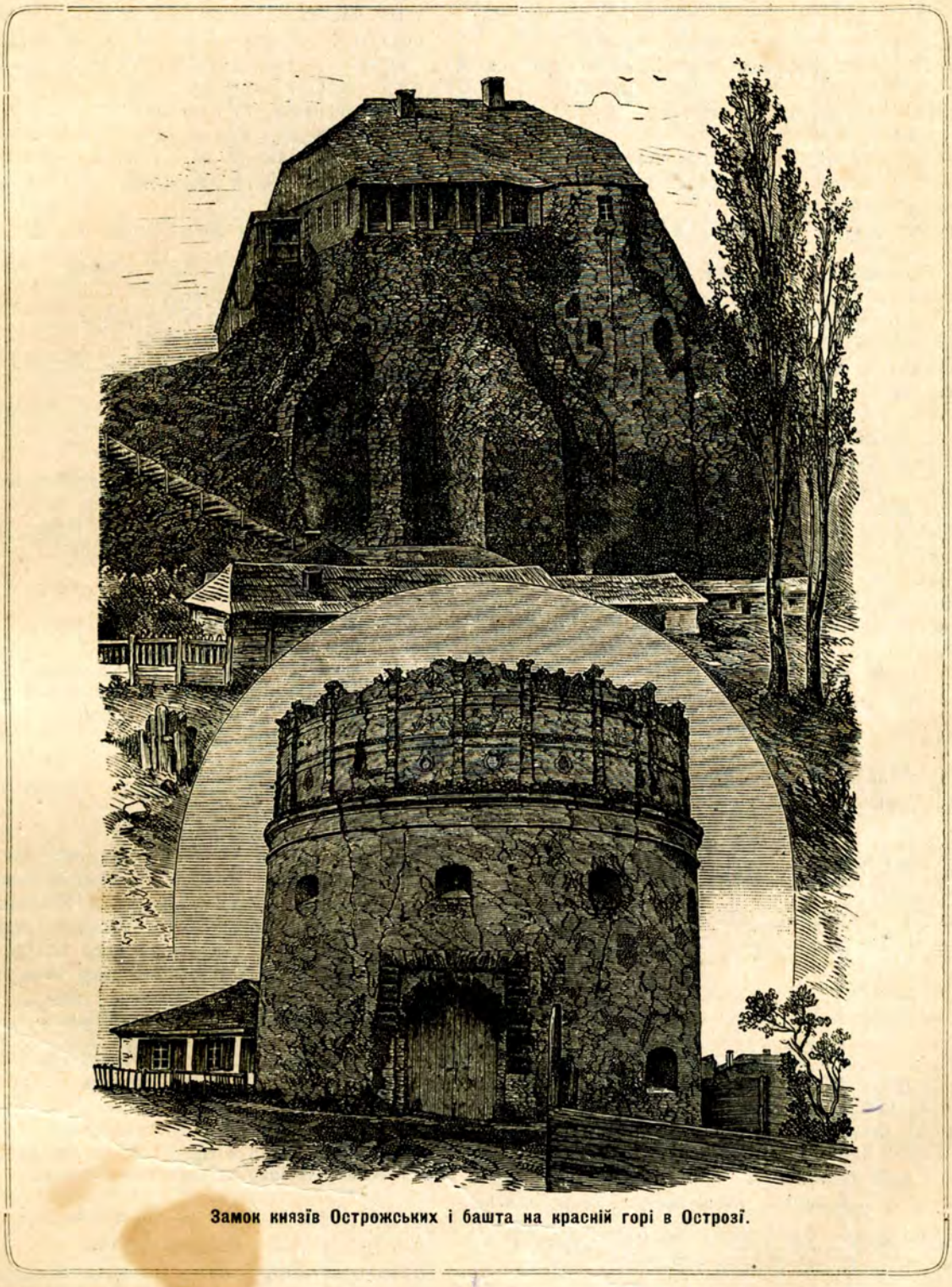

Замок князїв Острожських і башта на красній горі в Острозї.

Молодиця — вистроєна у такі кольори, аж кричать.
Харко, **Карпо** } суддї при волости; первий мовчки сидить і зразу регоче; другий — жвавий.
Явтух, **Свирид** } селяни.
Урядник — при формі.

Селяни, парубки, дівчата, прочани, десяцькі.

[Дїєть ся за наших часів].

Вихід І.

Карпо, Степан, Дід, Мошка. Явтух, Свиридиха, Наталка, молодиця і другі.

[На колодах сидять Карпо і Свирид; на греблї — Степан і Дід; на коритї і цямринї — Свиридиха, молодиця і ще двоє жінок, Свиридиха щось бреше їм; Явтух коло Наталки що тягне воду; Мошка прохожуєть ся, все позираючи трівожно на „Волостное правленіе“. Неділя].

Явтух (до Наталкп). А дай, дівко, напитись.
Наталка (подає відро) Здорові, пивши!
Свиридиха. А господиня, пані Коломийчиха, дома?

Наталка. Хвалити Бога, нема.
Свиридиха. Лютує?
Наталка. Не доведи Господи! Дочку жучить, а нас то вже пече...
Явтух. Спасибі, дівко! (Наталка пішла).
Карпо (до Явтуха). На ярмарку був?
Явтух. Був.
Карпо. Підсвинка?
Явтух. Ні, вівцю.
Карпо. А як?
Явтух. Ет!! (Махнув рукою і почав набивати люльку).
Свиридиха. Хліба дасть Біг, паші нема... так що́ вже там скотина?
Свирид. Під осінь за одну шкуру піде.
Явтух. Одно слово — розор! (Сїда).
Дїд. Не чув сину, коли буде начальство нове?
Степан (з удкою). Та вже-б і час; тільки не чуть.
Дїд. А наші то надолужують...
Степан. Урветь ся, дїдуню, їм нитка... А!! піймав ся! (Витяга рибину).
Дїд. А що. хіба новий мировий посередник строгий?
Степан. Потурать не буде. (Надїва принаду, закида).
Дїд. Ох, коли-б і до наших добрались!
Степан. Чудно менї, дїду, одно: як-же ви таких вибираєте?
Дїд. Що-ж? Темність, убожество, а найпаче горілка: хто більше виставить, того й сила... та ще поки ствердять, скільки перекинеш... то й вибирать нїкого — темнота!
Степан. Чого-ж школи не заводите?
Дїд. На які гроші? Тут гризти нїчого.
Степан. Та я їм знаходив на це здобутки, щоб на прирізаних ґрунтах завели общественну запашку, а вони послухались писаря та Мошки і оддали старшинї Тягнивусу за дарма, а гроші тут же і пропили.
Дїд. Так, так, свої-ж і ссуть їхню кров.
Степан. Я трівожив був і начальство, і воно з охотою... так вони мене перед ним в дурнї пошили.
Дїд. Дикі!

Вихід 2.

Ті-ж і Рівка.

Рівка (сїда на порозї). Ух! Аж у очех червоно... мов земля хилить ся.
Свиридиха. Переспали певно?
Рівка (зїтха). Переспала. Такі часи: нїкого нема, жадної комерциї.
Мошка. Теперички село нїчого не варт: хоч запали!
Карпо. Ой, погано! Тут одна тільки й думка, де нам хлїба на зиму узяти?
Явтух. Виходить — лягай! Значить — шаба́ш і амінь!
Молодиця (все вертїлась). Хоть-би почастував хто, — веселїще-б стало.
Свирид. Ач їй одно в голові...
Мошка. Та зайдїть — на́бір.
Свирид. Хіба.
Свиридиха. Годї, годї! Уже-б і потяг, а після жінчина плахта, чи подушка оддувай ся: це вам не Степанова по́зичка, що на бе́зрік, а цей з мясом здере.
Мошка. Та що ви баба, такі сердиті!
Свиридиха. Бабо! Через вашого брата і сказиш ся!
Карпо. Як наші баби показять ся, то ми їх — Мощцї!
Свирид. Свою рябу я й зараз. (Карпо, Явтух і Свирид пішли за волость).
Мошка. Добрий ґешефт! Уф, бідні — Манця, Сурка, Рувик, Шмулик, Шльомочка, Гершко і Рухля!

Вихід 3.

Ті-ж і прочани.

(Прочани йдуть з глибини з-права до колодязя).

Дїд. Не клює?
Степан. Спека. (Знов закида). Так-то дїду! Нїчого з тим слїпим людом не вчиниш.
Дїд. Вівцї!
Степан. Як-би слухались, та горільчану отруту меньш заживали, то-б і їхнє добро росло. Теперички — і банки, і пільга...
Дїд. Благодареніе Господеви, що й казать!
Степан. Ото-ж я й торочу, що й убожества оцього збулись би, аби тільки спільно та з розумом за дїло брали ся: і землї-б можна од сусїднього пана прикупити, — банк і гроші дасть, — і в посесію можна-б сумежній хутор узяти... так хіба-ж їх присогласиш?
Дїд. Вівцї, одно слово — вівцї!
Степан. Може того ще вони до мене з о́паскою, що я чужий? Так уже-ж мало не рік, як оженив ся я, і поки теща Коломийчиха уповала на пана, то всїм хазяйством орудував, і здаєть ся нїчого людям не жалував...
Дїд. Остатнє оддавав; через те і тепер поневіряєш ся.
Степан. Тодї й слухались, хоч по троху, а тепер, коли моя неспромога, то й одкинулись.
Дїд. Від дикости і нужди: воно озвірює... от і собака голодна те-ж: ти їй хліба давай, а вона тебе і за руку цапне. Піду ще я до людий про обчеський капітал побалакати.
Степан. Ой, глядїть, щоб не пропав! (Дїд пішов аж за волость).
Рівка (до прочан). А звідкіля Бог несе?
Подорожня (розпаковуючись). З Київа.
Мошка. Що там по дорозї, як хлїб?
Подорожня. Погоріло в пень.
Мошка. Як і у нас. Ой, вей, вей! Шлєхт!
Прочанин. Та ще болість.
Рівка. Ой, не кажіть про ту слабість, — цур їй!
Мошка. А сами ви будете звідкіль?
Подорожня. З Очеретуватого.
Рівка. Очеретувате? Це там, де держить Абрумка?
Подорожня. Еге-ж.
Рівка. Хороше село, багате село — знаю, знаю і панський двір пожондний і садок... ой, ой!
Подорожнїй. Порубали.
Рівка. Хто порубав?
Подорожнїй. Білашенко козак.
Рівка. Яким правом?
Подорожнїй. А таким: купив, та й уже!
Подорожня. Та ото ще штука: як тільки пан продав, так узяв зараз, та й умер... ото скажи!
Рівка. Ой, вей! Вус дас кумедия?
Мошка. Ґешефт!
Свиридиха. Це той пан з Очеретуватого, що́ був батьком нашому Степану?
Подорожня. Якому Степану?
Свиридиха. Та он... Степану Петрашу, що́ держить Коломийчишину дочку Домаху? Він же з вашого села.
Подорожня. Ага, ага! Знаю, чула. Він бачите, не рідним, а самосїйним синком був, від пана і клюшниці; а покійна вже дочка того пана взяла єго до двору і виховала, як брата... і другу дівчинку те-ж узяла... така вже добряча була... і — і, Господи! (Марина оддалеки й сидїла, а почувши, якось змішалась, тихо встала і пішла з тиховкою до містка).
Мошка. А у пана було багато таких сиріток?
Подорожня. Мало чого не брешуть, а про покійного пана гріх слова сказать: і хати становив, і худобу давав...
Свирид. І довго Степан був при дворі?
Подорожня. Років з шість, до смерти панни. (Рівка з Мошкою балакають тихо, показуючи на волость).

Вихід 4.

Степан і Марина.

(Свиридиха тихо розмовля з прочанами. Молодиця повіялась далї).

Степан (зуздрівши, схоплюєть ся). Марино!
Марина. Ой, як несподївано...
Степан (дивить ся, держучи за руку). Господи! Не знаю, де я й стою? Я уже думав, що ти минула наше село. Тодї й словом не можна було перекинутись...
Марина. Та й минула-б, бо нашим днювать тут не рука.
Степан. І жалю-б не мала?
Марина. Що-ж, Степаночку, розійшли ся наші шляхи — минуле назад не вертаєть ся. Як-би в мене не болїло серце, а потурати єму великий гріх... Я і то рада, що Печерські Сьвяті втихомирили мою душу.

Степан. От, мого горя, так уже не втихомирить нїхто.
Марина. Твого?! Що-ж тобі? Ти справдї змарнїв.
Степан. Горе тільки рака красить... (Павза. Марина дивить ся на Степана і зітхнувши втира сльозу). Присядь отут хоч на хвилину...
Марина (сїда). Коли-б наші не кинули.
Степан (сїда рядом). Та он, видко їх! (Павза). Ох, Марино! Як я занудив ся за тобою, як занудив ся!
Марина. Чого-ж то тепер? А перше, коли нудитись було не гріх і не сором зацу́рав... Ох, Степко, Стєпко!
Степан. Несчасний Степко твій!
Марина. Для чого-ж ти взяв такий хрест?
Степан. Марино, мене примусили; вір менї — я не при собі був, я нїчого уже не тямив, що й навкруги дїялось... (Гірко). Покійний пан, батько мій...
Марина. Не кажи менї про його лихого слова: покійний пан справдї були і менї за батька рідного, а що дочка єго панночка, любила нас, як мати, учила всьому, всьому... Пошли їй, Царице Небесна, райську утїху й радість!
Степан. Ох, що й казать: як-би Господь не прийняв душі єї, то й наша-б доля була иншою; а то пан збожеволїли, їх повезли в чужі краї, а над нами, осьвїченими панятами, почали посесорі знущатись...
Марина. Не згадуй лихого, не нарікай — Бог з ним!
Степан. У мене проти волї закипа жовч, коли свою скруту згадаю: як повернули ся ото пан, та взяли мене знову за машталїра... те-ж ласка: з безбатченка — в паничі, з паничів — в мужики, а з мужиків — в машталїри!
Марина. На що ти менї нагадуєш той час, що́ вже нїколи, нїколи не вернеть ся, — коли ти менї присягав ся в вірнім коханнї, коли я тобі перед Богом подала слово... а — ах! Не треба, не треба! (Закрива вид руками, нїби від болю).
Степан. І те моє присяганнє поломано чужою волею, а життє побите від примхи. Привезли мене пан у це село до Коломийчихи; побалакали з старою, мене-ж з Домахою, дочкою єї, в садочку зоставили... а у вечері ото і питають: — як тобі Домаха? — Моторна, кажу, дївчина. А вони: — ну й гаразд, я єї за тебе висватав... Я трохи не впав, та в ноги: — не губіть, — у мене єсть суджена... А вони, як довідались хто, то аж посатанїли! І не думай про ту — гріх, Сібір! Та як почали: — ради, кажуть, твоєї душі, — я не допущу вас і побачитись, завезу, коли що, єї у тридесяте царство... а коли ожениш ся з нею, то і ту зробиш щасливою: я все своє добро на тебе і на тамту одпишу...
Марина. Так би й було, коли-б не нагла смерть... а тут тільки щось непевне...
Степан. Не знаю... Прости єму Господи, за мене, а тільки напосїли, почали улещати... а менї без тебе було уже — на кім, не на кім — однаковісенько...
Марина. Бачиш, а менї без тебе — тільки в черницї, а другого я-б своїм горем не наділила...
Степан. Що-ж, так судило ся...
Марина. А коли так судило ся, коли Бог тобі доручив таку долю, так уже і корись їй без ремства.
Степан. Не можу подолати серця...
Марина. Чому? (Трохи гірко). Твоя-ж жінка, кажуть, і хороша... красуня і багата... хіба може не любить?
Степан На горе — нї! Любить то вона мене любить — ремствує, мучить ся, плаче... а я не можу єї пригорнути, хоч убий!
Марина. То гріх і перед Богом, і перед людьми, то лукавий камянить тобі серце!
Степан. Менї іноді і жалко єї стане, а то знов злість закипить... а як ще через жінку теща накинеть ся, то в мене аж у печінках закрутить!
Марина. Може жінка й нїчого, а теща...
Степан. Та теща — то не людина: люцинера-б вигнала з пекла.
Марина. Така-б то люта?
Степан. Звір! Вона менї спочатку годила, поки не прочула про смерть батька, а тут зразу сказила ся і почала поїдом їсти...
Марина. Ошукалась знати в сподївангї...
Степан. О-ох! А менї вже випало таке пекло, що... (Закашляв ся).
Марина. Мати Божа, зглянь ся! Ти слабий, гориш на огнї?
Степан. Одна яма заспокоїть...
Марина. Степаночку, голубчику! Не кажи такого, не край менї серця, мій безталанний...
Степан. Такий уже безталанний, що хоч наложить на себе руки...
Марина (сплеснувши руками). Господь з тобою! Хсвай тебе Цариця Небесна від такого гріха! Ох, тяжкий він, тяжкий; нема єму, кажуть, опрощення на тім сьвітї. Слухай, рідненький мій, як мене Бог одвів від цього гріха: коли я почула, що ти одружив ся, то мене пригнїтила така нудьга, така туга, що я й місця собі знайти не могла; ходила я з тією нудьгою, та не в моготу було носити єї: ні молитва, ні що не йде в голову, а одно — мука тягне до річки... Ну, так ото раз прибігла я, а менї, на зустріч странник старий, старий: борода довга, та біла, як молоко, а очи зпід синїх брів, так і дивлять ся в душу... Я затремтїла й мовчу.. — Певно у тебе горе велике? питають. — Велике, кажу, та як заплачу... Посадили мене странник коло себе, стали ласкаво розпитуватись. — Твоє горе, кажуть, може ще ласка Божа; може тебе горем цим одведено від більшого лиха, а ти ремствуєш на сьвяту волю; ми тільки бачимо, що перед очима, а Господь прозира у віки віків... І став мене странник річами своїми розважати, і стала після єго річий стихать моя мука, і потягла мене жадоба постраждать і чужому счастю послужити... Так і ти, мій рідненький, сумирись серцем і покорись волї Господнїй: чи ти-ж можеш знати, яка тобі присуджена доля? Може тебе счастє ще жде...
Степан. Не сьмій ся!
Марина. Я не сьміюсь: ти знаєш, який ти менї дорогий...
Степан. Ох, а ти менї — і не знаю!
Марина (злякано). Не говори, не говори такого! Викинь і з думок!
Степан. Не сила... Люблю я тебе, кохаю...
Марина. Ай!! (схопилась мов за пострелене серце). Завіщо ти вражаєш моє серце у край? На що тобі моя мука? От у мене ледве затяглась струпом від твоєї-ж руки рана, а ти й струп хочеш зірвати...
Степан. Що-ж менї з собою робити, як менї оте все задушити, щоб і гласу не подавало?
Марина. Переможи себе, корись Божій волї! Заспокій і себе і других, працюй, живи для бідного люду, як панна учила, наставляй єго на розум, захищай від напастників...
Степан. І так би то цїлий вік, як крепак... гни спину... для других... а для свого серця — ні утїхи, ні надії?
Марина (встає). Утїха — в людех, а надія — в Боzї!
Степан. Луди-ж ти?
Марина. Пора! Ще до Лукяниxи зайду...
Степан. Я провожу... Коли-ж побачимось? Хоч цїєї надії, остатньої... не одбирай!
Марина. Коли ти з своїм серцем справиш ся?
Степан. Не знаю, як і справлюсь з оним ворогом! (Показує на серце). Хіба розірвати єго задавить, щоб і не билось, щоб і не тріпалось..
Марина. Степане!
Степан (гірко). Щоб бачитись же...
Марина. Ти менї такого ще горя не вчиниш!... (Пішла тихо по греблї; за нею Степан).

Вихід 5.

Старшина, писар, Карпо, Явтух, Свирид, селяни і перші.

(Виходять зза волости з гомоном до шинку. Свиридиха вмішалась у юрбу; підійшов і Мошка).

Старшина (розводить руками). Не можу, не можу!...
Писар. Статя в законї гласить: „Без особого постановленія, предписанія і тому подобне — возбраняється...“
Явтух. Що-ж воно? Виходить... стало буть... шабаш і амінь!
Карпо. Ой, ґвалт, люди добрі! Тут нема не то, що на харч, а й на озимі посіви, а вони в якісь порядки грають ся.

Свирид. Подавай нам зараз або наш запасний капітал, або хлїб!
Рівка. Ой, вей, вей!!
Дехто. Що дня підскакує ціна.
Другі. Після і не докупиш ся!
Старшина (утира лоб). Ох, Господи, помилуй мене грішного... я теє...
Писар. Та розумієте, на все указує́ть ся закон; без закона ти не маєш права і чхнути: вийде надлежаще розрішеніє, ну і чхай собі, скільки влїзе, і тому подобне, а до того — протокол!
Свирид. Та що він забива баки!
Карпо. Ловко!
Старшина. Що я? Бумага прийде, ну і теє... а без бумаги, яке менї, прости Господи, діло?
Карпо. Ревізию зробити!
Рівка. Ґевулт!
Явтух. А вже-ж... коли що... так нема чого... овва!
Усї. Еге, еге! Ревізию!
Писар (Старшинї). Неблагоприятний оборот.
Старшина (до Мошки). Мошко! Як-же воно... ти вже теє... щоб тихо... (До гурту). Що-ж ви бунтуєте? (По мірі ґвалту, показують ся денеде цїкаві баби, хлощі й дївчата. Люд гуде. Мошка, старшина і писар тихо радять ся).
Мошка. Люди добрі! Та розміркуйте-ж, що вони можуть без начальства? Казьонні гроші... Ой, вей, яке страшне дїло! Без дозволу жадної копійки не можна й понюхати — вірте менї!
Свирид. А сам давно нюха.
Старшина. Ох, Господи, прости согрішенія, настави й ослаби...

Чудотворна Ікона Матери Божої в Дубнї на Волини.

Явтух. Та коли-ж то?... Ґвалт виходить?
Карпо. Ой, очортїло вже ждати!
Разом | Дехто (з заду). Вони й не писали нїчого!
Разом | Свирид. Не вірте їм!
Разом | Свиридиха. Розтринькали! Розграбили!
Разом | Рівка. Ой, мамеле, тателе!
Писар. Можете провірить. По сходящому журналу, за № 436 значить ся: доношеніє єго високородію, господину Мировому Посреднику, весьма екстраординарне і конхведицальне, з присовокупленіем рапорта по чрезвичайной надобності.
Карпо. Яка там чайна надобність, тут хлїба дасть Біг?
Свирид. Та їм чаї в голові!
Дехто (з заду). Може на їх і капітал обчеський пішов?
Карпо. Так ми і провіримо оте казьонне добро́, хоч спокійнїще на душі...
Писар (Старшинї). Це Степанові штуки... завели бунтаря?
Усї. Ревізию! Ревізию!
Рівка. Ферфал!
Писар. Статя усматриветь, що ревізия робить ся по обчеському при́говору, каковий должен і понятих для сей надобності ствердить...
Старшина. Так, так... Ох, Господи, гріхи наші... а ви... проти статї... це-ж теє... свавольство, бунт!
Писар. Для законності-ж при́говора должни бить в наличності хуторяни і тому подобне...
Старшина. Так, так... именно... і тому подобне...
Мошка. Де-ж теперички їх зібрати? Робоча пора...

Свирид. Та що це нам, братці, за несчастє з тими хуторянами?

Усї. Точно: напасть одна!

Карпо. Ой штука, так штука! Коли нам що на голову, так хуторян скликують, а коли хуторянам — так нас, а як тра закинути справу на бе́зрік — то вже і тих, і других!

Явтух. Нехай тільки... як раз! Та одно слово і шабаш! (Галас).

Старшина (до Мошки). Ти менї... теє... адже сам... так уладнай конешне!

Мошка (до Карпа). Не бунтуйте дядьку — ми вам такий басаринок... (До Явтуха) Пане Явтуше! Розписку вашу о! (показує) тільки тихо! (До Рівки) Ша!! (До громади) Люди добрі, пошцівi господарі!

Дехто. Бач, з яким смальцем!

Мошка. Про такі справи серед вулиці не балакають, далї-Буґ! Ходїмте в шинок і розміркуємо все толком...

Дехто. Це путяще слово.

Свиридиха. Не ходїть, не слухайте!

Мошка. Я ставлю могорич... і коли тихо та мирно, то можна підсобити: я знаю, що вам ждати не можна.

Всї. Не можна, не можна!

Мошка. Так ходїмте: за чаркою, за другою щось вигадаєм... поки начальство... Ляріон Потапович з своїми... буде антик, іх бін а їд!

Свиридиха. Не йдіть! Не пийте!!

Всї. Ну, це вже, баба, дурниця! Ходїм!

Старшина (витира піт). Ох, ослаби, остави! (Пішли в шинок. Свиридиха горячить ся; єї Рівка частує й успокоює. Прочани байдуже полуднували).

Вихід 6.

Свиридиха, Рівка, Прочани, а потім Марина і Степан.

(Дївчата проходять по вигону з піснею; за ними деякі парубки. Прочани збирають тлунки).

Рівка. Що? Й одпочивати не будете? Може-б чим підкрiпились?

Подорожня. Нї, спасибі, — хапаємось: ще не малий сьвіт... та де Марина дїлась?

Подорожнїй. Та ото, чи не вона йде?

Марина (на греблї). Ну, зоставайсь, мій рiднесенький. (Цїлує). Памятай, що я безталанна...

Степан. Коли-ж побачимось?

Марина. Коли здавиш своє буйне серце... (Пішла).

Степан. Та я й роздавлю єго! (Стоїть за вербою).

Свиридиха (Рівцї). Бачила? Цїлувались!

Рівка. Не вже? Цїкавого сторця...

Свиридиха. Бий мене сила Божа, коли це не єго полюбовниця?!

Подорожнi. Ну, прощавайте! (Пішли на право по авансценї).

Рівка і Свиридиха. Щасти вам Боже! (Степан пішов, проважаючи їх очима, за волость).

Вихід 7.

Тї-ж, писар, а потім Мошка.

Писар (до Свиридихи). А що, не закидала? (Одводить).

Свиридиха. Закидала; кажу їй: „приправняй; твій же глистюк, а мій — орел білозорець; твій — маґазинний смотритель, а мій — сила!“

Писар. Спасибі, спасибі; ловко!

Свиридиха. І Коломийчиха за нас, так дочка ще приска; але стійте — я оце стежку знайшла...

Писар. Розчудеснїйше! Озолочу!

Свиридиха. Закинемо гачка.. (Щось шепче).

Писар (тре руки). Гм! І тому подобне? Сіє присовокупим к дїлопроізводству.

Мошка (виходить з шинку). Пане писаре! Лукян Гаврилович?

Писар. А що? (Свиридисї). Так ти-ж дивись!

Свиридиха (виходить). Не бійтесь!

Вихід 8.

Мошка і писар.

Мошка. Куди ви це?

Писар. Хотїв купатись: від ваших дїлов аж у жар вкинуло.

Мошка. Де тут? Одна тванюка.

Писар. Коло Коломийчихи; там край левади чисте і глибоке плесо.

Мошка. Хіба. А слїчна у Коломийчихи дочка молодиця, антик-баба, далї-Буґ!

Писар (показує). Н-да! Матерялець... і тому подобне...

Мошка. Хе, хе, хе! Може пан писар того і купатись любить? Чоловїк єї нїчого не варт... тиху! і тільки!

Писар. Правда, що винльовок, а глянь ти, яке вредне! У-у! Ну, та я доїду єго!

Мошка. На щот баби?

Писар. На щот многих статий.

Мошка. А єго-б здихатись треба.

Писар. Найнеобходимійше: сьогоднїшній бунтик це єго словопроізведенїє.

Мошка. Якось трохи притихли... а то було шреклїх!

Писар. То то якось? На день, на два, а потім винливе... тодї до пана писаря... Щоб іще через ваші шахрайства до уголовнаго судопроізводства не влучити?

Мошка. Жартуєте — то пусте... та й ви-ж з однїєї миски?

Писар. Но, но, но! Наша хата з краю... Моє дїло тільки — аби книги справні, та судебні проізводства не в затяжці та приґовори з долонною арихметикою, а про суми і тому подобне... начхав!

Мошка. Ну, ну! Ми і про суми... ой, вей, як оборудуем! У мене до вас дїло єсть; ходїмте, почастую.

Писар. Ну єго, до твоїх мух! Сюди коли хоч; оттут, на колодцї.

Мошка. Їіт, їіт! Можна й сюди... я хотїв порадитись.

Писар. Та й радь ся; а тільки горілки — не з бочкою, не підправленої тютюном, а з твоєї коморки: не то — протокол!

Мошка. Веселий пан! Я вас почастую... ой, вей, какою... і добраго тараня...

Писар. Ну, ну!

Мошка (гука в сїни). Я зараз... Ріфуню, Любуню! (Вскакує). Достань-но тараня, що́ під перина... (Писар крутить цигарку. Чути з шинку сьміх і сьпіви).

Мошка (виносить пляшку, налива стаканчик і любує). А ну-те, пане писаре! Е, то що не́будь особенного! А!! Їетрунк! (Писар випив і роззявив рот, витрiщявши очи)

Мошка (по павзї) Ну! Як?

Писар (з ляком). Що це?!

Мошка (усьміхаєть ся). Перцївка!

Писар. Ну, ну! Хай їй чорт! Як вогонь!

Мошка. Хе, хе! Сердита точно, але їіт!

Вихід 9.

Тї-ж і Рівка.

Рівка. От і тараня; призволяйтесь.

Мошка. Цц! Цц! Антик не риба! Давно у мене не було такого товару.

Рівка (перебира шматки). Аж сьвітить ся! Ой, ой! настоящий балик!

Мошка. Що балик, після такого тараня! (До Рівки). А ти там підсипай, частуй, скільки хіть: запишеш на старшину.

Рівка. Їіт, їіт! (Пішла).

Мошка. Викушайте ще! (Налива).

Писар. Подобает: і таковое предложеніе слїдуєть принять к руководству. (Пє). Чи ба? Лекше пішла.

Мошка. А третя піде ще лекше.

Писар (рве зубами рибу). Одначе на своїй тарані зуби поламаєш... так я тебе до мирового за членовредительство... і тому подобне...

Мошка. Вус? Та ви своїми зубками перегризете й цеглу! (Присїда). Дїло єсть, хороше дїло! Ой, ой, ой, яке дїло! Їешефт! Коли єго з толком обміркувати, то й у пана писаря кишенї тріщати муть і бідному Мошцї перепаде копійчина.

Писар. Яке дїло?

Мошка. Яке? Ой, ой, ой! (Заплющує очи). Їешефт такий большой, такий здоровий, якого ще не було... ох!

Писар. Ну, ну!

Мошка. Вам звєсно, що усюди хлїб погорів?

Писар. Ну, що-ж? І нашому брату паскудно, і вашому скверно: не буде чого таскать в шинок. Та ще від начальства підуть предписанія, справки: одна слякоть і сухомятка.

Мошка. Гм! Гм! З одного кінця воно ніби і сухомятка, а з другого — шмалець.

Писар (запалюя цигарку). Бреши, бреши!

Мошка. А чи пану писарю звєсно, що як недорід, то хліб що дня дорожá, і коли-б у нас єго було багато...

Писар. Коли-б у ковбаси були крила, то кращого птаха не було-б і на сьвітї.

Мошка. Ой, фе! Ви все пане писаре, про трафне, краще про кашірне слухайте. Скажіть менї, пiжалуста, — поки новий начальник не приїхав, то з важними дїлами треба стояти, — приміром — з обчеськими приґоворами, капіталами, запасним маґазином?

Писар. Як стояти? Єсть справляючий должность. Дїлопроізводство і тому подобне іде безотлагательно, не взираючи нї нá що.

Мошка. Добре! (Тре руки). А скажіть-но менї ще пiжалуста: по бамазї, на щот тієї слабости, де требують гнилі динї, кавуни і огірки викидати, — можна викинути затхле зерно?

Писар. Там сказано про зелінь і гнилі продукти; хліб єсть продукт — стало бить єго можна палити і тому подобне...

Мошка (тре руки). Дуже добре! Ну, скажіть менї, пiжалуста, ще: коли в маґазинї портить ся хліб, то громада може просити єго перемінити?

Писар. Неодмінно: протокол, осмотр і ствердженнє...

Мошка. Ґіт! (Аж схоплюєть ся).

Писар. Та що за рóспитки і тому подобне?

Мошка. Стійте любуню, ще менї скажіть, пiжалуста: і при нових порядках можна буде людий за недоїмки на сахарнї наймати?

Писар. Найпервійше: продавать худобу і хазяйські орудия возбраняєть ся!

Мошка (тре руки). Антик! Ой вей мір, аж страшно подумати, який буде бариш! (Сюди й туди біга).

Писар. Та в чім річ? Що ти морочиш?

Мошка (сїда). Ой. ґевулт! Такий ґешефт, іх бін а їд, мов з Мойшем порадив ся!

Вихід 10.

Ті-ж, Коломийчиха і Степан.

Коломийчиха (виходить з глибини з-права). От, ти поговори з старшиною, побалакай з ним, роскажи єму свої байки, що́ привіз з злиднями!

Степан (ідучи вслїд). Не з полохливих — роскажу.

Коломийчиха. Своєму батькови!

Степан. Не почує в землї.

Коломийчиха. А провалив ся-б і сам ти до єго, — туди тобі і дорога! Обійшов, одурив, ошукав: і се, і те дам — і землю, і грошi... озолочу, та й годї! Сам пропав і добро прахом пішло: розхапали чужі, а свої пішли з дулею...

Степан. Та я не зазїхаю.

Коломийчиха. Не зазїхаю! Та що ти без гроший варт? тпху!

Степан. А ви продавали свою дочку за грошi? Ну, на ярмарку часто бува, що й проторгують ся: на те комерция.

Коломийчиха. Комерция! Від тебе комерция? Перевів чуже добро, хліб погноїв...

Степан. Він уже давно такий...

Мошка (писарю). Слухайте: це дуже важне. (Писар з Мошкою сидять на колодках за кущем, так що їх Коломийчисї і Степану не видко).

Степан. Не лайте хоч батька!

Коломийчиха. Не лайте? Лаяти му, усї кістки єго переберу: наградив зятьком, — сердобольний винайшов ся на чужу кишеню! Та я до начальника: порозпозичав моє добро лодарям, так з них прав!

Степан. Та й начальник скаже, що моя правда: хіба можна у таку пору розор за довги робити! Тут голод, а ми за грабіж?

Коломийчиха. Нема чим оддавати, так надїли заставляй, чи на роботу запродавайсь!

Мошка. Хе! а ґіте копер?!

Степан. Та Бога бійтесь!

Коломийчиха. Своє придбай і даруй, а на чуже добро не присьвячайсь! Ти менї рóсписки оддаси, то я й сама виправлю.

Степан. Коли на те піде, то й рóсписок не дам: мене позивайте, а не людий.

Писар. Ого! Сокритіє дóкументов і ростpата.

Коломийчиха. Як? Розбій! Ґвалт! Та я тебе зїм! Ходїм до старшини!

Степан. Ідїть, хоч і до писаря! (Одійшов).

Коломийчиха (на греблї). Розграбили, розмантачали, рознесли іроди чортові, харцизяки, пяниці. (Заходить).

Степан (вслїд). Будь ти проклята! Мало тобі поту людського, — кров би всю виссала! Та не дадуть тільки — от що! (Сїда на цябринї в знемозї).

Писар. Намотати на вуса — і під суд!

Мошка. А з должности можна „а веґ“?

Писар. Найпервоє і тому подобноє: статю подженьом і чернецького хліба!

Мошка. Іх, який би антик був! Теперечки ходїм, я вам роскажу що небудь особенного... (Пішли на право по предконови).

Вихід 11.

Степан і Домаха.

(З шинку несеть ся ґвар, сьміх і сьпіви: чути голоси: „Ляріон Потапович, голубчик!“ „Батько — одно слово — батько!“)

Степан (важко дихa). Помирились і Благодїтель! Ой! В грудех давить і в голові гуде!... Мариночко! Не легко перемогти оте все!

Домаха (підходить з глибини). Степане! Ось де він; а я цїлий день як божевільна шукаю...

Степан (як опечений). Ой, що тобі? (Подав ся до колод).

Домаха. Як що? Сьогодня-ж людем празник, недїлонька сьвята, а я усе самісїнька у хатї, мов у тюрмі.

Степан. Правда, що тюрма, та ще з таким катом...

Домаха. Ти все на матїр лихо звертаєш, а сам як той вовк, по закутках, по шинках, аби не дома...

Степан. Так ти ще мене шинками дорікаєш разом з тещою? Та я-б раднїйший був упитись на віки, так і тут горе: натура не прийма! (Сїда на колодї).

Домаха. Хто тебе зна: усї сьміють ся менї; мати...

Степан. Не згадуй менї єї: вона оце з мене кров точила...

Домаха. Чим же я винна?

Степан. А тим, що тільки знаєш себе, а мене і взнати не хочеш... чужий я тобі...

Домаха (з сльозами). Не любиш ти мене, от що! Нї погуляти зі мною, нї поговорити, нї в люди піти... так і пливе за водою мій мій вік без привіту...

Степан. А мій уже де вік? Глянь на мене! (Кашля).

Домаха. Хіба я заїдаю, хіба не годжу? Не те... єсть причина...

Степан. Та ти отсюди зазирни, у це місце... розірви мої груди!... Як менї солодко жити на сьвітї?

(Селяни пяними купами виходять обнявшись; сьпівають: „Ой куме, куме! Добра горівка“, і т. д.; стихають навдалї).

Домаха. Степане!... Що-ж менї в сьвітї?... Я люблю тебе!

Степан (ломаючи руки). Ех, життє!

ЗАВІСА.

[Далї буде].

СУСЛОВАМ.

Усї ви, панове, розумні занадто, —
І мова солодка у вас на устах, —
Зробіть же ви ласку, дурному порадьте,
Де правди шукати? В которих містах
Вона пробуває? Чи тут межи вами
Слова з дорогого металю кує?
Чи в полї на волї простими словами
Балакає з вітром про лихо своє?

Чи може де небудь від ранку до ночи,
Сховавшись від миру в учений куток,
Як наймит хороший, не жалує мочи,
Сидить та працює на купі книжо́к?
А може в шинку де, повісивши носа,
Вона з харпаками сумує та пє,
А потім з похмілля голодна і боса
За хлїб у неволю себе продає?
Скажіте-ж, панове, порадьте розумні,
Де шляху до неї прямого знайти,
Щоб ніг не томити, блукаючи дурно,
А прямо іду́чи скорійше дійти?
Шумить синє море і вітер гуляє
По чистому полю, по диких лїсах,
А вашої ради не чуть, бо немає
В вас правди нї в серцї, анї словесах.

А. Бобенко.

ПОСЬВЯТА
ЛЮДМИЛЇ МИХАЙЛІВНІ СТАРИЦЬКІЙ.

„Мізерия, мізерия навколо....“
[„*Мрія*“ Л. Старицької гл. „Зоря“ Ч⁰ 9].

Не журись, дївчино, в тугу не вдавай ся,
На свою недолю ти не нарікай,
В серцї май надїю, з нею сподївай ся,
Що на землю прийде той жаданий рай,
Що втомившись люди в боротьбі крівавій
Здіймуть очи в гору за пролиту кров,
Кинуть чвари, заздрість і дукки лукаві,
Запанують в сьвітї правда і любов!
Жінка, що́ в несилї тихою ходою
Рівности і волї мала добувать,
Наче янгол божий власною рукою
Серцем чоловіцтва буде керувать!
Годї-ж, не жури ся, кинь свої вагання,
Стань в пригодї людям бідним і слїпим,
На народнє лихо, сльози і страждання
Озовись серденьком чулим і живим.
І під стогін вітру хижої негоди
В лютій колотнечі завжди памятай,
Що, втомившись, люди забажають згоди
І на землю прийде той жаданий рай!

Микола Вороний.

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

ЛІТЕРАТУРА НАУКОВА.

[4. Якôвъ Головацкій].

[Дальше.]

Живучи въ Микитинцяхъ, Головацкій пôзнавъ ся зъ двома сусѣдами-священиками, Йосипомъ Сокôльскимъ и Кириломъ Блоньскимъ. Се були свѣчнї мужѣ, що́ запопадливо займались читанємъ книжокъ. Опроче бувавъ Головацкій такожь у Верещиньского, директора народнои школы въ Коломыи, про котрого вôнъ бувъ спôмнувъ въ переднѣмъ словѣ до „Русалки Днѣстровои“. Сокôльскій, парохъ въ Хомчинѣ, мавъ у своѣй библіотецѣ книжки про славяньску исторію й литературу, и такожь Йордана журналъ „Zeitschrift für slavische Literatur“, що́ єго друковано въ Липску. Вôдтакъ Головацкій користувавъ ся чи-мало сими книжками.

Тогдѣ збиравъ вôнъ матеріялы для руского альманаха „Вѣнокъ Русинамъ на обжинки“.[1]) Єго братъ, Иванъ, подавъ сю збôрку въ рукописи Вѣденьскôй цензурѣ, и надрукувавъ першу частину „Вѣнка“ р. 1846. у Вѣдни (16⁰, сторôнъ 204), присвятивши єго италійскому князеви Люкки, Каролю Людвикови (зъ роду Бурбонôвъ), котрый пôзнавши Ивана Головацкого, помагавъ єму грôшми въ студіяхъ у Вѣдни. Вôдтакъ Иванъ пôславъ одинъ екземплярь „Вѣнка“ митрополиту Левицкому зъ ввѣчливымъ своимъ письмомъ. Але митрополитъ, прочитавши письмо, не принявъ книжки й на пакетѣ написавъ: „wird nicht angenommen“. Такій поступокъ руского архіѣрея вразивъ тяжко Якова й Ивана. Въ слѣдуючôмъ же роцѣ (1847) Иванъ надрукувавъ другу частину „Вѣнка“ (16⁰, сторôнъ XII + 396), присвятивши єго православному сербскому митрополиту Йосифу Раячичу, котрый на выдатки друку пôславъ Иванови 500 зол. р.[2])

Коли Якôвъ Головацкій дôзнавъ ся, що доля Русинôвъ невôдрадна, та що имъ не тôлько чужй, але й свои люде не сприяють, то зворушивъ ся вôнъ душею, и горюючи за-для злиднѣвъ и невзгодинъ написавъ по-нѣмецки патріотичну статью п. з. „Zustände der Russinen in Galizien“. Ein Wort zur Zeit von einem Russinen. Вôдтакъ пôславъ вôнъ ту статью лужицкому литератови Йордану, щобъ надрукувавъ єѣ въ Липскôй часописи: „Zeitschrift für slavische Literatur“ и въ окремыхъ вôдбиткахъ. А по-за-якъ Головацкій боявъ ся выявити своє имя, щобы про се не дôзналась полиція, то свою статью пôдписавъ вôнъ ось-якъ: „Geschrieben auf den Ruinen der ehemaligen Haupt- und Residenzstadt Halicz, den 25. Juni 1846. Hawryło Rusyn“.

Въ сѣй статьи озвавъ ся вôнъ зъ докоромъ про митрополита Антона Ангелловича, пишучи про него ось-що: „Der ehrgeizige Bischof Anhellowicz erlangte die Erhebung des Bisthums zu Lemberg zu einem Metropolitenstuhl mit einer reichlichen Dotation; ja, dieses Oberhaupt der russinischen Kirche opferte für diesen Gewinn sogar die philosophischen und theologischen Studien in russinischer Sprache. Bald fing man unsinnig an, jene Geistliche, welche die Theologie in dieser Sprache studierten, den lateinischen Theologen nachzusetzen, ihre Dotationen zu verringern, bis zuletzt die russinischen Studien ganz aufgegeben wurden (1808)“.[3])

Особливо-жь попрѣкнувъ Головацкій ѣдкимъ саркасмомъ духовну управу митрополита Левицкого й то-

[1]) Заголовокъ сего збôрника є ось-якій: „Вѣнок Русинам на обжинки. Уплѣв Иван Б. Ѳ. Головацкій“. Въ першôй частинѣ „Вѣнка“ надруковано три „Псалмы Руслановй“, вôдтакъ поезіѣ Маркіяновй — всѣхъ 15 (стор. 67—104), и єго переклады, се-бъ-то пять стихотворôвъ изъ Короледвôрскои рукописи, и чотыри сербскй пѣснѣ (стор. 105—114). Опôсля помѣщено въ сѣй частинѣ „Вѣнка“ Маркіянову казку „Олена“ (стор. 115—128). Сю казку й деякй стихотворы надруковано вже въ „Русалцѣ Днѣстровôй“.

[2]) Въ другôй частинѣ „Вѣнка“ супроти першои частины бачимо правопись подекуды змѣнену; такъ н. пр. по твердыхъ суголосахъ на кôнци слôвъ стоить всюды знакъ ъ, котрого нема въ першôй частинѣ. Такожь мова въ тôй частинѣ „Вѣнка“ вôддаляє ся подекуды вôдъ прикметъ живои мовы. Мѣжь иншими статьями и стихотворами надруковано тутъ ось-що: 1. „Слово о повинностехъ пôдданыхъ ко царю и отечеству...“, Антона Любичь Могильницкого (стор. 1—33). 2. „Згадка старины“, стихъ Могильницкого (стор. 42—44). 3. „Жулинъ и Калина“, казка Ивана Вагилевича (стор. 91—102). 4. „Мадей“, стихъ Вагилевича (стор. 103—108) и т. и.

[3]) Про рускй выклады на университетѣ Львôвскôмъ (1787—1808) гляди „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1887; стор. 50–52.

гдѣшнй порядки въ рускôй семинарiи.. Ось и деякй зразки сего писаня: „Noch niemals hat Jemand die Anrede des Oberhirten an das Volk in der Nationalsprache gehört; und doch ist er kein Städter, sondern ein auf dem Lande geborner (popowicz). Man braucht sich ja nur zu erinnern, wie bei seinen Visitationen die Dechante eine Anzahl Schulbuben von einem Dorfe zum andern führten und diese vor dem Metropoliten eine Schulposse spielten, die dass Examen repräsentiren sollte. Vergebens erkundiget man sich, wohin die Gelder gekommen, welche die Geistlichkeit zur Errichtung eines Fonds für Schuldotationen (Dorfschullehrer) zusammensteuerte und dem Metropoliten übergab. Man sagt, man habe dafür die St. Georgen-Kathedrale weiss anstreichen lassen. Neulich wollte Seine Excellenz wieder versuchen, Beiträge zu sammeln, um, wie es hiess, ein Nonnenkloster aufzubauen, aber die Geistlichkeit (ob durch Erfahrung belehrt?) gab nichts her. Er soll es auch sein, der den Nepotismus so stark begünstiget, da er mit seiner in der Diöcese weit verzweigten Familie ganz Galizien umstrickt hat... Solche gehorsame Kopfnicker und Lewicki'sche Familianten werden häufig mit Domherrnorden behangen, das wahre Verdienst hingegen verkannt... Er hat dem Seminarium jene schiefe Richtung gegeben, die es jetzt hat, indem er das Rectorat Männern anvertraute, die meistens diesem Posten nicht gewachsen waren... Der jetzige Rector ist ein obscurer, muthloser Mann, ohne Festigkeit und Entschiedenheit... Die Glocke ist der Hebel, der die Maschiene bewegt und zur Werkheiligkeit abrichtet, — mit einem Worte (ist das Seminar) eine Fütterungs- und Grossziehungsanstalt ohne Geist und Idee. Das Bücherlesen ist den Zöglingen streng verbothen. Jede Auszeichnung junger Talente, jedes kühne Wort erregt Verdacht. Der Rector verbiethet einen Göthe, Schiller, Ossian zu lesen. Die jungen Leute dürfen nicht einmal die in Lemberg erscheinende polnische Zeitung, noch Bücher aus der Universitätsbibliothek lesen, ja sogar die in der Seminarbibliothek vorhandenen (Prawda Ruska von Rakowiecki und Karamsin's Geschichte von Russland in deutscher Uebersetzung) sind verpönt. Im Allgemeinen ist das Raisonement dieser Herren ganz folgerichtig, und lautet: Wenn die Jugend Bücher liest, so kann man nicht verhindern, dass ihr auch verbothene in die Hände kommen; — es ist also das Beste, ihnen gar keine zu geben, so werden sie auch vor verbothenen gesichert...“

Далѣ згадує Головацкій въ сѣй статьи про шкôдный вплывъ митрополита Левицкого на цензуру рускихъ книжокъ, по-за-якъ вôнъ вôдъ якихъ десяти лѣтъ не допускає, щобъ що-небудь по-руски надруковано. Вôдтакъ пише Головацкій ось-що: „Vor ein paar Jahren verboth der Metropolit den Zöglingen des Wiener Convictes (weil sich einige Russinen erkühnt hatten, Gedichte zu drucken) ausdrücklich, es solle sich keiner unterstehen zu dichten, oder etwas drucken zu lassen. Er war es ebenfalls der dem Pater Joseph Lewicki die Herausgabe einer geistlichen Zeitschrift verhinderte (S. Jahrb. d. slav. Lit. 1844, S. 210)...“

Спôмнувши вôдтакъ про причины сумнои долѣ Русинôвъ въ Галичинѣ, Головацкій каже далѣ, що Русины, живучй за кордономъ въ Россiи про розвôй просвѣтный и національный не можуть и думати, тому-що тамъ московщина занапащує всякй ихъ змаганя. Про-те радить вôнъ своимъ землякамъ, щобъ надѣю лучшои долѣ добачали лише въ Австрiи, кажучи ось-що: „Die ganze Hoffnung der russinischen Nationalität und Literatur ist auf Oesterreich, das jede Nationalität birgt und schützt. Diess fühlen die einsichtigeren Russinen sehr wohl. Oesterreich könnte durch Begünstigung der russinischen Literatur auch auf Kleinrussland wirken, wie es auf Serbien, Bosnien u. s. w. durch seine ungarischen Serben einwirkt...“

Побувши чотыри роки (до р. 1846.) на коопературѣ въ Микитинцяхъ, Головацкій перейшовъ на капелянію въ Хмелевôй, селѣ Залѣщицкого повѣту. Хоча вôнъ тутъ живъ въ приязни зъ деякими польскими панами, то все заявлявъ вôнъ себе рускимъ патрiотомъ, а коли въ Чортковѣ р. 1848. завязувано народну руску раду, то Головацкій зъумѣвъ своєю бесѣдою промовити до серця присутныхъ мѣщанъ и селянъ такъ, що старый вôйтъ изъ Бѣлои, Иванъ Король, сказавъ, вказуючи на серце й на голову: „Отъ — той говорить и вôдси й вôдти!“[1])

Вже тогдѣ звернувъ Головацкій на себе увагу деякихъ тямущихъ Русинôвъ, и небавомъ опôсля приѣхавъ у Хмелеву молодый правникъ Иванъ Борисикевичь, що бувъ заступцемъ предсѣдателя рускои народнои рады у Львовѣ, и оповѣстивъ Головацкого, що въ университетѣ Львôвскôмъ отворить ся катедра для рускои мовы й литературы, и що Головацкому треба готовитись, зайняти се мѣсце, по-за-якъ другого кандидата, єму рôвного, нема въ цѣлôй Галичинѣ. Те-саме писавъ єму такожь Денисъ Зубрицкій.

Мѣжь-тымъ скоилась така халепа, яка Головацкому заподѣяла трохи клопоту. До него приѣзжавъ неразъ въ гостѣ сусѣдній панокъ Василь Антоневичь. Отже одного разу Головацкій читавъ єму Шевченкову поему „Гайдамаки“ и звернувъ увагу єго на гарный образъ Уманьскои рѣзнѣ. Та отъ, Антоневичь оповѣстивъ своихъ сусѣдъ-панôвъ, що у Головацкого є книжка, друкована въ Петербурзѣ, въ котрôй пôдносить ся зазывъ до Уманьскои рѣзанины. Сейчасъ паны донесли политичнôй управѣ, що Головацкій робить пропаганду для выкликаня другои рѣзнѣ Уманьскои. И отъ, незабаромъ окружный староста прислявъ у Хмелеву двохъ комисарѣвъ, щобъ у хатѣ Головацкого зробили трусеницю. Они розглянулись въ библiотецѣ єго и здивувались чи-малымъ дивомъ, що на селѣ у священика знайшли таку гарну збôрку книжокъ. Крôмъ книжокъ переглянули они такожь рукописи Головацкого, и вôдтакъ одинъ изъ комисарѣвъ сказавъ: „Годѣ! киньмо вже сю роботу! Мы вже доволѣ переконались, що вы добрый патрiотъ. Вамъ годило-бъ ся, зайняти катедру въ университетѣ, а не сидѣти въ такôй закутинѣ!“[2])

Вже тогдѣ звернувъ Головацкій на себе увагу деякихъ тямущихъ Русинôвъ своимъ знанемъ рускои мовы, своими змаганями етнографичными й вѣдомостями историчными. Вже-жь въ „Русалцѣ Днѣстровôй“ надруковано деякй пѣснѣ народнй, котрй Головацкій зôбравъ зъ Иваномъ Вагилевичомъ (стор. 1—58). Тамъ знаходимо такожь єго стишокъ „Два вѣночки“ (стор. 68—70) и статью: „Коротка вѣдомôсть о рукописяхъ славяньскихъ и рускихъ, находящихъ ся въ книжници монастыря св. Василiя Вел. у Львовѣ“.[3]) Трохи-пôрегодя надруковано въ Празѣ въ Часописи ческого Музея ческу статью Якова Головацкого п. з. „Cesta po halické a uherské Rusi“, — се-бъ-то девять листôвъ, писаныхъ

[1]) „Литературный сборникъ“. 1886; стор. 205.
[2]) ibid., стор. 207.
[3]) Тогдѣ назвавъ себе Головацкій Ярославомъ.

до приятеля (Časopis českého Muzeum. Patnáctý ročník. W Praze, 1841; str. 183—223; 302—317; 423—437. — Šesnásty ročník. 1842; str. 42—62), Слѣдуючого-жь (1843) року въ тôй-же часописи помѣщено статью Головацкого п. з. „O halické a uherské Rusi“ (str. 12—52). Вôдтакъ въ I. части „Вѣнка“ напечатано біографичну статью єго п. з. „Память Маркіяну Р. Шашкевичу“ (стор. 47—60) и етнографичну розправу п. з. „Народніи сербскіи пѣснѣ“ (151—165), и 23 пѣснѣ сербскй въ перекладѣ Головацкого (166—204).[1]) Въ другôй же части „Вѣнка“, крôмъ стишка „Два вѣночки“, надрукованого вже въ „Русалцѣ Днѣстровôй“, помѣщено ще отъ-сй короткй стихотворы: 1. Весна (109—112); 2. Туга за родиною (113—116); 3. Рѣчка (119—120); 4. Надъ Прутомъ (121—122). Мѣжь сими стихотворами вызначують ся отъ-сй два: „Туга за родиною“ (писано въ Пештѣ р. 1835) и „Рѣчка“.[2]) Вôдтакъ въ другôй части „Вѣнка“ знаходять ся ось-якй прозаичнй статьѣ Головацкого: 1. Велика Хорватія, або галичско-карпатская Русь (133—206); 2. Подѣлъ часу у Русинôвъ (240—254); 3. Слова витаня, благословенства, чемности и обычайности у Русинôвъ (255—261). Головацкій переклавъ на руску мову такожь двѣ народнй казки россійского письменника Володимира Даля-Луганского, а то: а) У тебе самого є свôй розумъ (318—320); б) Шило въ мѣшку, а грѣхъ на совѣсти не утаишь (320—331). Далѣ читаємо въ сѣй части „Вѣнка“ ще одну етнографичну статью, народнй казки, приказки й байки, що ихъ зôбравъ „Яцько Балагуръ“ (псевдонимъ Якова Головацкого), се-бъ-то: 1. Вороженє у Русинôвъ (262—272); 2. Добрй дѣти вѣнець. Можебылиця (338—345): 3. Казки за жидôвъ — всѣхъ 6 (346—262); 4. Казки за цыганôвъ — всѣхъ 8 (363—376); 5. Приказочки — всѣхъ 15 (377—392); 6. Байки й небылицѣ — всѣхъ 5 (393—396).

А вже-жь найбôльше выдвигнувъ ся Головацкій на передъ мѣжь своими земляками на соборѣ рускихъ „ученыхъ“, коли (23. жовтня р. 1848.) вôдчитавъ свою „розправу о языцѣ южнорускôмъ и єго нарѣчіяхъ“.[3]) Въ сѣй розправѣ говорить вôнъ навпередъ про подѣлъ „словеньскои бесѣды“ на нарѣчія, користуючись поглядами Добровского й Шафарика, а вôдтакъ вôдъ „общои Словенщины“ переходить на саму Русь та высказує загальнй прикметы, якими руска мова рôзнить ся вôдъ другихъ „словеньскихъ бесѣдъ“. Идучи слѣдомъ за Шафарикомъ, дѣлить вôнъ руску мову на три языки: языкъ южнорускій (малорускій), великорускій и бѣлорускій. Вôдтакъ про языкъ малорускій каже Головацкій ось-що: „Недавно тому, якъ малорускій языкъ за особный, самостатный и стародавный меже языками словеньскими поважати стали. Перше брали одну церковно-словеньскій за правдивый старорускій языкъ, вôдъ котрого нынѣшній малорускій буцѣмъ зопсованый, спольщеный походити має; другіи гадали, що вôнъ є лишь нарѣчіємъ польского, — иншй зновъ, що нарѣчіємъ великоруского языка. Мыльніи тіи выображѣня походили изъ слабого умѣня церковно-словеньского, а ще слабшого знаня стародавных памятникôвъ малоруского языка и розвитя рускои словесности“ (стор. 19). Далѣ заявляє Головацкій, що „польскій языкъ виненъ своє образованє, правильнôсть и свôй борзый взрôстъ вплывови рускому“ (стор. 22). Вôдтакъ подає Головацкій доволѣ основный поглядъ на языкъ южнорускій, „котрый называє ся у себе и у сусѣдôвъ украиньскимъ, малорускимъ, або таки рускимъ (руськимъ)“. Що рôдна, (мало)руска мова була Головацкому тогдѣ вельми дорога, можь дôзнатись изъ сихъ слôвъ єго: „Є то природна, чиста, повноголосна мова, мужескосильна, выразиста въ устахъ статного господаря або козака-молодця та й пôдъ перомъ Котляревского, Тополиньского[1]) и др., а мягка, сердечно-нѣжна, пещена въ бесѣдѣ материньскôй, дѣвочôй спѣванцѣ, або пôдъ перомъ сердечного Основяненка. Не є то само моє мнѣніє, анѣ самохвальство, бо и стороньскіи писателѣ, знавцѣ языкôвъ признають єму краснозвучнôсть и инчіи преимущества въ высокôмъ ступени надъ другими словеньскими языками: Бандтке называє го найкрасчимъ меже всѣма словеньскими, Мицкевичь меже рускими языками, Бодяньскій величає єго поетичнôсть и музикальнôсть и каже го рôвнати исъ греческимъ и италіяньскимъ, Коубекъ и Мацѣєвскій именуютъ го красчимъ вôдъ ческого, Раковецкій жалує, що не ставъ ся пануючимъ въ цѣлôй Россіи, а наконець знакомитый писатель россійскій Даль-Луганскій признає му первенство надъ великорускимъ простонароднымъ и книжнымъ языкомъ“ (стор. 31—32).[2])

Далѣ наводить Головацкій тй признаки, котрыми Шафарикъ и Максимовичь вôдзначують южнорускій языкъ вôдъ другихъ словеньскихъ. Вôдтакъ въ языцѣ южнорускôмъ, котрымъ говорять въ Галичинѣ и Руси угорскôй, добачає Головацкій три нарѣчія: 1. волыньско-подôльске, 2. галицке або наддністряньске и 3. гôрске або карпато-руске. Вôнъ каже, що нарѣчіє волыньско-подôльске „мало-що розличає ся вôдъ украиньского, або лучше сказавши, є то-саме, що украиньске, лишь рôзномова єго. Оно найобширнѣйше изъ всѣхъ нарѣчій южнорускихъ, бо розлягає ся по цѣлôй южнôй Руси, а Галичины ино окрайки зафатало“ (стор. 38). Въ кôнци сеи своєи розправы Гололовацкій додає ще „зрôвнанє всѣхъ трьохъ нарѣчій въ головныхъ ихъ видахъ“ (стор. 48—56). Сю важну „розправу о языцѣ южнорускôмъ и єго нарѣчіяхъ“ надруковано р. 1849. у Львовѣ въ отъ-сѣй книжцѣ Якова Головацкого: „Историческій очеркъ основанія галицко-рускои Матицѣ и справозданє первого собору ученыхъ и любителей народного просвѣщенія“ (стор. 17—80).

Коли отже Головацкій уже въ тôмъ часѣ давъ доказы своихъ широкихъ вѣдомостій на поли славяньскои фильольогіѣ, то й не диво, що земляки вважали єго першимъ знавцемъ рускои мовы въ Галичинѣ. Мѣжь-тымъ Зубрицкій написавъ Головацкому, що на Львôвскôмъ университетѣ вже засновано катедру для рускои мовы й литературы, та що вызначено вже й терминъ, вносити просьбы о наданє професуры. Але-жь письмо Зубрицкого дôйшло за-пôзно до рукъ Головацкого, коли той терминъ минувъ, изъ-за чого Головацкій не мôгъ выступити кандидатомъ до катедры университетскои. Коли-жь Зубрицкій

[1]) Двѣ сербскй пѣснѣ въ перекладѣ Головацкого надруковано вже въ „Русалцѣ Днѣстровôй“, стор. 107—108.

[2]) Прегарну музику до стихотвору „Рѣчка“ скомпонувавъ Иванъ Лаврôвскій.

[3]) На соборѣ рускихъ „ученыхъ“ Головацкій бувъ провôдникомъ семого й осьмого выдѣлу „для управы языка руского и словесности рускои“. („Исторія литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1887; стор. 65).

[1]) Тополиньскій, або Кирило Тополя, зладивъ два драматичнй твору. (Гляди „Исторію литер. рускои“ въ „Зорѣ“, 1889; стор. 150—151).

[2]) Цитаты изъ творôвъ Бандткого, Мицкевича, Бодяньского, Коубека, Мацѣєвского, Раковецкого й Даля-Луганского гляди въ розправѣ Головацкого на стор. 31—34.

дознавъ ся, що Головацкій не внѣсъ свого поданя, то намовивъ вонъ Михайла Малиновского, проповѣдника при катедральной церквѣ св. Георгія, подати просьбу въ имени Головацкого. И справдѣ, Малиновскій написавъ просьбу, ба й подписавъ имя Головацкого, заявляючи, що потрѣбни свѣдоцтва й аллеґата подадуть ся познѣйше. Опосля про те все оповѣстивъ вонъ Головацкого.[1]) Мѣжьтымъ польскій литератъ, І. К. Пайґертъ, обѣцявъ Головацкому, що подасть ему презенту на парохію у своѣмъ селѣ, Сидоровѣ, Гусятиньского повѣту. Але Головацкій волѣвъ бути суплєнтомъ рускои мовы й литературы въ университетѣ зъ рочною платою 360 зол. р., нѣжь хозяйнувати на пшеничной земли надъ рѣкою Збручемъ. Уже 13. грудня р. 1848. декретомъ цѣсарскимъ именовано Головацкого професоромъ рускои мовы й литературы въ университетѣ Львовскомъ, при чомъ вызначено ему плату рочныхъ 600 зол. р. Въ першихъ своихъ выкладахъ читавъ вонъ „три вступительніи предподаванія о руской словесности“. (Надруковано накладомъ галицко-рускои Матицѣ у Львовѣ р. 1849). „Первоє предподаваніе“ читавъ вонъ 18 (30) сѣчня р. 1849. Въ отъсѣмъ выкладѣ говоривъ Головацкій про народность и языкъ народный, про свою питому простонародну словесность. Водтакъ своимъ слухачамъ подавъ вонъ плянъ своихъ выкладовъ, сказавши ось-що: „Въ предподаваніяхъ моихъ, мои Панове, гадаю историческимъ порядкомъ перейти головнѣйши и важнѣйши творенія народа рускаго, абы тымъ яснѣйше духа тыхъ утворовъ розпознати можно було. Тутъ на самый передъ выпаде намъ заглубити ся въ давный бытъ Словенщины, изъ котрого родника потекло только розличныхъ потоковъ, въ котромъ и Русины мають свой початокъ. Проглянемо давне вѣрованіе Словено-Русиновъ, по-за-колько тоє изъ лѣтописей и забытковъ народныхъ дослѣдити можна буде. Уступъ той буде яко введеніе до словесности, котра розпочинає ся ажь исъ водвореньемъ вѣры христіяньскои. — И самому розборови языка такъ словеньского (церковного), котрый такъ сильный вплывъ мавъ на розвитє народнои словесности и народного рускаго языка, котрый такъ давно ставъ ся выроблювати и самостатно образовати, зъ яку годинку посвятити хочемо. Розглянемо одношеніе и значеніе языка рускаго меже другими словеньскими, и яко словеньского меже другими посторонными, индоевропейскими языками. — Потому оглянувши ся въ самомъ народномъ языцѣ, по-за-колько вонъ займає народа, и якій характеръ и розличє его водъ другихъ, приступимо до самыхъ памятниковъ письменности, зъ котрыхъ важнѣйши по черзѣ розбирати гадаємо“ (стор. 6—7).

[Дальше буде].

ЮРИЙ КОССОВАН.

[ОСИП, ДОМІНІК, ІГОР ГОРДИНСЬКИЙ ДЕ ФЕДЬКОВИЧ.]

Проба критичного розбору автобіографічних його повістий та його житєписи.

Написав Александер Колесса.

[Далї.]

З війська до дому приїшов Коссован року 1863-ого, у великий піст.

„Минула ся братіку лихая година; не тілько, що мене Німці домів пустили, але дали ми ще й пенсийку“, — пише він до Д. Танячкевича.[1])

Не треба й казати, з якою втїхою повигав поет сей новий перийод свого житя, з якими задумами, з якими сьвітлими надїями повертав він у рідні сторони, до любої рідної „ненечки-утки“. Але чи-ж котрому поетови здійснили ся горячі бажаня та буйні мрії? То-ж і дійсність, яку застав Юрий повернувши до Сторонця, зовсїм не рожевою представилась йому з близька. Матїр свою застав ще Коссован при житю та якому-такому здоровлю, але в великій бідности. Стара осамочена жінка не могла собі дати ради з ґосподаркою; ще більше підупало ґаздівство в часї недуги. Треба було привернути всьо до ладу, до всього рук приложити, а тут і здоровлє Юрия не в найкращому було станї: „І зо мною відай до знаку так буде“, — пише він у тому часї до Д. Танячкевича,[2]) — „як з тим черваком, що в хріну свій вік збув, а влїз у моркву та здох, як тото приповідають. Груди мня дуже болять, здає ся, що гірське остре повітрє менї не панить, а не так тото повітрє, як тота гризота“.

Одною з причин сеї гризоти були непорозуміня з материю. З чого-ж пішли сї непорозуміня? Юрий виніс уже з війська наклін до горячих напитків. Нещасливий сей наліг, в котрому потонув не оден уже великий талант, розвинув ся тепер у нього в повній силї. Хотячи бути популярним шукав собі Коссован веселого товариства між сторонецькими мужиками, та цїлими ночами пересиджував із ними в шинку.

„Гуляють бувало мій пан“, — розповідав менї „Юзько“,[3]) — „аж пїт із них лле ся [а самі в кинтари], попивають то горівку, то рум, платять леґіням що хто злюбить: тому вино, тому пиво, тому гарбату; любили раз робити баль! Але-ж бо й леґінї за ними в огонь би пішли. А були й такі, що мого пана не долюблювали. Збирали ся їх раз бити — але дістали! Наших було більше... Оттак бувало раз-у-раз. А панї-мати Юрия гризуть ся. — „Не пий, синку!“ — кажуть бувало до нього. — „Сиди дома! Покинь тих лайдаків; диви, наша праця пропадає. Таже я вже не довго буду на сей сьвіт дивити ся!“... Але де там!

„От вертали ми раз із „забави“. Вже було пізно. Подивили ся пан: вже ся дома не сьвітить. — „А ходїть но хлопцї“ — кажуть — „ще до мене“. Прийшли ми, ввійшли до староі хати, — там була мала сьвітличка. Пан витягнули бербеничку горівки, ба хлїба, ба сира. — „Братчики, будем жити!“ Аж ту в двері панї — в одній сорочцї: „А ви пяницї, а ви такі, а ви сякі, зволочилисте ми сина!“... Як пішли наші! А панї тодї до сина: „А ти з такими голиками ходиш, Бога не боїш ся! Того-ж я ся по тобі дочекала!“... А пан у плач, по руках, по ногах маму цїлують, а самі анї слова... От устаткують бувало пан, засядуть у своїй сьвітлицї, та нїкого й на очи аби не видїли: тілько лише, що води внесемо, або якої страви. Все пишуть, та пишуть, та переписують; одні папери в піч кидають, а другі на почту несуть. Так буває з тиждень, нераз зо два; — а потому як підуть!... Знов так як перше“.

Се одна, головна причина непорозумінь між ним а материю. До заостреня неприємного стосунку причинялось також і се, що мати, особа простодушна не могла порозуміти свого сина як поета: „Лише що возьму перо в руки, а мати вже і сварять: а се тут пропадає, а то там, а ти нїчо не дбаєш, а ти ледащо — тай пиши, коли тобі ся хоче“.[4])

Звідси походить те огірченє Юрия супроти своєї матери, яке видно в листї до Д. Танячкевича з д. 21/6 1853-ого р.:

[1]) „Литературный сборникъ“. 1886; стор. 207.

[1]) „Зоря“ 1892, стор. 258.

[2]) ibid.

[3]) З Осипом Огоновським, зрущеним Поляком [звідси назва „Юзько“], що служив за „гайдука“ при місцевому урядї податковому, познакомив ся поет зараз вийшовши з війська, та приняв його по смерти своєї матери до себе за „годованця“. Стосунок Коссована до „Юзька“ не надає ся ще нині до прилюдної відомости. Виїжджаючи із Сторонця лишив поет Юзька на своєму ґосподарстві, з обовязком достарчувати йому відповідну грошеву квоту. При своїй смерти зробив Коссован Юзька спадкоємцем свого маєтку в Сторонци. Юзько живе до нині в хатї буковинського поета. [У своїх листах до П. Ганїцького не називає поет Осипа Огоновського інакше як „Jusko“ (листи ті писані нїмецькою мовою).]

[4]) „Зоря“ 1892, стор. 259.

„Мати мя зневажає, розумієш ти братіку, що то значить? Мати тому́ собі мене желала, бо гадала, що стане зза мене панею, але то не туди ся моє серце горне. От і причина моїх угризків“.[1])

Поет нераз був дуже терпкий супроти матери. Вибирав ся раз Юрий на храм до Серґіїв; а Серґії від Сторонця пів мильки. — „А якже ти синку, підеш на храм пішки?“ — каже мати. — „Та бо я би мамо, казав, аби ви вже раз забули на тото панство та на мандатарство!“ Так уразив тими словами матір, що вона щось добу лежала в стодолї на соломі, та плакала“.[2]) Однак із усїх тих непорозумінь, з усїх тих терпких слів, що вирівались Юриєви в досадї, ще не виходить, щоби він не любив своєї матери. Те, що Юрий описує в поезиї п. з. „Дезертир“, лучилось і йому самому,[3]) коли був ще в Чернівцях при „вербецирцї“; тодї то і він „зірвав ся як полумінь, полетїв як птах“

..... до матїнки
Старої домів
Дровець єї врубатоньки
Би хату нагрів...

Любов до матери ясно малює ся також у листах поета до приятелїв, особливо-ж у листї до К. Горбаля з сїчня року 1863-ого.

Поет робив нераз матери прикрости, коли був в роздражненю, або коли дав пірвати ся поганому свому налогови; коли-ж спамятав ся, знов щиро єї перепрошував.

Кромі що йно описаних гризот мав поет ще й другі прикрости, яких дізнавав він від місцевих урядників. До непорозумінь, які заходили між ними а Юриєм, причинювалось мабуть і се, що поет вірний свому постановленю, вбирав ся лишень по мужицькому.

„Тутешні Нїмці“, — скаржить ся Юрий Танячкевичеви, — „не дають менї на сьвітї прожити, інтриґують, прозивають лайдаком, та хто зна як, а то лиш через мій теплий руський сардак:

Я бо тебе не звержу ся
Руський мій сардаче, —
Тепер аж я засьпіваю,
Тепер аж заплачу,
Бо маю ся в що утерти
Широкиї поли
Не скину тя мій сардаче
Нїколи, нїколи!“[4])

Дивна річ, що Юрий так велику вагу привязував до своєї одежі, що навіть, коли мав, будучи на пенсиї, представляти ся військовим властям, прийшов не в офіцерському мундурі, а в мужицькому сердаці. На те сказано йому: „Таких офіцерів ми не знаємо; і наколи ви не застосуєте ся на будуче до приписів, стратите раиґу і пенсию“.[5])

Серед такого житя, яке Юрий під той час провадив у Сторонци, серед тих клопотів, які стягав на себе, серед вічного роздражненя не міг він очевидно віддати ся спокійно своїй музї. Все таки заходив ся він, щоби видати деякі свої готові вже поезиї, носив ся з пляном „Довбуша“, переробляв на ново „Циганку“ написану давнїйше, та „Зрадзїлля“: „Як там має ся діло з тими моїми поезиями“, — пише він до Д. Танячкевича, — „щось їх хотїв за границев друкувати? Я би гадав, абис дав ще покій до якогось часу, бо я, бачиш, не богато вже маю кінчати „Зрадїль“, відтак „Циганку“, а відтак пришлю тобі усї поезиї до друку. — Я їх усїх переробив, та видить ми ся, що тобі ся хоть тепер уподобають. Як за борзо я тобі манускрипт пішлю, не знаю, бо серце моє нидіє, — Братіку, голубе мій сизий, я пропаду, на віки пропаду!“

Видячи, що таке житє мусить зовсім зруйнувати його талант поетичний, він старав ся вирватись із того заклятого круга: „Коби я міг знайти собі який супокійний тепленький кутичок, абих був далеко від дому і нїчим не журив ся, що ся тичить ґосподарства, то бих зачинав „Довбуша“, бо дома глядя що в руки взяти“.

Щоби придбати собі таке занятє, котре більше відповідало-б його поетичній вдачі, мав він намір, за порадою Найбавера, заложити в Чернівцях руську часопись белєтристичну, щось у родї „Вечерниць“. Скоро однак покинув Юрий сей пляи, видячи, що таке видавництво мало би не великі вигляди на поводженє.

Під той час наміряв також поет подружитись. В Ростоках жила перва сестра Юрия, віддана за писарем Волянським. А жила у неї сестра Волянського, Павлїна, панна не дуже вже молода, високого росту, товста, але доволї ще гарна з лиця. Колись була вона, живучи в Чернівцях, першою красавицею, і там старало ся о ню чимало женихів; але вона доти перебирала, доки не лишилась „на леду“. Поет наш відвідуючи сестру, познакомив ся з панною Павлїною, досить єї собі сподобав [не мож сказати, щоби в ню влюбив ся], та задумав із нею женитись. Одного вечера сидїв він із сестрою, та гуторячи свобідно, сказав: „Знаєш сестричко, я мав сон, що до мене причепила ся стара, та велика, та товста дївка“. А зачула се панна Павлїна: „Вайльо!“ скликнула вона, коли Юрий вийшов, — „таже то він із мене так насьмівав ся!“ Скинула вона з себе панську одежу, порубала, та спалила: „Оттуди най іде панство!“ Від того часу не хотїла вже Юрия видїти на очи. Небавом сподобала собі бідного молодого Гупула, та вийшла за нього замуж. А як ходила коло нього! Вимивала го, вичісувала, перфумами го напускала. Але наш поет не дуже тим і зажурив ся. Небавом забув.[1])

Підчас одної гостини у первої сестри лучила ся Юриєви в тому часї ось яка пригода: „Ростоки, знаєш“, — оповідає він Танячкевичови, — „не мають тим часом свого попа, але аж із Петрашів доходить, отже-ж одної неділї тут служба, а другої там. Каже-ж одної неділї сестра до мене: Сегодне не буде, але збери ся, та йди на ляцький [галицький] бік до церкви. — Зібрав ся, тай пішов. Люди там стали ся межи собов питати: А хто се, а хто се? — Та се урльопник з волоського [буковинського] боку! — Ану бити його, гунцвота, що він має у нашім селї, та у нашій церкві робити? — Ґвалт! Як би були не панотець Костинович, то хто знає, що би там було ся стало, бо я мав при собі пістолєта, та лиш єм, аби котрий ся був до мене зближив, від разу був бих йому срібного бобу дав. — Так мене, братіку, ваша Галичина привитала. До нас, як чужий чоловік загостить, то зустрічають го хлїбом, сіллю, а тутки і до свої церкви не дадуть приступити“.[2])

Маючи не мале знанє, орудуючи добре нїмецькою мовою, та знаючи не зле й мову французьку,[3]) занимав ся поет тим часом домовою наукою в кількох родинах. Між іншими вчив він доньку начальника місцевого суду, Авґустака, а також дїти старости Губріха.

Учити других, се була для нашого поета правдива приємність. А й незвиклий мав він дар навчати. Говорив ясно і плавно. Між іншими предметами знав він також і стенографію; та й музику розумів о стілько, що читав ноти, умів записати кожду мельодию, а й сам грав на флєті, на цитрі та на лїрі.

Науку домашню вважав поет значно користнїйшою, як прилюдну в школах. Раз зайшов у численнїйшому товаристві, де був і Юрий, спір на сю тему. — „Зараз переконаєте ся, що значить наука домашня“, — сказав Юрий, та звертаючись до молоденької своєї ученицї Анни Губріх, завдав їй питанє з історії Греції, про битву під Маратоном. Але ученица збентежена, що так несподївано звернули всї на ню увагу, замялась ся, та завстидавши ся втїкла до другої комнати, на велике невдоволенє Юрия, а на втїху других гостий.

В тих родинах, де Коссован учив дїтий, бував він часто на забавах. Тодї то бував він душею товариства. Розмовний, веселий, жартував поет із панночками, деклямував, сьпівав прегарним барітоном, гуляв, а навіть сам аранжував танцї

---

[1]) ibid., стор. 258.
[2]) Розповів о. Григ. Кантемір.
[3]) Оповідав „Юзько“ [Осип Огоновський]; він чув се від матери поета.
[4]) „Зоря“ 1892, стор. 258.
[5]) Розповів д. Ґустав Кудерна; подібні закиди мали спіткати нашого поета, коли він прийшов пізнїйше, як інспектор шкільний, до старости Цукра.

[1]) Розповів о. Гр. Кантемір.
[2]) „Зоря“ 1892, стор. 259.
[3]) Французької мови мав його навчити капітан Аппель. [Порівн. спомини Т. Реваковича, „Зоря“ 1888, стор. 35]. Що по етзнав французьку мову, та вчив других, про се довідав ся я від бувшої ученицї поета, Анни Губріх, та від д. Ґ. Кудерни.

та забави. Взагалї не виступала тодї ще у нього така неохота до женщин, як се бачимо в пізнїйшій добі його житя.

Між тим у сїчнї р. 1864 умерла його мати. Поет прийшов до п. Губріхів на лєкцию: — „Дїти!“ — сказав він: — „я не маю вже неньки!... Клякніть та помоліть ся за неї!“ При тому сам упав на колїна, та горячо молив ся, заливаючи ся сльозами.

На похоронї обвязав собі поет [по гуцульскому звичаю] чоло чорним платком, та ступаючи за труною голосив жалібно.[1])

По смерти матери поет устаткував був троха, перестав ходити по коршмах, та заняв ся ґосподаркою. Особливо любив він ходити коло квітів, котрих богато понасаджував собі в городї. В лїтї ходив у полонини, збирав усїляке зїлє, сушив, понаповнював ними пуздерка, та давав людям на лїки. А пізнавати зїлє навчив ся він від ворожок.[2])

Гуцульских форм та звичаїв придержував ся в тому часї Юрий дуже точно також у справах релїґійних.

Він упросив о. Юр. Ганїцького, щоби той посьвятив йому хату, при чому відбулись усї, практиковані Гуцулами в таких випадках, обряди. В церквї бував трохи не кождої неділї. Вступивши до церкви, бив він поклони, і давав „на службу“ колачі, або хлїби, кілька крейцарів, та воскову сьвічку. Виходячи з церкви, чекав він з капелюхом в руцї на „панотця“, цїлував його в руку, відпроваджував його аж до дзвінницї, попри котру виходилось на дорогу, а сам вертав між Гуцулів, зібраних коло церкви, та провадив із ними гутірку.[3])

У свобідних хвилях писав Коссован деякі поезиї та повісти. Кілька гарних повістий написав був він ще за житя матери, та поміщував їх у „Вечерницях“, „Метї“, а пізнїйше „Ниві“ та „Правдї“. Хто знає, чи незвичайні поетичні способности Юрия не були-б дійшли до значно більшого розцьвіту, коли-б він не віддав ся був кромі пянства ще другому поганому налогови, котрий також винїс ще із війська. Неприродне полове збоченє вплывало дуже некористно на цїлу систему його мисленя, та на його сьвітогляд.

[Конець буде].

Звязок між економічним станом і хоробами сїльського люду.

В патольоґії або науцї про людські хорэби твердо стоїть погляд, що заможність і убожество мають дуже велике значінне для здоровля людий. Убожество є причиною багато хороб, бо орґанїзм не заспокоєний в своїх найперших потребах, під вплывом і менше шкодливих условин швидче піддаєть ся в боротьбі за істнуванє, а ще до того бідній людинї треба робити й важчу роботу і таким способом непогожі обставини вражають єї в квадратї. Але сей звязок між хоробами а економічним станом людий встановлено для верств суспільних, що досить далеко стоять одна від другої. А чи істнує звязок між ступінем економічного добробуту а кількістю хороб сїльського люду, де ріжниця ся не велика і де заможність виявляєть ся більше побільшанєм кількости річий, що стосують ся до щоденних потреб, а не поліпшанєм їх якости, про се ще мало є дат і се питанє зачіпає др Бурлако в своїй статї „Звязок між економічним станом а хоробами сїльського люду“. Ся статя нам ще цїкава тим, що вона стосуєть ся до Украіни. З цього погляду ми подаємо тут єї зміст.

Недавно ще необмежно пянував погляд, що підставою суспільности є економічне єї житте; тепер він стратив таке пануюче значінне, але чи має рацию таке обмежуванне єго, — це вкажуть факти будуччини. Усе таки тільки слїпий буде заперечати, що економічний стан справдї вплывае на заслабленне суспільности. Се доводить статистика взагалї, а ще більш статистика смертности серед дїтий селянських. В Анґлії на пр. з 1000 душ серед убогих доживає до 60 років 370 душ, а серед багатих з 1000 душ — 500 чоловіка. В Буда-Пештї пересїчний вік людини серед багатих 35 років, серед заможних 20.6, серед бідних 13.2, серед старців 11.4. Що до статистики смертности дїтий, то після справоздання дра Жилїна за кременчукський повіт, дра Павлова і Бурлакова за кобелякський смертність дїтий в Полтавщинї стоїть близько до вимирання [55.3% до 5 років] і тричі чи в пятеро більше від смертности дорослих. Хоч є письмовцї, що вияснюють велику смертність дїтий ще й иншими условинами: самою натурою дїтий, ґеоґрафічним положенєм місцевости, положенєм над рівнем моря, хитанєм ґрунтової води, осадів, вогкости і температури, неродючістю ґрунту і надежию товару, способами живлення і догляду за дїтьми, але цифри ясно вказують, що економічний стан батьків треба вважати за одну з найголовнїйших причин великої смертности серед дїтий. Так після дра Бурлакова було 61.8% загальної кількости слабих дїтий, що їх батьки мають від 0 до 5 десятин землї, вмерло сих самих дїтий 60.3% до загальної кількости вмерлих дїтий, а дїтий, що їх батьки мають від 5 і більш десятин землї, слабувало 38.2%, а вмерло 39.7% усїх дитячих смертий. Але крім економічного стану хороби стоять в звязку не тільки з якістю їжі, одежі, але ще залежать від звичаїв і традиций, що суть причиною сего або иншого некористного в ґіґієнічному розумі способу житя. Материял для своєї статистики др Бурлаков зібрав за 22 місяці від 1889, 1890, 1891 року з волости центральної до амбуляторії лїкаря після записів в сїй амбуляторії і після донесень трьох осіб, що ще хорують в сїй місцевости, а де треба було, робив загальний огляд. Усїх мешканців він потім поділив на шість економічних ґуртків і вивів пересїчне заслабленне і смертність для кожного ґуртка і порівняв, а крім того й до кількости заслаблення і смертности обовязкових для сеї місцевости, так званий коефіцієнт заслаблення і смертности. Коефіцієнт заслаблення дістав він із записування усїх слабих і з загального огляду, а коефіцієнт смертности після церковних книг. По национальности сей люд — Украінцї, хлїбороби. Побут їх, культурність і санїтарне становище однакові, а тільки заможність і убожество селян суть причиною ріжниці в їх життю. Мешканцї сї складають ся з козаків — 72.8%, колишніх панських і державних крепаків [т. з. військові поселенцї]. Ґуртки ті такі: 1) пролєтарії, що мають 0 десятин — 15.07%; 2) ті, що мають від 0—¾ десятин — 23.20%; 3) що мають від ¾—5 десятин — 35.1%; 4) що мають від 5—10 десятин — 13.6%; 5) що мають від 10 –15 десятин — 6.23%; 6) що мають від 15 і більше — 6.10%. Перші три ґуртки, що до їх належить переважна частина мешканців 73.37%, др Бурлаков лїчить незабезпеченими. В першому і другому ґуртку люди не можуть зовсїм прогодувати ся від землї, в третьому може прогодувати ся нечисленна родина, але не може платити ретельно податків, четвертий ґурток складають люди вже забезпечені, пятий — заможні, шестий — ті, що мають вже й залишок. Далї йде таблиця, що вказує заслаблення в кожному ґуртку:

Ті, що мають	Заслаблення	
	% відносини до загальної кількости	% відносини до ґуртка
0 десятин	28.2%	83.3%
0—¾ „	24.5%	43.1%
¾—5 „	28.0%	34.5%
5—10 „	10.1%	33.2%
10—15% „	4.7%	32.4%
Від 15 і більше	4.5%	26.6%

Се-б то чим біднїйший ґурток людий, тим більший відсоток в йому слабих. Перші три ґуртки — незабезпечені укупі дали 80.7% слабих, а три забезпечені 19.3%. В першому ґуртку слабувало на 100 — 83.3%, а в самій найбагатшій

[1]) Розповіла п-а Анна Губріх. Поет учив єї, та єї сестри [Марию й Іду], і братів [Кароля й Оттона] від р. 1863 до 1866. Вони жили тодї в Сторовци. Юрий мешкав у своєму домі, а у п. Губріхів стравував ся. П-а А. Г. знала отже нашого поета дуже добре. Відомости сї потвердив та доповнив по части устно, по части в листї о. Юр. Ганїцький.

[2]) Розповів „Юзько“ [Осип Огоновський].

[3]) Розповів о. Юр. Ганїцький.

26.6%, а обовязковий коефіцієнт заслаблення для сеї місцевости 42.4, се-б то пролєтаріїв слабує замість забеспечених 40.9 чоловіка на 100, і пролєтарії слабують більше як в три рази від забеспечених. Коли вбогі більше слабують, то їх повинно більше і вмирати, се вказує далї таблиця.

Коли взяти два скрайні гуртки, то смертність в гуртку пролєтаріїв сливе в пятеро більша від смертности в гурткy забеспечених 5.9—1.2, а відносини смерти до заслаблення сливе в тому й другому гурткy 2 : 1, [7.1—4.3], то-б то для убогих більша можливість є заслабнути і менша видужати від хороби, як для багатих.

Ті, що́ мають	Кількість смертий		
	% відносини до загальної кількости	% відносини до гуртка	% відносини смерт. до заслаблення
0 десятин	23.1%	5.9%	7.1%
0—¾ „	26.0%	4.2%	9.1%
¾—5 „	34.7%	3.7%	10.6%
5—10 „	10.7%	3.0%	9.0%
10—15 „	3.4%	2.1%	6.2%
15 і більше	2.1%	1.2%	4.3%

Далї йде загальна таблиця окремих хороб, на які слабували і вмирали люди, відповідно своєму економічному стану.

Економічний стан	Родин	Мешканців	Хороб	Смертий	Хороби інфекцийні		Тифи		Хороби на тлунок і кишки		Хороби на орґани віддиху		Хороби на орґани руху	
					Слабувало	Вмерло	Слабувало	Вмерло	Слабувало	Вмерло	Слабувало	Вмерло	Слабувало	Вмерло
0 десятин	367	2834	2376	169	649	100	256	34	338	18	309	21	203	8
0—¾ „	585	4547	2066	191	702	92	231	30	408	19	482	25	181	9
¾—5 „	916	6855	2365	253	583	73	240	26	620	28	596	33	248	14
5—10 „	309	2642	877	79	272	31	102	12	127	11	241	19	110	4
10—15 „	143	1228	398	25	123	13	46	3	101	5	160	13	51	2
15 і більше	143	1286	344	15	103	9	37	2	112	5	153	11	55	3
Неістнуючі на місци	—	139	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Разом . . .	2463	19531	8426	732	2431	318	912	107	1696	86	1941	122	848	40

Далї йде рахунок в відсотках тих, що́ слабували і вмерли від окремих хороб:

Економічний стан	Хороби інфекцийні			Т и ф и			Хороби на орґани руху			Хороби на тлунок і кишки			Хороби на орґани віддиху		
	% відносини до гуртка слабих	% відносини до гуртка вмерлих	% відносини до слабувавших вмерлих	% відносини до гуртка слабих	% відносини до гуртка вмерлих	% відносини до слабувавших вмерлих	% відносини до гуртка слабих	% відносини до гуртка вмерлих	% відносини до слабувавших вмерлих	% відносини до гуртка слабих	% відносини до гуртка вмерлих	% відносини до слабувавших вмерлих	% відносини до гуртка слабих	% відносини до гуртка вмерлих	% відносини до слабувавших вмерлих
0 десятин	23.2	3.5	15.4	9.6	1.2	14	7.1	0.28	3.9	11.2	0.6	5.3	10.9	0.8	6.7
0—¾ „	13.1	2.0	13.1	5.1	0.6	13	4.0	0.22	4.9	9.1	0.4	4.6	10.6	0.6	5.1
¾—5 „	10.2	1.2	12.7	3.5	0.4	12	3.6	0.24	5.6	9.0	0.4	5.5	8.7	0.5	5.5
5—10 „	10.5	1.1	11.4	3.8	0.4	11	4.1	0.15	3.6	8.6	0.4	8.6	9.2	0.7	7.8
10—15 „	10.0	1.0	10.5	3.7	0.2	7	4.1	0.16	3.9	8.2	0.4	4.8	13.0	1.0	8.1
15 і більше	8.0	0.8	7.7	2.8	0.1	6	4.2	0.23	5.4	8.0	0.4	4.4	12.0	0.8	7.1

З сеї таблиці видно, що найбільша ріжниця в хоробах між убогими й багатими — в хоробах інфекцийних і тифах. Можна-б думати, що на селї однакова є можливість заслабнути на заразливу хоробу як багатому так й бідному, але се на справдї не так. Се можна вияснити тим, що убогі переважно — колишні панські і державні кріпаки, що́ живуть скупчено по селах, а багаті — козаки, що́ живуть по хуторах, і таким способом заразлива хороба не може широко розповсюдитись у їх, бо хуторі стоять окремо оден від одного; до того ще хата в їх складаєть ся з двох половин, розділяних широкими сїньми на дві частини, і в їх можливо слабого відокремити від дужих. Так само й смертність від сих хороб: між пролєтариями багато більше вмирає і мало видужує, ніж між багатими. Кількість заслаблень і смертий від других хороб між пролєтариями і багатими не багато тим відрізняєть ся, а в хоробах на орґани віддиху ся ріжниця мінус. Більшу кількість заслаблень на орґани руху між пролєтариями можна вияснити тим, що у пролєтария є тільки оден спосіб діставати засоби до істнування, то-б то зробить ся наймитом, те-ж робити важку мускульну роботу, при якій може трапитись багато ревматичних і травматичних заслаблень; але усякому навіть заможному господареви, тільки хіба трохи менше, доводить ся робити ту саму працю, се й з'являєть ся невеликою ріжницею в заслабленнях на орґани руху. Що до хороб на тлунок і кишки, то не велика ріжниця в сих хоробах залежить від того, що багатий господар їсть сливе ту саму їжу, як і бідний по єї якости, або краще висловитись — поліпшанне в сьому напрямку не пропорцийно заможности субєкта.

Таким способом для деяких хороб ся стаття доказує залежність від ступіня економічного добробуту кількости заслаблень між селянами.

Потім др Бурлаков кінчає так: лиха їжа й одежа разу-раз готують контінґент виснажених нащадків, а як економічне становище народу усе гіршає, то сим утворяєть ся circulus vitiosus, що́ не дасть ся розвязати. Проф. Ерісман каже: „Поки селянинови не вистарчає способів, щоб задовольнити свої найперші потреби, поки земля, що він уживає, не може прогодувати єго з родиною, так що він повинен шукати инших способів добувати хлїб, поти він не може ретельно платити податків і усї змагання поліпшати санїтарні условини, що́ не мають на метї поліпшання загального економічного побуту сїльського люду — мертвороджені".

Др О. Черняхівський.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Перенесенє тлінних останків Маркіяна Шашкевича відбуде ся 31 н. ст. жовтня с. р. в Новосілках лїських, а 1 н. ст. падолиста у Львові. Львівські українсько-руські товариства вибрали до сего комітет, котрого головою став професор унів. др Ом. Огоновський, а єго заступником радник виділу краєвого др Савчак. Могила покійника, на котрій опісля має станути памятник, буде мабуть коло памятника пок. Володимира Барвінського [хоч остаточне рішенє магістрату міста Львова ще не наступило]. Комітет, згідно з постановою головного виділу тов. „Просьвіта“, рішив запросити до участи в сім, для Русинів великім сьвяті обі репрезентациї краєві, митрополита і обох єпископів, університет, політехніку, краєву раду шкільну, збір учителїв львівської руської ґімназиї та й школу імени Шашкевича, раду міста Львова, крім того товариства руські місцеві і замісцеві, читальні селянські, вдову, родину покійника — і взагалї всїх Русинів. Кошти похоронів і спорядженя памятника покриють ся поперед усего з гроший зібраних філією „Просьвіти“ в Камінцї струмиловій, з чистого доходу з концерту, який має урядити сьпівацьке товариство „Львівський Боян“ вечером в день похоронів у Львові [1 н. ст. падолиста с. р.] у великій салї „Народного дому“ а дальше з датків товариств, бо замість вінцїв — справить ся лиш оден величавий вінець спільний. Промов буде у Львові чотири: одна на зелїзничім двірцї, дві на кладовищи, а одна на концертї вечером. На памятник зібрано до 6 н. ст. жовтня 153 злр. а. в.

Вистава краєва. Комітет виставовий українсько-руських товариств відбув 25 н. ст. вересня с. р. засїданє, на котрім явив ся земляк наш архітект Іван Левінський, що підняв ся будови павільону руських товариств. Йшло о те, щоби остаточно порозуміти ся що до виду і розкладу того павільону. Згоджено ся на те, що павільон буде мати вид хати гуцульскої і поділений буде на чотири віддїли: оден для товариств просьвітних, другий для виробів ремісничих, третій для промислу, а четвертий для торговлї. Опісля обговорювано способи, як поодинокі товариства мають заповнити віддїли павільонові.

ВАСИЛЬ ГРЕЧУЛЕВИЧ.

[Портрет на 365 стор.]*)

Василь Якович Гречулевич родив ся в селї Ігнатівцях, гасинського повіту на Поділю. 1800-их р. він вступив вже до духовної семінарії і, добре скінчивши єї, одержав в 1814 р. посаду учителя у шаргородськім виділї сеї семінарії, а 1817 р., коли була зреформована семінария і заснована повітова бурса у м. Шаргородї В. Я. перейшов сюди і учителював тут до 1819 р. Ставши скоро після того священиком у с. Аннополї, брацлавського повіту, о. В. Я., яко людина великого розуму, звернув на себе увагу духовного начальства, котре, шануючи єго розум і хист в урядовій практицї, давало єму поважні місця у духовнім урядї. В. Я. був окружним благочинним, „первоприсутствующимъ духовнаго брацлавскаго правленія“, мав повисший чин протоєрея, кавалерські знаки Анни і Володимира і, яко ознаку особливої милости єпархіяльного начальства, займав разом дві парафії, одну у с. Аннополї, а другу при Миколаївській церкві м. Брацлава. Велике поважанє в єпархії В. Я. не втратив до самої смерти, що спіткала єго 1870 р.; усяке трудне діло в єпархії, що потрібувало особливої талановитости для сього виконання, звичайно давалось єму.

Маючи багато працї, що накидав єму уряд духовний і що забирала у його багато і сил, і часу, о. Гр—ич за весь час свого душпастирства невинно дбав про виконанє своїх обовязків що до пастви і багато зробив для єї осьвіти. С. Аннополь і досї втримало той добрий напрямок, що заснований був небіщиком, і навіть сусїдні селяни згадують єго добрим словом і тепер, через 20 лїт після єго смерти. Сей добрий спогад про о. Василя духовних дїтий єго є кращий вінок на єго могилу; але після небіщика зосталась і друга фактична спадщина, котра на довгий ще час стане на користь тому народу, що єго так глибоко знав і так щиро любив небіщик, і котра не дасть безпослїдно загинути памяти сего щирого робітника на ниві народньої осьвіти. На великий жаль ми маємо в руках тільки ті працї о. В. Я., котрі були за житя єго надруковані, ті-ж що зостались після него в рукописях, були забрані сином єго Виталїєм, єпископом могилївським, що вмер недавно, не зробивши нічого задля видання творів свого батька; де тепер сї вельми цїновні рукописи, — Бог один відає.

Першими з'явились в друку „*Проповѣди на малороссїйскомъ языкѣ протоїерея и кавалера Василія Гречулевича*“, 1849-ого р. Сї перші твори о. Г—ча звернули на себе увагу тодїшних українських письмовців, особливо П. А. Кулїша. Кулїш вийшов в зносини з о. В. Я. і взявсь трохи поправити сї перші твори єго що до літературного боку. Скоро з друкарнї Кулїша вийшли (1857 р.) сї проповіди новим трохи переробленим виданнєм, а 1860 р. вони вийшли окремими відбитками по кілька проповідий у кожнім. Усїх проповідий 59. Зміст їх такий: на сьвята Господні 12, на днї недїльні 20, на сьвята Пр. Богородиці 7, в поважанє Сьвятих Божих 10 і на випадкові речі 10. 1856-ого р. вийшли у Петербургї нові твори о. Гречулевича: „Бесѣды катехизическія на символъ вѣры и молитву Господню“. Єго-ж „Бесѣды катехизическія на 9 блаженствъ евангельскихъ“ мали два видання — останнє у 1859 р. 1858-ого р. були надруковані „Бесѣды о семи спасительныхъ таинствахъ“, а 1859-ого р. маленька брошура „О должностях родителей и дѣтей“.

Як бачимо по сих заголовках, зміст проповідничих творів о. В. Гр—ча дуже широкий; він обіймає увесь катехізіс і 60 других головнїйших проповідничих тем. Вже один широкий зміст творів і їх кількість звертають на велике поважанє до автора, котрий своєю ініциятивою і власними силами встиг досягнути так багато. Але і внутрішня вартість сих творів не менше велика. Треба було глибоко знати народ, єго дух і характер і добре орудувати єго мовою, щоб з такою експресією, не розпливаючись, коротко, просто і ясно висловити все саме сутнє в порушених питаннях християнської доґматики і моралї.

Що до мови творів о. В. Гр-ча, то мова їх чиста українська з деякими часом спеціфічними відмінами Поділя. Висловляючи так трудні для популярного вислову абстрактні релїґійні теми, автор часто користуєть ся чисто-народними виразами, котрі споконвіку утворились самим народом і живуть серед него паралєльно з церковними книжними термінами; в проповідях єсть багато і народних пословиць, що сказані до пуття, роблять велике вражінне на селянина. Разом з чисто народними виразами істнують в творах о. В. Я. і багато виразів славянських, що близько зріднились з українською мовою і війшли в ню, вже яко орґанічна частина єї. Але трапляють ся тут і московські слова, котрі легко можна-б змінити на відповідні їм українські; се вже була данина самого автора тому калїчному помосковщенню української мови, про яке він каже в передмові до своїх творів, і се, увзглядняючи тодїшні обставини автора, що не мав ще спромоги широко і науково ознаємитись з рідною мовою, не може бути поставлено єму у велику провинність.

І справдї, перші твори о. В. Гр—ча з'явились в друку 1849 р. Треба мати глибоке поважанє до тої людини, що в глухім селї своїм власним розумом ясно пересьвідчилась у тому, до чого йшли тодї найкращі дїячі-письменники, сини України. А яке справдї ясне пересьвідченнє мав о. Гр—ич в порушаних ним справах, що й досї зостають ся фактично одним великим порозуміннєм, про се довідуємось з єго передмови до своїх проповідий. „Аще неблагоразумно слово дадите языкомъ како уразумѣется глаголемое?“ — каже він словами ап. Павла. — „Аще убо не увѣмъ силы гласа, буду глаголющему иноязычникъ, и глаголющій мнѣ иноязычникъ (1 Кор. XIV., 9, 11)“. І далї о. Гр—ич доводить докладнїйше сю загальну думку про можливість зрозуміння і впливу проповіди лишень під умовою зрозумілого вислову єї на рідній мові.

*) Про Гречулевича досї в нашому письменстві була тілько невеличка замітка д. Конїського в Альманасї „Ватра“ на стор. 110. — *Ред.*

„Істина нестеменна, — каже він, — що задля успіху проповіди належить говорити до народу на мові, для него зрозумілій, близькій до єго серця, рідній. І отся то істина, як де, то особливо на Україні, давно-б уже повинна бути виконана і приносити бажані здобутки. Але, на жаль, і досі ще, кільки я знаю, майже нігде не видко прикладів проповіди на рідній мові. Наші служителі слова Божого, звикаючи в часи виховання в семинариях та академіях, до великоруської мови, не можуть або не хочуть опісля відвикнути від того способу вислову, що́ придбали в школах; і ось деякі з них проповідують народу слово Боже на мові, як не зовсім для него незрозумілій, то принаймні дуже мало зрозумілій, як би нехтуючи рідною мовою пастви, мовою, котрою (по зрахованню звісного етноґрафа Шафарика) говорить 30 міл. православних. Через отсе саме такі проповідачі, майже завжди буваючи для слухачів своїх „иноязичниками“ (1 Кор. XIV., 11), і не приносять своїм проповідуваннєм потрібної користи“. Скоро пів віку мине, як були промовлені слова отсї, а й досі ще народ український, маючий окремий язик свій, не чує проповіди на рідній та зрозумілій мові. І нерозуміє народ своїх учителів та відвертаєть ся від них, певним прикладом чому єсть хочби штунда. І ся відірванність народу від своїх обовязкових учителів єсть факт і залежить саме від нехтування з їх боку рідною народови мовою і другими ознаками єго властивої национальної вдачі. На се і завважає шан. о. Гр—ич і ось що каже: „Взагалї, наші сьвященики про народ, серед котрого живуть, мають дуже загальне, так би сказати, книжне пересьвідченнє. Самодіяльне життє народу, в значінню етноґрафічнім, єсть для них річ сторонна. Тим часом, жива народня мова, що́ від серця впливає саме у серце, виходить зо всего, що коли перетерпів народ, і складаєть ся відповідно особливому характеру народу, котрий належить властиво єму одному. Норови, звичаї, вдача і самі омильности народу єсть простий вивод з єго многовікового істнування. Щоб впливати на чоловіка в розмові, треба більш-менш знати єго; щоб впливати на народ, треба війти в дух єго життя. Попади на ту струну, що́ чутнійша других в душі звісного племени, — і ти можеш приковати єго увагу“.

І висловлюючи свою думку про потребу знання народу і вдовольнення дїйсним запитанням єго духа, о. Гр—ич сам перший турбуєть ся про виконанніе сеї думки. Вважаючи вдовольненнє живим религійно-моральним запитанням народа за властивий обовязок єго пастирів, він перший подав приклад виконання сего обовязку, перший після довгого часу нехтування народом і єго сутьними особистими прикметами заговорив до него єго мовою, відповідно єго властивій национальній вдачі і перший поклав добрий засновок для утворення народньої религійно-моральної літератури. І через се та літературна спадщина, яка зосталась нам після сего славного дїяча народнього виховання, має для нас велику вагу і довго заставить памятати та щиро шанувати єго імя в історії национально-української народньої осьвіти. Окрім свого літературного значіння, твори о. Гр—ча мають вагу ще й тим, що не теоретично тільки доводять ідею национального виховання українського народу, але і фактично показують певну можливість виконати се дїло; вони єсть „краєугольний камінь“ для виконання сеї ідеї национального виховання українського народу.

О Л—й.

ЛІТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. В Київі вийшли коштом рухливої книгарні Ф. А. Йогансона драматичні твори Гр. Квітки-Основяненка. Книжка відбита чисто і гарним друком, а з огляду на обєм (246 стор.) — дуже тана, бо примірник коштує тілько 35 коп. Дуже добре було-б, коли-б в такім танім виданю появились і повісти Основяненка. — Коштом „Театральной Библіотеки“ С. Т. Разсохина в Москві друкують ся і небавом вийдуть: другий том драматичних творів звістного нашого писателя М. П. Старицького, в котрий увійдуть: 1) „Крути та не перекручуй“, 2) „Не так склало ся як жадало ся“ і 3) „Ніч під Івана Купайла“, — і твори К. І. Ванченка-Писанецького: а) „Тарас Бульба під Дубном“, б) „Цигани на Подолї“, в) „Катерина“, г) „Відьма“ і д) „Хохолъ напуталъ“. — В Джерсі Сіті [в Америці] зачала виходити в нашій мові нова часопись „для руского народа въ Америцѣ“ під заг. „Свобода“, формату фоліо. За мотто взяла собі „Свобода“ Тарасові слова: „Учіте ся, брати мої, думайте, читайте, і чужому научайтесь, й свого не цурайтесь!... В своїй хатї своя правда, і сила, і воля“. Хто єсть видавцем або редактором „Свободи“ не можна довідатись з Ч-а 1-ого; подано лише, що часопись виходить в Джерсі Сіті 1-ого і 15-ого кождого місяця і коштує річно 1.50 доляра. — Великий „Молитвенник“ в нашій мові, укладу о. Олекси Слюсарчука, одержавши апробату від львівського митрополичого Ординарияту, почне небавом друкуватись коштом тов. „Просьвіта“. — Галицький Виділ краєвий почав уже з сим місяцем руські справоздания свої для сойму друкувати не кирилицею, як доси, але гражданкою і правописию фонетичною. Надіятись, що й управа краєва і центральна занехають вже раз у „Вѣстникахъ законовъ краєвыхъ и державныхъ“ та й в инших друках урядових руських кирилицю а прийме гражданку, а що найважнійше усуне вже раз з друків віденських „язичіе“ і введе чисту нашу мову та правопись фонетичну. — Наш земляк, лїкар в м. Городнї [Чернигівської ґуб.] Степан Данилович Ніс пошукує видавця на свої твори написані в нашій мові від молодости аж до тепер, від більших творів, як на пр. „Данько Грабина“, „Канальский похід шведського руїнного часу“ — до драматичних, лїричних, сатиричних, віршованих, етноґрафічних, людових нарисів і т. и., що́ зібрались за десятки лїт. Рефлєктуючі зволять удатись з офертами до самого автора. — Проф. Михайло Драгоманів просить всїх збираючих народні пісьні і леґенди, щоби зволили єму їх надсилати. Особливо пожадані були би єму такі, що́ говорятъ про Бога, ангелів, чортів, угодників божих і т. и. Ті материяли задумує проф. Д—ів помістити в „Збірнику“ болгарського мінїстерства просьвіти. Адресувати треба М. Д., professeur, Sofia, Bulgarie.

Василь Лукич.

ТЕАТР.

Рух наших театрів і вістки. Руський народний театр під зарядом тов. „*Руська Бесїда у Львові*“ виїхавши з Перемишля, давав вистави в Яворові, Любачеві, Сокалї, Мостах великих і в Камінцї струмиловій. Тепер прибув до Львова. Труна *П. Саксаганського* гостила довший час в Ростові над Доном, а звідтам переїхала до Полтави. Товариство під орудою *М. Садовського* грає тепер в Елисаветградї, в театрі Кузьмицького, звідтам виїде на кілька вистав в більші міста, а від 1/13 грудня до великого посту давати буде вистави в Москві, в театрі Парадиз. — Товариство Пономаренка грало в Харкові при участи артиста М. Кропивницького. Трупа Мирова-Бедюха гостить тепер в містах над Волгою, а театр Деркача і Манька — в Севастополї. Товариство Василенка давало вистави у Вильнї, а тепер грає в Гроднї. — Одеські ґазети оповідають ось який вельми цїкавий факт. Любителї драматичної штуки виставили на добродійну цїль „Назара Стодолю“ і водевіль „По ревізиї“. Місцевий земський начальник Воінов, в наслїдок виставленя водевілю „По ревізиї“, в котрім яркими кольорами рисують ся вчинки волостного і сїльского начальства, завізвав на виставу усїх волостних старшин і сїльских старостів, а також і писарів свого участка, на котрих водевіль зробив вельми немиле вражінє. В. Лукич.

Руський народний театр під зарядом тов. „Руська Бесїда у Львові“ розпочинає з днем 18 н. ст. жовтня с. р. вистави у Львові в салї товариства „Frohsinn“. Вістку сю приймуть Львовяни певно дуже радо, бо лучить ся їм нагода побачити трупу нашу зреформовану заходами „Руської Бесїди“, а головно директором театру Iв. Ґуляєм. Від часу, як „Руська Бесїда“ взяла театр наш у власну управу, то є від 1 сїчня 1893 р., в трупі тій починено важні і основні зміни. Трупа наша складає ся з сил артистичних, що́ не лиш для хлїба служать народному дїлу, а в більшій мірі чують в собі духа сценїчного. В трупі запанувала щасливо гармонїя, котрої не доставало давнійше дуже часто, а той недостаток був нераз

причиною шкідної для штуки флюктуації в персоналї артистичнім. І режісерия спочиває тепер в руках пильнійших, так що виставы виходять старанно обдуманї. Персонал жіночий посїдає добрі таланти. Сольові парти в штуках з сьпівами спочивають в руках Ф. Лопатинської і К. Фіцнерівної. В ролях характеристичних ведуть перед Осиповичева і Підвисоцька. З драматичних роль вивязує ся вдоволяючо Слободівна. В склад мужеського персоналу входять Стечинський, К. Підвисоцький, Концевич, Янович і молодші талановиті сили, як Лопатинський і С. Підвисоцький. Тенорові парти має Вільховий; він орудує гарним материялом голосу і чим раз більше набирає сценічної рутини. І ансамблї добрі, і хори відповідні. Репертуар на Львів уложений з самих в Галичинї ще невиставлюваних творів драматичних. І так мають бути виставлені: 1) „Ой не ходи, Грицю“, драма в 5 дїях з давних часів М. Старицького і В. Александрова. 2) „Крути та не перекручуй“, комедия в 5 дїях Мирного і Старицького. 3) „Панська губа“, комедия І. Левіцького і М. Старицького. 4) „Сьвітова річ“, комедия в 5 дїях Олени Пчілки. 5) „Дві сем'ї“, драма в 4 дїях М. Кропивницького. 6) „Зайдй-голова“, драма М. Кропивницького. 7) „Катря Чайківна“, драма Надії Кибальчич. 8) „Мужичка“, драма Костя Писанецького. 9) „Украдене щастє“, драма дра Ів. Франка. 10) „Безталанна“, драма Карпенка-Карого. 11) „Нещасне коханнє“, драма Манька. 12) „Новий двірник“, образ людовий Данила Млаки. 13) „Запорожець за Дунаєм“, опера Артемовського-Гулака і 14) „Довбуш“, опера П. Бажанського. **К. Л—ий.**

Справа будови українсько-руського театру у Львові. Сими днями відбув комітет будови театру засїданє під проводом заступника голови, рад. Мандичевського, на котрім секретар о. Гошовський здавав справу з дїяльности комітету за місяцї липень, серпень і вересень. Показало ся, що комітет розвинув акцию збираня складок широко. Доси вислано 2.045 листів з книжочками купоновими, а 53 листів до поодиноких ще осіб. Справлено відтак 18 пушок і 13 з тих розміщено в філїях „Нар. Торговлї“ і в публичних льокалях. Тепер висилають ся письма з чеками до всїх урядів громадських з просьбою о датки на будову. Рішено вислати такі-ж письма до 83 громад мійських Галичини, відтак і до рад повітових. Із справоздання секретаря виходить, що до нинї над 2.000 людий в краю заходить ся коло збираня датків та що є всяка надія на успіх, наколи тілько патриотичні збирачі розвинуть відповідний рух, а загал народу, зрозумівши вагу початого дїла, не поскупить ся хоч би найдрібнійшими датками. В руках збирачів на книжочки купонові находить ся капітал до 70.000 злр. Всїх книжочок надрукував комітет на 147.000 злр. і їх би належало розібрати всї до одної. Замітне, що доси найшлись лише три особи в Галичинї, котрі відказались від збираня датків з простого, низького антагонїзму до сцени народної. Лиш три індівідуа се дуже відрадний прояв на звістні галицькі відносини. Замітне дальше і то, що навіть в західній части краю деякі Поляки щиро заходять ся коло збираня складок, а вкінцї і се характеристичне, що деякі панове польскі рівно-ж симпатично віднеслись до нашого дїла, приславши більші або менші датки. Купонові книжочки находять ся ще в руху продажнім і мало хто із збирачів упорав ся з ними, хоч треба додати, що деякі патриоти взяли тих книжочок і на кількадесять гульденів. До каси впливали доси переважно лиш припагодні складки, роблені на різнородних сходинах, празниках, весілях і т. и. Деякі патриоти наші уряджовали вже забави, з котрих дохід призначили на будову театру. Стан каси комітету з д. 1 н. ст. жовтня с. р. виносив враз з давнійшими на сю цїль зібраними фондами над 6.600 злр. Гроші льокує комітет в паперах цінних, по части в щадниці почтовій. Зібрана сума єсть ще дуже незначна, зваживши, що будова театру нашого у Львові буде коштувати що найменше 200.000 злр. Одначе вже з половиною тої суми буде можна приступити до будови, а з доходів буднику сплачувати евентуально затягнену позичку. Але поки що, нинї треба нам передовсїм дбати о інтензивне збиранє складок. Час до збираня короткий: ледви три місяцї до кінця року. З днем 1-ого сїчня гасне для нас право публичного збираня датків. А як наглою є нотреба будови театру, доказує факт, що театральна трупа наша — по відмові їй салї управляючою радою „Народного Дома“ — не має нинї відповідного примїщена на час гостини своєї у Львові і мусить тулитись по закутках, в комірнім на маленьких сценах, де годї виставляти твори, що потребують ширшої інсценїзації і ширших декоративних обстанов... Прикра ся обставина повинна бути для кождого Русина спонукою до тим пильнійшого збираня складок, щоби театр наш не був зависимий від „Общества Народный Домъ“, а діждав ся власної, величавої хати в столицї галицької Руси. **К. Л.**

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Панські жарти поема Івана Франка. — Львів, 1893 р. 129 стор. 16°.

Пролискы. Збирныкъ зъ виршивъ. — Одеса, 1893. Виданє друкарнї Е. І Фесенко. 32 стор. 8°.

Зміст: Вірші Л. Глібова, Е. Гребінки, Т. Зїньківського, О. Конїського, М. Коцюбинського, П. Кулїша, А. Метлинського, В. Чайченка, Г. Шевченка і Я. Щоголева.

Оповідання про Хведора Християнина і про друга його Оврама Жидовина. М. С. Лєскова. Переклала з росийської мови М. Загірня. Накладом авторки. — Львів, 1893 р. 31 стор. м. л. 8°.

Село Комарівка на Поділю. Оповіданє для народа. Написав Михалко Олещук. Виданє друге. [Видавництво людове. Рік 12. Місяць: Серпень. Томик 8.]. — Львів, 1893 р. 30 стор. 16° Ціна 10 кр.

З давних часів. Оповіданя історичні. Написав Міхалко (!) Олещук. Виданє друге. [Видавництво людове. Рік 12 Місяць: Вересень. Томик 9.]. — Львів, 1893 р. 36 стор. 16°. Ціна 10 кр.

Драматическія сочиненія Григорія Квитки (Основъяненка). — Київ, 1893 р. 246 і 2 нен. стор. 8°. Ціна 35 коп. Виданє книгаря Ф. А. Іогансона.

Зміст: Шельменко, волостный писарь. Шельменко деньщикъ. Сватання на Ганчаривцї. Щира любов.

б) періодичні видання.

Правда [1893. Том XVIII. Випуск 55. За місяць вересень. Стор. 465—528 в 8°]. Зміст: Міщанин Мальований а проф. Сікорський [нове сектярство на Україні] написав Стрижень. Розстрига, оповіданє. Народні звичаї, обряди та пісні в селї Крехові, жовківського повіту, зібрав В. Герасимович. Записки або журнал Т. Г. Грушівського-Шевченка. До українських панів, вірш Школиченка; Сон і Катам, вірші Сивенького. Вісти: з Київщини б-а, з Буковини Ю. Рожанківського. Листи з Чернігівщини. Лист V Чернигівця. Перед бурею, історичний роман кінця XVI в., Л. Старицької. Гостина Цісаря в Галичинї. Сучасна хронїка. Переписка Редакції і оповіщення на окладнї. Додаток: Овідієві Метаморфози стор. 96—112 в 8°.

Кіевская Старина [1893 Сентябрь. Том 42. Стор. 323—487, I—IV і 129—144 в 8°]. Зміст: Споръ о чудотворной католической иконѣ, В. Храневича. А. А. Потебня, какъ языковѣдъ-мыслитель, Д. Овсянико-Куликівського. Такъ называемая „краткая кіевская лѣтопись“, Ю. Тиховського. Автобіографія Степана Лукича Гоевскаго (1813—1862), з передмовою Д. І. Багалія. Отрывки изъ записокъ Автонома Акимовича Солтановскаго. Открытіе в Кіевѣ управы благочинія и первыя проявленія ея двательности (1788) А. А. Остатки древняго лукомльскаго городища въ м. Лукомлѣ, Лубенскаго уѣзда, Полтавской губ., Василя Лискоронського. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Додаток: Дневникъ генер. подск. Якова Марковича.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. Володимир Левенко. Письмо наспіло. Зроблено після Вашого бажаня. Що призначили до „Зорі“ на р. 1894? Просимо подати заголовок як найскорше, бо зближає ся час видати проспект. **Вп. Ст. Ерастов.** Одержали і розіслали. На другий раз просимо висилати прямо в дотичні редакції, а то для нас велика морока. Адресу О. Е. Т—ча змінили. **Вп. Олена Пчілка.** Письмо одержали. Реклямовані Ч-а 10 і 14 висилаємо. Відповідь вислали. **Вп. Грицько Ковваленко.** Одержали, спасибі Вам. **Вп. Г. Панько.** Прийшло. Дещо вже надруковане, а дещо знадобить ся. Чи наше письмо одержали? Просимо о статї прозою. **Вп. Д. Васильковський.** Правда Ваша, що у инших народів газети виходячі що днини поміщують пильно в бібліографії зміст кождого Ч-ла своїх літературних часописий. У нас і в тім зглядї инакше. Одначе се не зла воля, а... **Наших заграничних кореспондентів** просимо франковати свої письма після ваги листу, а то ми мусимо кари платити за недостаточне офранковане. **Вп. Ів. Сердешний і Наталка Полтавка.** Одержали **Вп. Охрім Варнак.** Передали „Руській Бесїдї“. **Вп Олена з над Дністра.** Оповіданє „Токар“ можна відібрати в нашій адміністрації.

Просимо о присилку передплати, бо з Ч-ом 20-им вздержимо висилку всїм тим, що до кінця року 1893-ого єї не заплатили.

З сим Числом розсилаєть ся додаток: „Словарь росийсько-український“ арк. 19.

Впорядчик части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Василь Тисовський.**

Видав Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIV. | Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обсязі півтретя аркуша.
ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 злр., [для заграниці 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

1893.
У Львові
15 [27] ЖОВТНЯ.

Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

Ч. 20.

Поміж ворогами.

ПОВІСТЬ ІВАНА ЛЕВИЦЬКОГО.

[Далї.]

Вже смерком Леонїд Семенович в'їхав в батьків двір. На ґанку нового гарненького, під залїзною покрівлею, стрілн його батько й мати і щиро привитались з ним.

Старий Панасенко був поставний чоловік: високий, здоровий та плечистий, ще й тепер гарний з лиця. Його карі блискучі очи сьвітились і розумом, і були трохи хитрі. На його чорноволосій голові, на довгих вусах не видно було ні одного сивого волоска. Його жінка Марта, старша за його, вже була зовсім сива. Семен Панасенко брав її удовою. Марта вийшла перший раз заміж за Карпа Нещерста, прожила з ним два роки і зосталась багатою удовою з маленькою дочкою Фесею. На селї усї знали, що гарна удова має багато гроший. Семен Панасенко причарував гарну удову чорними бровами і заслав до неї старостів. Марта подавала рушники. Але перед самим весїллєм старий Панасенко, Семенів батько, раз пішов з сином в гостї до Марти. Посидївши та випивши по чарцї, старий витяг з кишенї сто карбованців і сказав до удови:

— Оце-ж я даю синови на нове ґосподарство сто карбованців; а що-ж, ти Марто, з своєю Фесею принесете йому на нове ґосподарство?

Маркіян Шашкевич.

Старий знав, що гарна удова має грошї, але не знав напевно, скількo вона їх має, знав він, що вдова не пуста не гуляча людина, але дуже любить начіплювати на себе дорогі намиста, дукачі та шовкові хустки.

Горда й пишна Марта трохи зобідилась. Вона пішла в кімнату, одчинила скриню, витягла вісім сотень карбованців асигнациями й срібняками, висипала на тарілку і винесла в сьвітлицю.

— А це я од себе й Фесї даю Семенови на молоде ґосподарство! — сказала горда Марта і запишала свої червоні уста.

— Нехай же Семен сховає і мої грошї, та й твої візьме до себе на схованку. Я знаю Семена. В його в скринї грошам буде безпешнїйше. Мій Семен хазяйновитий, — сказав старий і забрав з тарілки удовині грошї, приклав свої, вкинув у капшук і оддав до рук Семенови.

Старий не помилив ся: з Семена вийшов ґосподар на все село. З тих удовиних грошей Семен і розбагатів: позичав грошї на проценти скринчинському посесорови, позичав грошї й небагатим ґосподарям, а за проценти орав і засївав для себе їх поле по кільки

років..., — сам добре провадив господарство і вже накупив чимало землї і завів свій хутір.

— А що, тату, чи помирив ся зять з о. Артемієм? — було перше слово Леонїда Семеновича до батька.

— Оце диво! — аж крикнула стара Марта. — Чого тобі це слово перше наверпулось на язик?

— Так прийшло ся до речі... — якось заметушившись, обізвав ся Леонїд Семенович.

— І вже. Якби янгол з неба прилетїв в Горобцївку, то й він не помирив би їх. О. Артемій скинув зятя з писарства. — сказав старий Панасенко.

— Не вже? — аж крикнув Леонїд Семенович.

І старий трохи догадав ся, чого це син питаєть ся в його про той мир, і розказав йому про всю тяганину, про всї змагання о. Артемія з писарем.

Леонїд Семенович сїв на лавцї й задумав ся.

— Втеряв я Ватю, втеряв... А може старі не про все довідались гаразд... Треба самому поїхати до зятя та про все розпитати.

І цілий той вечір Леонїд Семенович був смутний, все задумував ся, не добре слухав, про що йому говорили батьки, одповідав ніби знехотя. Мати зготувала добру вечерю. Старий батько ради сина переодяг ся: скинув синїй старенький жупан і надїв сїртук. Він попросив сина до гостинної і посадив його поруч з собою на канапі. Старий любив свого сина, бо він зістяв ся в його один: менчі дїти його усї повмирали.

Вже за вечерою Леонїд Семенович заспокоїв ся і розбалакав ся з батьком та з матїрю. Батьки розпитували в сина про його службу, а син все звертав на розмову про Горобцївку. про Леонтия Петровича, про Фесю та про їх змагання з о. Артемієм та Сусаною Уласівною.

— Чи вони вже помирились, чи може й досї лають ся та змагають ся, про це панство ми не знаємо, бо й зять вже давненько був у нас, та й нам не було часу до його їздити в гості, — в кінцї розмови додала мати.

— Поїду я завтра до їх та сам про все розпитаю, — сказав Леонїд Семенович.

— То й поїдь, сину! Довідаєш ся і нам про все роскажеш. Може вони вже й помирились. Знаю тільки, що в великий піст і зять і Феся не говіли в горобцівській церкві, а їздили говіти в Комарівку, — додав батько.

— Це поганий знак! — тихо обізвав ся син і задумав ся.

Леонїд Семенович лїг в постіль і довго не міг заснути. Він довго перекидав ся з одного боку на другий і все думав про Ватю. Його думки лїтали далеко од батьківської хати. От він ніби в хатї писаря, розмавляє з Феодосию Карпівною, сьміють ся, жартує; от його думки полинули в садок о. Артемія; він ніби бачить в садку веселе товариство, гуляє з Ватею попід старими грушами, грає в іграшки з молодими паннами; потім бачить широкий ставок. Далї блиснула перед ним Рось, заманячіла гребля, заманячів млин... І скрізь він ніби бачив поруч з собою Ватю, ходив з нею, говорив до неї. І разом несподївано той манячий вид Ватї ніби розсіяв ся в легкому тумані, ніби розвіяв ся імлою. Молодий хлопець заснув міцним сном після далекої і неспокійної дороги.

Вже сонце підбило ся вгору, як Леонїд Семенович прокинув ся. Після міцного сну він спо́тання не резібрав, де він знаходить ся. Йому здавало ся, що він спав в своїй кватирі. Але до його долетїв якийсь гук з двору: десь кудкудакали кури. десь ревла корова; чийсь голосний голос кликав когось у дворі, і мягкий одбивок того голосу луною долїтав до його уха. Леонїд Семенович опамятав ся; його думки прояснились. Щось приємне й миле знов майнуло ніби перед його очима: то був вид Ватин. Той милий образ привиджував ся йому, ніби ставав перед його очима, манив його. Якесь приємне почуванє заворушилось в його серцї, як повів тихого вітру гарячого дня.

— Все Ватя й Ватя на моїй думцї! Не вже я її кохаю? Не вже я її тепер так кохаю, як не кохав попереду? Чудне те людське серце!

Але враз з тим щось неприємне підкинулось до тієї милої згадки, як важкий дух полинуло в пахучому квітнику. Молодий хлопець згадав про зятеву лайку з о. Артемієм.

— Поїду сам! Поїду і про все довідаюсь сьогодня! — голосно промовив Леонїд Семенович і при тих словах рантом схопив ся з ліжка і одкинув обидві половинки осередньої віконницї. Ясний сьвіт сонця полив ся через вікно і впав на стїну. Леонїд Семенович втупив очи в просторий батьків двір, в роскидані по дворі залїзні плуги, сїялки та пятиралники; далї він перевів очи на молодий садочок за штахетами. На молодих грушах та яблунях подекуди червонїли перші червонобокі здорові груші та яблука. Але поезия не повівала на його з молодого садка; йому забажалось зістатись тут на хуторі, стати хлїборобом, орати й сїяти і гроші заробляти. Йому не подобалась служба. Батько намагав ся, щоб він йшов на службу і тільки ради батька він служив.

— Осточортїла мінї та служба! Остогидла мінї та залежність на службі чи земській, чи урядовій! Не люблю я покорятись та гнути перед усяким дїдьком спину. Нема в сьвітї нїчого краще, як бути самостійним. Один хлїбороб зовсїм самостійний чоловік. От би де пригодились мінї Ватині тисячки! — подумав Леонїд Семенович; — прикупив би землї, розвів би більше товару, більше волів, розвів би коней, орав та сїяв та добра-б наживав і нїкого-б знати не хотїв.

Мати одхилила двері. Її поставна́ фіґура з'явилась в дверях.

— Вставай, сину, бо вже самовар кипів-кипів та й годї сказав. Вмивай ся швидче! — сказала мати. — Батько вже давно натуцяв ся коло господарства і їсти хоче.

Леонїд Семенович по́хапцем вмив ся, одяг ся і вийшов до гостинної. В гостинній коло стїни на столї, застеляному білою простою скатертею, шумів самовар. За столом сидів батько і очевидячки ждав сина.

— Доспав трохи не до обіда; чи не приснив ся ведмідь? А може тобі снилось щось краще за ведмедя? — спитав жартуючи батько.

— А я оце думаю після снїдання побігти в гості в Горобцївку до Леонтия Петровича. Побачусь, побалакаю, — сказав син, сїдаючи за стіл.

— А може то до кого инчого тебе тягне в Горобцївку? — спитала мати.

Син осьміхнув ся.

— До о. Артемія хоч і не заходь: приймуть тебе так не дуже привітно. О. Артемій мабуть зненави́дів увесь нарід через зятя та через Фесю, — промовив батько.

— Я поїду не до о. Артемія. Там то мінї клопоту про о. Артемія! — обізвав ся син.

— Я тебе без обіда не пущу. Феся не знає, що ти прийдеш, і для тебе не зготує обіда, — сказала мати.

Після обіда Леонїд Семенович поїхав в Горобцївку. В'їхавши в писарів двір, Леонїд Семенович углядів велику зміну в дворі: над старою невеличкою хатиною підносилась високо вгору на стовпах залїзна зелена покрівля; задня й причілкова стїна були вже закидані деревнею. Стара хата входила в новий дім, як одна тільки чимала кімната.

— Що це в вас за метаморфоза? — спитав Леонїд Семенович, поздоровкавшись з писарем та з Феодосиєю Карпівною.

— Розкоріняємось! На злість нашим ворогам розкоріняємось! — гукнув Леонтий Петрович. — Тепер нас не викоренить нїякий о. Артемій.

Леонїд Семенович смутно спустив очи і похилив голову.

— Хотїв мене о. Артемій виселити трохи не на Сибір, а я мабуть швидче вижену його з Горобцївки, — говорив писар.

Леонїд Семенович признав ся зятеви, що хоче поновити знайомість з о. Артемієм, що він має думку сватати Ватю.

— Ну, трудно буде вам потрапляти поміж ворогами! А ми стали ворогами на смерть. Я й на весїллї в вас не буду, коли ви повінчаєтесь з Ватею: з Горобцївки вийду на той час; стану на царині за селом та буду одвертати, хто їхати ме до вас на весїлле.

І цілїсінький вечір в писаря та в писарші тільки й було розмови, що про своє ворогуванє з о. Артемієм.

Який же панич тепер наїжджає до Ватї? — випитував Леонїд Семенович.

— А дїдько їх знає! Я послав би до неї за жениха самого дїдька та ще й рогатого! — сказав писар.

— А я послала-б для неї в сьвітилки та дружки найхвостатійших десять відьом! — обізвалась Феся.

— Тепер їздить до їх клешоногий Іцько: закуповує пшеницю. Він оце овдовів. Саме був би гарний жених для Ватї! — сказав писар.

І цілісінький вечір Леонїд тільки чув лайку та ще лайку, та розмову про змаганнє, про позви.

— Ой, говоріть вже про що инче, бо не видержу далї! Говоріть хоч про того клешоногого Іцька, — аж крикнув Леонїд Семенович.

— Ну, та й бестямкова, закатована в їх обох ненависність! — подумав собі Леонїд Семенович.

Другого дня в неділю Леонїд Семенович впрохав сестру, щоб вона пішла з ним до церкви. Йому дуже забажалось побачити Ватю.

— Стрінусь в церкві, поклоню ся її; може вона й мінї поклонить ся... Може Сусана Уласівна запросить мене до себе на чай. Буду з ними розмовляти, та про писаря не буду й словом згадувати, неначе його й на сьвітї нема. Та й яке мінї дїло до тієї колотнечі, до того змагання між ними? Я сам по собі, писар сам по собі а Ватя певно ні сюди ні туди, а може теж сама по собі. Я знаю, що вона мене любила. Може й тепер любить, — думав молодий хлопець, прибираючись до церкви.

Вже забовкав дзвін на службу Божу. Вже і всї дзвони продзвонили. Леонїда Семеновича брала нетерплячка. Він наганяв сестру, котра чепляла на себе золоті сережки, намиста та причісувала голову перед дзеркалом.

— Феодосиє Карпівно, станьмо в церкві з правого боку, там де стає Сусана Уласівна з дочкою! — просив Леонїд Семенович сестру.

— Про мене й там станьмо. Ти думаєш, я їх боюсь? Не знала, кого лякатись. Овва, які вони мінї страшні! — обізвалась Феодосия Карпівна, повернувши голову од дзеркала. — Од того часу, як о. Артемій скинув з писарства Леонтия Петровича, я стаю в церкві по лїву руку, бо матушка з дочкою все стає на праву руку. Мінї й дух їх противний, неначе вони тхнуть козою; і слїд їх поганий, смердячий; де вони пройдуть — неначе тхір походив

— Та швидче чепури ся! Прилизуєш ся та й прилизуєш ся, Фесю! Кидай того гребінця, бо через твій гребінець і люди вийдуть з церкви тим часом.

— Оце! Як хапаєш ся, неначе до тебе приступає! Як коржа — так коржа! Як спечемо, то й дамо! — говорила Феодосия Карпівна, не повертаючись од дзеркала: — Оце зумисне приберусь, як на Великдень, щоб вчительша луснула од злости.

— Ой, печи вже швидче свого коржа, а то ще дотягнеш з своїм коржем аж до „Херувими“, а може й далї.

— А то я-б оце трохи подражнила вчительшу. Купи мінї, Льоню, в Київі модній капелюх, знаєш, з таким здоровим білим пером... Я вберу ся, піду до церкви та й стану перед самим вчительшиним носом! Вона як угляне, вийде з церкви та й лусне од зависности серед цвинтаря...

— То вже нехай я куплю тобі капелюх з двома перами: тодї вчительша, тобі на втїху, лусне в самій церкві! — обізвав ся Леонїд Семенович.

— Ну та й Феся завзятуща та запекла! Мабуть зять підбирав жінку собі під масть! — подумав Леонїд Семенович.

Жартун, навіть штукар по своїй вдачі, веселий з роду, він був чоловік з добрим серцем. Завзятість та упертість зятя й сестри того дня трохи роздратували його нерви.

— Але, Фесю, їй Богу, ми прийдемо до церкви на сьвяте „шапкобраннє“! Вбирай ся мерщій!

— Я вже готова. Ходїм, бо й справдї опізнимось, — сказала Феодосия Карпівна, вхопивши в руки парасольку. І вони обоє пішли до церкви.

Писарша й Леонїд Семенович і справдї застали вже на „Херувими“. Вони стали в церкві впереду по правий бік перед іконостасом. Леонїд Семенович все поглядав в одчиняні двері в правому притворі.

Після „Херувими“ в дверях з'явилась Сусана Уласівна в ясному літньому зборі. За нею слїдком йшла Ватя. Леонїд Семенович зирнув на неї очима і примітив, що вона трохи схудла й зблїдла, але через те ще покращала. Вид її став матоводелїкатний; темні очи стали ніби темнїйші й яснїйші. Перебуті муки та смуток впали на очи й на вид сутінком задуми й якоїсь зосереджености думок. Ватя стала поважнїйшою й задумною. На ній була темночервона коротенька кофточка з чорними обторочками на грудях, на шиї та на рукавах. Цей убір дуже пристав їй до лиця. Щось східне, щось південне сьвітило ся в її фігурі, в її виду.

Леонїд Семенович ледві вдержав в грудях легке зітхання. Він повернув голову, і його очи стрїли ся з Ватиними очима. В її очах виразно виявилось незвичайне й несподіване здивуваннє.

Сусана Уласівна зараз углядїла, що писарша стала на її місци. Вона гордо пройшла попереду самою писаршою. Леонїд Семенович поклонив ся їй; вона тільки глянула на його; але не поклонилась йому, горло перейшла через церкву, перехрестилась перед царськими вратами і стала в лївому притворі. Леонїд Семенович поклонив ся й до Ватї. Ватя зирнула на його, насупилась і ледві кивнула головою. Її густі брови ніби звело до купи, і кінчики брів подались вниз Ватя пішла слїдком за матїрю і собі стала поруч з нею.

— Обидві сердять ся! Обидві понадимались. На віщо я запросив до церкви з собою сестру? Треба було йти самому. Може-б тодї вони подивились на мене инчими очима. Ватя насупилась, ледві кивнула до мене головою. Дїло пропаще! Це через Фесю! Та й з якої речі їм здоровкатись з сестрою? Ох і справдї трудно потрапляти поміж ворогами!

Як тільки Сусана Уласівна пройшла проз писаршу з надутим лицем, в писарші ніби серце заграло од великої радости. Очи в неї аж блищали, губи аж облизувались, неначе вона покоштувала корників з медом. Вона високо підвела очи вгору, попереду дивилась на хрест в горі на самому вершечку іконостаса, а далї закинула голову і почала розглядати намальовані хмари в банї, на віщось придивлялась до янголів, котрі ніби літали в тих хмарах, неначе вона їх бачила вперше. Писарша була така рада, така рада, що брат напровадив її на думку стати на тому місци, де Сусана Уласівна завсїгди ставала в церкві.

— Вийдемо з церкви, я поцїлую брата за цю спасену думку. Оцїм я так допекла Сусанї Уласівнї до живого! — думала Феодосия Карпівна і на радощах вдарила аж три поклони.

Сусана Уласівна обідилась на смерть тією наглою писаршиною вихваткою.

— Це вона стала на моєму місци мінї на злість: привела брата до церкви, щоб насьміятись з мене та з Ватї. Дивіть ся мов, якого маю брата, та він не буде вашим! — думала Сусана Уласівна дивлячись поверх іконостаса. — Ну та й нагла-ж людина! Прибралась, причепурилась, розпиндючилась, начепляла намистів, почепила довгі золоті сережки аж до плечий, наче богуславська жидівка!... Чистий розмальований ідол! А братік її мабуть прийшов до церкви, щоб подражнитись з нами... Ступа... Я ступа, а Ватя колода!... Нехай її задні вільмуть... Нехай вона йде за сажотруса...

І ці згадки й думки не давали Сусанї Уласівнї молитись. Вона неначе через сон чула, як просьпівали „Достойно есть“, як сьпівали сьвяті пісьні, як читали молитви, а важкі образливі слова доти гули й неначе стукали ступою в її гордій душі, доки не скінчилась служба Божа, доки люди з церкви не вийшли.

І для Ватї здавалось, неначе сьвяті пісьні сьпівались десь далеко од неї; неначе до неї доносилась далека луна десь ніби з густого лїсу. Инчі думки, инчі почування розбуркав в її душі колись милий вид. Вона вже почала забувати Леонїда Семеновича, а його самий вид вже ніби розійшов ся туманом в її памяти. Ласкавий поклін, ласкавий його погляд несподівано розворушив її серце. Дївоче серце вгадує і хитроласкавий і щироласкавий погляд молодих очий. На Ватю несподівано впав мягкий, щирий, кохаючий позир очий, впав на одну міть, як промінь сонця, і вона в одну міть постерегла, яке почуваннє тліло в серцї молодого хлопця. Давня любов знов виникла несподівано.

*

На Ватю ніби звідкільсь пахнуло теплом, ароматом саду, пахощами пишного квітника. Серце несподівано затріпалось в грудях. Блискавкою майнули поетичні давні сцени зустрічу з милим в садку, на ставку, над Росю, майнули і швидко згасли, мов та блискавка. А десь глибоко, глибоко, ніби на самому дні серця заворушились образливі слова, насьмішкуваті жарти, і всі вони виникли разом і гуртом з незвичайною виразністю. Ватя хотіла молитись, ставала навколішки, починала молитву, а молитва зникала з її памяти, а настирливі образливі слова неначе налазили, чеплялись причепою. І молитва забувалась, а важке почуванне обіди і сьмішків все більше й дужче збурювали серце гордої дівчини.

Ватя почувала, що сльози приступають до очий, що вона от-от заплаче. І втрачена любов, і втрачене щастє, і ласкаві очи, і давня обіда, і новий ласкавий позир вимучили за якусь годину молоду дівчину. Ватя ледві стояла на ногах, на силу достояла до кінця служби Божої.

— І чого він прийшов сюди? І чого він кинув на мене очима, ясними, ласкавими, кохаючими? І на віщо він дражнить мене тими очима? На віщо він знов украв в мене спокій і привіз з собою тугу? — думала бідна дівчина, стоячи на колінах і безнадійно похиливши голову.

— А буду я дивитись, чи оберне Ватя голову, чи хоч раз поливить ся на мене? — думав Леонід Семенович.

Він навиглядав за Ватею цілу службу Божу, не зводив з неї очий. Ватя ні разу не повернула голови, не глянула в той бік, де стояв Леонід Семенович.

— Погано! Пропало моє діло! — подумав Леонід Семенович і зітхнув так важко, що Феодосия Карпівна одвела очи од хмар та янголів в бані і зирнула на брата.

Вже вдарили в дзвін на „Достойно“, як у праві двері церкви увійшла вчительша. Вона завсігди ставала в церкві з правого боку коло Сусани Уласівни, щоб не ставати рядом з писаршою по лівому боці. Вчительша прямувала просто до іконостаса на своє місце. Коли зирк — перед нею стоїть не Сусана Уласівна з Ватею, а писарша з братом. Вчительша аж жахнулась і трохи не крикнула. Її неначе якась невидна сила спинила віжками. Вона сюди круть — туди верть, повернулась до стіни та й стала перед самісіньким кіотом єьвятого Миколая і трохи не притулилась до його лицем, неначе хотіла сховатись в тому кіоті з кольонами. Вчительша втупила очи в образ та так і простояла до кінця служби, все роздивлялась на той образ, підвівши очи вгору, неначе то був утвір самого Рафаеля. Але все таки вона на ході встигла примітити, що в писарші в ухах теліпались довгі, здорові, золоті сережки. І через ті сережки вона не могла ні хреститись, ні молитись до кінця служби Божої. Її кинуло в піт, неначе хтось висипав на її плечі здорову макітру жару.

[Конець буде].

ЛЮДСКІСТЬ.

Я вірю в кращий час, але душа болить:
Хотілось би тепер, у цю славетну добу,
Душею піднестись, зрадіти хоч на мить,
Як не людий знайти, то хоч людську подобу.
Героїв час минув, — що-ж, будемо без них.
Але не вже нема ні іскорки чесноти?
Не вже, крім пишних фраз та поривів дрібних,
Нічого вже нема в найвисшої істоти?
Ми раді за прогрес, і от зі всіх країн
Ми на вистави йдем з культурностю своєю.
Коли-ж той буде час, що більше ніж машин
Ми виставим людий з високою душею?
Чи близько ті часи?... а вже земля стара;
Вже підтоптались ми на довгій тій дорозі;
Чому-ж не бачимо тих — правди та добра,
Що так обридли вже в поезиї й у прозі!
Ми розумом міцні, наш розум дав нам лад;
Ми й непросьвічених умієм просьвіщати —
І от, щоб наш прогрес не відступив назад,
Повинні ми держать набитиї гармати.
О, розум, ось наш Бог! ми по стількох віках
Таки знайшли його й утішили людину,
Та ставши мудрими, ми кинули на шлях
Найкращую душі людської половину.
Немає серця в нас; колись кохались ми,
Хоч без теориї, та щиро, серцем чистим;
Тепер — міркуємо над сьвітом і людьми,
І над машинами, й над щастєм особистим.
Найкращі пóриви, гарячі почуття
Розсїкли ми ножем холодним міркування,
І склали ми собі розмірене життя
Без глибини думок, без сили поривання.
Немає творчости, поезия в багні,
І фільософію тепер ми осьміяли;
А ґеній — нá що він для рою комашні:
Нам будуть фабрики кувати ідеали.
І сумно за наш час, і шкода тих віків,
Що ніби нам дали великиї успіхи,
І хочеть ся скорійш, щоб промінь заяснів,
Щоб серцеви знайти хоч небагато втіхи.

У липні 1893.

В. Сивенький.

ТРОЯНДА.

[БАЙКА].

Цьвіла Троянда у садочку,
А недалечко, у куточку,
Між буряном бренів Будяк.
І каже він Троянді так:
„На щó се ти колючок начепляла?“
— „А ти на щó?“ — вона його спитала.
„Я? — обізвавсь Будяк:
Я, серденько, не проста штука,
Я — степовий козак!
Міні колючка, як шаблюка,
Щоб ворогів страшить,
Щоб всім було спокійно жить.
Вам більш нема ніякої роботи, —
Цьвісти, пахтіть, а не колоть“.
— „Не все-ж колоть і Будякам,
Троянда каже: треба й нам,
Щоб Кручениї Паничі боялись
І до Троянди не чеплялись.
Сунеть ся який біс —
Йому колючка в ніс,
Щоб не забув ся
Як слід Троянду шановать,
А не знечевя обвивать“.
„Хіба!“ — сказав Будяк і усьміхнув ся.

* * *

Скомпоновав я сей примір,
Для наших любих дочок;
Нехай вони його змотають у клубочок,
Як кажуть панночки, на сувенір.

Леонід Глібів.

В ТЕМРЯВІ.

Оріґінальна драма в V дїях і шести одмінах М. Старицького.

[Далї.]

ДІЯ ДРУГА.

На першім плянї — тин і ворота, так що по авансценї прохід (вулиця). На другім плянї: з-лїва — дах клунї і три стіжки-хлїба: один — сїна, другий — торішній, а третій — новий; з-права — дерево, пригірок, за яким видко воду; по серединї — дві ями, чотирі горбика. На четвертім, чи на третїм плянї — фасад хати з-лїва з садком. Задня

завіса — краєвид з водою. Ходи: поза хату і поза клуню; ще стежка зза лаштунків з боку по кручі до дерева. Під вечір.

Вихід І.

Степан, Карпо, Домаха, Явтух, Свирид, Наталка і селяни; потім Мошка.

[Степан лежить з-права на горбику, під деревом; коло його сидить Домаха; селяни докладають стіжок нового хліба, жінки по середині віють; Наталка розстила далі полотна].

(Гурт роблячи, співа. Між переривами ідуть сцени).

Домаха (шиє сорочку). Зляж менї, голубе, на колїна — я голову тобі розчешу.

Степан. А! Та я-ж читаю; від батюшки ґазети взяв, — треба повернути.

Домаха. Хіба-ж на колїнах міша?

Степан. Міша.

Домаха. Чим же?

Степан. Тим же... незручно!

Домаха. Так само й лежати меш.

Степан. Ну, дай же менї покій!

Карпо. Та й важкі снопи! І раннє жито, а важкі.

Мошка (виходить з клуні). Рівніще, рівніще кладіть, а то затече стіжок. А ти, молодице, одмети полову від зерна! Ой, вей! Як-же ти робиш, хіба по хазяйськи? Мов свиня! Та кінчайте, піжалуста, швидче — по чарці, по другій маєте. (Пішов у клуню).

Карпо. Що це він тут господарює?

Явтух. Наняв ся певно.

Свиридиха. Та нї, — Коломийчиха весь урожай продала Мошкови і сегорішнїй, і торішнїй, що молотять.

Карпо. Чого-ж це вона похопилась?

Свиридиха. А того, щоб не досталось зяткови до рук, щоб не розмантачив.

Карпо. Ой, ой!!

Домаха. Тобі скучно зі мною? Не вмію я до твого розуму говорити... Не вмію і росказати, що на душі... Тільки тяжко все... Ох, лучше було і не спізнавати ся і не брати ся!... Степане! Як ти думаєш?

Степан. Га?!

Домаха. Чи ти-ж не чуєш, що я кажу?

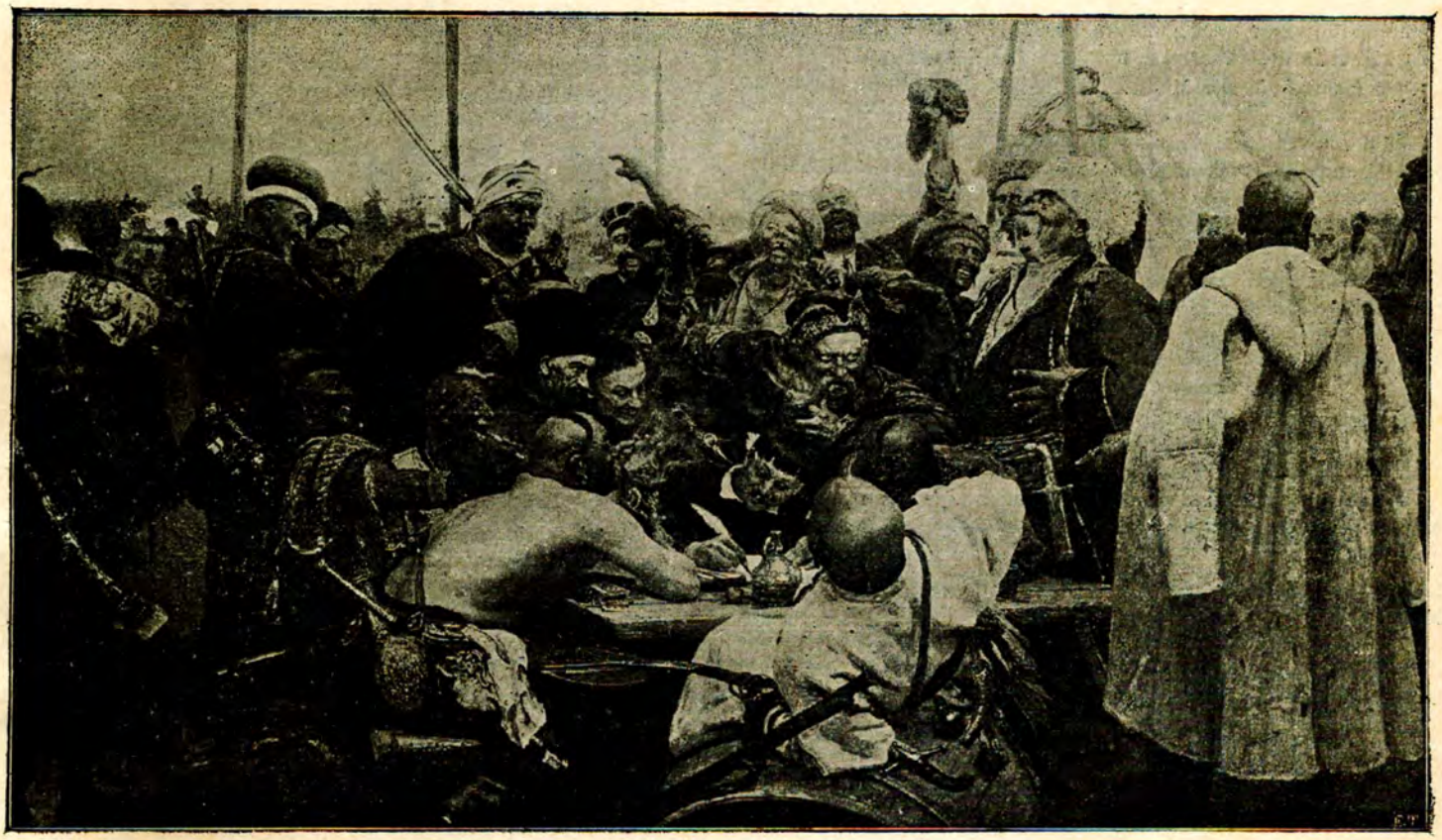

Запорожцї. [І. Е. Репина].

Явтух. Вигноїне... ну, — конечне...

Карпо. Нашим потом, та крівю.

Свирид. За проценти?

Домаха. Не вже там таке цїкаве, що з жінкою й слова не можна сказати?

Степан. Цїкаве. Скільки цар жертвує гроший оце на бідних...

Домаха. Так роскажи й менї!

Степан. Дай же хоч дочитаю.

Домаха. Ти-б і мене вивчив читати, коли в книжцї є така втїха, а то менї — одна нудьга... (Павза). Чуєш, Степаночку? Вивчи й мене, соколе мій! (Павза). Степаночку, вивчиш?

Степан. Та добре.

Домаха. Коли-ж ти вивчиш?

Степан. Після... не мішай-бо!

Домаха. А ти не одуриш? Справдї вчити меш?

Степан. Справдї.

Домаха. Мати Божа! Яка я рада! (Обнїма Степана).

Степан. А-а! (Кривить ся).

Степан (досадливо). А!! Читаю-ж, не перебивай!

Домаха. Не сердь ся... Менї така радість, хоч слово від тебе почути, хоч мовчки дивитись на тебе...

Степан. Ну і дивись, хто боронить? (Павза).

Леонтій (здалеку). Наталю! Наталю!!

Наталка. Пішла?

Леонтій. Повіялась!

Наталка. Так я зараз. (Побігла).

Домаха. Ти сьогодня... Скажи менї, голубчику, правду... нїкуди не підеш?

Степан. Нї-ку-ди... От, наказаніє!

Домаха. Я піду собі... Тільки, на Бога прошу, хоч не ходи з двору... Бо коли тебе нема, то такі думки, такі муки!...

Степан. Ах ти, Боже мій! Знов докори!

Домаха. Не мила я тобі! (Плаче).

Степан. Ну, сказав же, — прикиплю до цього місця — так мало? Осиковим кілком пристромити?!

Домаха. Бог з тобою! (Пішла на лїво в глибину).

Степан. Терпи, корись, здави серце?! Ха! Тут янгола постав — не видержить. (Павза. Чуть, як молотять у клуні).

Вихід 2.

Ті-ж і Дїд.

Дїд (виходить на кручу до дерева). А я до тебе, спинашу, навпростець.

Степан. Здорові, дїду; милости просимо; я підсоблю вам на перелаз.

Дїд. Нї, ми через тин поговоримо тихенько; а то ще там твоя теща накриє.

Степан. Ну-те, ну-те!

Дїд. Тут, бачиш, пущена по селу чутка, що нїби теща хоче половину по́зики людям повернути, а ти не даєш роспис-со́к, бо хочеш собі все загарбати.

Степан. Ах, вона відьма київська! Я їй роспис-о́к не даю, щоб вона люду не грабила, щоб з мене правила, а вона, каторжна, — он куди!

Дїд. Хе! Тягне людий до волости, щоб опросити за борґи; хто, мовляв, признаєть ся — тому така то скидка і пільга.

Степан. Хитро. Пійма за язик і обдере, і пільгу оту вижилить.

Карпо (коло клунї). Ой, мабуть годї! Ну, єго! (Кида вила).

Явтух. А вже-ж... злот... обидно! (За Карпом далї).

Карпо (набиваючи люльку). Хе! Зимою рад будеш за харч!

Явтух. Овва! Та я-б... як раз!

Степан (на тихі речі дїда). Не може буть!?

Карпо (одходить ік Степану. креше). Ой, ой! Та он каже Мошка, сахарнї на зиму мало не за дарма наймають. (Робочі поволї виходють з клунї і розсїдають ся чи й розлягають ся на снопах; жонота — далї, на горбиках).

Свирид. Вір жидкам: то вони собі на руку брешуть.

Степан (до Карпа й Явтуха). Слухайте, люди добрі! Вам брешуть, що я хочу для себе росписки держати! Я своє останнє добро швидче оддам.

Явтух. Та воно, бачите... спасибі вам... а писар нїби... що сьвідки кажуть... коли як що...

Карпо. А вона нїби половину дарує..

Степан. Бреше, щоб тільки за язик потягти вас. Нема документа — значить не винен...

Карпо. Та так! (Чуха потилицю). А потім, як об'явить ся, то ой, ой!!

Явтух. Конечне... будемо так говорити... всяко буває...

Степан. Спасибі за вашу віру до мене. Ось, всї ваші й других росписки я передаю дїдови на ваших очех і заявляю: коли буде у вас спромога, то оддавати мете через дїда, тещі тільки половину по́зики, бо другу — мої власні гроші — дарую вам на віки.

Явтух і Карпо. Спасибі, от уже спасибі, так спасибі!

Дїд. Хай тобі, сину, Господь Бог оддячить і за їх, і за всїх обездоленних! Бачите, а ви сумнівались?

[Сцена частування слїдуюча іде разом з цією далї].

Вихід 3.

Ті-ж і Мошка з Рівкою.

Карпо. Та вибачайте: всякий торочить... ну й боязко.

Явтух. Конечне приміром нїби то тее, а тепер виходить... має ся розуміти... безпечнїйше.

Карпо (мнеть ся). Тут ще, коли ваша милость...

Явтух. Ми вже... і не знаю як... от щоб... не то що! (Переминають ся, шепчуть ся).

Карпо. Коли ласка, як будуть продавати з магазину хлїб...

Степан. Як? Коли?

Явтух. Та була порча... то вже... звісно... щоб нам хоч частину...

Дїд. Чуєш?

Степан. Хто вам сказав?

Карпо. Та кажуть, бумага така...

Степан. Та хто це пустив, що мій магазинний хлїб поріс?

Мошка (Рівцї). Клади тут чабака й хлїб, а сама йди до бабів, — почастуй і рощота дай.

Рівка. Рехт? (Ідучи).

Мошка. По! По гривенику! (До людий). Ну, призволяйтесь! (Наливає). Дай Боже і на той рік діждати!

Свирид (пє). Одведи Боже такого!

Мошка (наливає). А! Ви про недорід?

Карпо (пє). Хо-хо! Не дай Боже!

Мошка (наливає третьому). Конечно, хто й говорить!

Селянин (пє) Мала чарка! (Мошка частує. Пють мовчки, кракаючи, підіймаючи шапки, іноді вирветь ся: „Спасибі!“)

Рівка (підносить). Кушайте, прошу!

Свиридиха Щоб наша плюнула, та пішла на вибрики!

Рівка. Ой, ой!! Кушайте!

Молодиця (пє). Ой, міцна! (Чути часом з жіночого гурту: „Дай Господи!“ — „Пошли Боже!“ — „Аж замакітрилось!“

Карпо. Та он Мошка...

Степан (зразу посунувсь до Мошки на середину). Що се ти вигадуєш, Мошко, що в мене тухле в магазинї зерно? Та в мене зерно сухе, як порох, аж дзвенить! Золото — не зерно, а він бач — продавать!

Мошка. Вам, дядьку, воно здаєть ся золотом, а другому — гноєм; он, на тім тижнї біг становий, то як крутив носом? Фе!

Степан. Та що менї становий?

Мошка. Як що? Начальство!

Дехто. Звісно.

Степан. До чого иншого, а не до магазина!

Мошка. Ой, вей, вей! Як ви на щот начальства, аж страшно...

Степан. А менї що? Я своє дїло роблю, то й байдуже менї до станового: не єму одвітую я, не їм ствердженнй, — у мене своє начальство, от що! Вигадки які — переминить!

Мошка. Що вам, дядьку, гнївать ись? Від того кров портить ся.

Степан. Портить ся? Ач, який жалїсливий! Та тобі, я певен, було-б за радість, як-би у всїх нас кров попортилась.

Дехто. Іменно, іменно!

Другі. Вони з нашої крови й жирують...

Мошка. Що ви, люди добрі? Що ви, Степане! Чого нам гарячитись, — ми-ж не начальство? Як скажуть, як прикажуть, так і зробить ся. Громада те-ж, пане Степане, не без носу і не без мозку... Ой, ой! І без нас своїм розумом розсудить.

Дехто. Звісно, громада великий чоловік.

Степан. Не слухайте єго, люди добрі: він, як та гадина, звиваєть ся перед вами лукаво, щоб невзначай укусити; вони вже з деким щось закрутили, щоб з нашої біди покористувати ся: кому лихо, а кому шабаш!

Дехто. А так, так!

Другі. Правда, — вони такі!

Мошка. Що ви бунтуєте? Що ви призводите до безпорядків! Я протестуюсь!

Степан. Не дарма на магазин закидаєш гака, не дарма! Руки погріти хочеш? Не вдаєть ся: нема тобі до обчеських дїл жадного дїла! Люди добрі, вірте: ваші интереси менї ближчі до серця, нїж мої власні... Ви-ж бачили і торік, і позаторік — нїчого не жалував я для вас, бив ся за ваше добро і ворогів нажив собі лютих...

Одні. Та що й казать!

Другі. Спасенна душа!

Мошка. А яка вам, люди, з тієї колотнечі та сварки сталась користь? Ой, мамеле!

Степан. Правда, нїякої: твоя горілка перемогла, задурманила розум, — і вакансові землї, і сїнокоси — пішли за нїц... Тепер чухаєте собі голови, що мене не послухались, а жироїди усьміхають ся... А як-би оте все під недорід стало в пригодї!... Ех, люди-браття, поки ви не будете купи держатись, боронити один одного, поки не перестанете кланятись скляному богу, — поти вас, як овець стригти муть, і не оборонить нїхто, ба сами себе даєте в руки; а один, хто, хоч розірвись — нїчого не вдїє: там шайка зухів, а тут отара слїпих!

Мошка. Що ви всїх лаєте? І начальство, і громаду — буцїм всї, звиняйте, свинї, чи вівцї... Ви, не дуже собі, бо за такі речі... Ой, вей мір!!

Степан. Начхав я на тебе! А не доведеть ся тобі ошахрувати! Я зараз піду просити ревізії магазина; я доведу вам, люди добрі, що я правий! (Пішов з дїдом).

Мошка. Що ви отому мешїгене мовчите? Він вас і вівцями, і пяницями, і дурнями... (Всї чухають потилицю).

Вихід 4.

Ті-ж, без Степана і Дїда.

Рівка. Ну, всї рощот маєте?

Жонота. Всї, спасибі! (Ідуть до воріт).

Свиридиха. Я ще піду куму побачить. (Пішла до хати).

Мошка (чуха довго потилицю). А-а! Мешїгіне!

Рівка (підходить). Хто?

Мошка. Отой розбишака Степан; весь інтерес ферфал! Піди но швидче до шинку, та гукни сюди пана писаря. (Рівка пішла)

Карпо і Явтух. А нас і минув?

Мошка. Зараз, зараз, панове, скільки завгодно... (Налива і дає по дві). Мені отой голову заморочив... Люди добрі, не розходьтесь: ще по чарині, по другій...

Всі. І слід, це діло. (Наталка з Леонтієм крадуть ся по узбочі і сідають за деревом).

Мошка (частуючи). Вибачайте мені, панове, бо цей високорозумний мудрагель забив мені гвіздка в голову.

Карпо. А чого-ж ти єго чіпаєш?

Мошка. Що мені Степан? У мене серце болить за вас.

Карпо. Ой, батько!

Свирид. Тим то він остатній хліб і скуповує, щоб у дітий і зерна не було.

Мошка. Шо ви на бідного Мошку? Он (озираєть ся), шо пані продала весь урожай, — то нічого, а шо Мошка купив — то вже він собачий син. Ой, ой! Ві ва ґіз а цуре! Он, у тих ямах Коломийчиха десять літ ховала від вас збіжжє, щоб під голод гроші злупити, — то й можна, бо вона — християнська душа, а бідному жидови заробити й копійки годі, бо у його душі нема, у його замість неї пара... Ой, вей, вей! Який ви справедливий народ!

Свирид. Та й Коломийчиха під пару Рівці.

Карпо. Та єї Бог покарав за скаредність: все зерно погнило.

Мошка. Одна тільки яма..

Карпо. Ой, ой! (Сьміють ся).

Мошка. Ну, нехай дві, нехай дві! А решта, щоб я на цім місци (хутко переходить) луснув, коли не перлина на перлині... Ось я відкопав з другої ями зерно (показує) і стара лупити ме гроші!

Явтух. Хто-б і куповав оту погань!

Свирид. А гля! Зерно добре...

Мошка. Та от... Абрумка із Очеретоватого давав добрий куртаж...

Карпо. Ти ще других жидків напусти!

Мошка. Не бійтесь, не допущу на вашу користь! (Сьміх). Сьмійтесь, сьмійтесь!

Свирид. От, добрячий!

Карпо. Ой, ой! Хоч до рани клади.

Мошка. Не віриге? Ой, не випустіть цього хліба, закупайте у Коломийчихи, а вона через те, що всі гудять гнилим — продасть дешево. А на які гроші, питайте? Знайдемо; зробимо ґешефт: я вас навчу, наведу, що і як...

Карпо. Ой, ой! Щось Мошка бреше цікаве.

Явтух. Ніби... діло... виходить.

Свирид. Діло то, діло; одно тільки мені дивно, що Мошка за нами побиваєть ся, мов за кревними, — і ради нас куртажу зрікаєть ся, і Коломийчиху продає... Чи він оце полюбив нас так дуже, чи вовк в лісі здох?

Всі. Ага, ага! Як у око!

Мошка. Любуню! Та хто-ж вам сказав, що Мошка для громади буде дарма трудитись! Ой, де там? Мошка і для рідного батька дарма руки не зведе...

Всі. Ха, ха, ха!! Правда, правда!

Мошка (частуя усердно). Хіба Мошка дурень, щоб за ніц старатись? Ой, фе! Мошка про свою шкуру найперш подума.

Всі. Го-го-го! Ото щиро!

Карпо. Молодець! Наливай за твоє здоровє!

Другі. Сим і нам! За твоє!!

Мошка. Спасибі, поживайте на здоровє! Хіба Мошку вигода, коли послідній кожух піде за кавалок хліба з Межисівки? Ой, фе! А коли, звиняйте, у мужика єсть і в засіках і в штанях, то й у Мошкиній хаті веселіще: і сев, і тев, і купити, і перепродати, і перешахрувати...

Карпо. Ой, зух! Ой, зух!

Явтух. А правду каже.

Свирид. Щось на тее...

Мошка. Ви думаєте, що я при вас куртажу не мати му? Ой, де там! І Коломийчиха, і громада..

Всі. Не забудемо, не забудемо; тільки за нас руку держи, та збіжжя не випускай!

Мошка. Не випущу, не випущу: зубами держати му...

Карпо. Ой, Мошка зух! Ой, зух!

Мошка. Так слухайте-ж, панове: поставте приговор, що вам нужда потребує купити весь хліб Коломийчишин, так щоб старшина зараз весь обчеський капітал повернув у хліб.

Всі. Діло, діло.

Мошка. А коли обчеських гроший мало, то хай своїх доложить... Я постараюсь.

Всі. За це спасибі!

Мошка. Йдіть же зараз до писаря, та й до старшини... а то ще Степан поміша, — чули? Єму, аби тещі пакість...

Карпо. О, він на неї!

Явтух. А брись! Коли ми приговор... так ніхто? А то — годі!

Мошка. А так і слід! Ідіть просто до коршми; я зараз... могорич буде...

Карпо. Ну, ну! Ходім!

Всі. Ходім!! (Пішли).

Мошка (по павзі, нюха табаку). Ох, ох, ох! Трудно на шветі чесному жидкови жить! (Пішов у клуню).

Вихід 5.

Леонтій, Наталка і Коломийчиха.

(Наталка, як пішли люди, почала тихо сьпівати; Леонтій може підтягати).

Свиридиха (від хати йде на ліво). Нема старої, а та заливаєть ся... Хоч би Домаху знайти...

Наталка. Ой, уже пізно.

Леонтій. Та посидь ще.

Наталка. Хіба-б я, серденько, не посиділа, так знаєш же: пішла по селу по́зику править, ну й вертаєть ся, як сатана люта...

Коломийчиха (за хатою). Левко!! Наталко!! Де вони паршивці пси? Так все облогом і кинули! Хоч запали! Натал-ко!!

Наталка. Ох, моя матінко! (Леонтій за кущ, а вона почала бігать коло ставку). Тась, тась, тась!! І куди вони заплили? Щоб шульніка ще не вхопив... Шуги, шуги! (Бє в долоні). Шуги, шуги! Тась, тась!

Коломийчиха (підкрадаєть ся і за косу єї). Шуги, шуги! (Бє другою рукою по плечу). Тась, тась!

Наталка. Пані-матко! За віщо? Пустіть!

Коломийчиха. Шуги, шуги! Тась, тась!!

Наталка. Пустіть бо! Хіба я що! Ґвалт!!

Леонтій (з оберемком сіна). За віщо ви єї?

Коломийчиха (кинула Наталку та пішла). А тобі, лодаре, яке діло?

Леонтій. Та як-же? Дівчина нічого собі...

Коломийчиха. Ти знаєш? Знюхав ся? А це ти що, каторжний, робиш?!

Леонтій. Чого ви?

Коломийчиха. Куди це ти тарабаниш?

Леонтій. Куди! Не собі — коням.

Коломийчиха. Ах, ти, собачий син! Підножня наша, а він сіно збавля.

Леонтій. Та яке-ж це сіно? Бурян!

Коломийчиха. Бурян? Це у тебе з твоїм дурноголовим хазяїном бурян! Розграбили, розмантачили, рознесли! Іроди чортові! Харпизяки, пяниці!

Леонтій. Не лайтесь! Бо я нічого собі, нічого, а вже колись...

Коломийчиха. Кинь мені зараз сіно і геть з левади!

Леонтій (кида). Та про мене... Нехай вам коні хоч поздихають, а я нічого...

Коломийчиха (вслід). А, щоб ти сам щвидче здох, та потяг у яму й зятька; от би вже і на похорони не пожалувала, сьвічку-б поставила! Розграбили, розмантачили, рознесли! (Рийшла).

Вихід 6.

Домаха і Наталка

Домаха (виходить знервована з-ліва і за лаштунки). Не сьмійте мені і казати такого... і натякати навіть! Совісти нема! (Іде хутко). Тиху!!

Наталка (біжить). Пронеси, Господи!

Домаха. Куди ти?
Наталка. Полотна збирати. (Несе).
Домаха. Наталко! Не бачила дядька Степана? Де це він?
Наталка. Кудись пішли...
Домаха. Не вже? А як божив ся! Що-ж це? Обманює! Значить — правду кажуть? Степане! Степане!! (Пішла поза клуню).

Вихід 7.

Коломийчиха і Свиридиха.

Коломийчиха (Наталці). Проворній, проворній! Повертай ся!!
Свиридиха. А я вас, кумонько-благодієчко піджидала... (Виходить з-ліва, звідкіль перше Домаха).
Коломийчиха. Здорові, кумасю! Бачите, який розор менї: оце замість сподіваного багатства, послав менї Господь зятька!
Свиридиха. Нема гріха таїти — паскудненький...
Коломийчиха. Та хоч би від його, гаспида, унук був...
Свиридиха. Нїкчема!!
Коломийчиха (лама руки). Що-ж менї, вішатись, чи що? І здихатись від такого харцизяки не можна... Ой, ратуйте, — пропала!
Мошка. Єсть невеличкий спосіб... у вас а ґіте конф...
Коломийчиха. Тсс! Он, Домаха! Ходїм! (Пішли за ворота на право улицею).

Вихід 9.

Домаха, циганка, а потім Коломийчиха.

(Вечерів).

Домаха (зза клуні). Що-ж це? І в левадї нема! У мене й руки холонуть. (Зуздрівши циганку в воротах). Ідїть сюди, йдїть: я давно вас жду.
Циганка. Рада, рада тебе, мою вродливую побачити! Ну, як-же, твоє серденько заспокоїлось?
Домаха. І-і, де вже там! Мого горя не побредеш: не любить мене...
Циганка. То пусте.

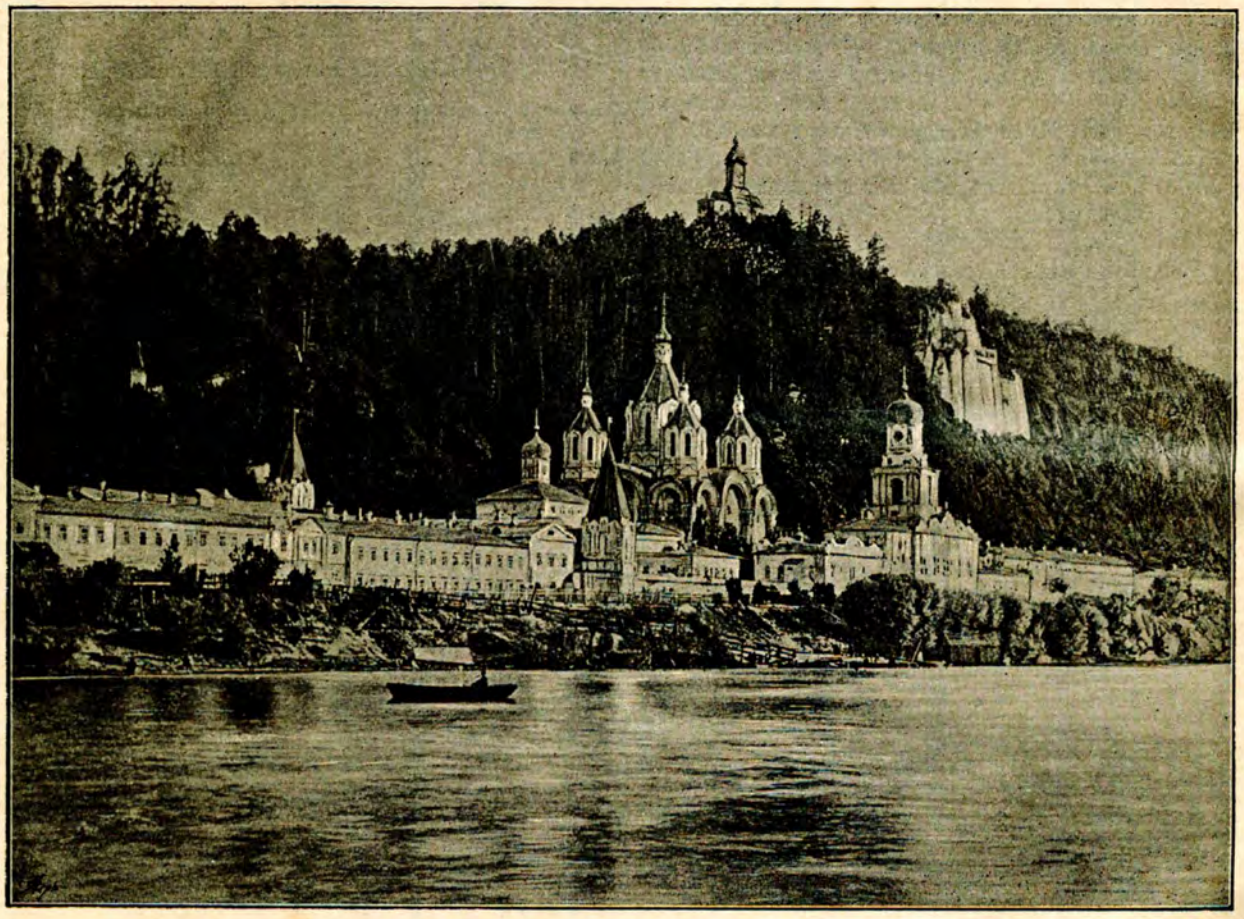

Сьвятогорський манастир біля Славянська в Харківській ґубернії. [З колекциї В. Степняка].

Коломийчиха. І не здиха...
Свиридиха. А жінка, як кралечка... аж горить... Тут і чоловік є закоханий у Домаху... при силї і багатий... Озолочу — каже... (Побачивши Мошку шепче).
Коломийчиха. Живе-ж на мою голову! Як-би єго хто зза кутка зацїдив обухом — половину-б добра оддала! (Свиридиха пішла).

Вихід 8.

Ті-ж і Мошка.

Мошка (підходить). Я ще ґешефта хочу зробити, коли панї подякує...
Коломийчиха. Подякую, подякую: хоч ти вже за бідну вдову, а то зусюди бють.
Мошка. Я-б пристроїв оцей хлїб, коли-б не ваш зятьок...
Коломийчиха. Не вже і тут з ножем?
Мошка. Ой, мамеле-тателе! Шо він тут кричав: не допущу громаду гнилятину брати... Нашлю, кричить, доктора, начальника... Людий збунтував.
Домаха. Таке пусте, що їсть шашіллю мозок, окропом обварює серце... Ви поворожіть менї, розважте тугу.
Циганка. Я поворожу і розважу, моя горличко. Дай рученьку! (Дивить ся). Пристріт і наговір одної людини...
Домаха. Дївчини? Коханки?
Циганка. Уже, чи простоволосої, чи покритої, то потім скажу...
Домаха (за груди). Ой, лелечко!
Циганка. Ти дай менї, доню, воску ярого фунта зо два, та меду чистого фунта зо три, та сала доброго фунтів з пять, та льону чесаного кукол з десять, та полотна пів штуки, та пшеничного борошна пів мірочки — то я вже доподлина про твоїх ворогів довідаюсь, а вже коли довідаюсь, то і прожену на очерета, та на болота — будеш щасливою!
Домаха. Рідненька моя! Та ви мене на сьвіт народите: все, все дам! Око вирву — не пожалую!
Циганка. Ох, ти моя красна, та собі нещасна: крови в тобі молодої багато, та нема кого нею пригріти! Жити-б тобі та тішитись...

Домаха. Ох, уже й життє моє — горе безпросьвітнє!

Циганка. А ти-б пошукала собі радости: хіба тільки й сьвіта, що в вікні!

Домаха. Ой, що ви? Не хочу я другої долї; ви менї вернїть ту, що менї Богом дадена, що у мене лиходії з рук рвуть; моє то ви менї оддайте, моє суджене, законне... а гріха менї не треба...

Коломийчиха (вертаєть ся). Все за тим глистюком побиваєть ся?

Домаха. Мамо!

Циганка. Побиваєть ся. Господи, як побиваєть ся!

Коломийчиха. Та я-б давно плюнула; другі набивають ся королї — не то-що...

Циганка. Та й я кажу...

Домаха. Мамо? (Одступа). І ви гріха не маєте дочцї рідній казати таке? Свою дитину наставлять на лихе́, Бога бійте ся! Як ножем ви мене ударили в серце тим словом!

Коломийчиха. Дурна, — лихе? Та вже більш лихого, як твій чоловік і не знайдеш!

Домаха. Не кореніть менї мого чоловіка в вічі!

Коломийчиха. Хоч у його й друга коханка є... з Очеретоватого?

Домаха. Не може буть, не вірю!

Коломийчиха. Не віриш? Спитай у Свиридихи!

Домаха. Плетуха, зводниця!

Коломийчиха. Та он і знахарка скаже.

Циганка. Ох, правда, зозулечко; в мішку не сховаєш...

Домаха. Цього тільки не доставало! (За голову).

Коломийчиха. А ти не слинь, а повчи єго кулаком та качалкою.

Циганка. Це помага... Ой, ой, як помага!

Домаха. Ох, не крайте менї серця! Не підніму я рук на Степана; не повірю вам, не повірю, поки не досьвідчусь своїми очима! На що я й на сьвіт родилась?! (Ридаючи пішла).

Коломийчиха. Збожеволїла, зовсім стратила розум... Слухай — одверни у Домахи від його серце, щоб вона єго зненавиділа, щоб він їй спротивів — я я тобі не знаю що...

Циганка. Добре! Спротивить ся. Я їй приготую такого зїлля, що як тільки хоч раз ковтне, так воно одібє їй всяку память; от, буде ходити, а не буде тямити, — хто вона, що і до чого? От, як цурупалок, як довбня стане на віки. як довбня...

Коломийчиха (по павзї). Нї, ти вже їй краще не давай нїчого, нї крапельки... Ти от надбай єму — і за неї і за мене... (Тихо пішли, шепчучись, до хати).

Вихід 10.

Старшина і писар.

Старшина. Так, Мошка, кажете, тее... дає мевї по два злоті зарібку на Коломийчишину гниль!

Писар. Дає; звісно, як купите по сорок...

Старшина. І не збреше? З ним треба... ох, ох! З однієї давай, а другою держи!

Писар. Грошї вперед; обчеський капітал покриєте і тому подобне...

Старшина. Ох, Господи помилуй мене грішного... Так я зараз до Коломийчихи... Тільки он, чи позволять старе зерно з маґазина продати?

Писар. Статя в інструкції указуєть: старшина долокóн заботить ся, чтоби ежегодно старое зерно обновлять новим, поелику хлїб із маґазінов может бить повернутий не токмо на продовольствіе, но і на обсїмененіе полий.

Старшина. Ага, ага! Так я зараз... тее...

Писар. Присядьте, Ляріон Потапович! Коломийчишин хлїб тодї тільки мати ме цїну, коли єго дозволють в маґазин сипати.

Старшина. Так ви-ж кажете, що є статя?

Писар. Ет, чудні ви, єй Богу, Ляріоне Потапович! Ви думаєте, що як є статя, так і шабаш? Нї, ще пождїть, та подлубайте в голові: в інструкції одна статя требує перемінити хлїб на новий, а друга кричить, хіба можна десятилїтній хлїб, та ще ямний, назвати новим? Розумієте? І тому подобне...

Старшина. Правда, правда... Ото й лихо, що ми тее... хоч і грамотні, та не друковані... а ви вже, як на орґанах...

Писар. Ви не думайте, що всьо так просто в законї? Закон — ето несходимая пуща; там книжок — так і в вашу хату не влїзуть... и-да! Гражданскіе, военніе, уголовніе, межевіе, лїсовіе, поземельніе, імущественніе, подсудніе, неподсудніе, проступніе, непоступніе, недоімочніе, цїркулярніе... і тому подобне.

Старшина. І тому подобне?! Ох, Господи помилуй, нас грішних!

Писар. А скільки в кожній книжцї оддїлов, розділов, глав, оглавленій, параґрафов? А скільки статий? Бачили, як два рої зібють ся в одну купу і начнуть вигравати — багато пчіл? Так статий іще більше. Одна говорить приміром — роби; друга — не сьмій; а третя — иробуй! От і лови ті, які тобі потрібні і нанизуй на низку, щоб сила переважила супротивну... Тут і упрієш — потому наука! Не дарма же нашого брата товчуть? Е, коли-б там прямо було сказано: „запрещаєть ся, мов, старшинї чай пить“, — то всякий би дурень второпав, а то нї — піди, та повчись!

Старшина. Ох, ох! Ви тее... ослаби, остави... припусти й одпусти... візьміть собі, Лукян Гаврилович, по пятачку з пуда, а менї буде й решти...

Писар. Спасибі, Ляріон Потапович, воно точно труда... Но возьміть вниманіе і изобрітеніе...

Старшина. Ох, темні ми! Одначе тее... і пятачки не валяють ся... прости Господи...

Писар. Звісно... та я для вас по гроб живота...

Старшина. Прийдеть ся-ж ще і Мошку, і громадї... та могорич... Ох, Господи, Боже мій!

Писар. Но возьміте вниманіе ответственность...

Старшина. Ох, не лякайте! Остави, остави... так цур єму! (Павза).

Писар. Хіба ви такі полохливі?!

Старшина. Цур єму, цур! Одверни Господи!

Писар. Та я вас всяким одзивом оборудую, всякими рапортами вознесу, всякою справкою визволю!

Старшина. Так і беріть тее... пятачок..

Писар (довго дивить ся єму в вічи). Воно тошно, Ляріон Потапович, коли што... так дїло опасне... лучче плюнуть!

Старшина. Ну, тее... то й плюнути! Ох, помяни Господи царя Давида і кротість єго! (Ніби хоче встати).

Писар. А який би й вам прийшовсь кушик — вертикальненький...

Старшина. Все р рунї божій...

Писар. І можна-б тим часом... поки новий посередник... оборудовати: все на громаду, а ми з боку...

Старшина. Ге! (Дивить ся на писаря пильно). Так не марудьте тее.. Беріть уже по гривенчику, та й кінець!

Писар. Спасибі, тепер благодарю покорно! Та я-б і без гривенчика... всею душею...

Старшина. Ох, збави нас від напасти... Тільки уже, як слїд... Так я оце до Коломийчихи зараз.

Писар. Стійте! Памятайте-ж, поки Степан тут, то він не допустить по чесному, по благородньому наше дїло зробити...

Старшина. Еге! Помішав попользуватись з недоїмок.

Писар. А через кого сирітський наділ і ваше покопитне пропало?

Старшина. Розірвав би єго!

Писар. Так здихаємось!... Даєте руку? Тодї за обчеські грошї викрутимось і тому подобне...

Старшина. Ох, гріхи наші... і не нагадуйте... спати не можу!... (Подає руку). На погибель єму!

Писар. А тепер ідіть і прижучте Коломийчиху холєрним предписаніям...

Старшина. Так, так! Я їй тее... а з вами, вірте! (Іде в ворота). У, жила чортова! Вициганив таки пятака... Про те затягнемо...

Писар. Ач, тихоня! Удає плохого, а й шкуру здере — не подїлить ся... Ну, й ми станемо на сторожі і таки забряжчить тут... Тодї й за предмет, і статя прекраснійша, да законоположенія не виходить... (Пішов, сьпіваючи):

Чорнії очі, чорнії очі
О, не глядїть бо так на мене..

Вихід 11.

Старшина і Коломийчиха.

Старшина. (ідучи до хати). Щоб іще в пашенну яму не тев... А де тут господиня? Га?

Коломийчиха (виходить). А хто там?

Старшина. Це я, Онуфріївно...

Коломийчиха. Ляріон Потапович? Чого-ж ви сюдою? Милости просимо до госпóди.

Старшина. Та я тев... до вас, Онуфріївно, по дїлу: уже вибачайте, а я тев... протокол!

Коломийчиха. Який? За що?

Старшина. За непорядкі тев... За гнівніе, за порчу воздуха.

Коломийчиха. Що, що? Чи ви ще може не опохмелились, так пожалуйте!

Старшина. Не ті часи, прости Господи, щоб про хміль думати... Холєра — ослаби й остави! Ну, і від начальства штахветний приказ, що коли тільки тев, так ані тхни — протокол і пали.

Коломийчиха. Що пали?

Старшина. Що не попадеть ся!

Коломийчиха. Перехрестїт ся!

Старшина. Хрестили вже мене, Онуфріївно, а за мертве тїло і зловоніе я зараз протокол...

Коломийчиха. Яке мертве тїло?

Старшина. Да таке, Онуфріївно — здохлий кіт, або кішка, — досконально не знаю — лежить у вас на сьмітнику.

Коломийчиха. Та хіба-ж се мертве тїло? Це-ж падло, а падло на сьмітник і викидають.

Старшина. Сохрани Боже! Тепер за гнівніе біда, а тев... всяке мертве тїло гниє — чи собака, чи кішка, чи ваша милость, от тев... і виходить смрадна зараза.

Коломийчиха Так куди-ж я буду вам здохлятину кидати? У ваш двір, чи у сї ямй?

Старшина. А на щот сих ям, так я уже маю бумагу, щоб тев... хлїб увесь викинуть і спалить... Завтра й приступимо з божою поміччю.

Коломийчиха. Як се? Хто має право добро моє палити?

Старшина. Холєра! Бачили на базарі, як вивертають?...

Коломийчиха. Так то-ж сливкй та днні.

Старшина. Всякі гнилі продукти... в бумазї і хлїб тев...

Коломийчиха. Та що се ви, Ляріон Потапович, жартуєте, чи збиткуєтесь над вдовою?

Старшина. Не можу, нїчого не можу; сказано: хто, бува, коли, як так зараз тев... холодна й тюрма!

Коломийчиха. Що-ж се? Денний розбій?! Та ви мене перше спалїть! (Плаче).

Старшина. І спалю, коли тев... одно слово приказ, щоб не було зловонія!

Коломийчиха. Мало ще менї зятька — так палить?! Розграбили, розмантачили, рознесли!...

Старшина. Та я що? Начальство... тев...

Коломийчиха. Ой, ґвалт! Ой, ратуйте! Пробі! (Реве).

Старшина. Та що ви? Все село збіжить ся!

Коломийчиха. Каравул! Граблють! Зять з старшиною!

Старшина (утира лоба). От, зачепись — наказаніе!

Коломийчиха. Та відкіль ви взяли, що мій хлїб гнилий? У сїй ямі прóклятій, а там у других...

Вихід 12.

Ті-ж, Степан, а потім Домаха.

Степан. Іще гірший.

Коломийчиха. Душогуб! Ножем ріже!

Старшина. Він уже був тев... з ябедами; та я вашому Степану віри не йму.

Степан. Чого-ж то так? Вигóди на руку нема? Користи з мого язика мало? Я знаю, що кісткою став вам у горлї — мішаю.

Старшина. Та як ти сьмієш, блазень? У тюрму!!

Степан. Не зразу бо! По волї!! Проти вас я сьмію і не боюсь, бо всї ваші темні дїла знаю; та не вдасть ся вам маґазина ограбити, не вдасть ся й людий обездолити: не залякаєте ви мене і вас я виведу на чисту воду!

Старшина. Ах, ти, припусти і одпусти! Та я тебе тев... у волости... загляну! Не прогнївай ся, Онуфріївно, — ще-б може тебе пожалував, а через зятька — ні!

Коломийчиха. Ох, змилуйтесь над бідною вдовою, — карайте вже мого лиходія, годі вже менї через його страждати! Сажайте його хоч і в пекло!

Степан (до Домахи, що ввійшла). Он, чим менї тут не життя! Як мати твого чоловіка пристроює, — старшина впряжа у тюрму, а теща — у пекло.

Домаха. Мамо! Пошануйте-ж мене? Не руште його!

Коломийчиха. І дочка не заступить ся?!

Старшина. Е, я за його тев... приймусь!

Степан. Аби було за що? Совість у мене не вашої...

Старшина. А-а? Ну!

Коломийчиха. Всю ограбив мене.

Старшина. Волочіть на суд!

Коломийчиха. В ноги поклонюсь.

Домаха. Мамо! Краще мене банїтуйте, а не паскудьте моєї дружини!

Коломийчиха. Та Бога бій ся! Він сьміеть ся над нею, рило верне, плює в вічи, полюбовницю заводить...

Степан. Брешеш! За таке слово... стережись!

Домаха. Мамо! Коли ви мене будете при всїх бити такими словами..., то я перестану вас матїрю звати..., з памяти викину те слово...

Коломийчиха. Чуєте? Дочка матері зрікаєть ся! То він призвів!

Степан. Сьвята та божа! Весь би сьвіт обдéрла — таке ненажерливе серце — і все оте людське добро закопала-б у землю, щоб краще згнило, як отой хлїб, аби не користував ся народ, всїх би проковтнула з дочкою, а тут плаче, — та од твоїх слїз трава жовкне!

Коломийчиха. Чуєте? Чуєте?

Старшина. Ходім — я сьвідок... Заступимось! (Одходять до хати).

Домаха (до Степана, ламаючи руки). Христа ради! Скажи менї щиро — у тебе полюбовниці нема?

Степан. Нема!

Домаха (на колїна пада). Правда?!

Степан (підніма її). Правда!

Домаха (з риданнєм йому на груди). Степане! Тобі одному!!

ЗАВІСА. [Далї буде].

Я ПРАЦЮЮ.

[із віктора гю́го].

Je travaille.

За працю, друзї, знов беру ся я, за мову,
Беру папір на стіл, перо, — пишу я знову.
Пишу я вірші, прозу, — думаю-гадаю!
Роблю, що мóжу, і тоді я забуваю
Неправду, себелюбство, зло; душа вчуває,
Як в нїй таємний вір крилатих слів лунає!
Працюю я;
Величний пóклик сей, урочий,
Однаково — апостол мовить і робочий.
Бо праця — обовязок єсть і право власне,
Вся горда воля працї — в рабстві тім не гасне.
Так! працї й обовязку мученик — єсть вільний!
Гай-гай, поете! Хочеш ти у гомін спільний
В душі стурбованій з'єднать, в життя музичне,
Із словом думку! із малúм — таке величне!
Та прóза — нá що? вірші ті сьпівучі,
Речення, ритми всї — до чóго?... Нá що кручі
І таємницї, і життя і смерть — до чóго?
На віщо виростанне гаю таємнóго
І зріст народів дивний, темрява, де гинуть
Всї царства горді-пишні, у забýття ринуть,
І вся та людська зáгадка, що в нїй Шекспіри
Шукають пильно, що для неї строять лїри
Таціт із прозою і з віршем Дант величний?

На щó краса, хист, форма, стиль весь поетичний,
Люкреций і спондей, дактилї і Гораций,
Усї славутні красномовцї різних наций,
Есхіл і Піндар, Плавт, Іóв, — сьпівцї з предвіка,
На віщо все, що робить славним чоловіка?

Ті, щó говорять так, нехай би вже мовчали,
Докори марні їх від давна ми чували!

Хист — колесо великеє, а біля нього
Я Іксіон.
Роблю. Для чого? та... для всього!
Бо думка — то великі двері, до яких вдають ся
Ті мандрівцї, що Обовязком, Честю звуть ся,
Журбою, Розумом, — до входу право мають;
Я бачу, вічного там дня проміння грають;
Як неба-ж видно більш, — земля свій вид зменшає.
Хай мертвим — тихий сон! з вітрáми дух буяє!
Так, друзї, я роблю, пишу, умом витаю!
І надгороду в вúшньому спокою маю.
Так чоловік зіходить кровю, — сам в спокою,
Більш думами бажа, щоб менше чути болю.
І обгорта мене всесьвітнеє дихання,
Далекеє прийдéшнє, і гори сіяння
Ввижаєть ся менї над чорним видноколом.
У мріях тих підносимось ми гордим чолом!
О, се тремтїннє думки робить з нас пророка!
Ся праця, — невимовна річ, глибока,
Із руху створена, з хотїння, силкування, —
На поклик наш ідé, та як зоря свитання
Вливає в душу нам величную загару,
І, пильная, горяча, горда, — мов на хмару, —
На крила нас бере, минає перешкоди,
Несе в безкраїй сьвіт, понад людські пригоди,
Далеко від землї, злочинства, горя мчить.
Так в небеса орел із темряви летить...

Олена Пчілка.

Історія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

ЛІТЕРАТУРА НАУКОВА.

[4. Якóвъ Головацкій].

[Дальше.]

„Другоє предподаваніе“ читавъ Головацкій 20. сѣчня (1. лютого) р. 1849. Навпередъ сказавъ вóнъ, що, „якъ исторія южноі (малоі) Руси, такъ и словеснóсть наша дѣлить ся на три вóддѣлы (періоды)“: „Вóддѣлъ первый зачинає ся вóдъ водворенія вѣры христіяньскои на Руси и тягне ся ажь до упадку самостатности народа рускаго и княжествъ рускихъ, а полученя тыхъ-же будь зъ Польщею, будь зъ Литвою, т. є. вóдъ IX. до половины близко XIV. столѣтія. — Другій вóддѣлъ зачинає ся изъ половиною XIV. вѣка, т. є. вóдъ часу панованя польскаго и литовскаго и продовжає ся до второи четверти XVIII. столѣтія, до появленя ся плодóвъ новои, народноі словесности малорускои, а именно до знаменитого писателя малоруского И. Котляревского. — Третій вóддѣлъ початокъ бере исъ Котляревскимъ, продовжає и розвиває ся въ нашихъ очехъ до сего днe“ (стор. 8). Въ отъ-сѣй другóй лєкціи Головацкій подавъ короткій оглядъ рускои литературы вóдъ найдавнѣйшихъ часóвъ ажь до сполученя однои части южноі Руси зъ Москвою (стор. 8—18).

Въ „третѣмъ предподаванію“ сказавъ Головацкій дещо про „важніи забытки изъустноі словесности“. Важною є тутъ отъ-ся замѣтка про долю Украины, щó опинилась пóдъ кормигою царства московского: „Украина въ своихъ отвертыхъ границяхъ, безъ моря, безъ гóръ, о котрй бы ся оперти могла, не въ силѣ була, самостатно остояти ся, — Хмельницкій въ крайнóй потребѣ принужденъ бувъ пóддати ся восточному (московскому) царю, на условіяхъ захоронявшихъ вѣру и народніи права. Але тымъ перевѣсила ся важка на ту сторону, но не удоволена надѣя Украины, надѣя Русинóвъ. Такъ отцуканый, заведеный въ своихъ надѣяхъ Русинъ выдавъ въ своѣй народнóй поезіи тую недовольнóсть, досаду, нарѣканє на свою нещасную, якъ пѣсня выражає, щербатую долю“ (стор. 22—23).

Вóдтакъ до творóвъ простонароднои словесности Головацкій навязує литературу третьои періоды, котра починає ся Иваномъ Котляревскимъ. Сказавши, що Енеида Котляревского позóстане завсѣгды въ своѣй красѣ, въ своѣй свѣжости, бо є народна, заявляє Головацкій, що „по Котляревскóмъ зачали Малорусины стараннѣйше вышуковати забытки своєи народности: появили ся збóрники пѣсень народныхъ, приповѣдокъ и т. д.“. — А вже-жь „роздѣльно вóдъ Украины, безъ всякого сообщеня и порозумѣня, пóдъ иншими вліяніями зачала ся розвивати народна словеснóсть руска на нашóй земли галицкóй“... „Вóдъ двадцяти лѣтъ появили ся вже одинокй парóстки народного почутя, народноі словесности (Шашкевичь, Устіяновичь, Левицкій и др. ото суть тіи цвѣточки первовесняні, котрй першй зацвили на рóднóмъ деревѣ). Въ нашихъ очехъ такъ сильно рухнуло, якъ по теплóмъ дощику веснянóмъ, тóлько силъ до образованя народноі словесности, щó намъ найкрасшу надѣю и поруку будучности подає“... (стор. 27—28).

Своє „третоє предподаваніе“ о рускóй словесности кóнчить Головацкій отъ-сими словами: „Галицкіи Русины, якъ нынѣ видить ся, мають призначенє, въ кругѣ сопленменныхъ словяньскихъ народóвъ розвинути свою родиму словеснóсть, своє питоме житє, поповнити тую розграни, яка межe Словянами безъ нихъ появляє ся, вплывати на образованє миліонóвъ свого племени и переносити европейске просвѣщенiе тихимъ розвоємъ на весь южнорускій народъ“ (стор. 28).

Въ 1849. р. надруковано накладомъ галицко-рускои Матицѣ „Граматику рускаго языка, составленну Яковомъ Головацкимъ“. (Часть I. 8°, стор. 219). Въ сѣй першóй части граматики Головацкого суть два вóддѣлы: 1. О словопроизведенію (се-бъ-то наука про звуки мовы); 2. о словахъ, яко частяхъ мовы и ихъ перемѣнахъ (наука про формы, або словотвóръ).

Про ґенезу своєи граматики Головацкій пише осьщо: „Граматика была такъ напечатана, же менѣ зъ-пóдъ рукъ аркуши рвали до друку, — по чему ледва половина ся напечатала, а не минулъ мѣсяць, вже готове было єи видословіє. Но понеже я въ 1849. г. возваный былъ óтъ министерства до комиссіи юридической терминологіи до Вѣдня,[1]) перестало ся дальше печатати; а же потребнóсть

[1]) Починъ до выдаваня словарѣвъ правничихъ въ мовахъ славяньскихъ въ Австріи, дало розпоряженє министерства судóвництва зъ 10. липня р. 1849., покликуючи комисію въ цѣли уложеня славяньскои терминольогіѣ правничои. До секціѣ рускои тои комисіѣ выбрано Якова Головацкого, Григорія Шашкевича и Юлія Выслобоцкого. Сй мужѣ выдали

*

велика была книгъ въ школахъ, отже выдѣлъ матичный рѣшился на полномъ собранію, першіи сшиты граматики оправити и дати въ продажь... Пôзнѣйше, якъ я повернулъ изъ Вѣдня, дополнилъ я то, щó было замѣрено, написалъ звукословіе, и потомъ оправился першій выпускъ зъ двохъ частей, т. е. видословія и звукословія".[1])

Хоча-жь у сѣй граматицѣ не добачаємо науковои системы, то все-жь подає она доволѣ повный образъ перемѣнъ звуковыхъ и погожу науку про вôдмѣну именъ та глаголôвъ. Авторъ уложивъ свою граматику зъ поглядомъ на нарѣче украиньске, и намагавъ учити такои мовы, яка въ великôй части схожа була зъ литературною мовою украиньскихъ письменникôвъ.

Але-жь Головацкій не довго придержувавъ ся своєи граматики у своихъ выкладахъ университетскихъ и въ письменныхъ своихъ творахъ. Ще въ 1849. р. надруковано въ „Пчолѣ" Ивана Гушалевича статью Головацкого п. з. „Иванъ Котляревскій",[2]) писану въ такôй мовѣ, въ якôй вôнъ выголосивъ „Три вступительніи предподаванія". Але-жь Головацкому забаглось, живôй мовѣ рускôй надати прикметы языка книжного. Тому-то вже въ „Розправѣ о языцѣ южнорускôмъ и єго нарѣчіяхъ" сказавъ вôнъ осьтаке: „Языкъ изъустный народа є запевно правдиве и перше жерело для письменного языка, бо въ устахъ народа найчистѣйше заховуютъ ся всѣ формы, цѣлый ладъ и складъ языка, правый духъ єго. За-для того здавало бы ся и намъ, совсѣмъ такъ писати, якъ народъ говоритъ, подобно якъ то зробили побратимцѣ нашѣ Словаки и Лужичане, котрѣ не мавши пôдставы въ старинныхъ памятникахъ свого языка, скроили нове правописанѣ, пôднесли живущій народный языкъ до книжного, поповняючи єго словами изъ другихъ словеньскихъ языкôвъ. Але-жь чи и мы такъ убогіи безъ забыткôвъ свого языка, — чи и насъ такъ давно давила змора чужеплемѣннои мовы и не допускала розвитя народнои? — Нѣтъ, братя! Глубше намъ до самѣсѣнького дна заглянути треба, — за-для того кличу тя, Русине, великимъ словомъ твого народного любомудрця (т. е. народнои приповѣдки): Пôзнай себе, буде зъ тебе! Мы найбогатшіи изъ Словенъ въ памятники словесности ще изъ тои поры, коли въ Европѣ лишь трома бесѣдами писано, т. е. греческою, латиньскою и словеньскою. Переберѣмъ тіи дорогіи забытки, вчитаймо ся въ нихъ, заглубѣмъ душу въ тôй безодни рускаго духа и рускаго житя, а знайдемо скарбницю неперебранную!" (стор. 50—51).

Отже Головацкому захотѣло ся знайти „скарбницю неперебранную", се-бъ-то єму забагло ся, живу мову народну закрашати словами й зворотами мовы церковнославяньскои и старо-рускои. Вôдтакъ уже р. 1851. въ „Зорѣ галицкôй" надруковано єго статью „О митрополитѣ Руси Иларіонѣ" („Урывокъ изъ предподаваній проф. Я. Головацкого"; стор. 190—192).[3]) Мова Головацкого була тогдѣ вже така тверда, що въ сѣй статьи зъявлялась подекуды похожою на мертву мову митрополита Иларіона, щó живъ въ XI. вѣцѣ.

Вôдъ р. 1849. до 1856. вчивъ вôнъ рускои мовы провизорично такожь въ VII. и VIII. клясѣ ґимназіе академичнои и Доминиканьскои.[1]) Вôдтакъ у програмѣ ґимназіе академичнои зъ р. 1853. надруковано статью Головацкого п. з. „Ueber Ihor's Heereszug gegen die Polowzer". Пишучи сю статью, користувавъ ся вôнъ розправами Михайла Максимовича про сей памятникъ,[2]) и сказавъ дещо такожь про мову єго. Въ 1854. р. напечатано у Вѣдни учебникъ Головацкого п. з. „Хрестоматія церковно-словенская и древно-руская въ пользу учениковъ вышшои ґимназіи въ ц. к. австрійской державѣ". Того-жь (1854) року выдавъ вôнъ зъ Богданомъ Дѣдицкимъ у Львовѣ „Русскую Анѳологію", въ котрôй надруковано найпаче поезіе письменникôвъ россійскихъ.

Въ выкладахъ университетскихъ не сповнивъ вôнъ своєи обѣтницѣ про плянъ выкладôвъ, щó єго высказавъ вôнъ 18 (30). сѣчня р. 1849. у своємъ „первôмъ предподаванію" (стор. 6—7). И такъ говоривъ вôнъ багато про стародавну литературу,[3]) и въ выкладахъ своихъ доходивъ по-найбôльше тôлько до XV. вѣку, се-бъ-то до митрополита Григорія Цамблака. Про письменникôвъ новои періоды рускои литературы не говоривъ вôнъ майже нѣчого,[4]) — не тыкавъ ся творôвъ Котляревского, Квѣтки-Основяненка, Шашкевича, Шевченка и др., дармá, що въ „первôмъ предподаванію" поглядъ на плянъ своихъ лѣкцій вôнъ зъкôнчивъ ось-якими словами: „Потому оглянувши ся въ самôмъ народнôмъ языцѣ, приступимо до самыхъ памятникôвъ письменности, зъ котрыхъ важнѣйшій по черзѣ розбирати гадаємо" (стор. 7). Тому-то Русины, щó були слухачами факультету фильософичного й юридичного, рѣдко коли вписували ся на рускій выклады Головацкого, та тôлько студентамъ богословія приказувала митрополича консисторія, слухати лѣкцій рускаго языка й литературы. Але сй студенты вдоволялись тымъ, що на выклады Головацкого высылали зъ-помѣжь себе по черзѣ лишь по кôлькохъ своихъ репрезентантôвъ. Тому-то сей професоръ читавъ на университетѣ свои лѣкціе часто мовь нехотя, а за те займавъ ся дома безъ-упину своими працями науковыми.

Все-жь таки Головацкій бувъ прихильникомъ розвою рôднои мовы до р. 1866. Коли р. 1857. краєва управа задумала накинути Русинамъ альфабетъ латиньскій, то въ комисіи, скликанôй губернаторомъ Голуховскимъ для порѣшеня сеи справы, Головацкій станувъ въ оборонѣ рускои мовы и єи правописи, заявивши у своєму протестѣ ось-яку свою думку: „Die ruthenische (russinische oder kleinrussische) Sprache ist eine selbständige Sprache und kein Dialect des Grossrussischen, — ein Satz, den ich noch in meiner 1848 verfassten, und 1850 (in dem „Исто-

---

въ Вѣдни р. 1851: „Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs.. Deutsch-ruthenische Separat-Ausgabe". (Порôвн. „Німецко-рускій Словар висловів правничих і адміністрацийних". Уложив Др. Кость Левицкий. Львів, 1893; стор. III).

[1]) „Слово". Львôвъ, 1864; число 58.

[2]) У „Пчолѣ" Головацкій оповѣстивъ у-перше друкомъ отъ-сей твôръ Ивана Котляревского: „Пѣсни на новый 1805. годъ пану нашому и батьку, князю Олексѣю Борисовичу Курякину" (стор. 241—247).

[3]) Въ 1850. р. Головацкій помѣстивъ въ „Зорѣ галицкôй" (№ 26) „Окружное посланіе Михаила Рогозы, митрополита Кіевского, Галицкого и всея Россіи" (изъ р. 1596).

[1]) Вôдъ р. 1849. до 1857. вчились рускои мовы въ ґимназіяхъ схôднои части Галичины не тôлько Русины, але й Поляки та Жиды. (Гляди „Исторію литературы рускоі" въ „Зорѣ", 1887; стор. 33).

[2]) Пишучи ту статью Головацкій користувавъ ся критично-естетичными розправами Максимовича, щó ихъ надруковано въ Петербурзѣ въ „Журналѣ министерства народнаго просвѣщенія" р. 1836. и 1837.

[3]) Въ выкладахъ исторіе литературы Головацкій придержувавъ ся по-найбôльше „Исторіи русской словесности", щó єѣ выдавъ у Москвѣ Степанъ Шевыревъ.

[4]) Въ лѣтнѣмъ курсѣ р. 1863. читавъ Головацкій про литературнѣ творы вôдъ р. 1772.

рическій очеркъ основанія галицко-рускои Матицѣ“) gedruckten Abhandlung, so wie in meinem Programme der Vorlesungen der ruthenischen Literatur („Три вступительнiи предподаванiя“ 1849) aufgestellt, und in der 1849 herausgegebenen Grammatik durchgeführt habe“.[1]) Вôдтакъ спôръ про руску азбуку Головацкій описавъ у книжцѣ: „Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien“. Lemberg. 1861.

Мѣжь-тымъ выдавъ вôнъ друкомъ деякій свои писаня.[2]) Ось и они: 1. Очеркъ старославянского баснословія. Львôвъ, 1860. — 2. Львовская руская епархія передъ стома лѣты („Зоря галицкая, яко альбумъ на годъ 1860“; стор. 251—269; — и окрема вôдбитка). — 3. Начало и дѣйствованіе Львовского Ставропигійскôго братства по историческо-литературному отношенію (ibid., стор. 251—269). — Вôдтакъ р. 1861. надруковано въ Празѣ статью Головацкого п. з. „О рукописномъ молитвенникѣ староческомъ съ XIV—XV. вѣка, хранящемся въ университетской библіотекѣ во Львовѣ“.[3]) Опôсля-жь у „Чтеніяхъ общества исторіи и древностей россійскихъ при Московскомъ университетѣ“ заходами Осипа Бодяньского печатано р. 1863—1865. етнографичный збôрникъ Головацкого п з. „Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси“.

Въ 1858. и 1859. р бувъ вôнъ деканомъ фильософичного факультету, а въ 1864. р. выбрано єго ректоромъ университету Львôвского.[4])

Въ 1862. р. зъявивъ ся вôнъ справжнимъ народовцемъ, коли пôсля отвореня „Рускои Бесѣды“ въ Народнôмъ Домѣ у Львовѣ (9. сѣчня р. 1862) пôславъ листъ редакторови Петербурскои „Основы“. Въ сѣмъ листѣ Головацкій писавъ мѣжь иншимъ ось-що: *„Щоби не зъ порожнiми руками приходити къ вамъ, посилаю стишокъ молодого, даровитого пiвця нашого (Володимира Шашкевича) „Пiднiтця наша пiсьня“ для помiщенiя, коли ласка, въ вашiй часописi. Нехай и ваші люде знають, які гарні вірші у насъ виголотуются. Поклонiтся панові П. Ал. Кулiшові и єго чесьній сопрузі и скажiть имъ, що той стишокъ голошений бувъ при отвореню нашого народнёго касина пiд имямъ „Руська Бесiда“ въ Народнiмъ Домi, въ тiмъ кутi, где, за єго буття ві Львові, закладалися хундаменти, и звiтки вінъ взявъ собi на памятку камiньчикъ. — Коби вони могли були прiйти на заведенiе „Бесiди“, якъ то красненько виголошали наші молодцi гарні стихи Тараса Шевченка, — якъ спiвали хоромъ наші спiванки: „Миръ вамъ, браття!“ або „Я счасний! руську матiръ маю, и щирий Русинъ мiй отець“, — гарно, весело, ажь серце розпливалося, — коби, сердешні, були прiхали хоть на пробу танцiв въ „Бесiдi“, або и на нашъ руський баль, котрий вiдбувся 23. сiчня въ редутовiй салi на вдивовижу всёго Львова, — най би шановний панъ Кулiшъ побачивъ, якъ то гарно по-козацьки поубиралися наші молодцi-студенти, та гуляли зъ нашими Львовскими красавицями козака и коломийку, побрязкуючи брязькачами! — Ехъ! сказавъ би сердега: „еще не вмерла козацькая руська мати!“ — Нашимъ публичнимъ виступомъ показали ми нерадивимъ ворогамъ и невоброжелателямъ нашимъ, що Русини суть и жiють своєрiднимъ життемъ въ древнiй столицi руського князя Льва“.*[1])

Въ мѣсяци липни р. 1865. Головацкій займавъ вызначне мѣсце на загальныхъ зборахъ галицко-рускои Матицѣ. По-за-якъ голова Матицѣ, Михайло Куземскій, не проводивъ сими зборами, то заступникомъ єго бувъ Головацкій. Тому-жь що Матиця выдавала свои книжки въ твердôмъ, незрозумѣлôмъ языцѣ, домагавъ ся Степанъ Качала на сихъ зборахъ, щобы „повернути до мовы народнои и не брати слôвъ зъ языка церковного и московского“. Але Головацкій замотавъ сю важну справу ось-якимъ теоретичнымъ, загальнымъ высказомъ: „Языкъ съ часомъ поступає, а задачею граматикôвъ єсть, за тымъ поступомъ языка слѣдити и отвѣтно сему правила поставляти... Съ граматикою стоитъ дѣло такъ, якъ и съ кождою наукою: правило старинныхъ астрологôвъ, що сонце доокола землѣ обертає ся, уступило передъ новымъ (правиломъ) астронома Галилея, который довелъ противно, що земля кружитъ вколо сонця“.[2])

Мѣжь-тымъ выдавъ вôнъ зъ Богданомъ Дѣдицкимъ (р. 1862) першу книгу литературного збôрника п. з. „Галичанинъ“, въ котрôмъ мѣжь иншимъ надрукувавъ „Порядокъ школьный или уставъ Ставропигійской школы въ Львовѣ 1586. г.“ (книга I., выпускъ 2; стор. 69—78), и такожь „Письмо о галицко-руской словесности професора Мих. Максимовича, писаное въ 1840. г. изъ Кіева“ (стор. 107—110).[3]) До сего-то письма Головацкій додавъ ось-яку свою замѣтку: „Согласно съ предложеніемъ Максимовича полагаютъ всѣ писатели наши безъ изъятія въ основаніе народный русскій языкъ, пополняютъ по возможности словами и реченіями изъ старинныхъ галицкихъ и украинскихъ письменныхъ памятниковъ, и наконецъ, никуда правды дѣти, пополнительнымъ источникомъ нашего языка єсть и книжный русскій языкъ, употребляемый въ Россіи, о сколько слова и реченія не противятся етимологіи нашего языка“ (кн. I., вып. 2; стор. 111).

Въ 1865. р. надруковано въ „Науковôмъ сборнику“[4]) двѣ статьѣ Головацкого: 1. „О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русиновъ въ Галиціи со временъ австрійского владѣнія въ той землѣ“ (стор. 65—103, — и окрема вôдбитка); — 2. „Нѣсколько словъ о Библіи Скорины и о рукописной русской Библіи изъ XVI. столѣтія, обрѣтающейся въ библіотецѣ монастыря св. Онуфрія во Львовѣ“ (стор. 225—256, — и окрема вôдбитка). Того-жь (1865) року Головацкій почавъ въ „Науковôмъ сборнику“ выдавати „Памятники дипломатическаго и судебно-дѣлового языка русского въ древнемъ галицко-володимирскомъ княжествѣ и въ смежныхъ русскихъ областяхъ, въ XIV. и XV. столѣтіяхъ“ (стор. 181—200). Дальшу частину памятникôвъ надруковано въ „Науковôмъ сборнику“ р. 1866. (стор. 36—56)

---

[1]) „Die ruth. Sprach- und Schriftfrage in Galizien“. Lemberg. 1861. S. 14—15. („Исторія литер. рускои“ въ „Зорѣ“, 1887; стор. 136—137).

[2]) Въ 1858. р. Головацкій выдавъ у Львовѣ „Чинъ священныя и божественныя Літургіи“ съ переводомъ нѣмецкимъ и польскимъ.

[3]) Головацкій выдавъ того часу Записки Бродовича п. з. „Widok przemocy na słabą niewinność srogo wywartej“ „Историческія записки Ѳеодосія Бродовича, архипресвитера греч. уніят. капитула Луцкого о событіяхъ на Волынѣ и Подолью въ 1789. году“. Львовъ. Часть I. 1861; часть II. 1862.

[4]) Нѣмцѣ-професоры выбрали Русина своимъ ректоромъ, коли нѣмецкій языкъ бувъ выкладовымъ А вже-жь брати Поляки, що́ теперь суть професорами Львôвского университету, Русина не хочуть поставити ректоромъ сеи науковои институціѣ, въ котрôй выкладовою мовою єсть не тôлько языкъ польскій, але й рускій.

[1]) „Основа“. 1862. Липець. С.-Пб., стор. 68—69. — Порôвн. „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1888; стор. 235.

[2]) „Слово“. Львовъ, 1865; ч. 58.

[3]) Гляди „Исторію литер. рускои“ въ „Зорѣ“, 1893; стор. 235.

[4]) „Науковый сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы“. Годъ изданія первый. 1865. Во Львовѣ.

и р. 1867. (стор. 135—157). Всѣхъ грамотъ въ сѣмъ „сборнику“ надруковано 54. (Вôдтакъ выдано ихъ окремою вôдбиткою).[1]) Опроче въ „Науковôмъ сборнику“ зъ р. 1865. подавъ Головацкій справу зъ загального збору литературного товариства „галицко-руска Матиця“, котрый вôдбувъ ся 7. 8. и 9. липня р. 1864. (стор. XXXI—LXXVII).

Вôдъ р. 1851. писавъ Головацкій всѣ свои творы въ твердôй, нѣбы-то литературнôй галицко-рускôй мовѣ, котра не була нѣ руско-украиньскою, нѣ россійскою. Подруживши ся зъ историкомъ Денисомъ Зубрицкимъ, Головацкій попавъ въ пôдозрѣнє, що удержує кореспонденцію зъ московскими панславистами; за-для чого ґубернаторъ Ґолуховскій велѣвъ зробити въ єго хатѣ трусеницю. Вôдтакъ полиція забрала у него чи-мало писемъ и кореспонденцій, почôмъ сю конфискату передано 27. лютого р. 1867. академичному сенатови, и поручено тому-жь, щобы зъ Головацкимъ перевѣвъ дисциплинарный допытъ. Вже-жь бо рѣшенємъ министра Белькредього зъ д. 29. сѣчня т. р. суспендовано Головацкого въ єго професорскôй дѣяльности, по-за-якъ закинено єму „Verdacht eines mit seiner lehrämtlichen Stellung unverträglichen, unlauteren Benehmens“. Сейчасъ рознеслась по Львовѣ поголоска, що супльєнтуру катедры рускои мовы й литературы обôйме молодый письменникъ Володимиръ Шашкевичь, щó саме-тогдѣ бувъ слухачемъ правъ на университетѣ Львôвскôмъ. Опôсля говорено, що о сю катедру компетують проф. Анатоль Вахнянинъ, Павлинъ Свѣнцицкій (Павло Свôй) и Порфиръ Павлусевичь.[2])

Головацкому вызначено половину платы, котру доси побиравъ (се-бъ-то 700 зол. р. вôдъ рôчнои платы 1400 зол. р.) и сказано, що та плата буде єму подаватись дотôль, докôль єго справа не порѣшить ся въ министерствѣ державнôмъ. Але Головацкому було вже байдуже про се рѣшенє. Въ маю поѣхавъ вôнъ на етнографичну выставу въ Москвѣ: вôдтакъ бувъ у Петербурзѣ, де въ сали дворяньского збору 11 (23) мая выголосивъ панславистичну бесѣду, сказавши мѣжь иншимъ ось-що: „Въ моей родной землѣ занялась уже давно мысль духовного единства и сродства, и охватила весь народъ. — Да крѣпится и возрастаетъ духъ единства и увѣреніе въ единоплеменности нашой славяно-русской; — да прійдутъ всѣ въ сознаніе того убѣжденія, що мы по роду и по племени, по вѣрѣ и языку, по крови и кости искони одинъ народъ, и да живетъ великій славянскій многомилліоновый русскій народъ!“[3]) Незабаромъ, 17 (29) мая Головацкого й деякихъ другихъ членôвъ славяньского зъѣзду представлено цареви Александру II. въ Царскôмъ Селѣ.

Вернувши ся въ Галичину, Головацкій зô своєю сѣмьєю живъ въ Коломыйскихъ горахъ, а незабаромъ редакція Львôвского „Слова“, одержала звѣстку зъ Петербурґа, що Головацкого именовано професоромъ „русской словесности“ въ Московскôмъ университетѣ. Недовго опôсля та звѣстка оказалась невыправданою. Трохи-перегодя говорено вô Львовѣ въ рускихъ кружкахъ, що Одесскій университетъ именувавъ Якова Головацкого докторомъ, и що выбравъ єго ординарнымъ професоромъ зъ платою 3000 рублѣвъ въ рôкъ. Одначе Головацкій не дôставъ професуры въ Россіи найпаче за-для того, що не знавъ добре мовы россійскои. Мѣжь-тымъ выдѣлъ етноґрафичнои выставы въ Москвѣ подавъ єму велику срѣбну медалю за те, що вôнъ бувъ прислався на ту выставу деякѝ предметы етноґрафичнѝ.

Ажь ось царь именувавъ єго „предсѣдателемъ археоґрафической коммиссіи для разбора древнихъ актовъ“ въ Вильнѣ. Єму вызначено 2000 рублѣвъ рôчнои платы, яко предсѣдателеви, и 1430 руб. платы професорскои, вчисливши 20-лѣтню службу єго на университетѣ Львôвскôмъ.

Ледви-жь ставъ Головацкій жити въ Вильнѣ, то ґенералъ-ґубернаторъ Потаповъ, управляючій Виленьскимъ краємъ, почавъ єму доскулювати найпаче за-для того, що вôнъ бувъ уніятъ. Про-те Потаповъ поручивъ Батюшкову, попечителю учебного округа, усунути Головацкого зъ президентуры архива Виленьского. Але Батюшковъ не-то не увôльнивъ Головацкого вôдъ службы, але оповѣстивъ министра народного просвѣщеня про заслуги Головацкого, котрый багато перетерпѣвъ въ Галичинѣ, и выбравъ Россію своєю вôтчиною. При сѣй нагодѣ Батюшковъ постаравъ ся о наданє Головацкому чина „тайного совѣтника“. Тогдѣ-жь Головацкій прийнявъ уже православіє, и вôдтакъ не було вже причины вôддаляти єго зъ Вильны. Коли-жь Головацкій ставъ у Вильнѣ предсѣдателемъ архива, то краєва каса у Львовѣ перестала выплачувати єму плату, зредуковану въ лѣтѣ р. 1867. на половину.

Мѣжь-тымъ академичный сенатъ у Львовѣ заявивъ одноголосно, що въ поведеню Головацкого не найшовъ нѣякои вины, и про-те вôдъ министерства домагавъ ся реституціѣ Головацкого въ професуру. Вôдтакъ Головацкій жадавъ вôдъ австрійского правительства, щобъ єму звернено задержану плату й подано вôдправу грошеву. Ба, вôнъ хотѣвъ пôзвати ґубернатора Ґолуховского до суду, по-за-якъ зъ єго волѣ полиція напала на єго дôмъ и конфискатою писемъ заподѣяла єму чи-малу обиду.[1])

Вôдъѣзжаючи въ Вильну Головацкій передавъ Богданови Дѣдицкому деякѝ рукописи своихъ выкладôвъ университетскихъ и позволивъ редакціи, тѝ рукописи надрукувати. Хоча-жь редакція „Слова“ заявила, що ще того (1868) року почне печатати „Исторію русской словесности“,[2]) то однако не додержала своєи обѣтницѣ.

Якова Головацкого вôдзначено въ Россіи рôзными почестьми й титулами. Коли ще бувъ професоромъ Львôвского университету, то р. 1860. ческе товариство наукъ у Празѣ выбрало єго своимъ членомъ-кореспондентомъ. Вôдтакъ въ Россіи именовано єго: „почетнымъ членомъ Московскаго общества исторіи и древностей россійскихъ“, „членомъ императорскаго географическаго общества“ въ Петербурзѣ, „дѣйствительнымъ членомъ Московскаго археологическаго общества“, „докторомъ новороссійскимъ (Одесскимъ)“, и т. д. Опроче царь надавъ Головацкому ордеръ Станислава I. клясы и св. Анны I. клясы.

[Дальше буде].

---

[1]) До тыхъ 54 грамотъ, щó ихъ выдавъ Головацкій, додавъ А. Петрушевичь ще одну грамоту зô своими замѣтками. („Науковый сборникъ“. 1867; стор. 157—161).

[2]) Павлусевичь написавъ статью п. з. „Слѣды Кулѣшôвки въ XVII. столѣтію“. („Мета“. Львів, 1865; стор. 335—339; 366—374). — 5. червня р. 1867. именовано Омеляна Огоновского супльєнтомъ рускои мовы й литературы въ университетѣ Львôвскôмъ.

[3]) „Слово“. Львовъ, 1867; число 39.

[1]) „Слово“. Львовъ, 1868; ч. 99.

[2]) ibid., ч. 20.

ЮРИЙ КОССОВАН.

[ОСИП, ДОМІНІК, ІГОР ГОРДИНСЬКИЙ ДЕ ФЕДЬКОВИЧ.]

Проба критичного розбору автобіографічних його повістий та його життєписи.

Написав Олександер Колесса.

[Конець].

З р. 1864 вступає Юрий Коссован на арену трохи ширшого життя. Тоді то став він заступником громад кімполюнґського округа в сервітутовому процесі, котрого початок представили ми в першій части сеї студії.

Хотячи довголітний сей процес, що тревав три четвертини століття, довести раз до кінця, завізвав ряд властителів більших посілостий кімполюнґського околу, щоби вибрали своїх репрезентантів до полагодженя сього процесу. Коли пани не могли погодитись, іменував ряд у маю р. 1864 Ґ. Джурджована та Ґ. Айваса відпоручниками дідичів. До такого-ж вибору своїх відпоручників завізвано також і громади. Коли села: Межиброди, Підзахарич, Ростоки, Петраші, Устє-Путилів і Яблониця зовсім не слухали завізваня, іменовано з уряду їх заступником Юрия Коссована. Його-ж вибрали своїм повномочником і громади: Мариничі, Стебне, Тораки, Сторонець-Путилів, Сергії, Плоска. Конятин, Кисилиці, Дихтинець і Довгополе. Коли однак показалось, що на відповідному акті не було потрібного числа підписів, іменував ряд із своєї сторони Юрия Коссована заступником згаданих громад.[1])

Юрий взяв ся пильно до праці. Перестудиював докладно історию сього довголітного спору, переглянув давнійші і новійші дотичні закони, та виступив перед комісиєю з основною обороною прав Гуцулів.[2])

Пани видячи, що Коссован так завзято веде справу мужиків, зробили були навіть заговор на його житє. Коли Юрий виїхав був раз до Вижниці, пани підплатили пянюг, щоби засіли під мостом, та як він буде вечером вертати сполошили коні, а Юрия вбили. Провідав се на щастє, оден жид, та остеріг Юрия Поет вернув ся з дороги назад до Вижниці.[3])

Комісия покликана до рішеня сервітутових спорів полагодила сей процес тим способом: а) Ґрунти, які мужики з давен-давна для себе обрабляли, а також відзначені ліси та відгороджені пасовиска суть невідлучною власностию мужиків. б) Данини, котрі пани побирали перед знесенєм панщини, не були платнею за уживане піль, лісів та пасовиск, але випливали із стосунку підданства. в) Коли р. 1848 знесено підданство, повинні були згадані ґрунти перейти на безплатний ужиток мужиків; всякі данини повинні були устати. ґ) Коли-ж сконстатовано факт, що від р. 1848 до 1861, дідичі правильно побирали від мужиків данини і чинші за згадані поля, а коли їх не побирали а самі користувались згаданими полями, то повинні дідичі виплатити мужикам за цілий сей час відшкодованє. ґ) Мужики мають звернути дідичам податки, які платили пани від р. 1848 до 1861 від згаданих піль, лісів та пасовиск. д) Відшкодованя, які мають собі виплатити обі сторони, обчислить згадана комісия вибрана до унормованя сервітутів. Таке рішенє виходило очевидно на користь громад. Пани зачали отже підходити до повномочників громад із ріжними пропозициями, щоби добровільно погодитись.

Наслідком переговорів було се, що [як довідуємось із декрету буковинського правительства з р. 1867] Юрий Коссован зрік ся в імени громад згаданого відшкодованя за неправне побиране данин від р. 1848—1861, а пани зрекли ся відшкодованя за податки, які вони в тому часі платили від мужицьких ґрунтів.

Так представляє ся та справа по урядовим документам. Овочі отже довголітного процесу, що зруйнував мужиків цілого кімполюнґського округа, були майже змарновані.

Цікавим епільоґом тої справи було се, що буковинський поет дістав від дідичів за свої труди поле положене в Дихтинци, зване „Семакова“,[1]) а також чималий дарунок готовими грішми...[2]) Се факт потверджений не лишень многими мужиками, котрих свідоцтво міг би хто назвати партийним, але також і другими вірогостойними а безсторонними особами. Які-б і не навести оправдуючі мотиви,[3]) все таки поганий поступок остає ся поганим, кидає тінь на характер Юрия Коссована, і єсть наглячим доказом, що етичні його основи були тоді вже сильно захитані. Будучи невдоволеним із львівської руської громади сказав раз поет в листі до Горбаля:

„Я наш нарід цілим серцем люблю, і душа моя віщує, що його велика доля жде, але аби го львівська громада поклала на ноги — не вірю. Істория знає богато самозванців-демаґоґів, що ще дужше кричали, та о народнім гаразді бідкались, а преціньіз того народу шкуру драли, а нарешті на сарган продали. — Історія в очи коле; — бою ся, аби нарешті і нам їх не виколола“...[4])

Як бачимо, не охоронив ся й автор отсих слів від того вістря історії...

Яка у нього пропасть між словом а дїлом! І, цікава річ: той сам Юрий Коссован виславляє небавом у поемі чесного, завзятого борця за права Гуцулів Лукіяна Кобилицю... Чи-ж не іронія?!

Року 1866 вибрано Юрия двірником [війтом] сторонецької громади, а р. 1867 іменовано його окружним шкільним інспектором. Обі ті посади завдячував він в великій мірі заходам і впливови свого кревного та щирого приятеля, серґіївського пароха Юрия Ганіцького. Про війтованє Коссована дасть ся хіба тілько замітити, що він богато причинив ся до побудованя нової церкви в Сторонці. Як інспектор займав ся він доволї щиро народними школами, старав ся, щоби в них поставити руську мову викладовою, і в сій справі вислав він меморіял до міністерства просьвіти.[5])

Рівночасно попробував поет забавитись і в „політика“: давав офіцирови від жандармів інформації про деякі замітні особи так галицькі як буковинські, та старав ся йому документно доказати, що партия тодішних українофілів „з австрийським правительством держить“.[6])

Се однак не охоронило Юрия від закидів, які чим раз частійше підношено супроти нього з боку властий політичних та судових: „Німчики мене, братчику, доїдають. Кажуть зрікати ся свого народу, свого краю, своєї музи, або подяковати їм за пенсию“.[7]) Закиди однак, які спотикали Коссована, відносились не стілько до його рущини, мужицтва та музи, скілько до деяких поганих його налогів, задля котрих пізнійше, р. 1872 приневолено його зложити уряд інспектора.

[1]) Розпорядженє льокальної комісиї з д. 11 червня р. 1864, ч. 67.

[2]) Для характеристики промов нашого поета послужать отсї уступи, взяті з відповідних протоколів. Виказуючи довголітні кривди та надужитя, яких дізнавали Гуцули від панів, сказав Юрий: „Коли ґрунт по батькови перейшов на дїти, і вони поділили ся, то кожде з дїтий мусїло платити панам такий чинш, який платив батько від цілого ґрунту. Така драча звалась „новачизна“. Коли пани виїжджали на обзорини своїх дібр, мусїли мужики платити їм „in natura“ кошта подорожи Се звалось „кельтунки“. Коли пан вступив до хати мужика, мусїв мужик за се, що пан діткнув ся його клямки, платити т. зв. „клямкове“. Коли мужик хотїв собі в печи затопити, мусїв панови платити т. зв. „пєцове“ і т. д. [Що такі драчі дїйсно істнували, показуєсь із урядових актів].

В одному з послїдних зізнань сказав Юрий: „Історичні ті дати наводжу я тому, щоби комісия переконалась, кілько натерпіли ся ті бідні мешканці скал від панів, і як ряд відмовляв їм всякої опіки. Процес, що тревав цілий вік, допровадив їх майже до жебранської торби; жорстокість панів і домінїй витворила у того гірського народу недовірчивість, та зробила його положенє безвихідним“. Протокол, в котрому записані кромі зізнань Юрия Коссована, також зізнаня дідичів Ґ. Айваса та Ґ. Джурджована, обіймає 86 аркушів. Зізнаня нашого поета попереджені за кождий раз словами: „Es erscheint der autorisirte Gemeindevertreter Herr Joseph Hordyński Ritter von Fedkowicz“, etc. etc. Зізнаня свої покінчив Юрий д. 22 червня р. 1864.

До комісиї сервітутової були покликані з кімполюнського округа о. Іван Ганіцький, о. Григ. Кантемір, о. В. Гимон, та мужики Вл Форшка і Яків Рубаний.

[3]) Розповів „Юзько“ Огоновський.

[1]) Між іншими потверджує се о. Юр. Ганіцький, що жив із Юр. Коссованом в найкращих відносинах [лист писаний до мене д. 20/X 1892].

[2]) Про се вповнив мене рішучо д. Ґустав Кудерна, начальник сторожі скарбової в Сторонці-Путилові; стосунок його з Юрием Коссованом був дуже близький.

[3]) На оправданє поета дасть ся хіба се сказати, що приймаючи „дарунки“ він знав, що пани позатикали вже роти „членам“ комісиї Вл. Форшці та Як Рубаному. [Розповіли Ґ. Кудерна і К. Хороцован].

[4]) „Зоря“ 1892, стор. 339, лист VIII. з р. 1867.

[5]) Ом. Огоновський: „Історія литер рускои“. II., 2., стор. 622.

[6]) „Зоря“ 1892, стор. 338—339, лист VII. і VIII.

[7]) ibid., стор. 339, лист VIII.

Видячи, що йому загрожує, наміряв Юрий ще перед тим перенести ся до Коломиї, та заложити там яке письмо літературне. Зражений однак холодом, з яким відносилась тепер праса зглядом його творів, рішив ся він „своїй музї ледащиці подяковати за хлїб - за сіль літерацьку, а самому стати на громацького писара“.[1]) — „Дїло дуже прозаїчне“, — пише він до Горбаля,[2]) — „але пожиточне. — Що-ж робити?!“... А муза справдї під той час поетови вже спроневірювалась.

Правдивий талант літературний видно ще хіба в повістях написаних до р. 1867, та в поемі „Лукіян Кобилиця“. Перша редакция „Довбуша“ пронизана ще декуда іскрами поетичного вітхненя, хоть цїлість робить вражінє не поетичного твору, а сумішки якоїсь туманної мітольогії, романтичних фантазмаґорий та містичних горячкових мрій. В поезиях видання коломийського [вип. I, II, III, р. 1867–1868] затрачує поет оріґінальність таланту, до неможливости наслїдує Шевченка, та пережуває свої власні давнїйші поетичні помисли. Написана в тому часї „іграшка“ під заг. „Так вам треба!“ не має нїякої літературної вартости.

Взагалї друга половина часу прожитого поетом по поворотї з війська в рідних сторонах знаменує чим раз більший упадок його літературного таланту, затрату оріґінальности й артистичного смаку, повну неміч поетичної обсерваціï та звихненє творчої фантазиї.

Його твори не викликували вже у читачів давного ентузиязму, та залягали довгими місяцями по редакциях тодїшних видавництв. Се допроваджувало автора до розпуки: „Що стало ся з моїми „Синими пюрпями“ у Відни?“ — жалує ся Юрий Горбалеви. — „В моїй пустій коробцї не може ся помістити, як може хто манускрипт до печати взяти, і — цїлий оден рік тримати — авторови навіть і у... я не сказавши, не то що аби його увідомити, як і на чім дїло стало. Так погостив і мій сердешний „Шестий поменник смерти Тараса“, так погостило і моє „Перше послание“, що го заслав, як рецепс каже, на руки докторя Шушкевича. — Може „Правда“ встидаєть ся моï негибльованої музи?... Нехай не боїть ся моя кришечка; не ме она її більше в очи лїзти. — А гарні кавалочки я для неї прилагодив?.. Да нехай собі здорови на сволоцї порошком припадають, коли так!“[3]) А вже до крайности обурила Юрия статя, поміщена в „Руси“, де його поезиї названо „безцїнними“.

Під вражінєм сеї стетї зажадав він звороту всїх своїх рукописів, що знаходились по редакциях, та постановив зовсїм закинути поезию.

— „А нашим редакторам там скажіть“, — переказує поет через Горбаля,[4]) — аби моє імено не важили ся у своїх ґазетах споминати, нї друкувати, бо менї не тяжко до Львова поїхати, да і їх обдрукувати, але не друкарським калилом, а гуцульським топорищем. Менї тепер однаково: пропала честь, пропав хлїб, найже пропадає і вік, хоть мій, а хоть чий“...

В кілька лїт пізнїйше появив ся поет у Львові, але з троха лагіднїйшими задумами. Видїл „Просьвіти“ запросив його, щоби заняв ся популярними видавництвами того товариства

Виїжджаючи із Сторонця-Путилова не полишив поет по собі у Гуцулів доброї памяти. Мужики його не долюблювали, і не зважаючи на його одіж та мужицькі звичаї, дивились на нього як на пана. „Нї пан, нї мужик; а все більше пан бо з паном раз-у-раз вдає ся“. Вони не могли того зрозуміти, чому він вбирав ся по мужицькому: „Перебирав ся, не знав на що, за Гуцула, та піячив із простими леґінями“.[5]) — „Він яку видів на сьвіті ношу, в таку перебирав ся: то в нашу гуцульську, то в поляницьку, то в волоську, навіть сиві портяниці носив. От кумедиянт був тай годі“.[1]) Щоби мужики се порозуміли, що він був сьпіваком-поетом, що свого часу стояв за мужицтво, та бажав йому кращої долї — про се нема й бесіди. — „Він бувало сьпіванки з людий збирає, за зїльом ходить, ворожить“.[2]) — „А ворожив із „Зодиї“[3]) — се таке мудре, написане на папери ґи коли дзиґарок; а й книжка була до того. Мудро ворожив — ще лїпше як Лелїтка“.[4])

— „А чи добрий був із нього двірник?“ — питаю я старого поважного ґазду.

— „Такий як кождий двірник: собі добрий!“...

— „Але за те добре правував ся з панами за ваші лїси та пасовиска?“

— „Чому нї? – Правував ся. Все нас бувало дразнить тими словами: „А ви дате собі кривду робити? Не даруйте свого! Таже на сьвітї ще десь мусить бути правда!“ — Може де й є, але у нього не було. Поставили го за нашого заступника до комісиї: най буде! Зразу добре нас боронив, нема що казати. А потому взяв від панів поле, взяв грош, та зробив згоду з панами... От сьвіг мудрував!“...[5])

Приїздом Юрия Коссована до Львова розпочинає ся нова доба його житя; на сьому фактї і кінчу я свою студию.

Від р. 1872 [від 22 липня][6]) живе поет по більшій части на очах пїлої руської громади, з початку львівської, а опісля черновецької, та стикає ся із більшим числом інтелїґентних осіб. Могло-б отже здавати ся, що сей период його житя буде найлїпше знаним. Річ однак має ся противно. Подано вправдї до прилюдної відомости деякі факти, що відносять ся до його зверхного житя, але дуже мало маємо даних, котрі могли-б причинитись до пізнаня його характеру, до поясненя його нераз дивного поведеня, до зрозуміня його житя психічного. Може бути, що особи, котрі близше стикались із буковинським поетом тому́ не оголосили ще своїх споминів, бо часи се дуже ще недавні — може й тому, що зміст таких споминів мусїв би бути по більшій части сумний; однак без таких докладнїйших відомостий трудно взятись за дальшу частину біоґрафії Юрия Коссована. Докладнїйші спомини про послїдню добу житя поета пояснили-б нам може не одну прояву, що відносить ся ще до давнїйших, обговорених тут часів, та позволили-б із зібраних отсе фактів висновати ширші заключеня.

Яким способом дійшов чоловік повний молодечої сили, що́ давнїйше зовсїм не уникав жіночого товариства, — до неприродних полових збочень? Чи не грала тут важну ролю яка сильна, глибока, зломана любов? Які причини попихали на дно морального упадку [я не маю тут на думцї конвенціональної моралї] того, що́ мав серце вражливе на людську недолю, що́ обрушував ся супроти всякої кривди, що́ спосібний був колись до найшляхотнїйших, найширших людських змагань, до сьміливих альтруїстичних порывів? Якже розвинулась у такого чоловіка струна брудного еґоїзму, та личної пустої амбіциї так, що приглушила всї шляхотнїйші його чутя, всї кращі звуки його серця? Які ступенї переходила думка чоловіка обдареного з природи безперечно незвичайним талантом, доки дійшла від веселого молодечого ентузиязму – до гіркого песимізму, від зародів раціоналїзму — до забобонности, від завязків реалїзму — до романтичного містицизму? Відповісти основно на сї питаня, се нинї річ неможлива; не зрікаюсь однак надії, що призбиравши відповідні материяли поверну ще в свойому часї до сеї мети.

Рік 1892.

---

[1]) Довідуюсь від о. Юрия Ганїцького, що поет був писаром громадським не лише в Сторонцї, але і в Сергіях.

[2]) Перші два акти „дивоглядиї“ „Довбуш“ поміщені ще в „Правдї“ з р. 1869; в другій редакциї вийшла із сеї „дивоглядиї“ трагедия в 5 актах, поміщена р. 1877 в буковинському альманасї „Руська хата“. Перший акт „Довбуша“ [дивоглядиї] написаний ще р. 1867: „Перший акт Довбуша також зовсїм готовий, і може стати на подри [сценї]“ etc. etc. [„Зоря“ 1892, стор. 339, лист VII].

[3]) „Зоря“ 1892, стор. 338, лист VII.

[4]) ibid, стор. 339, лист VIII.

[5]) Розповів Пантела Чучко.

[1]) Розповів Кость Маковійчук [Хороцован].

[2]) Розповів Олекса Пентюк.

[3]) Тут мова про таблицю астрольоґічну. Таку таблицю рисовану рукою Коссована, при помочи котрої він ворожив, бачив я в кількох домах на Буковинї.

[4]) Так називає ся ворожбит сторонецький. Наведені слова сказав „Юзько“ Огоновський.

[5]) Розповів Кость Маковійчук.

[6]) Порівн. дра Ом. Огоновського: „Истор. литер. рускои“, II., 2., стор. 622.

ТРИ ЖІНОЧІ ПОСТАТІ.

Двоє з найкращих своїх драматичних творів написав Шілєр під впливом високого патріотичного почування. Це „Вільгельм Тель“ та „Орлеанська дівчина“. Але коли в другому творови в справі на чолі стає одна героїня, то в першому одного героя нема. Правда, твір свій назвав Шілєр імям тієї людини, що вчинила самостайно геройський вчинок, і видимо силкував ся дати Телеви пєдестал вищий, ніж тим, що́ коло його стоять: він кілька разів примушує других згадувати про Теля, яко про людину, що на неї покладають всі надії і що без неї ці надії цїлком гинуть [див. напр. останню сцену в третій дії та инш.]; та й сам Тель, як Штавфахер йому каже:

В гуртї й безсилї стануть дужі, —

відмовля йому про себе:

А дужий найдужчїйший буде сам!

Але не вважаючи на все це, все-ж не сила була зробити те, чого не можна зробити: не Тель, а тільки увесь народ міг обратувати Швайцарию, тим не Тель, а тільки у в е с ь н а р о д і міг з'явити ся героєм в творови, що́ має описувати, як визволились Швайцарії з неволї. Це відбило ся навіть і на концепції в творови сцени, де Тель з'являєть ся сам, беруть хіба пяту частину в йому.

Таким побитом те, що в „Орлеанській дівчинї“ робить одна висока натура, в е д у ч и з а с о б о ю тисячі, що́ р о б л я т ь н е с а м о с т а й н о, а т і л ь к и й д у т ь о́ с л ї ї з а тією, хто їх веде. — В „Телї“ роблять натури, як що рівняти до „Орлеанської дівчини“ менші, складаючи з себе одно велике цїле, і роблять ц ї л к о м с а м о с т а й н о і с а м о с ь в і д о м о. Ось через віщо народ — герой у „Вільг. Телї“, а у „Орл. дівчинї“ — ні.

Не треба думати одначе, що ті люди, що́ мусять гуртом зробити те велике дїло, яке Жанна д' Арк робить сама, єсть дрібні натури. Навпаки: вони невідмінно мусять бути натурами дужими, щоб зробити те, що зробили, бо дрібнодухи на такі дїла не здатні. І справдї, такі постатї, як Вільгельм Тель, Штавфахер, Мельхталь, В. Фірст, Аттінгавзен, — це надзвичайні люди.

Це все мужеські постатї, але безперечно, в таких справах, де дїячем увесь народ, мусить виявляти ся і жіноча дїяльність, хоча, звісно, вона буде і меншої сили, ніж чоловіча. Так і в Шілєра. Поруч з багатьма чоловічими постатями, більш виразних жіночих бачимо ми тільки троє: Берту фон-Брунек, Гедвіґу Телеву та Ґертруду Штавфахерову. Але за те дві останні з їх такі цїкаві і, кожна на свій кшталт, типічні, що зараз звертають на себе нашу увагу серед чималої юрми з постатів чоловічих, виявляючи свою виразну особистість [індівідуальність].

Ми почнемо з Гедвіґи, з Телевої жінки. Вперше ми бачимо її там, де вона й повинна бути: серед своєї сім'ї. Перед нами ідилїчна картина. В Телевому дворі вся Телева сім'я: він сам майструє — ворота лагодить; Гедвіґа мабуть шиє; два її сини, Вальтер та Вільгельм, трохи оддалїк грають ся маненьким луком, грають ся весело, сьпіваючи. Коли тут лихо: лук зопсував ся. Вальтер біжить до батька:

Порвалась тетіва. Полагодь, тату!

Але батько бажає виховувати в синови самостійність і каже:

Я? — ні! Стрілець путящий сам собі пособить.

Та Гедвізї саме й не подобаєть ся те, що Тель хоче з своїх дітий зробити путящих стрільців.

Заранї хлопці почали стріляти! —

каже вона.

Щоб знати дїло, змалку треба вчитись, —

відмовля Тель. Але Гедвіґа зовсім того не бажає.

Дай, Боже, їк не знать його й до віку!

На Телеву-ж увагу про те, що коли хочеш подужувати в життї, то мусиш приготувати ся до оборони у всяких пригодах, та що те життє тільки є життєм, як єсть борнею, — вона відмовляє жалями та страхами:

Про жінчин страх і гадки ти не маєш,
Як я тебе ждучи, журюсь, бою ся!
Страхавшись слухала я завсїгди
Оповідання про страшні пригоди,
Вмирає серце що разу́, як я
З тобою розстаюсь: мінї здаєть ся
Що вже не вернеш ся нїколи ти!

І вона починає перелїчувати, які то небезпешности мусять стрівати ся її чоловікови. Їй ввижаєть ся, що її чоловік із скелї впав та вбив ся, і дика коза затягла його з собою в безодню, і лавина його засипала, і зрадлива крига під їм пробила ся і він живцем похований у страшну яму.

Ах, не одна, а с т о смертий усяких
Стрільця відважного в горах тих жде.

Тель запевно не одного разу чув такі нарікання. Тим він цього разу, не розбалакуючи довго, коротко відмовля, що хто має силу та обережний та на Бога звіряєть ся, той

Подужа всяку небезпешність; го́ри
Тому, хто в їх родив са, не страшні.

А потім, скінчивши роботу, лагодить ся йти з дому. Тут повстає у його з Гедвіґою розмова, що з неї цїлком видно, як вона любить його і як боїть ся за його:

Куди ти йдеш? —

питаєть вона.

До батька в Альтдорф —

відмовляє Тель просто. Але Гедвіґа зараз починає думати, що він щось хова від неї:

Намислив небезпешне ти? Скажи!

Тель. Чого се так тобі здало ся, жінко?

Гедв. Проти намістника кладеть ся щось:
Була у Рітлї рада й ти в тій спілці.

Тель. Я там не був, але-ж коли мене
Покличе рідний край, то я піду.

Гедв. Тебе пошлють, де небезпешність єсть:
Як завсїгди, — тобі найтяжче буде.

Тель. Що зможе, те й робити мусить кожен.

Бачучи Гедвіґа, що тут їй не виграти справи, покидає це і з особливою жіночою льоґікою береть ся за инше:

Під бурю Унтервальденця повіз
Ти через озеро. Се чудо справжнє,
Що не потопли ви. П р о ж і н к у й д і т и
Н е д у м а є ш т и з о в с і м.
Нї, я думав —

[відмовляє Тель].

І т и м я д і т я м б а т ь к а р а т у в а в.

Але се не вдовольня Гедвіґу. Вона не думає, що треба пособлять иншим, коли вони нам не пособлять. Вона запевне нїчого дивного не побачила-б у тому, щоб самій під таку саме бурю перепливти через озеро, ратуючи дїти, але с в о ї дїти, а не чужі, бо вона знає тільки свою сім'ю, живе тільки своєю сім'єю — цим Телем та двома синами, а до иншого їй байдуже. Їй зовсім не треба розбирати чи гарне, чи погане дїло те, що враджено його, на радї в Рїллі, — вона знає, що воно може бути небезпешне її єдиному Вільгельмови і цього їй досить, щоб з усієї сили відтягати Теля від його. А тут ще на горе Тель бере лук та стріли. Вона зовсім лякаєть ся, — їй здаєть ся мабуть, що це він уже ось зараз на повстанє йде. Вона починає умовляти його зостати ся — хоч на один день, хоч на сьогодня — краще вже нехай іде полювати, — дарма, що там жде його сто усяких смертий. Але-ж як се не пособля, то вона просить Теля, [а він нїяк не розуміє, чого вона так турбуєть ся, бо він іде справдї просто в гостину до тестя] — хоч сина не брати, а як син не хоче зостати ся, вона з докором каже йому:

Свою ти матїр, Вельті, хочеш кинуть?

Так, немов би він її зовсім покидав. А як Тель іде з сином, то вона починає голубити хоч того свого мазунчика, що́ забажав зостати ся з нею.*)

Дізнавши ся потім про його в Альтдорфі та про те, що син її в замку у Аттингавза, вона біжить туди. Не вважаючи на те, що господар умирає, що її не пускають в салю, вона силоміць пробиваєть ся туди, кричучи: „Де моя дитина? Ґетьте! Я хочу його бачити!“

На Штавфахерові слова:

Гедвіґо! тихше! смерть витає тут!

*) „Вільгельм Тель“. Дія третя, сцена перша.

Вона не зверта ніякої уваги, і тут таки, коло Аттингавза, щó лежить конаючи, вона починає з вигуками голубити свого „Вельті“:

Мій Вельті! Він живий! і т. и.

Але зараз-же від цього вона вкидаєть ся в нарікання на чоловіка:

Чи се можливо? Він стріляв у тебе?
Як міг він? О, *немає серця в його* і т. и.

Вона забува, що кільки часу перед тим так турбувала ся за Телем, забува, що він тепер у темниці *на віки*, се-б то — все одно, що *мертвий* [навіть гірше] і починає *йому* докоряти!!

Надзвичайно реальна риса, надзвичайно правдиво малює тут поет! Вона найсамперед *мати*, а вже тоді *жінка*, і як що займуть *матір*, то вона завсігди бере гору над жінкою. Ця риса цілком прирожденна жінці, ми її стріваємо у диких людий навіть в далеко виразнійшій формі, а в зовсім виразній у тварий. — Ось через віщо Гедвіґа вражена яко *мати*, забуває, що вона жінка, що вона любить чоловіка, що сама недавнечко про його так турбувала ся, що його віддано на страшну люту смерть, — не вважаючи на все це, не стихаючи навіть перед тим, що тут лежить людина на Божій дорозі, вона починає картати Теля за те, що він щасливо обратував від смерти і себе, і сина, бо, бачите, він стріляв! Про те, що в його самого краяло ся серце, як він се робив, вона не дума, бо „немає серця в його“. Звісно вона також не думає і про те, що оце її горе [що в сина стріляно] єсть тільки дрібненька частинка з величезного нещастя, яке гнїте рідний край, не думає, та чи й розуміє це бо так далеко вона не сягає. Це все обурює притомних і доводить нарешті Бавмґартена до гострої відмови:

Біди ще мало чоловік ваш має,
Так ви додаєте тяжких докорів, —
Хіба про його муку вам байдуже?

Тільки після цього, після того, як *чужий* доторкнувсь до сім'ї, Гедвіґа згадує, що вона не тільки мати, а й жінка і починає вже тужити за Телем...*)

Инше вражіннє робить Ґертруда, Штавфахерова жінка. Вона така сама гарна дружина, як і Гедвіґа, так саме любить свого чоловіка. Послухайте з якими повними дружинної любови щирими словами вдаєть ся вона до зажуреного чоловіка:

Такий смутний, мій друже? Мов не ти!
Давно уже я мовчки помічаю, —
Захмарює тобі нудьга чолó,
Якась вага на серці в тебе є, —
Скажи мині, своїй дружині вірній,
Поділимо на двох твою журбу!

Вона також і дуже добра господиня — це видко з того, що вона далї каже:

Скажи, що серце так тобі гнїтить?
Благословив тебе Господь за працю,
В достатку ти цьвітеш: стодоли повні.
І череди твої, і ситі коні
Щасливо з гір вернули ся з приплідком
В спокійні теплі стайні на зимівлю
Будинок твій багатий, як палац;
З міцного дерева його за пляном
Збудовано...

Вона, кажучи про свій добробит, ні єдиного разу не згадала про себе, а все згадувала про чоловіка, мов би то він усе це зробив сам. Але хто знає, яку вагу має в селянському господарстві господиня, той відразу зрозуміє, що мужик — Штавфахер *не міг би* бути такий багатий, як би Ґертруда не була така гарна господиня.

І Штавфахер, звісно, не може не поділити з нею своєї журби. Він оповідає про ту біду, що неминуче мусить впасти на їх від злого та заздрісного намістника. Ґертруда відмовляє:

Мій господарю любий і дружино!
Послухай ти від мене щире слово!
. . . . . .
Давно вже знаю, що тебе гнїтить.
Намістник цей ненавидить тебе,
Бо ти йому на перешкоді став
Зробив, що Швіц урядови новому
Скоритись не схотів, а вірно й твердо
Зостав ся при імперії стояти,
Як предки те робили наші чесні.

Як бачите, вона зна не саму сім'ю, не самé господарство, — так саме добре вона знає й справи державні у своєму рідному краю. Вона цього навчила ся ще тодї, як у батька:

З сестрами сидїла
Та вовну пряла довгими ногами,
[А] голови народнї до батька
Збирали ся читать універсали
Ще від царя старого, міркувати
Про щастє краю рідного. Уважно
[Вона]... слухала розумнї слова,
Що мудрий каже, що бажає добрий
І тихо в серці все те зберегла.

Тим вона тепер і може порадити чоловіка. **Вона каже:**

Він (намістник)
Тебе занапастити заприсяг ся.
Ще досї цїлий ти... Невже ти будеш
Спокійно й далї дожидатись, поки
На тебе пімста упаде його?
Розумний лихови запобіга...
. . . . . .
[Ви] добре-б учинили, як би всї
Хто чесно думає, зібрались в раду,
Порадитись, як скинути кормигу!
Я думаю — поміг би вам Господь,
До дїла правого прихильний був би.

Здивований, вражений Штавфахер відмовляє:

Якую бурю від страшних думок
У мене в грудях, жінко, ти счинила!
До мене в душу сьвітло унесла,
Про що собі забороняв я думать,
Ти сьміло його сказала й легко.

Тільки-ж все-ж він вагаєть ся:

Чи нам же, пастухам безсилим, стати
До бою з усесьвітнїм паном? —

каже він, але Ґертруда відмовля:

Але-ж чоловіки ви!
Сокиру вмісте в руках держати
І сьміливим Сам пособляє Бог!

Але-ж Штавфахер ще не зважуєть ся на се. Він не сьмів про се думати перш і мабуть і не подумав би, коли-б сьміливе жінчине серце не примусило його це зробити. І тепер йому здаєть ся, що жінка не добре те розважила, що сказала. Він боїть ся: може вона не помислила про те, щó з цього може вийти і він почина її умовляти. Він, може, бажав би її умовити, примусити зректи ся того, що сказала, і ось він лякає її всім тим горем, що має принести з собою війна, — починає з менчого і аж до найбільшого.

Штавф. Ой жінко! люта і страшна війна!
Товар і пастухів вона карає.
Ґертр. Терпіти мусимо, що Бог пошле,
А кривду, втиски знóсити не треба.
Штавф. Радієш ти, що в нас нова хатина, —
Страшна війна з неї попіл зробить.
Ґертр. Як би була прикована до неї,
Сама-б її тодї я підпалила.
Штавф. Ти віриш в людяність війна-ж — то лютість,
Вона і немовляток не жалїє.
Ґертр. Невинне оборону має з неба.
Ти *не назад дивись, а наперед*!
Штавф. Ми можемо у бої полягти,
А вас тодї яка спіткає доля?
Ґертр. Ще є що вибирати і безсилим:
Стрибну з цього я мосту та й на волї!

Тепер уже бачить Штавфахер, що жінка переважила його, і він пригорта її, кажучи:

Хто пригорта таке до себе серце,

*) „В. Тель“. Дія IV, сцена 2.

За рідний край той радісно повстане,
Він не злякаєть ся й царського війська!*)

Більш ми не стріваємо Ґертруди в Шілєровому творови. Зробивша своє діло, піднявши в гору поникліий дух у свого чоловіка вона дожидаєть ся потім послідків або радісного витання, або „стрибнути з мосту та й на волі“: Не вважаючи на те, що Ґертруда стоїть цілком в такому-ж становищу, як і Гедвіґа, так саме мусить дбати про господарство, про чоловіка [поет не каже, чи були в неї діти], — вона не замикаєть ся у вузке сім'йове чи господарське коло, — вона бачить далеко по за їм і коли Гедвіґа все забуває задля своїх дітий, то Ґертруда може забути все тільки задля свого рідного краю...

Тепер ми маємо перейти до третьої жіночої постаті в Шілєрових драмах — до Жанни д'Арк...

В забутій від усього сьвіту маненькій слобідці виростає дівчина мужичка. Пасти вівці, шити, варити — ось її діло. Потім піти заміж... Далі їй нема чого розумом сягати. Але вона сягає.

У неї дивна натура. Її не тягне до звичайних дитячих іграшок з подругами, її не приваблює нїщо з того, що приваблює їх. Вона блукає одинока по горах, під чарівним дубом з своїми думками і з своїми голосами. Еге, вона чує в собі голоси — це їй сьвята Дїва каже...

Так багато чула Жанна звідусіль про нещастє в рідпім краї під чужоземним ворогом і так любила цей край, що скоро все її серце сповнилось тією любовю, вся її душа пройнялась нею. І як се зробило ся, вона вже вмерла задля всього иншого — задля всїх звичайних людських втіх і діл — і жила тільки одним — любовю до рідного краю. Ця любов взяла її всю, цїлком. І тоді дівчина почула голоси.

Вона була побожна, релїґійна і, звісно, то були голоси зверху, від Бога...

Від Бога, чи просто уява, просто „псіхоз?“ А хіба не однаково? Адже в кожній людині єсть більш або менш Сьвятого Божого духу і той Дух тільки й держить людськість на сьвітї, тільки він сам і веде її до всього гарного, що вона зробила. І хто має, того Духу більш, нїж инші, той більш гарного й робить. Але трапляють ся часами натури, що́ мають його в собі стільки, як нїхто з инших людий не має, такі що повна душа в їх тим Духом — і вони встають і ведуть за собою людий, і люди не можуть не їти за їми. Така була й та дівчина. І однаково, чи вона справді голоси ті від Бога чула, чи се тільки уява була, а вона сама „цїкавий зразок псіхозу в історії“ — однаково, кажу, бо у всякому разї ці голоси були від Духа Сьвятого, а коли так, то й від Бога...

Так ось вона, — каже сама —

Благаючи взивала Матїр Божу,
Щоб з тих кайданів визволила нас [Французів]
Щоб короля нам зберегла свого...*)

І Божа Мати їй відмовила. Вона прийшла до неї сама і звеліла їй іти на сьвяте діло, сказавши:

Нема великого такого діла
На цій землї, якого-б чиста дїва
Зробити не могла аби земної
Вона зреклась любови [idem]
І дівчина пішла...

[Конець буде].

В. Чайченко.

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ.

[Портрет на 385 стор.].

Тілько чотири днї дїлять нас від хвилї, коли галицька Русь збере ся у Львові, щоб тлїнні останки Маркіяна Шашкевича, першого свого поета, борця і патриота, що́ будив духа национального, провести на кладовище личаківське до нової могили.

З іменем Маркіяна вяже ся відродженє наше лїтературне і национальне. Забута і маловажена мова українсько-руська, витиснена ріжнородними несприяючими обставинами з житя публичного, а захована під соломяною стріхою і в хатах деяких наших інтелїґентних родин, вступила тоді по перший раз, і то дуже несьміло, на арену публичну. Сталось се під впливом розбудженої вже трохи скорше на Україні сьвідомости национальної, як і під впливом загального славянського пробудженя по 1830-их роках. Інтелїґенция отряслася з космополїтизму, що єї давив від довшого часу, і звернулась всюди до забутих мас люду, щоби в тих масах найти для себе нову животворну силу, вигріти душу при батьківських традиціях, зрозуміти мисль люду, зжитись з єго сьвітоглядом, звичаєм та обичаєм, а обновившись та отрясшись з чужини, станути гідно побіч других народів яко індівідуальність национальна.

Не дуже широко судилось Маркіянови розвести дїло відродженя нашого. Скора смерть перебила єго труди. Але іскра, котру він перший побачив і перший роздув на згарищах невеселої бувальщини нашої — та іскорка спалахкотїла живо поломіню і, неначе слово Господне, обгорнула серця усеї галицької Руси, загріла їх благодатним теплом для сьвятого дїла і повела нас просто до цїли. Ми стали народом, сьвідомим себе і того завдання культурного, яке ще мусимо довершити в Европі посеред родини славянської. Нині нема вже сили, котра змогла-б знищити то дерево, що́ выросло з дрібненького зеренця, насадженого Маркіяном. Житє наше кріпшає, росте, ширшає безпристанно, без упину. В культурі духовій поспішаємо за другими народами. Национальні інституції ростуть, а наші домагання обіймають що раз то нові поля. Перелоги щезають на очах, зеленіє нива наша народна чим раз густїйшим рястом і чим раз сьмілїйше та певнїйше дивимось в нашу будуччину.

Се Маркіянова заслуга. Чим були Коляр, Ганка, Шафарик, Вук-Караджіч і другі для инших славянських народів, тим для Русинів галицьких з окрема був Маркіян. Зором своїм глянув він так далеко, як далеко глядять лиш великі духи. Слово єго мало для нас животворну силу. По довгих блуканинах на лїтературному полї стали ми відразу на певну, тверду дорогу, котрою прямо дійдемо там, куди нас керманич наш бажав повести.

З перенесенєм тлїнних останків — обходити ме наша вітчина пятьдесятьлїтні роковини Маркіянової смерти. Він умер дня 7-ого червня 1843-ого року.

В осени 1887-ого р. минуло пятьдесять лїт від выданя „Русалки Днїстрової“. Для звеличаня тої важної хвилї нашого відродженя национального редакция „Зорі“ посьвятила два Числа [21 і 22] науковому розборови тої доби і єї безсмертному сьвіточови Маркіянови Шашкавечови.*)

НАШІ ІЛЮСТРАЦИЇ.

Запорожцї. [І. Е. Рєпина. (Ілюстр. на 389 стор.).] Картину сю малював І. Е. Рєпин коло 10 років, їздив він і на місце бувшого Запорожжя і на Кубань, здобуваючи ескізи і етюди для сїєї довгої своєї роботи. Сила, з якою вимальовані у його „лицарі“ з їх відвагою, сердешним гумором і козацьким завзяттєм занадто велика, так що декому може здавати ся, що це не люди і типи, а карикатури; коли-ж до-

*) I. Jung. v. Orl. Дія перша, сцена 10.

*) Гл. **„Число памяткове въ пятьдесятьлѣтню рѣчницю выданя „Русалки Днѣстровои“.** Зміст єго: Маркіян Шашкевич, єго житє і лїтературна дїяльність — дра Ом. Огоновського. Отець і син — Григ. Цеглинського. Дола „Русалки Днїстрової“ — дра Костя Лучаківського. Маркіян Шашкевич і народні пісні — Іллї Кокорудза. Огляд национальної працї галицьких Русинів — Волод. Коцовського. Нічний напад на дім Маркіянового дїда, о. Романа Авдиковського в Підлїсю р. 1794-ого — дра Юл. Целєвича. Рукопись Маркіяна Шашкевича [„Над Бугом“]. Письмо проф. Нат. Вахнянина. Цензор „Русалки Днїстрової“ — проф. Ом. Партицького. [Се Число можна купити в нашій Адмінїстрациї за цїну 50 кр. а. в.].

бре додивити ся, то це не більше, як вірна репродукция часу і звичаїв запорожських. — Не беручись оцінювати картину Рєпина зі сторони малярської техніки і загальної естетичної вартости її, передамо лише зміст картини, якою вважаєть ся вона зрітелеви. Насамперед кидаєть ся у вічи голісїнька спина здоровенного запорожця, що сидить схиливши ся з лівого боку низенького столу; перед столом потилицею до зрітеля розвалившись на бочці другий такий же здоровенний запорожець, а вправо від столу те-ж спиною до зрітеля стоїть ще один у кобеняці. Остатні фіґури стоять або сидять за столом і en face і en ¾ і в профіль. По середині столу у центрі картини писар пише щось гусячим пером, трохи усьміхаючись і прислухуючись до того, що навкруги його з усїх боків підказують йому Запорожці. Дехто з них сьмієть ся, аж за боки береть ся, дехто тільки усьміхаєть ся, потягаючи з люльки, дехто прислухуєть ся підсьміючись, а инші додають від себе слова з ганьбою до грамоти, що пише писар у відповідь султанови на його гордий лист, засланий до коша. Один з лівої сторони слова свої закріпляє кулаком по голій спинї товариша, що сидить перед їм. У катальозї сказано, що це кошовий Ів. Дмитр. Сїрко і Запорожці у 1660 р. пишуть звісний лист до султана Магомета IV, текст котрого передаєть ся з такими або другими варіянтами. Ось він по одному варіянтї: „Запорожські козаки турецькому султанови! Ти шайтан турецький, проклятого чорта брат і товариш і самого люципера секретар! Який ти в чорта лицар? Чорт викидає, а твоє військо пожирає. Не будеш ти годен синів християнських під собою мати; твого війська ми не боїмось, землею і водою будемо битись з тобою. Вавилонський ти кухар, македонський колїсник, єрусалимський броварник, олександрийський козолуп, великого і малого Єгипту свинар, вірменська свиня, татарський сагайдак [мабут сайчак = дикий цап], камінецький кат, подолянський злодїюка, самого гаспида внук і всього сьвіту і підсьвіту блазень, а нашого Бога дурень, свиняча морда, кобиляча...., різницька собака, нехрещений лоб, хай би взяв тебе чорт! Оттак тобі козаки відказали, плюгавче! Не вгоден єси матери вірних християн. Числа не знаєм, бо калєндаря не маєм, місяць у небі, год у книзї, а день такий у нас, як і вас, поцїлуйте за те ось куди нас!... Кошовий отаман Іван Сїрко зо всїм кошом запорожським“.

ЛІТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. Саме тепер вийшов перший том творів Т. Зїньківського, в котрім поміщено єго писаня з відділу красного письменства. Другий том обіймати ме єго наукові та публїцистичні працї: чи скоро другий том вийде — се залежить від того, чи скоро випродасть ся перший і дасть грошей, щоб видати другий. [Перший том можна купити в книгарнї наукового товариства ім. Шевченка у Львові, ул. академічна Ч° 8]. — Ілюстрований літературно-науковий збірник, впорядкований редактором „Зорі“, кінчить ся вже друкувати. Обєм єго 7½ аркуша. На 120 стор. [вел. 8-ки] поміщені твори 14 наших письменників. В Ч-ї 21 подамо заголовки творів і імена авторів. — „Дѣло“ скінчивши в своїй „Бібліотецї найзнам. повістий“ друк історичного роману Вальтер-Скота „Ришард львине серце“, почало тепер друкувати переклад повісти Петра Льоті під заг. „Рибак ісляндский“, яко 47 том „Бібліотеки“. — Коштом редакциї „Народа“ почала ся друкувати в Коломиї повість Івана Франка під заг. „Для домашнього огнища“, присьвячена автором Опанасови Мирному. Повість виходить яко додаток до „Народа“. — Оповіданє Нат. Кобринської „Судія“ переложила на мову чеську Вільма Сокольова; переклад сей надрукувала часопись „Kvety“ [річник XV, 1893 р.] під заг. „Pan Sudi“ z maloruskeho přeložila Vilma Sokolova.

Василь Лукич.

НАУКА.

Виклади на університетах у Львові і в Чернівцях. В півроцї зимовім на університетї у Львові викладати ме проф. др Ом. Огоновський історию літератури українсько-руської в XVI. до XVII. століть і творенє слів в язицї старославенськім і руськім. Всїх викладів в нашій мові заповіджено взагалї 7, а то: на теольогії 3, на правах 2 і одна семінария, на фільософії також 2 і одна семінария. — В черновецькім університетї читати буде проф. др Стоцький про звуки 2 годинї і историю українсько-руської літератури XIX-ого в. [австрийська Русь] 3 годинї. — Коштом ц. к. краєвої Ради шкільної появилась книжка під заг. „Plan nauki języka ruskiego w gimnazyach galicyjskich i instrukcya dla nauczycieli tego przedmiotu“. Плян сей і інструкция вельми цїкаві і ми в слїдуючих Ч-ах „Зорі“ постараємось зазнаємити з ними наших читачів.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Писання Трохима Зїньківського. Зредактував та життєпис написав Василь Чайченко. Книга перша (с портретом авторовим). Друковано під доглядом К. Паньковського — Львів, 1893 р. LXXII + 247 + IV пев. стор. мал. 8°. Ціна 1 злр.

Зміст: Житєпись. Лист Т. Зїньківського до О. Пипіна. Додаток до житєпису. Вірші: Байки, Мишачі пригоди з котом, Невільницький корабель, Es liegt der heisse Sommer і Думка. Драматичні сцени: Сумлїння. Оповідання: Історична казка, Сидір Макарович Притика, На вулиці, Сон, Кудою йти і Моншер козаче. Баджола, пучечок казочок. Переклади прозою: Заяць, що себе жертвує. Езопові байки.

Збірникъ законовъ адміністраційныхъ уложивъ Дръ Дамянъ Савчакъ. Накладомъ автора. — Львівъ, 1893 р. XXV і 543 стор. мал. 8°. Ц. 2 злр.

Зміст: Відозва до родимців. Постанови законні що до руської мови в Галичинї і на Буковинї. Розпорядженя видані на користь руського обряду. Закон громадський. Ординация виборча для громад. Закон о обшарах дворських. Закони шкільні. Закон конкуренційний (церковний). Закон дороговий. Закон польовий. Закон о заступництві повітовім. Повітова ординация виборча. Жовтнева конституция. Патент лютовий з основним законом про статут краєвий і ординацию соймову. Про статут краєвий. Соймова ординация виборча. Як поступати при виборах? Спис соймових округів виборчих в руській части Галичини. Рїжні форми правлїня. Конституційна монархия в Австриї. Жовтнева конституция. Дуалїзм. Закон основний з 21. грудня 1867 і з 2. цьвітня 1873 о репрезентациї державній. Ординация виборча Ради державної. Державний закон основний про загальні права горожан. Закон о охоронї особистої свободи. Закон о охоронї права домашнього. Закон о товариствах. Закон про право збору. Спис річий [реєстр].

Орлеанська дївчина Жанна д' Арк. Написала М. Загірня. Накладом авторки. — Львів, 1893 р. 40 стор. мал. 8°. Ціна 10 кр. або 20 гел.

Маркіянъ Шашкевичъ єго житє и значѣнє. Въ пятьдесятй роковины єго смерти написавъ членъ головного выдѣлу товариства „Просвѣта“. [Зъ портретомъ поета]. — Книж. тов. „Просьвіта“ Ч° 161 а 10 за 1893 р. Львів, 1893 р. 24 стор. мал. 8°. Ціна 10 кр.

Plan nauki języka ruskiego w gimnazyach galicyjskich i instrukcya dla nauczycieli tego przedmiotu. Nakładem c. k. Rady szkolnej krajowej. — Львів, 1893 р. 63 стор. вел. 8°.

б) періодичні видання.

Народна часопись [1893 р. Ч-а 81—217]. **Оповіданя, новелї, повістки, події, байки:** Г. Судермана — Кума журба (83—89, 93—98). Ф. Сальтена — Кістяк (103). Чент-кі-Тонґа — Женський адвокат (104 і 105). Ернеста Альрен — Цедергрен платить нинї (112 і 113). А. Богнера — Монашка (115—117). Сьвятополка Чеха — Очищ вуйка Хоми (118 і 119). Івана Славічия — Отець Насьміхайло (122—125). Е. Буддого — Як сватав Обеїд (128 і 129). Троянського — Цитарниця (130). Генріха Цшоккого — Ніч св. Вальпурґи (134—140) і Село Золоторобів (145—147, 149—153, 156—159, 166—173 і 176—179). О. Міковського — Надія (144). М. Йокая — Пригода моєї грушки (183). Генриха Сінкевича — При самім жерелї (184—187). Еміля Пешкава — Весняки (188 і 189). Данила Цальштрома — Доля ластівки (190). Р. Смайлсона — Морська пригода (191). Чельдона — В оборонї чести (195). Льва Толстоя — Казка о Іванї-дурацї і т. и. (200—204). Щедрина — Премудрий Ковбель (208). Ґі де Мопасана — Любка (214). Бориса Мартенса — Вюга (212). Л. Габіхта — Стріча (213 і 214). Боягуз (217). **Розвідки, подорожі і статї наукові:** Звичай і мода (81 і 82). Шікаго і єго промисл (90—92). На далекій півночи (99—111). Що хто думав (114). Всесьвітна вистава в Шікаго (120—121, 126 і 127, 131—133, 141—143, 192—194, 196—198). Артезийські керниці і тепличини (148, 154, 155 і 160). Сіям і Сіямці (161—165). Санітарна комісия на селї (180). Пошести в середних віках (181 і 182). Емін-паша (199). Кілька черт з процесів у давних і теперішних народів (205—207). Підкова (209 і 210). Блудні огники (215 і 216). Григорий Квітка-Основяненко (174 і 175).

☛ **З сим Числом розсилаєть ся додаток: „Словарь росийско-український“ арк. 20.**

Впорядчик части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Р. XIV.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обсязі півтретя аркуша.

ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: З додатком „Словар росийсько-украïнський“: на цілий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 злр., [для заграниць 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

1893.

У Львові

1 [13] падолиста.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8. Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, вертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

Ч. 21.

Поміж ворогами.

ПОВІСТЬ ІВАНА ЛЕВИЦЬКОГО.

[Конець.]

Служба Божа скінчилась. Народ рушив з церкви. Сусана Уласівна з Ватею вийшли в лїві двері, вчительша — в правї, а побідна писарша гордо підняла голову, попростувала через усю церкву і через бабинець вийшла просто в великі двері. Лєонїд Семенович поплентав ся сьлїдком за нею.

— Ну, та й помилив ся-ж я, що пішов до церкви з сестрою! Це через неї мінї не поклонилась Сусана Уласівна, через неї гордо кивнула головою Ватя. Якби я був пішов до церкви сам, може-б дїло вийшло користнїйше задля мене; може-б вони й поклонились мінї, а я пісьля Служби провів би їх трохи; може-б вони подобрійшали, розговорились зо мною, а потім і запросили до себе на чай. Це вони одхилились од упертої та завзятої сестри, — думав Лєонїд Семенович, йдучи через цвинтар.

Він розсердив ся на сестру і почав підіймати її на сьміх та дражнитись з нею.

— Сьогодня бачив я в церкві три дами, — почав Лєонїд Семенович: — вони усї три чогось були червоні, аж пашіли огнем, неначе залїзка, витягнуті з жару. Якби хто об котру з їх тернув сїрничком, то й сїрник зайняв ся-б.

— Про яких дам це ти говориш? Це певно про тих червономордих шляхтянок з бровара, що стояли позад нас. Але я не примітила, щоб вони горіли, — обізвалась Феся.

— Які там шляхтянки? Чого було горіти тим овечатам? — сказав Лєонїд Семенович.

— Це може ти говориш проти Сусани Уласівни, вчительші та й про Ватю?

— Яку там Ватю! Ватя при тих дамах безвинна ягниця...

— То це ти мабуть говориш про мене? Хіба-ж я горіла в церкві?

— А то-ж! Хіба-ж нї? — сказав Лєонїд Семенович.

— А мінї чого горіти? Стояла та молилась Богу та й не думала горіти.

— Ій Богу, я вже хотїв витягти з кишенї сїрники та здалека приставити до вчительші! Вже був і руку засадив в кишеню та тільки побояв ся наробити пожежі, — жартував Лєонїд Семенович.

— Оце може й правда! Ця здатна запалити сїрники і на верству од себе; та ще й проти вітру! — обізвалась Феодосия Карпівна.

— А які то три дами, як увійшли в церкву, то позадерали голови вгору та все дивились в баню, туди, де намальовані янголи в хмарах? І як в їх шиї не полускались? — жартував Лєонїд Семенович з легкою злістю.

— Ну, це вже ти не знати що верзеш та вигадуєш! Нїхто з нас не дивив ся на ті хмари, а вже я й по́тім. Там то мінї завго́рила вчительша та благочинна! Куди-ж пак!

Лєонїд Семенович вловив очима фіґурку Ватї, котра маячіла малиновою плямою між густим натовпом молодиць та дівчат, між квітчастими хустками, стрічками та вишиваними сорочками. Та фіґурка манила його очи і притягувала його душу. Ватя все одходила од його далї й далї й зникла в довгій улицї за густими садками. Лєонїд Семенович почував, що Ватя віддалюєть ся од його на віки і вже нїколи не наближить ся до його. Він важко зітхнув.

— Тепер нїчого я не вдію не так через себе, як через ворогів. Прощай на віки! Знаю, що вже більше нам не доведеть ся й побачитись, — подумав молодий хлопець.

Пообідавши в сестри, Лєонїд Семенович зараз таки виїхав до батька.

— А що, сину? Чи був ти в о. Артемія? Чи бачив Ватю? — спитав в сина батько.

— Ат! — сказав син і тільки рукою махнув. — Ватю бачив тільки в церкві. Сусана Уласівна пройшла проз мене і не поклонилась мінї, і не глянула на мене. В Горобцївці оті вороги зачади́ли, здаєть ся, саме повітрє. В мене аж голова заморочилась од того чаду. Зять аж сичить од злости, Феся пиндючить ся, Сусана Уласівна дметь ся. Цур їй тій Горобцївці! Я в неї зроду-звіку більше не поїду.

— Шкода! — сказала мати. — А Ватині тисячки стали-б тобі в пригодї.

— Ой ще й як стали-б! — обізвав ся батько. — Землї в нас о́бмаль. Треба-б прикупити ще трохи поля, щоб розвести більше ґосподарство, щоб тобі пісьля нас можна було

стати правдивим дідичем-властивцем. Ти-ж в мене одним-один син. Помремо ми, тобі-ж усе добро зістанеть ся.

Леонід Семенович аж зітхнув важко. Йому хотілось і тисячок, але шкода було й Вати.

— Не вже, сину, ти не напитав, там, де служиш, якої грошовитої панни? — спитала мати.

— Ой, мамо, напитував я і розглядав, але тепер все панни якісь „безгрішні“. А котра й є грошовита, не піде за такого, як я, бо гроші люблять гроші, — одповів син, похиливши голову.

— На Горобцівку нема ніякої надії. Поїду я оце до Антосі. Там хоч ворогами не тхне. Там мині буде лекше дихати, — сказав син перегодя.

— Їдь, сину, і до Антосі. Її батько чоловік грошовитий, — сказав батько.

І син почав вчащати до веселої Антосі, і все їздив до неї в гості, доки пробував в гостях у батька.

X.

Пісьля служби Божої о. Артемій прийшов до дому і застав Сусану Уласівну та Ватю за столом коло самовара. Обидві вони пили чай і мовчали. В Вати очи були ніби трохи заплакані. На лиці розлила ся блїдота. Ватя сидїла засмучена; мати була задумана.

— Сьогодня писарша була в церкві та ще й з братом, — почав говорити о. Артемій, сїдаючи за стіл.

— Привела брата до церкви певно задля того, щоб подражнитись з нами. Дивіть ся, мов! Був би ваш, та не буде, бо ми того не попустимо, — якось смутно обізвалась Сусана Уласівна.

— А Бог з ним, з її братом! Не тільки сьвіта, що в вікиї; за вікном його ще більше. Тільки мині шкода, що вони тебе Ватю дурно тревожать, — сказав о. Артемій.

— Мене? Мині байдуже і про писаршу, і про її братів. За мене, папо, не клопочіть ся, — сказала Ватя гордо. Але по її блїдому виду було знати, що для неї про це було зовсїм не байдуже. Нервовий тон її голосу видавав її.

Батько подивив ся на дочку довгим допитливим поглядом. Він догадав ся, що Ватя стревожена.

Ватя випила чай і слова не промовивши. Ласкавий щирий погляд молодого хлопця не сходив в неї з думки. В серцї знов заворушилось приємне почуваннє: прокидалось коханнє. Ватя почувала, що її пригноблене серце знов одходить, як квітка весною. Вона аж жахнулась, бо боялась, щоб та квітка кохання знов у друге не зацьвіла новим цьвітом. Вона вже й так багато перепечалилась.

Через тижнїв зо два Ватя поїхала в гості до Антосі. Антося розказала Вати, що вона чула новинку од однієї своєї сусїди..., а тій сусїдї розказувала сама Леонїдова мати, що Леонід думав сватати Ватю, навіть зумисне приїздив в Горобцівку, щоб побувати в о. Артемія та побачитись з Ватею і тільки через ворогуваннє писаря з о. Артемієм він не посьмів заїхати з візитом до Вати.

Ватя вернулась до дому смутна, як осїння ніч.

Вона перестала говорити з батьком, все чогось ніби сердилась на матїр, все чогось гомоніла, чеплялась до матері, ходила надута. Вона вважала на їх як на причину свого горя. І батько й мати запримітили таку зміну в Вати.

— Ватю, чого ти ходиш така засмучена? Чом ти ні з ким не говориш ласкаво? Що це з тобою стало ся? До всього чепляєш ся, що я зроблю, що я скажу. Не можна до тебе й слова промовити! — говорила Сусана Уласівна до дочки.

— Ат, дайте мині, мамо, покій! — знехотя обзивалась Ватя і все одходила од матері, неначе втїкала од неї.

Перегодя і до Сусани Уласівни дійшла чутка про те, що Леонїда Семеновича одбило од Вати завзятуще ворогуваннє писаря та о. Артемія. Сусана Уласівна догадалась, що дочка знає про це, догадалась, чого сердить ся Ватя і ніби цураєть ся батька. Мати почала змовчувати дочиї: її стало жалко дочки.

Настала осінь. Почала ся негода. В старому домі о. Артемія завсїгди ніби був вечір. Старий сад кидав сумний сутінок на вікна. Небо ніби плакало то тихими дрібними сльозами, то цїлі дні ніби ливцем лило сльози. Дощ хлюпав в вікна, і мокрі вікна ніби хлипали од гірких слїз. Ватя ходила по просторних сумних кімнатах і страшенно нудила сьвітом. Вона брала книжку, хотїла читати — книжка випадала з рук; сїдала вона за пянїно: весела музика ніби дратувала її, а жалібні мельодиї допроваджували до слїз.

— Розбите моє життє! Не бачу я й просьвітку в дальшому моєму життї. Сидїти в цих сумних покоях і ждати!... І чого ждати? І чого я діжду ся? І що звеселить мене, і хто мене розважить? Нема мині надії... Я живу неначе в манастирі. Через ті змагання, через те нїкчемне ворогуваннє я втратила своє щастє. Піду я в манастир, піду в черницї. Там я сховаюсь од тієї лайки, од того дурницького змагання, од того злостування старих. Там я знайду спокій, сховаюсь од лихих людий, буду молитись Богу і... забуду, що є навіть на сьвітї уперті, нездатливі самолюбні люди з їх поганими самолюбними вихватками.

Ватя задумалась, ходячи по порожній сьвітлицї, і її сумні думи ставали ще сумнїйші. Вона пригадала, як колись ще малою дївчиною їздила з матїрю в Лебединський манастир, як вони заходили в келїю старої черницї, материної родички. Келїйка старої черницї незвичайно ясно увиджувалась її, неначе вона тепер ненароком заглянула в неї: келїйка невеличка, сьвітла; в келїйцї чисто й гарно, як у віночку. Коло образів блищить рожевим сьвітом лямпадка; за образами зїллє, паперові квітки, вишивані рушники; поміст чистий, аж білий, застеляний довгими картатими килїмками, сплетеними з чорного й жовтого сукна. Тихо, привітно й пахучо. Під вікнами в квітнику маса квіток та зеленого зїлля.

На Ватю ніби повівало духом пахощів з тієї келїйки, тхнуло васильками та левкоями, дихало спокоєм.

— Там я знайду спокій в молитві, нїкого знати не хочу, нїкого й бачити не буду, од усїх одкасну ся! — думала Ватя, ходячи по сьвітлицї.

За вечірнїм чаєм Ватя сказала батькови й матері, що хоче їхати в Лебединський манастир і постригтись в черницї. Батько осьміхнув ся. Мати насупила брови і задумалась.

— Та то, Ватю, в тебе нерви розходились! — обізвав ся батько. — І де оце молоде поколїннє понабиралось отієї модної нервовости? Чи воно повишукувало її в книжках, чи в лєксіконах? От ми то й не знали про якісь там нерви.

Ватя супилась і мовчала. Цїлу пилипівку вона все думала та мріяла про манастирський спокій, про тиху келїю.

На Різдво приїхали до неї в гості Антося з сестрами. Гостювали панни цїлий день ще й заночували. Антося недавно була в Київі, була в театрі, бачила оперу „Аїду“. Цїлий вечір в неї тілько було й розмови, що про оперу. Ватя трохи розважила себе, але манастирські сумні думки все таки не виходили в неї з голови.

Одного вечора пісьля од'їзду Антосі, ясного й місячного, веселого по зимньому, Ватя все думала про манастир, лежачи в постелї. Вона уявляла собі, як вона стане черничкою, як вона останній раз попрощаєть ся з матїрю і піде під постриг, як на неї надїнуть клобук... І чогось її бистра мрія перескочила в инче місце, в инчу сферу. Ясний поетичний сьвіт повного місяця лив ся в вікно. Перед нею блиснула картина, неначе осьвічена бенґальським сьвітлом. Блиснула сцена в опері, сцена з „Аїди“: майнули високі пальми, піраміди, майнув артист-герой в військовій збруї, пишний і сьміливий, з повними малиновими устами; потім майнула сцена в храмі, в підземній печері під храмом, в котрій жрецї закладають каміннєм героя й героїню опери на смерть страшну, голодну.

Ватя задрижала уся й перелякалась, а думка про життє манила її, а палкі чорні очи дражнили її мрії. Чогось зразу здало ся її, що вона саму себе хоче замуровати в черничій келії, як замурували героїню Аїду під храмом.

Ватя аж іздригнула ся уся, аж жахнула ся.

— Я хочу сама себе замуровати живцем в манастирі. А що буде, як потім оживе моє серце? Як тодї я вийду з тієї могили? І чи вийду? Нї! Там мині вже бути до смерти! Не буде з мене черницї! Нї! Краще поїду я в місто та піду на курси.

І довго сон утїкав од її очий, і довго вона не могла заплющити очий. А місяць лив в вікна веселий сьвіт. Через

вікна білів старий садок, вкритий білим густим инеєм. Поезия тихої зимної ночи одганяла все далі та далі сумні думи про манастир.

— Поїду завтра до Антосї та спитаю в неї поради, що мині дїяти, — подумала Ватя в дрімоті.

І вона другого дня поїхала до Антосї на пораду. Довго вони радились і постановили їхати в-двох до Петербурга на жіночі курси.

Вернувшись до дому, Ватя сказала батькови за чаєм:

— Папо! Я покинула думку про манастир.

— То й добре зробила. Я таки й думав, що на тебе найшло вередуваннє, — знехотя обізвав ся батько.

— Ми оце з Антосею думаємо їхати до Петербурга та ходити на жіночі курси. Треба-ж нам думати про шматок хлїба.

— Так заранї? Ще тобі рано думати про шматок хлїба! Хїба в нас хлїба нема? — сказав батько.

— Хлїб тепер в нас є, але треба дбати й про будуще. Нам хочеть ся вчитись. Ми сидимо на селах та тільки час дурнички маринуємо, — сказала Ватя.

О. Артемій тільки порушив плечима мовчки. Він знав, що з тих замірів нїчого путнього не вийде.

Ватя познаходила свої шкільні підручники, засїла за книжки, часто їздила до Антосї. Вони вчили ся вкупі, переглядали вивчене. Але швидко ті давно вивчені книжки обридли їм обом. Вони їх покинули. Антося радила Ватї їхати до Київа і вчитись в консерваторії, щоб вивчитись на артистку або на вчительку музики.

— Мамо! Я вже передумала йти на курси. Наука мині не даєть ся. Поїду я до Київа та буду вчити музику в консерваторії, — сказала Ватя до матери.

Мати розказала про цю Ватину думку о. Артемієви.

— От тобі й на! Ватя зовсїм розвередувалась з нудьги. Місяць в думках побула черницею, — місяць — курсисткою і певно місяць побуде артисткою та й вернеть ся до дому простою Ватею, — сказав насьмішкувато батько.

— Щось вона дуже швидко змінює професиї, — сказала мати.

— То певна річ, що з тих її професий нїчого не вийде. Треба шукати Ватї жениха та ще й не гаятись.

Ватя знов поїхала до Антосї. І вони в-двох мріяли, як гарно бути артисткою.

— Я вивчусь на сьпівачку, а ти вивчиш ся грати на фортепянї. Я буду сьпівати в опері, — говорила Антося.

— А я буду давати концерти на фортепянї, як правдива артистка. Добудемо собі лаврів, — говорила Ватя.

— Я буду сьпівати в концертах, а ти мінї будеш приграватн. Об'їдемо усю Росию, побачимо сьвіта! — тягла далї Антося.

— А як добудемо слави в Росиї, поїдемо й за границю. Ще більше побачимо сьвіта. Може доплентаємось і до Америки.

— А чом-ж? Нацелехаємо лаврів, як бутвини в огородї — повнїсїнькі приполи ще й в Горобцївку привеземо. І справдї! Чого ми будемо киснути в цих селах? Що ми тут висидимо? — вже не жартуючи говорила Антося.

— Нїякого дїдька не висидимо! Тільки нудьги наберемось! — аж сердилась Ватя. — Ой, як мінї хочеть ся побачити сьвіт!

— Не жури ся, Ватю! В тебе є талант до музики, а в мене до сьпіву. Наші батьки мають доволї гроший. І вчитись буде весело, а дістават славу та лаври буде ще веселїйше.

— Як вернемось до Горобцївки з оберемками лаврів, оттоді писарша скрутить ся од злости! — сказала Ватя.

— Тямить вона в тих лаврах! Якби для неї ті лаври, що кропивою звуть ся, то це вона втямила-б добре. Я-б поклала писаршу, та цїми горобцївськими лаврами дала-б її доброї прочуханки! — жартувала Антося, регочучись.

— А я-б коло неї рядочком примостила ще і вчительшу, щоб дати і її памятного! — обізвалась Ватя і собі зареготалась.

— Ой, Ватю, от коли-б мінї вдалось потрапити на оперну сцену! — говорила Антося. — Якби я грала! Якби я сьпівала! Увесь театр здурів би, якби мінї довелось грати ролю Марґарети з „Фавста". А, я ту Марґарету так вдала-б, так вдала-б, що всї тільки очи повитріщали-б...

І Антося стала проти чималого дзеркала, завела веселої дрібної пісьні і почала нїби грати ролю Марґарети, передражнювала артисток.

Антося вдавала, нїби надївае на руки браслєти, на пальцї — перстені, чепляє в уха сережки, чепляє дороге намисто. З великою граціею вона повертала голову, дивилась то на одну сережку, то на другу, оглядала намисто, закидала голову назад, наддавала очам вираз втоми, осьміхалась до себе в дзеркала, потім реготалась, сварилась пальчиком на свій одбивок в дзеркалї. Вона милувалась собою, кокетничала, пишала уста, блискала зубками.

— Яка я гарна! Яка я пишна в золотих сережках, в брилянтах! Як блищить золото! Як блищать мої очи при золотї! Ой, гарна я стала! Здуріє мій Фавст, як углядить мене в цьому уборі! — сьпівала Антося, імпровізуючи слова.

Вона знов занишалась, блиснула зубками і посварилась на себе в дзеркало пальчиком.

— А, яка гарна моя вишивана сорочка! Тра-ля-ля! Тра-ля-ля! Ой, як брязчить моє брилянтове намисто! Трулю-лю! Тру-лю-лю!

І Антося підставляла до дзеркала то один рукав вишиваної сорочки, то другий, — то брязкала разками скляних простих бусів на шиї.

— Ха-ха-ха! — засьміялась Антося до дзеркала, блиснувши зубками, і посварилась на себе в дзеркало: — Ха-ха-ха!

І Антося сама зареготалась щирим реготом мабуть з свого брилянтового намиста.

— Ой, як гарно блищить моє брилянтове намисто! Я за його аж сорок копійок заплатила богуславській Рухлї. Хаха-ха! Тра-ля-ля!

І Антося зареготалась на всю сьвітлицю з тих богуславських брилянтів. Ватя й собі зареготалась. Зареготались і менчі Антосині сестри. Сьвітлиця аж дзвенїла одлясками од реготу.

— Ну, та й гарна-ж справдї з тебе вийшла-б Марґарета! — аж крикнула Ватя.

— А ти-ж думала як! Мінї коли-б тільки доступитись до тієї сцени, а там я вже показала-б себе.

Порадившись та посьміявшись, Ватя вернулась до дому багато веселїйша.

Але Ватї не довело ся їхати до Київа, щоб вчитись в консерваторії.

Після Великодних Сьвят о. Артемій стрів ся на ярмарку в містечку з дияконом Добриловським. Диякон вже докладно знав про всї події в Горобцївцї. Він знав, що Леонїд Семенович приїздив в Горобцївку до писаря і що він вернув ся на батьків хутір, не побувавши з візитом в о. Артемія. Він знав, що „з того пива не вийде дива"; заздалегідь напитав гарного панича семінариста десь аж в Уманщинї і заманив його попереду до себе в гості. Він потім нараяв йому поїхати до о. Артемія і подивитись на Ватю.

— Отче благочинний! В мене є один семінарист на примітї, — сказав Добриловський до о. Артемія нишком нїби по секрету: — як що дозволите, то я приїду до вас з ним та покажу його вам. Хоч той панич син бідного диякона, але гарний, хоч з лиця води напий ся! Я знаю, що він сподобаєть ся паннї. Тільки він убогий, ой, який убогий!

— Та про це клопоту мінї мало, — обізвав ся тихенько о. Артемій: — знайдемо, чим окопіровати його; знайдеть ся чим і хабарі підсунути в консисторию, щоб дістати парафію для його. Привозьте! Не гайте часу!

І Добриловський привіз того панича до о. Артемія. Він звав ся Степан Веледнїцький. То був високий на зріст, поставний, пишний бльондин з синїми очима. Ватї він зразу сподобав ся. Вона покинула усї думки і про манастир і про консерваторию. Веледнїцький пробував в Добриловського і звідтіль цїле лїто вчащав до Ватї.

В осени він повінчав ся з Ватею, а о. Артемій своїми гріш ми допоміг йому в консисторії зайняти добру парафію. З Ватї вийшла дуже добра й розумна ґоспидиня, якою була й її мати.

А тим часом писар не давав спокою о. Артемієви, піднімав проти його громаду, вигадував якісь діла і сипав на його прошення нїби то од громади в консисторию. Писар так направив громадян, що доходи о. Артемія зменшились вдвоє.

*

Писар помаленьку то потихеньку викопав під о. Артемієм чималу яму. Але й сам необережний о. Артемій самохіть додав рук, щоб розширити під собою ту яму.

Вже давненько о. Артемій збудував в Горобцівці здорову чудову церкву, але коло церкви стреміла стара дзвіниця, счорнїла, низька, присадкувата та широка, неначе стара печериця. Чорна широка покрівля з дощок неначе була розпнута на стовпчиках, котрими були обтикані усї чотири стїни низчого поверха (тажа). Кругом дзвініцї розріс ся густий вишник. Здалека здавалось, нїби то стара баба полїтниця вгнїздилась на грядках, на картоплї або на буряках, прикривши голову од сонца темною хусткою.

О. Артемій звелїв розкидати стару дзвіницю і поставив нову гарненьку, височеньку, притуливши її до самої церкви. Вже й дзвіницю посьвятили, але на цвинтарі валялась сила деревнї, дощок, трісок та здорового каміння чоловікови до пояса. О. Артемій в малі празники все запрошував людий зістатись пісьля служби Божої і прибрати та счистити цвинтар, само по собі без плати. Люди не слухали і, звичайно байдужні до громадської справи, усї розходились до дому. Тим часом наймати робітників не було за віщо. О. Артемій пішов на хитрощі.

В осени, в один невеличкий празник, він звелїв старості постановити коло церкви столи, зготувати закуску й випивку. Староста понаставляв мисок та полумисків з таранею, з салом, з солоними огірками, з чехонею, з пирогами, з смаженою капустою, кругом стола поставив пляшки з горілкою, а щоб заманити та підморочити людий, о. Артемій звелїв серед столів поставити довгий ряд бутлїв та ґрафинів, але не з горілкою, а з водою. Стіл аж захряс під усякими стравами та бутлями.

Люди вийшли з церкви і як угляділи батерію пляшок та бутлїв, то так усї й кинулись до роботи: поскочували та поскладали в кутку цвинтаря колоддя, оцупалки, обаполки; важкі камінюки трохи не на руках позносили під паркан. В одну міть счистили цвинтар так, що й трісочки й скалочки нїгде не зісталось.

О. Артемій вийшов з церкви, поблагословив трапезу. Люди, втираючи з лобів піт, позирали з смаком на здорові ґрафини та бутлї, вже наперед смакуючи не так закускою, як випивкою. О. Артемій випив сам до людий, почастував старосту, а староста почастував чоловіків, але він частував все з малих пляшок. Уся закуска в одну міть нїби огнем згоріла. Усїм дісталось по дві чарки.

— Ото, старосто, коли-б швидче достягти нам до тих здорових бутлїв! — обізвав ся один сьміливий чоловік, котрий був дуже ласий до горілки.

— Та то не горілка, а вода! — обізвав ся о. Артемій. — Я знав, що пісьля важкої роботи буде гаряче, та для прохолоди звелїв понаставляти холодної води. А вода погожа та холодна — з моєї криниці!

О. Артемій налив стакан води і випив з пів стакана, ще й вуси обсмоктав.

— А, та й добра-ж вода! — промовив о. Артемій насьмішкувато.

Чоловіки тільки зирнули один на одного і почухали потилиці.

О. Артемій подякував громадянам за послуханнє, розпрощав ся, надів шапку і швиденько майнув з цвинтаря. Люди, як обступили стіл, так і стояли кругом стола, нїби ждали чуда, щоб з води в бутлях стала горілка. Постояли, постояли вони, але дивлячись, що таке чудо не робить ся, мусїли помаленьку рушати до дому.

— Ну, та й хитрий же наш батюшка! Еге! Оттакої удрав! — гомонїли чоловіки розходячись.

— Чи ти ба, як гарно піддурив! А я думав, що то все горілка, а то пак сьвята кринишна вода. Я сам куштував, — говорив другий чоловік.

Люди були лихі за таку штуку, і почали гомонїти по селї на о. Артемія. Хоч писар сам і не був тодї в церкві, але чутка про хитру штуку о. Артемія зараз дійшла до його. Писар вже прохолов од своєї злости і тепер задумав поглузувати з о. Артемія: він задумав написати на його вірші.

Того-ж таки вечора писар засїв за свій стіл, узяв листок паперу й перо в зуби і почав медикувати вірші. Він писав і сам до себе реготав ся. Жінка виглянула з кімнати.

— Що ти там таке сьмішне пишеш, що аж сам регочеш ся? — спитала вона в чоловіка.

— Те, що тобі не слїд знати, — сказав писар.

— Та скажи бо! І що то він пише? Та скажи бо, скажи! — приставала жінка і трохи не кидалась йому на шию.

— Одчепись! Ти мінї перебаранчаєш писати. Йди собі в пекарню до роботи.

— Оце лишенько! Та скажи бо! Хіба таки не можна сказати? — аж просила писарша.

— Не можна. Раз сказав — не можна, то й не можна. Одчепись!

Писарша вийшла до пекарнї, але все заглядала через одхиляні двері в сьвітлицю. Писар гриз перо, морщив чоло, то задумував ся, то знов реготав ся. Писарша не втерпіла і знов вскочила в сьвітлицю.

— Ой, скажи, голубчику, що ти там таке сьмішне пишеш? Певно на вчительшу?

Едвард Єлїнек.

— Тїкай! — крикнув на неї сердито писар. — Одчепись од моєї душі! Це тобі не жарти! Геть з хати!

Писарша тихенько вийшла і двері причинила. Хоч писар був прозаїк трохи не на всю ґубернію, як він сам думав про себе, але поет з його був поганий. Вірші його вийшли насьмішкуваті й ущипливі, але зовсїм недоладні. Вони починали ся так:

Скакав, стрибав, брикав, хвицав — доки дострибав ся.
Роздявила верша рота — хап! в першу попав ся!
Звідсїль тїсно, звідтїль тисне, верша з заду муля.
Ой, Господи милосердний, спаси-ж мою душу!
І борсав ся й побивав ся — верша не пускає;
І просив ся, і молив ся, потім першу лає:
„Чи ти знаєш, гидка першо, що я чудотворець?
Натворив я за ввесь свій вік чуда повну жменю:
Чисту воду претворив я в спіртову горілку,
Напоїв я сїм сот дурнїв й одну стару дївку,
Та й дурнячки залатав я на цвинтарі дірку“....
. . . . . .

Писар нанизав таких перлин поезиї цїлу низку, списав ними увесь лист кругом, добирав та ставив рядом такі ритми, що одна ритма витріщала очи на сусїду, мов перелякана вівця на вовка.

Писар переписав свій утвір церковними буквами і, хоч нїчого не говорив про їх жінці, але таки не втерпів, щоб не прочитати їх своїм приятелям та не покепкувати з батюшки. Запечатавши в коверту, написавши адрес, писар у ночі зайшов через садок і уткнув пакет в щілину дверий, котрі виходили в садок.

О. Артемій, вставши рано, одчинив двері в садок — і знайшов пакет. Він його прочитав і догадав ся, хто був автор чудової поезиї. Прочитавши Сусанї Уласівнї ту поему, о. Артемій написав внизу свою рецензию: „Писала дурна писака, накрутила хвостом писацї собака; вірші писані дохтем, а писав їх богуславський дїхтяр Лейба. Погано! Варто поставити одиницю! Таланту в автора стільки, скільки в дякового кудлатого Рябка, а поезиї в віршах стільки, скільки в Берковій ярмурцї. Погано! В віршомази не годиш ся!“

І о. Артемій поставив на віршах одиницю, запечатав в новий пакет, написав зверху на пакетї, що посилаєть ся з Богуслава, прилїпив марку, написав писарів адрес і одіслав на богуславську почтову стацию.

О. Артемій бідкав ся, бідкав ся, морочив ся, але незабаром пісьля того мусїв таки для свого спокою покинути Горобцївку і перейшов на инчу парафію.

Чорна Рада в Нїжинї.

— А що? А чий батько дужчий? — чванив ся писар пісьля того перед людьми. — А хто кого подужав? Я таки доказав, що я був горобцївським ґубернатором, бо зсадив з місця навіть благочинного.

Не довелось і Антосї грати на сцені ролю Марґарети. Вона швидко дістала од Леонїда Семеновича лист, потім другий. Між ними почало ся листуваннє. Леонїд Семенович другого лїта знов прибув до батька і почав вчащати до Антосї в гості. Він посватав Антосю і виїхав з батькового хутора з молодою жінкою.

1893 р.
4-ого липця.

НАДГОРОДА.

Осінь хижою рукою
З древа листє обміта,
А у милої в садочку
Красна рожа розцьвіта.
Розцьвілась остатня рожа,
Наче диво в любім снї,
Мила добрая дарує
Рожу красную — менї!
Я беру мою троянду,
Про солодкий з неї пах,
Та тремтить гіркé питанє,
Як отрута, на устах:
„Чом же лїтньою порою,
Як на трьох кущах цьвіли
Рожі лїтнії, роскішні, —
Не менї вони ішли?“
Ах, тодї було аж троє
Чорноусів молодих,
Що просили з білих ручок
Рож прекрасних, запашних!
Залицялись... десь подїлись!...
Вірний — я один зостався;
Тим же квіт в саду останнїй
Отепер — менї достався!
Втїшно те і трохи смутно!...
А однак дару свою
В ті поезиї сховав я,
Що найбільше я люблю!

Зелений кут
вересня 25 ото, 1893 р.

Анело.

СОНЕТИ.

XXII.*)

Нехай ревуть сердиті хвилї,
Хай вітер виє навкруги
І гаснуть в серцї мрії милі
Під гнїтом лиха та нудьги, —
Пливи, пловцю — про все байдуже!
Пливи, як змога є пливти, —
І не затопить море дуже
Тебе, борця, в шляху мети!...
Коли-ж тебе в хвилини хмурі
Обгорне смерти грізний вплив, —
То по громах лихої бурі
Коли засяє сонце в сьвітї
По срібнім поверсї блакитї
Полине гурт нових борцїв!

XXIII.

Похмурий сьвіт... Невтїшно все у пьому,
І всї думки, що́ сяють в нїм що раз,
Мов тїни ті в блуканнї навісному
Без жадних мет марнують вічний час...
Дарма чекать в чеканнї нам дурному,
Що правди сьвіт осяє сяйвом нас! —
Надїй нема, — і в стражданнї нїмому
Загоїть нам довічних годї фраз!...
Пітьма й пітьма... і більно й нудно жити!...
Але-ж про те бажаннє житиє...
Бажаннє є питомий край любити
І все добро́, усе життє своє
Забитому народу присьвятити
І працювать о скільки сили є.

Ів. Стешенко.

*) Гл. Ч° 19 на стор. 368.

В ТЕМРЯВІ.

Оріґінальна драма в V дїях і шести одмінах М. Старицького.

[Далї.]

ДЇЯ ТРЕТЯ.

Садок — пасїка. По серединї — вулики, св. Зосим. На першім плянї: праворуч — курінь чи халабудка; лїворуч — в кутку криниця, камінем обложена, і тин з перелазом; од неї хід у бік, за лаштунки. — На третім плянї за св. Зосимом дерево, на яке можна лїзти. До хати хід праворуч вглуб.

Вихід І.

Степан, Домаха, Дїд і Наталка.

[Степан лежить, прикритий білим рядном, спить; Домаха сидить в головах, робота на колїнах; дїд сидить на обрубку. Наталка рве на середнїм дереві черешнї і скида в відро].

Домаха. Позавчора ходив він кудись по обчеським дїлам: циганка приходила до матері, казала... А я не вірю, та побиваюсь; коли це у вечері вертаєть ся: мати до його такі прияźні, що я аж здивувалась... Запросили вечеряти; от він поїв трошки гречаних галушечок, та й пішов у клуню спати. А так у обляги, як закричить, — ледве долїз до дверий.. Я вискочила, то так об землю й ударилась: „Ратуйте, кричу, хто в Бога вірує!“ Збіглись і Наталка, і Леонтий, підняли мого Степана; а він, як дитина, поліг на руках і голову звісив: лице блїде, аж зелене, волоссє на чолї злиплось, очи побілїли, а під ними сині смуги лягли... Ледве дише, тільки кривава піна падає з уст... Одходить, Богу душу оддає! Мати на силу прийшли; я в ноги їм: „Ратуйте“! А вони, — по циганку-б то знов? Так я не дозволила, та до батюшки; зараз і прийшли: як почали — молоко, та оливу, та молитву, і хоч трохи одратували, спасибі милосердному Богу та їм...

Дїд. Сьвята душа. — А з чого-б, ти думаєш, стало ся?

Домаха. Хто єго зна, а щось страшне...

Дїд. Не любить єго твоя мати...

Домаха. Не люблять... Не добрі вони...

Дїд. Як-же ти не заступиш ся — адже він тобі любий?

Домаха. Та він менї такий, душу-б оддала... А тільки я, безталанна, не мила єму...

Дїд. Он що?! Ох, ох, ох! Ти не побивай ся: може у його горе яке непідсильне, що не в моготу й волочити, от він і до тебе байдужий і до радощів.

Домаха. А чого-ж до других? От, за всїх мучить ся.

Дїд. Того, що в його серце чуле; ти за те не ремствуй!

Домаха. Чого-ж до мене у його жалощів нема?

Дїд. Може таких, яких би ти бажала, поки й бракує, а ти правиш — от єму й досадно. Приміром у мене гроший би не було, а ти з мокрим рядном...

Домаха. Коли-б не було, то й жалю нема; а коли-б довідалась, що для других є, а для мене тільки дасть Біг, то я-б і вас не пожалувала.

Дїд. Бачиш, яка ти пишна та горда!

Домаха. Все-б перемогла, всякі-б муки перетерпіла, а щоб покірно зректи ся свого щастя ради другої — нї! У мене від цїєї думки серце вяне.

Дїд. А ти не давай думкам волї, бо від них все лихо зрина. От і мене посиротили давно, та як-би я дав думкам волю — гріх би вчинив, а то й хожу з своїм горем... Ну, прощавай, — я ще навідаюсь! (Цїлує Степана). Дивись от за ним, не спускай з ока, — він ще плохий. Бач, до чого єго довела людська злóба, так хоч ти пожалїй бо над ним вороги, як крюки, уже каркають.

Домаха. Не одступлюсь. А вам, дїдуню, спасибі за вашу прияźнь до його, за ласкаві речі!

Дїд. Шо там? Всї ми дурні перед Господом; нехай-же Він і єму і тобі буде в поміч! (Іде). А таких злочинцїв крити не можна — гріх! До душогубства дійшли! (До Наталки): А ти, Наталко, коли що — до мене: менї Леонтій казав...

Наталка. Спасибі! Нехай вам Бог за сироту!

Вихід 2.

Домаха і Степан.

Степан. Ох! Тут був хтось?
Домаха. Дїд приходили. Розбудили? Як-же тобі?
Степан. Нїчого; а дїд добряча душа... Дай менї руку! (Бере). Моя ти горлице! Упадаєш все, ночі не спиш, аж очи запали.
Домаха. То пусте, пройде, аби ти, мій соколе, одужав.
Степан. Не трівожи ся: я такий уже, хоч і встати. (Підводить ся).
Домаха. Нї, лї! Лежи: куди ще тобі!
Степан. Ти як з дитиною... а я був... проти тебе... може за те і караюсь?
Домаха. Все, все забула; одно тільки ласкаве слово від тебе, один приязний погляд — і я щаслива... така щаслива, така щаслива! (Припада).
Степан. Золоте у тебе серце...
Домаха. Тепер Господь менї повернув тебе, визволив з ями, то я тебе, голубе мій, хоронити му, як зірницю в оцї: одже мене ти не кинеш?
Степан. Сам не кину... А може добрі люди поможуть...
Домаха (злякано). Як люди? Розрають нас знову? Не бути цьому, не бути! (Пригорта).
Степан. Заспокій ся: нїхто мене красти не хоче, а з сьвіта зігнати пробують.
Домаха. Ох і не згадуй! Одведи, Мати Божа, заступи і помилуй!
Степан. А про те кожну хвилину можуть підсипати.. Хороше моє житє!
Домаха. Хто підписати ме?
Степан. Чи ти-ж не догадуєш ся?
Домаха. Ай! (Закрива вид руками).
Степан. Вона мати твоя — то моя смерть!
Домаха. Ой, мамо, мамо! Та краще-б ти мене порснула ножем! Тут і зоставатись страшно...
Степан. Одна й думка, аби встав... хоч у Очеретовате...
Домаха. Нї, не в Оче-ре-то-ва-те! (Павза. Гостро дивить ся).
Степан. Куди хочеш... От, сили тільки нема: украли послїднє добро, ограбили!
Домаха. Одпочивай — сили вернуть ся; я від тебе не одійду, вітру дихнути не дам, з своїх рук годувати му.
Степан. Ох, Домахо, Домахо! Що менї з тобою, голубко, чинити? Любиш мене, а моє серце побите, пошарпане... Що зможу, що в силї — все для тебе, — а що не зможу — не нарікай...
Домаха. Я і малому щастю рада.
Степан. Ослаб я страшенно: оце мене як збентежить що, то так серце і похолоне, а сила зника, мов до землї тягне — самі очи склепають ся...
Домаха. Так і спи, одпочивай; тут затишно й холодок, — воно дасть Бог сном і перейде; а я заколихаю тебе, як дитиночку, засьпіваю і колискової, що ти вчив...
Степан. Горличко моя! (Закрива очи).
Домаха (довго дивить ся, маха лопушиною і тихо, тихо сьпіва): *„Ой, люлї, люлї, моя дитино, — в день і в ночи“.*

Вихід 3.

Ті-ж і Коломийчиха.

Коломийчиха (іде здаля. До Наталки). А ти менї рви, то не в рот!
Наталка. І смаку не знаю.
Коломийчиха. Не знаєш?! (Наближаєть ся). Домахо! (Домаха затремтїла, опустила голову й стала шити).
Коломийчиха (підійшла). Домахо!... Дитино моя! (Павза). Домахо, чуєш? (Домаха підвела очи і гостро встромила їх у матїр).
Коломийчиха (опустила очи). Ти-б пішла хоч поїла, а то, як мара сидиш...
Домаха. Не хочу.
Коломийчиха. Присилуй себе... (Павза). Чи ти чуєш?
Домаха. Тихо!
Коломийчиха. А! Він тут! (Домаха заступа дорогу). Єму-ж лучче? (Павза). Що ти, мов камяна стала? (Павза). Доню! Не вже ти до матері й обізватись не хочеш?
Домаха (через силу). Важко.
Коломийчиха. З магрю? Бог з тобою, доню! (Відійшла, утираючи очи. Пантрує Наталку, а далї — до криниці).
Домаха. Ой, мамо, мамо! (Опустилась важко).

Вихід 4.

Ті-ж і Свиридиха з молодицею.

(Молодиця перш почала брати воду; Свиридиха надходить).

Свиридиха. Помагай Біг! — З пятїнкою!
Молодиця. Спасибі і вам!
Свиридиха. Чула про Коломийчиху?
Молодиця. Якесь нещастє?...
Свиридиха. Зятька отруїла.
Молодиця. Не вже? Степана?
Свиридиха. Жаби дала, з злости, що на зятьку не пожившила ся...
Молодиця. Ох, моя матїнко!
Свиридиха. Щоб я луснула! Така не отруїть? Ого!!
Молодиця (ідучи з відрами). Що то на сьвітї дїєть ся?
Свиридиха (зуздрївши Коломийчиху). Благодїєчко! Здорові були!
Коломийчиха. Будьте і ви, кумасю.
Свиридиха. А що, погано вашому зятеви?
Коломийчиха. Здоровісенький; покачав ся там трохи, а тепер вилежуєть ся...
Свиридиха. Зїв чого небудь такого, чи що?
Коломийчиха. Господь єго зна... Тепер лихі люди на мене, я знаю, раді і гори вернути... А я, як Христос перед жидами.
Свиридиха. Так, так; потурайте, чого не набрешуть, каторжні ироди! Хіба їм паршиві язики совість заїпить?
Коломийчиха. Та й то, скажіть на милість, кумасю; розміркуйте: кому хто більш на завадї? Чи він менї, чи я єму?
Свиридиха. А вже-ж: що він вам? Не дала свого добра нї шеляга, та й уже! Тут не то він, а і рідна дитина нїчого не вдїє.
Коломийчиха. Ну, а єму то я на завадї, бо поки жива, то нїчого з рук не пущу, а як умру, то він уже дурну жінку ограбить.
Свиридиха. Такий би не ограбив? Ого! З пірєм злапає! Єму, аби тещі здихатись...
Коломийчиха. Так ото-ж для тещі і були галушечки приготовлені, та якось знехотя і покуштував... Господь знати безневинного одвів, а призводника єго-ж рукою і покарав... Тільки ви не кажіть нїкому!
Свиридиха. Цур єму!... Та я власними ухами чула, як він похваляв ся, що, мов, хоч сам пропаду, а єі, дугошобку, доїду! От, щоб мене хрест убив, коли брешу!
Кололомийчиха. Пропала-ж я, пропала! Що менї, бідній, робити, і ума не приложу... (Утира очи).
Свиридиха. Тягнїть єго до суду!!
Коломийчиха. Правда: може-б хоч усовістили, чи мене, бідну вдову, захистили. Так, коли треба буде менї сьвідчиків, — уже ви не одкажіть, кумасю, а я вже оддячу: добре дїло зробите, все одно, що перед угодником Миколаєм сьвічку поставите...
Свиридиха. Як-же, як-же, моя благодїєчко; та я за вас роспережусь, землю їсти му, жабу ссати му: сама бачила, сама чула, мов у серединї в його була! Прощавайте!
Коломийчиха (в слїд). Спасибі вам, праведна душечко, спасибі! (Повернулась і до Наталки): А ти чого за пазуху вишнї ховаєш?
Наталка. А куди-ж єго на дереві?
Коломийчиха. Ще нахопить ся який чорт, та подавить...

Вихід 5.

Ті-ж і Мошка.

Мошка (виходить здаля). А я до вас, люба пані, по дїлу... (Бере пригоршню черешень). Слїчна ягода, антик!
Коломийчиха. Та тільки-ж Господь і вродив, та й то обнесли.

Мошка. Ви-б моїй Ріфуні з ласки...
Коломийчиха. Дам, дам... Ну, яке-ж діло?
Мошка. За хліб ваш справа вигорить... Я вже так за вас, так за вас, іх бін а їд, аж заслаб... ой вей! Той напосів ся було палити, ну, теперички гроші заплатить... хоч і малі, а все-ж гроші!
Коломийчиха. Ох, ох! Бідна я удова; хоч ти вже Мошко за мене — оддячу; знаю, що рука руку...
Мошка. Ну, а як єму?
Коломийчиха. Видужає.
Мошка. І не буде ґештербен?
Коломийчиха. Одходимо — встає уже...
Мошка. Ой, вей! На що то? У вас така а ґіте конф! (Чухаєть ся). Ех, досадно! Ну, так знаєте що-о! Теперички ще нужиїще...
Коломийчиха. А що там?
Мошка. Нам треба мішків зо два, зо три самого попорченого зерна... але секретно...
Коломийчиха. Так приходьте з мішками і беріть у ночі.
Мошка. А как ґосподін Барбос? Вони у цей час не нажає... Молись милосердному Богу і Пречистій Матері за їх ласку!
Домаха. Правда — тільки Божа сьвята ласка...
Коломийчиха. Так зїдж, донечко, хоч чого небудь... (Розгляда крадькома Степана).
Домаха. Не можу... не одійду... менї й не на думці...
Коломийчиха. То я сюди принесу: хоч ложечку попробуй, хоч ложечку...
Домаха. Хіба може... позавчорашні галушечки, то зїмо...
Коломийчиха (аж одхитнулась). І ти на матір? Ой, доню? Не бий ножем, коли не знаєш напевне! Не бери гріха на душу!
Домаха (закрива вид). Ох, яка я нещасна! (Рида). Простіть!... Я піду... зїм....
Коломийчиха (обнїма і одводить). Вір, дочко, — ти менї дорожча над усе... і я... що тобі дороге, те й менї дорогим стане...
Домаха. Наталю! Гляди-ж тут... і як що, зараз мене клич!... (Заходить).
Наталка. Гаразд, не бійтесь!

Ріка Дністер біля Могилева подільського.

ланцузї і можуть розсердитись... а тут ще до них вискочить і ґосподін Леонтій з дрючком... може бути а ґіте кумедия!
Коломийчиха (усьміхаєть ся). Не бій ся: я на сю ніч Барбоса привяжу, Леонтія зашлю, а сама двір пантрувати му.
Мошка. Слїчно, далї-Буґ, слїчно! (Озираєть ся). Нам ще треба на малий час мати і ключ від магазина.
Коломийчиха. Ключ у Степана на очкурі.
Мошка. Ключ у Степана, а Степан у панї-матки...
Коломийчиха. Гаразд! Зайдеш, як смеркне. (Мошка пішов).

Вихід 6.

Ті-ж і Леонтій.

Коломийчиха. А ти куди це?
Леонтій. Та казали-ж будяки у сливах вибити, чи що?
Коломийчиха. Дивись же коси менї не поламай!
Леонтій. Та я нїчого! (Коломийчила повернулась, а Наталка Леонтію повну шапку черешень).
Коломийчиха (до Домахи). Доню! Дитино моя! Одумай ся! (Павза). Та єму-ж зовсїм хороше; не бій ся — видужає... Молись милосердному Богу і Пречистій Матері за їх ласку!
Коломийчиха (зупинившись). Ти от збігай тільки, та горшки висунь!
Наталка. Зараз! (Побігла).
Коломийчиха (хутко вертаєть ся до Степана). Там десь і ніж лежав? А-а! (Бере, нагинаєть ся і одрізує ключ). От, ремешок! (Хова ключ, ніж кида і утїка хутко).

Вихід 7.

Наталка і Леонтій.

(Наталка виносить рядно, розстила і висипа на єго вишнї; розгорта і сьпіва веселу „ad libitum“ пісьню).
Леонтій (іде позаду з оберемком будяків; кинув, та підкравсь і обняв міцно Наталку). Ух, моя зірочко!
Наталка. Ой!! Чи ти сказив ся?
Леонтій. А що?! Я нїчого...
Наталка. Як нїчого? Он дивись, що наробив? Всї черешнї...
Леонтій. Та чорт їх бери! Нїчого!
Наталка. Нїчого, нїчого! Он дивись! (Вийма з пазухи подавлені черешнї і маже по виду Леонтія).
Леонтій. Е, коли так, так я-ж тебе! (Бере жменю черешень).

Наталка (за руки єго). Левку, голубчику! Ой, не руш! Не буду серденько більш! (Вибива вишні).

Леонтій (збира і за Наталкою). Е, коли я нїчого, а ти мене, — так і я!

Наталка (т.ка). Ой, ґвалт! Серденько!! Не бу-ду!!

Вихід 8.

Ті-ж і Марина.

Марина (виходить до криниці, чорним платком запнята). Дївчино! Не знаєш, де тут Степан лежить? Менї казали в пасїцї...

Наталка (засоромилась). Он, там, у куренї...

Марина (йдучи). Що він? Як єму? Живий ще?

Наталка. Хвалити Бога, лучче.

Марина (як підійшла). Господи! Що ви зробили з ним? Це тінь одна! Царице Небесна, пожалься! (На-вколїшки).

Наталка. Е, що тепер, а як-би вчора глянули!

Марина. Замордували, замордували! Єму вже рясту не топтати!

Наталка. Видужають, як Бог дасть! (Пішла, пильно приглядаючись, спочатку до вишнї, а потім до хати).

Степан (прокидаючись). Хто тут? Голос єї! Чи сон це, чи рай уже? (Побачивши). Марино! Зірочко! Щастє моє!

Марина (обнїма). Степко рідненький! Заспокій ся! Це я... Тільки не трівож себе.

Степан. Яким чудом? Чи Бог перед смертю уже наді мною зглянув ся?

Марина. Не кажи такого, не думай; ти одужаєш, — я вірю милосердію божому і правдї небесній... Та ти і виглядаєш гаразд: зблїд трохи — правда; але така страшенна хвороба... від чого то?

Степан. Від тещиної руки; наступила на життє моє...

Марина. Я чула і скамяніла з жаху! Ох, яку власть лукавий над миром узяв! А жінка-ж?

Степан. Побиваєть ся... Вона не при чім тут...

Марина. Я знаю, що вона тебе любить; тільки як-же вона від матері не могла тебе захистити?

Степан. Куди їй бідній, проти тієї залїзної волї! Вона і єї доїде, а що мене, то вже неминуче в землю вбє! Та не тільки вона, а тут чимало й поплечників знайдеть ся: на завадї я їм... живцем би зїли...

Марина. Боженьку мій! Завіщо-ж то? Що ти їм учинив?

Степан. Та й нїчого; хіба один чоловік може побороти зграю здирщиків, зухів, що́ тільки й годують ся та жирують з людського лиха? Ну, не стерпиш, загавкаєш, покажеш на них пальцем нашій темноті... Що-ж, почухають ся, та й годї; а пявкам людським все-ж досада, що на них показують, — вони не люблять лементу, а люблять порядок та тишу... Ну й вернуть на мене гори, готові в ложцї води утопити!

Марина. Цур їм! Не розпа́люйсь так, не говори хутко: бач, аж забива тобі дух... На ось води!

Степан (пє). Не можу, не можу здержати серця: так мене і гризе, й порива... Тепер от під недорід та хворобу уже щось наші зверхники з жидом заколомутили...

Марина. Та не побивай ся так: тобі ва́да, ти ще слабий... Лихе само себе виявить...

Степан. Як раз, діждеш ся! (Закашляв ся). Сухе, добірне зерно з мого маґазину продавати хотять! Сухе, як порох, чисте, як скло! Так я до нового посередника і подав ся...

Марина. Ну, і що-ж?

Степан. Тут, бач, поки нового посередника наставили, так справляв должность з другого участку; ну, тому й свого дїла не переробиш, а на чуже уже не вистача часу... Так і орудував у нас „письмоводитель“ — старий хапуга... А нашим це на руку ковінька. Новий же, на моє щастє, прибув, хоч тут і не знають, і мене вислухав уважно: — „Не бій ся, каже, кривди не попущу; а ти гаразд робиш, що за громадським добром так пильнуєш!“ Далебі, такий славний!

Марина. От, бач, сьвіт таки не без добрих людий!

Степан. Та я боюсь, щоб доки сонце зійде, роса очий не виїла: наші не дрімають, чатують... Он і теща галушечок гречаних зварила менї, потрактувала...

Марина. Годї! Не воруши себе... Бач, як задихав ся, одведи Господи! Я, як почула, то й полетїла вітром, не тямлючись, тільки одна молитва у серцї стояла — тебе застати, тебе ратувати...

Степан. Моє ти щастє! Та один погляд твоїх ясних очий надає менї стільки сили, що я чую себе дужим, зовсім здоровим... О! (Підводить ся). Трохи тільки в голові крутить ся, але трохи... і то того, що серце з радости мало не вискочить, аж тукотить... Чуєш?

Марина. Заспокій ся! І я щаслива за ласку божу, що тебе бачу, що тебе чую...

Степан. Ах, яка ти менї дорога! Сонце! Сьвіт! Радість!

Марина. І ти менї... тільки... що я тебе просила...

Степан. Слухай, моя єдина! Домаху менї так жалко, так жалко, що я-б своє серце розірвав, аби єї заспокоїти! Я корив ся твоєму слову, перемагав себе і єї сльозам присягав ся, нагнуть своє серце, скільки мога... Але що-ж я вдію? Як побачив тебе, так у мене аж кричить отут, аж ґвалтує щось над моїм розумом, наді мною!

Марина. Ох, то горе, велике горе! Воно вяже менї руки, заковує в кайдани мене! А я гріла такі чудові гадки, думала, що за божою помочю і життє нове піде, сьвітле та тепле...

Степан. О, я і жду тільки нового життя, та думка тільки і держить мене на сьвітї: так далї битись з оцим моїм пеклом — нї змоги, нї хотї! Тільки й бажання — встати і нїколи сюди не вертатись!

Марина. Правда, біля такого нелюдського серця жить небезпечно: сатана і вдруге підібє, а оборони нема...

Степан. Нема! Чим же боронити ся проти такого ідола, як моя теща, чим захистити ся від вовків? Покорою, тихим словом, сльозою?

Марина. Часами і люте серце сумирить ся...

Степан. Як приволочеш до ями? Нї, проти зла тра і змагати ся силою, кулаком, поки єго не задавиш, не то воно проглине мир!

Марина. Не говори, Степку, так: ґвалтом зла не викорениш, а більш роздратуєш... Та й гріх же душу сквернити того ради, що лихо панує?

Степан. І сквернити! Яка-ж заслуга про свою душу дбати, а брата не визволить з зубів лиходія! Та хай я і кару від Бога прийму, та принаймнї знати му, що не побояв ся за обездоленого заступитись.

Марина. Ох, Степку, тебе страшно й слухати... Дїд не те проводив.. А у твоїх річах і завзяття хороше, і якась споку́са...

Степан (дише важко і дивить ся радісно). Ах, як я кохаю тебе! Мозок теряєть ся!...

Марина. Степаночку, що ти? Лихий тобі серце бентежить...

Степан (палко). Умерти-б зараз: не сила більш муку нести... (Обнїма).

Марина (борикаючись слабо). Степане! Що це? Я-ж людина... У мене серце живе ще, не мертве.. Пошануй мене!... Я тебе те-ж... (Цїлує й одскакує з жаху). Боже! Що я дїю?!

Степан. Куди-ж ти, куди?

Марина (хапаєть ся за голову). Пекельний гріх!... Забути совість... Бога... Забути закон... жінку твою безневинну... Одведи Мати Божа!

Степан. Не тїкай! Зглянсь!

Марина. Коли ти... отак... то й не побачиш...

Степан. Прости! Плохий я ще... волї нема...

Марина. Я в селї пробуду, — паспорта треба... ще навідаюсь... (Хутко виходить).

Степан. Сонечко зникло... знов темрява! (Сливе пада на постїль і, зімкнувши очи, важко дише).

Вихід 9.

Домаха і Марина.

Домаха. Хто? Хто до мого Степана приходив?

Наталка. Якась... мов черничка.

Домаха (доганя Марину). Стій! Хто ти така?

Марина. Дївчина з Очеретуватого, Марина..

Домаха. А-а! З Очеретуватого? (Збентежено). Чого-ж ти приходила до мого чоловіка?

Марина. Навідати вбитого, ратувать від напасти...
Домаха. А тобі яке до єго діло?
Марина. Він моєму серцю дорогий...
Домаха (хапа єї за руку). Ти полюбовниця єго?!
Марина. Ой!! (Павза). Пробач тобі Боже це слово: ти ним ударила мене дарма. Глянь мені в вічи, чи я-ж здольна такою лиходійкою бути, чи здатна другому життя заступити?
Домаха (довго дивить ся на неї пильно). Так, хто-ж ти?
Марина. Я з ним виросла змалку: вкупі ми сиротами бігали, вкупі нас панночка одігріла, за кревних прийняла в двір, осьвітила нам розум, вкупі нас Господь покарав смертю нашої панночки-матері і вкупі нас знов почала бить лиха доля...
Домаха. Даруй мені, коли я тебе образила... Тільки серце моє болить і не дійма уже віри нікому, нікому: я сама нещасна, така нещасна, що і вороговн того не побажаю! Тебе поза очи ненавиділа я, бо Степана мого серце все обік тебе...
Марина (спустила очи). Правда: ми перш і побратись хотіли...
Домаха (з жахом). А-а! Так, так?!
Марина. Але стій! Божусь, сестро, що я тепер люблю єго, як кревного, як брата, як друга... Тобі горе збурює душу і лихим бентежить думки...
Домаха. Ох, тяжке оте й горе, — чорним тума́ном на душу зляга, не дає дихати...
Марина. Знаю, сестро, знаю!
Домаха. Ні, не знаєш! Ти не знаєш, які то тяжкі та безпросьвітні ночі, коли лежиш сама собі на сирітській постелї і ні до кого обізвати ся словом, а в серці мов ніж стремить і воно по єму тукотить: „Не любить, не любить!“ Ти не знаєш, як тодї думка за думкою нові вісти приносить, що він з дру́гою розмовля, а то й обнімаєть ся, і як від того огнем тече кров і палить у грудях... А-а! Такої муки ще ти не знаєш!
Марина. Заспокій ся! Ти любиш єго?
Домаха. Над розум, над життє, над усе на сьвітї: на гріх, на каторгу за його піду, а не віддам нікому!
Марина. Бачиш — ти кохаєш єго над міру, не хочеш ніко́му віддати, кидаєш ся на мене, як на ворога, а як-же ти єго не встерегла від других ворогів?
Домаха. Чи я-ж винна?
Марина. Ти дочка; мати твоя не звір; певно тебе хоч і по своєму, а любить, так ти-б могла постерегти нена́висть єї до своєї дружини і потушити єї заздалегідь...
Домаха. Може; тільки мої муки слїпили менї очи...
Марина. А ті муки піднімали у матері ще більшу на твого чоловіка злобу...
Домаха. Ох, і то правда; але що-ж менї чинити було?
Марина. Більше чоловіку віри діймати і покладатись на Бога; не докорами та підзо́рами єму серце труїти, а теплою ласкою, та покорою пригорнути єго до себе...
Домаха. Чи я-ж не пробувала, чи я-ж не побивала ся?
Марина. За себе певно, а через те і лихо на сьвітї встає: от ми обидві єго, нещасного, любимо, тільки не однакова наша любов: я за єго щастє готова вік страждати, а ти для свого щастя готова й єго стратити...
Домаха. Зо мною ще нїхто так не говорив... Твоє слово запала менї в душу... Тільки серце щемить... Скажи менї, на Бога, як на сповіди перед смертю: ти не однімеш у мене Степана, не по мою душу прийшла?
Марина. Присягаюсь Богом, що Єму Милосерному доручила я своє серце і зрекла ся земної утїхи на віки!... Я прийшла свого друга побачити, а не твоє щастє грабити, вір! І перше я одного тільки й бажала, щоб Степан покорився Божій волї, полюбив тебе, став щасливим, а тепер, побачивши тебе, тільки за вашу згоду і буду Бога молити.
Домаха. Ох, коли-б тому була правда... Я-б тебе, не знаю як... (Хоче обняти й вагаєть ся).
Марина. А ти менї все таки не віриш? Вважаєш за свого ворога?
Домаха. Не знаю — щось мене тягне і ножем одпиха...
Марина. І мене, як сестру, не обнімеш?
Домаха. Обнїму... тільки не ходи сюди... не бач єго... менї страшно... ледве одратувала... і знов...
Марина. Значить, не віриш... Бог з тобою! (Пішла).
Домаха (вагаєть ся). Стій! Я хочу вірити! (Марина стихла). Тільки... (Махнула ій рукою від себе). Не вже вона мене дурить? І очи, і голос купують мою віру, а про те вона видко... вчена... обійти може... А як лукавить? У-у! Що-ж менї з собою робити? І горить, і кипить усе! (Іде хутко до Степана; зупиняєть ся на ґвалт).

Вихід 10.

Ті-ж і Коломийчиха.

Коломийчиха (до Наталки). А підійди-но сюди, підійди!
Наталка (підходить). Що-ж там?
Коломийчиха. А це що? Вишнї мої! А це що? Добро моє! (Підбира). Ах, ти, сибірна! (За косу). Та я тобі косу одірву!
Наталка. Не руште! Годї!!
Леонтій (вискакує). Ви вже нї, нїчого... а то я не знаю... а нїчого не побоюсь!
Коломийчиха. Ти ще менї звідкіль? Дивіть ся! Аж по уха заїв ся черешнями... Та що ви мене вкінець грабити хочете? Іроди каторжні, сатанинські виплодки!
Леонтій. Та хай вам з черешнями... Я за рощотом... (Наталка тїка).
Коломийчиха. За рощотом? У робочу пору?!
Леонтій. А що-ж? Я нїчого собі... а ви раз-у-раз... і на дївчину... так чого там? Давайте рощот!
Домаха (підбіга). Бога ради, мамо, не кричіть!
Коломийчиха. Геть менї, навіжена!
Леонтій. Рощот давай, та й нїчого...
Коломийчиха (до його, — той одступа). А, щоб ти на вила собі кишки вимотав, щоб з тебе дух виперло, стонадцять куп чортів твоїй матері і твоєму батькови! (Випиха Леонтія).
Домаха. Мамо! Цитьте!!
Степан (схоплюєть ся). Ґвалт? Марина?! Чи не єї банїтують? Тещо? Горло перерву! (Одягаєть ся непритомно і бачить ніж). А! До речі!
Коломийчиха (наступа на Домаху). Та що ти мене своїм бовдурем, — я єго не так піднїму! Я всїх вас...
Степан. Катюга! Тїкати до дїда.
Домаха (заступа дорогу). Мамо! Не руште мого чоловіка! Буде вже!
Коломийчиха. Матїр зобидили, так ти не за мене заступаєш ся, а за свою ганчірку! Он, полюбовниця до його приїхала — радій! Повісить єї він на шию собі, на твоїх очех!
Домаха. Неправда! Мовчіть! Цього не буде!
Коломийчиха. Буде! буде! буде!
Домаха. Не мати ви: я від вас на віки втечу!
Коломийчиха. Тїкай дурна до єго полюбовницї! (Пха).
Домаха (назад). Ай!! (Коломийчиха безуважно пішла).
Степан (підбіга й припада до Домахи). Ходім, Домахо! Не плач, не плач же! Не вважай — то не мати... Ох, тільки нї сльози... тяжкі, тяжкі... А! Немов топлене оливо крапля по краплї пробивають груди...
Домаха (голосить). Полюбовниця... полюбовниця! На що-ж ти мене, матїнко, породила? Чом ти мене до схід сонця в ставку не втопила? (До Степана): Та убий мене краще, убий, прошу: менї лекше буде...
Степан. Що ти? Господь з тобою!
Домаха. Ота розлучниця моя, Марина, прийде сюди і ви вкупі наді мною сьміяти метесь?
Степан. Брешуть вони, брешуть на безневинну! І як ти кожному продови віриш?
Домаха (снлеснула руками). Та як-же не вірити, коли всї, всї кричать...
Степан. І всї, всї брешуть! (Зло). Не говори й ти так!
Домаха. Як-же мовчати? Сили нема! Не любиш ти мене, через когось нена́видиш! Я сподївала ся, що хоч тепер... та що вже я не роби, хоч землю їдж...
Степан. Знов докори? Та не рви мене тупицею!
Домаха. Не любиш, нена́видиш! (Розпашилась; очіпок спав). Чи бачила я ласку, чи чула тепле слово від тебе? На

мої тихі річі — мовчиш; підійду до тебе — тікаєш; присяду — встаєш; приляжу — одвертаєш ся... А! Та чи єсть же більша образа на сьвітї?!

Степан. Та хворий я... У мене отут не серце, а жужелиця! (Закашлюєть ся).

Домаха. Мати Божа! Тебе беру в сьвідки, — чи я-ж тому винна? Хіба-б я завязала тобі сьвіт, коли-б знала?... Слухай! (Кладе єму руки на плечі). Скажи менї, не крию-чись, честно скажи, як перед Богом на сповіди, чи ти й досї любиш Марину?

Степан (вагаючись). Люблю..

Домаха. Ха, ха, ха! Бачиш, а казав, що брешуть!

Степан. Люблю, але не так, як ти думаєш: не коханка вона менї, не полюбовниця, — я горло кожному перерву, хто осьмілить ся вдарить єї тим словом, — а по́друга, все одно що сестра, і я єї, як кревну, люблю...

Домаха. І ти єї любиш, як кревну, ак друга? Ха, ха!! Адже-ж ти з нею, отою сестрою, хотїв був побратись?

Степан. Ну, що-ж? Хотїв...

Домаха (скаженїє). Так, не вірю я! Брешете ви обоє! Ти через сестру оту ненавидиш мене, через розлучницю мою люту: вона в твоїм серцї, як жаба, сидить, вона й не пуска туди нїкогісенько!

Степан. Схамени ся! Не дратуй мене! Не печи менї огнем серця! А єї не сьмій лаяти: вона тобі зла не вчинила.

Домаха. Як не вчинила? Кому ти законний чоловік — менї, а чи їй? Кому я припоручена Богом — тобі, а чи їй?

Степан. Та вона мене від тебе не одніма...

Домаха. Як не одніма? Коли ти тільки про неї й думаєш, коли ти сохнеш по їй, кровю сходиш по їй, по гадюцї!

Степан. Ей, не займай єї, не лай! Не буди в моїх грудях злоби, бо я не знаю що...

Домаха (несамовито). Бити меш? За неї, каторжну? А!! Так, бий же за підлу, бий! (Розпатлалась). Украв у мене через неї і щастє, і радости, і красу мою, то знущай ся уже вкінець! Бий, топчи мене ногами!

Вихід II.

Ті-ж і Коломийчиха.

Коломийчиха (надбіга). Так єго! Так єго!

Домаха. Ідіть собі! Не руште нас! Це моє дїло: між чоловіком а жінкою — один Бог!

Коломийчиха. Так між человіком же, а не чужим полюбовником?

Домаха. Цитьте! Не треба менї вас!

Степан (дріжить). Нехай договорює; нехай мирить, нехай сїє межи нами щастє! Вимещаєш, відьмо, за пана, що добра єго не ковтнула? Знов готуєш галушечки?

Коломийчиха. Та як ти сьмієш, щеня, роззявляти писок на мене? Тебе ще, блазня, не вчили, дак я поучу! (Кидаєть ся бити).

Домаха (хапа за руку). Не руште! Не займайте!!

Степан. Пусти єї, — нехай зачепить, нехай спробує!... Ой, очортїла-ж вона менї, як очортїла. (За спиною держить ножа).

Коломийчиха. Ах, ти, виплювок! Похвалять ся здумав?! Та я тебе, як тріпоню́!!

Домаха. На Бога!! Не руш єго! Йди собі від гріха: він мій, а не твій!

Коломийчиха (одниха єї). Так і учи єго! В ухо заїдь падлюцї! (Між дочкою й матїрю йде боротьба).

Степан (трусить ся, не при собі). Пусти свою матїр, — хай вона спробує... в ухо заїде... (Задихаєть ся. — Коломийчиха вирвалась; Степан до неї. Домаха, завваживши ніж злякано межи них порива́єть ся, не маючи сили й кричати, і пада).

Степан. Ну, бий же! Сам себе підставляю: життє моє знївечила, так нївеч і честь! Потїш свою паскудну, злодіяцьку руку, та дай уже і менї потїшитись! Ух, і потїшусь же!!

Коломийчиха (назад). Ґвалт! Убє!! (Степан несамовито дріжить і кида з огидою ніж).

ЗАВІСА.

[Далї буде].

ВЕЧІР.

[З А. ПУШКИНА].

Буря в хмарі небо крие,
Сипле снїг як з рукава,
Та звірюкою завие,
То застогне як сова.
То солому закрутивши,
Попід стріхою шумить,
То в вікно мов припізнившись,
Подорожнїй гуркотить.

Вся промокла наша хатка
Тихо в хатї і темно;
Що-ж на лавцї панї-матка
Зажурилась під вікном?
Чи підслухає як свище
Вітер, вие і шумить?
Чи як дзиґою на днищі
Веретено задзищить?
Випєм, добра панїматко,
Ну по одній! Наливай!
Випєм з горя? Де-ж кухлятко?
За почином не дрімай!
Засьпївай як мати сина
Виганяла до орди,
Як до зіроньки дівчина
Неньцї принесла води.

Буря в хмарі небо крие,
Сипле снїг як з рукава,
То звірюкою завие,
То застогне як сова.
Випєм, добра панїматко,
Ну по одній! Наливай!
Випєм з горя? Де-ж кухлятко?
За почином не дрімай!

Левко Боровиковський.

Історія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

ЛІТЕРАТУРА НАУКОВА.

[4. Якôвъ Головацкій].

[Дальше.]

Живучи въ Вильнѣ, Головацкій розвинувъ невсыпущу дѣяльнôсть литературну, пишучи свои творы по-россійски. Ось и переглядъ важнѣйшихъ єго творôвъ и публикацій:

1. *О костюмахъ или народномъ убранствѣ Русиновъ или русскихъ въ Галичинѣ и сѣверовосточной Венгріи.* С.-Петербургъ, 1868.

2. *Объ изслѣдованіи памятниковъ русской старины, сохраняющихся въ Галичинѣ и Буковинѣ.* (Перепечатано изъ „Трудôвъ I. археологич. съѣзда“. Москва, 1871).

3. *Библіографическія находки во Львовѣ.* (Додатокъ до XXII. тому Записокъ императ. академіи наукъ. № 4. С.-Пб., 1873).

4. *Дополненіе къ очерку славянорусской библіографіи В. М. Ундольскаго, содержащее книги и статьи, пропущенныя въ первомъ выпускѣ хронологическаго указателя славяно-русскихъ книгъ церковной печати съ 1491. по 1864. годъ,*

въ особенности же перечень галицко-русскихъ изданій церковной печати. С.-Пб., 1874.

5. *О народной одеждѣ и убранствѣ Русиновъ или русскихъ въ Галичинѣ и сѣверовосточной Венгріи.* С.-Пб., 1877.

6. *Книга о новомъ календарѣ, напечатанная въ Римѣ въ 1596. году.* („Напечатано по распоряженію императ. академіи наукъ". С.-Пб., 1877).

7. *Нѣсколько словъ о іезуитахъ.* („Новый Проломъ". Львовъ, 1883; ч. 13—14).

8. *Историческая правда о Полякахъ и евреяхъ въ б. Польшѣ.* („Новый Проломъ". Львовъ, 1883; ч. 53—55).

9. *Географическій словарь западнославянскихъ и югославянскихъ земель и прилежащихъ странъ.* Вильна, 1884.[1])

10. *На какомъ пространствѣ земнаго шара господствуетъ православіе и употребляется славяно-русская азбука.* (Изъ „Литовскихъ епархіальныхъ Вѣдомостей". Вильна, 1887).

11. *Протестъ Пинскаго православнаго духовенства 1595. г. противъ введенія уніи.* (Изъ „Литовскихъ епархіальныхъ Вѣдомостей". Вильна, 1888).

12. *Черты домашняго быта русскихъ дворянъ на Подляшѣ, т. е. въ нынѣшней Сѣдлецкой и Гродненской губерніяхъ, по актахъ XVI. столѣтія.* Вильна, 1888.

13. *Новооткрытый источникъ для церковной исторіи галицкой Руси XIV. столѣтія.* („Литературный сборникъ", издаваемый галицко-русскою Матицею подъ редакціею Богдана А. Дѣдицкого г. 1888. Львовъ, 1889).

14. *Замѣтки и дополненія къ статьямъ г. Пыпина, напечатаннымъ въ „Вѣстникѣ Европы" за 1885. и 1886. годы.* Вильна, 1888.

Въ 1876. р. Головацкій написавъ нѣмецку статью п. з. „Sweipolt Fiol und seine kyrillische Buchdruckerei in Krakau vom Jahre 1491". Сю статью надруковано въ Вѣдни (Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kais. Akademie der Wissenschaften. Dreiundachtzigster Band. S. 425—448).

Коли др. Степанъ Смаль-Стоцкій, професоръ Черновецкого университету, р. 1886. выступивъ зъ проєктомъ, завести въ школахъ правопись фонетичну, то Головацкій писавъ довшу статью, въ котрій старавъ ся доказати *„историческую преемственность нашего правописанія и письменнаго языка"*. Ту статью посылавъ вонъ частями редакціи „Нового Пролома" у Львовѣ, и 24. лютого р. 1888. писавъ вонъ Осипови Маркову мѣжь иншимъ ось-що: *„Подъ статьей не выставляйте моей фамиліи, а то можетъ быть заядлые украиноманы и читать не станутъ. Въ оттискахъ тоже не выставляйте фамиліи. Послѣ, когда увидимъ, какое впечатлѣніе сдѣлаетъ моя статья, напечатаете заглавный листъ съ полнымъ именемъ или съ начальными буквами. Я держусь, по возможности, безпристрастно и объективно, предполагая, что только такимъ способомъ можно побѣдить предразсудки людей"*.

Коли-жь Яковъ Головацкій 1 (13) мая р. 1888. вмеръ у Вильнѣ, то редакція „Нового Пролома" надрукувала недокончену статью его п. з. *„Обозрѣніе славяно-русской письменности и народнаго образованія въ Червоной Руси до занятія Галиціи и Лодомеріи австрійскимъ кордономъ"*. („Литературное приложеніе къ Червоной Руси". Н-ръ 1—8).

[1]) За выданє „Географическаго словаря" дôставъ Головацкій вôдъ царя Александра III. золотый перстѣнь зъ рубинами й бриллянтами.

Опроче чи-мало коротшихъ статей Головацкого змѣсту исторично-литературного и политичного надруковано въ галицкихъ руссофильскихъ часописяхъ, въ „Словѣ", „Проломѣ", „Новôмъ Проломѣ", „Червонôй Руси", въ литературнôй газетѣ „Бесѣда", ба й въ гумористичнôй часописи „Страхопудъ".[1]) Сатира бо була одною изъ прикметъ вдачѣ Головацкого.

Для насъ, Русинôвъ-Украинцѣвъ, маєвелику вагу єго етноґрафичный збôрникъ п. з. „Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси", котрй Осипъ Бодяньскій надрукувавъ у „Чтеніяхъ" р. 1863—1865. Въ 1878. р. явились они въ Москвѣ осôбными вôдбитками (часть I. II. III. 1. 2).

* * *

Коли „Русалку Днѣстровую" цензура сконфискувала, то Головацкій втративъ надѣю, выдати въ Галичинѣ свôй збôрникъ народныхъ пѣсень, про-те пôславъ вôнъ свою рукопись Бодяньскому, професорови университету въ Москвѣ. Въ тôй рукописи бувъ першій томъ зъ переднимъ словомъ, щó єго надруковано въ „Чтеніяхъ" р. 1863., и такожь половина другого тому. А вже-жь матеріялы для другои половины сего тому и такожь для цѣлого третього и четвертого тому, — всѣ статьѣ и записки, надрукованй въ „Чтеніяхъ" и въ окремыхъ вôдбиткахъ въ (першôмъ и) четвертôмъ томѣ, — вôдтакъ етноґрафична карта й образы народныхъ типôвъ, були доставленй Головацкимъ Бодяньскому пôзнѣйше.

Бодяньскій передавъ рукопись Головацкого „обществу исторіи и древностей россійскихъ при Московскомъ университетѣ", и тоє общество згодилось надрукувати вєсю рукопись Головацкого, обѣцявши єму, дати 800 надрукованыхъ екземплярѣвъ; — тôлько-жь Бодяньскій домагавъ ся вôдъ Головацкого, щобъ вôнъ за границею, се-бъ-то въ Галичинѣ, не друкувавъ нѣ народныхъ пѣсень, нѣ статей про нихъ, заки той збôрникъ у Москвѣ не надрукуєся. Опроче Бодяньскій обѣцявъ присылати Головацкому россійскй книжки вôдъ себе и вôдъ другихъ ученыхъ мужѣвъ. Головацкій притакнувъ Бодяньскому, и дôставъ деякй россійскй книжки вôдъ самого Бодяньского, вôдтакъ вôдъ Погодина, Шевырева, Кирѣєвского и и.[2])

Бодяньскій почавъ отже друкувати тй народнй пѣснѣ яко додатокъ до „Чтеній", але незабаромъ перервавъ се выдавництво. Бувши секретаремъ „общества исторіи и древностей россійскихъ",[3]) Бодяньскій выдававъ „Чтенія" вôдъ р. 1846. до 1849. Въ 1849. р. россійске правительство звелѣло застановити выдавництво „Чтеній" найпаче за-для того, що въ останнôй книжцѣ того року Бодяньскій замѣстивъ перекладъ знаменитыхъ „записокъ про Россію" Англичанина Флєтчера. Тогдѣ-то закидувано Бодяньскому наклôнъ до идей либеральныхъ, и єго переведено зъ Москвы въ Казань, та ажь черезъ рôкъ, за дозволомъ царя, вернувъ ся вôнъ у Москву на свою катедру.[4]) Але „Чтеній" не выдавано черезъ девять рокôвъ, и ажь царь Александеръ II. велѣвъ взятись опять за се дѣло. Вôдтакъ Бодяньскій ставъ р. 1863. выдавати

[1]) „Бесѣда". Литературное приложеніе къ „Страхопуду". Львовъ; томъ V., 1891., — въ статьи „Яковъ Ѳедоровичъ Головацкій"; стор. 127.

[2]) „Замѣтки и дополненія къ статьямъ Пыпина, напечатаннымъ въ Вѣстникѣ Европы за 1885. и 1886. годы". Вильна, 1888; стор. 44.

[3]) Бодяньскій бувъ секретаремъ того общества вôдъ р. 1845.

[4]) Гляди „Исторію литер. рускои" въ „Зорѣ", 1887; стор. 210.

зб҃рникъ Головацкого. Въ сороковыхъ бо рокахъ напечатано лишь около 40 аркушѣвъ тыхъ пѣсень. А вже-жь Бодяньскій не друкувавъ примѣтокъ до пѣсень, — не друкувавъ пояснень граматичныхъ формъ и сл҃овъ, незрозумѣлыхъ для Россіянъ. В҃онъ бо сподѣвавъ ся, що все тее надрукує ся въ к҃онци зб҃рника.[1])

Коли Бодяньскій ставъ далѣ друкувати т҃й пѣснѣ въ „Чтеніяхъ“, то Головацкій прислав҃ъ ємy такъ багато матеріял҃овъ, що кр҃омъ додатк҃овъ до другого тому набралось ще два томы. А по-за-якъ Головацкій зладивъ етнографичну карту й образы типов҃ъ, то написавъ в҃онъ окремѝ статьѣ, котрѝ въ осо҃бныхъ в҃одбиткахъ надруковано зъ деякими скороченями въ додатку до четвертого тому. Такъ надруковано тутъ ось-якѝ статьѣ: 1. *Карпатская Русь. Географическо-статистическія и историческо-этнографическіе очерки Галичины, сѣверо-восточной Угріи и Буковины* (стор. 557—581). — 2. *Политическое дѣленіе прикарпатскихъ земель и нѣкоторыя статистическія показанія* (стор. 582—615). — 3. *Историко-этнографическое обозрѣніе* (стор. 616—670). — 4. *Объясненіе этнографической карты Галичины, сѣверо-восточной Угріи и Буковины* (стор. 671—747). Отъ-сѝ статьѣ знаходять ся въ „Чтеніяхъ“ на початку першого тому. В҃одтакъ въ окремыхъ в҃одбиткахъ четвертого тому надруковано: 1. *Объясненія къ изображеніямъ* (стор. 1—24). — 2. *Свѣдѣнія о собирателяхъ народныхъ пѣсенъ, не упомянутыхъ въ предисловіи къ нимъ, но доставившихъ оныя во время печатанія* (стор. 1—3).[2]) — 3. *Распредѣленіе и оглавленіе народныхъ пѣсенъ галицкой и угорской Руси* (стор. 4—16). — 4. *Систематическое оглавленіе пѣсенъ въ порядкѣ, въ какомъ слѣдовало бы имъ быть* (стор. I—XX). — 5. *Оглавленіе пѣсенъ въ томъ порядкѣ, въ какомъ онѣ напечатаны* (стор. XXI—XXIX). — 6. *Азбучный указатель по началу пѣсенъ* (стор. XXX—LXXX).

Бодяньскій умеръ р. 1877., заки надрукувавъ четвертый томъ; — в҃онъ не встигъ напечатати нѣ переднього слова, нѣ граматичныхъ замѣтокъ, нѣ словаря идіотизмов҃ъ, — не выдавъ такожь етнографичнои карты Головацкого. Въ листѣ зъ 8. мая р. 1873. писавъ в҃онъ Головацкому: „Коли посылка образов҃ъ типов҃ъ[3]) и карты зак҃ончить ся зовсѣмъ, то приступлю до друку переднього слова й оглаву“; — а въ листѣ зъ 6. мая р. 1875. писавъ в҃онъ ось-що: „Вашѝ поясненя зовсѣмъ вдоволяючѝ... Чи приготовляєте Вы якѝ-то примѣтки до пятого тому (котрый в҃онъ хотѣвъ друкувати) и такожь словарь деякихъ высловов҃ъ, котрѝ потребують поясненя для „Руси русской“? Добре було-бъ, якъ бы по-переду надруковано ще очеркъ нарѣчій Червонои и Угорскои Руси“.

У справѣ надрукованя переднього слова Головацкій по смерти Бодяньского звернувъ ся до актуаря общества, Олексѣя Кудрявцева, але сей в҃одповѣвъ, що Бодяньскій не полишивъ нѣякого переднього слова, и в҃одтакъ Кудрявцевъ просивъ Головацкого, щобъ прислав҃ъ ємy матеріялъ, доставленый передше Бодяньскому. Але Головацкій, не маючи рукописи того переднього слова, написавъ Кудрявцеву, щобъ перепечатано передне слово изъ „Чтеній“ р. 1865. (стор. I—XII). Одначе въ в҃одбиткахъ зб҃рника, выданыхъ р. 1878., не надруковано нѣякого переднього слова.

Св҃ой зб҃рникъ присвятивъ Головацкій *„Государю императору Александру Николаевичу, самодержцу всея Россіи, царю-освободителю“*.[1])

* * *

Въ п е р ш о҃ й ч а с т и сего зб҃рника надруковано „д у м ы й д у м к и“. Думы дѣлить Головацкій на былевѝ (се-бъ-то историчнѝ) и на бытовѝ (побутовѝ). Мѣжь былевыми думами розр҃об҃знює в҃онъ: а) такѝ думы, въ котрыхъ оспѣвують ся народнѝ подѣѣ козацкѝ (стор. 1—36), б) думы про подѣѣ звычайныхъ осо҃бъ (стор. 37—91). Въ думахъ бытовыхъ бачимо пять в҃одд҃ѣл҃ов҃ъ: 1. думы козацкѝ (стор. 92—130), 2. вояцкѝ й рекрутскѝ (131—151), 3. гайдамацкѝ (152—176), 4. чумацкѝ й бурлацкѝ (177—180), 5. господарскѝ й скотарскѝ (181—236). — В҃одтакъ мѣжь думками вызначують ся: 1. думки народнѝ (237—339), 2. думки свѣчнои верствы суспо҃льности (340—388).

Про матеріялъ етнографичный, що҃ єго Головацкій вызначує назвою „думъ“, можна се запримѣтити, що т҃ол҃ько мала҃ частина єго належить помѣжь справдѣшнѝ думы. Дума бо є кобзарска рапсодія зъ нерв҃нымъ складомъ вѣршѣвъ, пригожихъ б҃ольшь до речитативу, нѣжь до спѣву. У зб҃рнику-жь Головацкого бачимо по-найб҃ольше пѣснѣ историчнѝ; — в҃одтакъ пѣсень побутовыхъ нѣякъ не можна называти думами.

Въ д р у г о҃ й ч а с т и зб҃рника Головацкого надруковано о б р я д о в ѝ п ѣ с н ѣ, а то: I. Пѣснѣ при суспо҃льныхъ празникахъ и забавахъ, се-бъ-то: коляды (стор. 1—98). — II. Пѣснѣ при родинныхъ обрядахъ: 1. Ладканя або пѣснѣ весѣльнѝ (99—132); 2. пѣснѣ при хрестинахъ и пѣснѣ колысковѝ (133—142); 3. щедр҃овки (143—176); 4. гаг҃олки (177—194); 5. шумки й чабарашки (195—217); 6. талалайки (218—240); 7. пѣснѣ цариннѝ або русальнѝ (241—246). — III. Пѣснѣ до танцю або коломыйки (247—459).[2]) — IV. Пѣснѣ веселѝ й охочѝ (469—528). — V. Соб҃отки (529—530).[3]) — В҃одтакъ послѣдують пѣснѣ угорскои Руси, що҃ ихъ зо҃бравъ священикъ Талапковичь (535—559) и Олександеръ Духновичь (560—571). Далѣ надруковано въ другo҃й части додатокъ („добавленіе“), а то: 1. пѣснѣ, зо҃бранѝ въ Стрыйск҃омъ окрузѣ Иваномъ Гушалевичемъ (582—624); 2. обрядовѝ пѣснѣ зъ-надъ Збруча, зо҃бранѝ Игнатомъ Галькомъ; а) руске весѣлє (625—676), б) гаг҃олки (677—698); 3. Пѣснѣ рускаго Маковицкого люду въ Уграхъ, зо҃бранѝ Олександромъ Павловичемъ (699—717); 4. Пѣснѣ Русн҃ов҃ъ-Лемк҃ов҃ъ въ Галичинѣ, зо҃бранѝ Олексѣемъ Торонь-скимъ (718—732); 5. пѣснѣ въ велик҃омъ постѣ (733—738); 6. коломыйки и шумки, зо҃бранѝ Щастнымъ Саламономъ.[4])

Въ п е р ш о҃ м в о҃ д д ѣ л ѣ т р е т ь о и ч а с т и (се-бъто въ третѣмъ томѣ) надруковано в а р і я н т ы й д о п о в н е н я: а) до думъ историчныхъ и побутовыхъ (стор. 1—288), б) до думокъ (289—460), в) до пѣсень веселыхъ и охочихъ (461—523).

---

[1]) „Замѣтки и дополненія къ статьямъ Пыпина...“, стор. 45.

[2]) Мѣжь тыми збирачами, що҃ подали Головацкому народнѝ пѣснѣ, бувъ такожь Йосипъ Федьковичь.

[3]) У зб҃рнику Головацкого надруковано 20 образов҃ъ народныхъ типов҃ъ.

[1]) За выданѣ народныхъ пѣсень Головацкій д҃оставъ золоту Уваровску медалю, Уваровску премію въ квотѣ 500 рубл. и подяку царя Александра II. за ось-ту присвяту.

[2]) Въ додатку надруковано тутъ пѣснѣ гуцульскѝ (стор. 460—468).

[3]) Въ додатку замѣщено тутъ 14 обжинковыхъ пѣсень (стор. 531—534).

[4]) „Коломыйки и шумки“. Собралъ зъ устъ народа Счастный Саламонъ. Съ нутамя 4 арій народныхъ. Льв҃овъ, 1863.

Въ другôмъ вôддѣлѣ третьои части (се-бъто въ четвертôмъ томѣ) надруковано доповненя до обрядовыхъ пѣсень: I. пѣснѣ при суспôльныхъ празникахъ и забавахъ: 1. коляды й щедрôвки; а) коляды й щедрôвки, зôбранî въ рôзныхъ сторонахъ Галичины (1—100); б) коляды, записанî Титомъ Бурачиньскимъ въ Чорнôмъ Потоцѣ, Коломыйского повѣту (101—108); в) коляды, зôбранî Айталомъ Кобриньскимъ въ селѣ Космачи, Коломыйского повѣту (109—126);[1]) г) коляды Стрыйского и Станиславôвского повѣту (127—135); д) коляда, записана Урiнломъ Метеоромъ въ угорскôй Руси въ селѣ Скалѣ (136—137); е) христiяньскî колядки (138—140); ж) щедрôвки, записанî Никитою Олексовымъ въ околицѣ Щирця, Львôвского повѣту (141—143). — 2. Пѣснѣ на Маланку и на Новый рôкъ (144—151). — 3. Гагôлки (152—187). — 4. Пѣснѣ обжинковî (188—208). — II. Пѣснѣ при родинныхъ празникахъ и забавахъ, се-бъ-то ладканя або весѣльнî пѣснѣ (209—441).[2]) — III. Пѣснѣ до танцю, се-бъ-то коломыйки, шумки й талалайки (444—520). — Въ додатку надруковано въ четвертôмъ томѣ ще пѣснѣ, щó ихъ зôбравъ студентъ Киѣвского университету, Галичанинъ М. Г. Астряба, а то: а) пѣснѣ морально-навчаючî и религiйнî (стор. 521—525); б) пѣснѣ обрядовî (526—530). Вôдтакъ слѣдуѣ зôбрка Григорiя Купчанка п. з. „*Народные обычаи, обряды и пѣсни въ Буковинѣ русскаго народа*“ (531—542). — Потôмъ надруковано додатокъ: а) коляды або щедрôвки (543—548), б) пѣснѣ йорданьскî (549—553), поколядь (553—556).

Изъ укладу цѣлого матерiялу етноґрафичного можна дôзнатись, що въ зôбрнику Головацкого пôшло всьо въсумѣшь найпаче за-для того, що вôнъ не поставивъ границѣ мѣжь думами й пѣснями, та що вôнъ въ третьмъ и четвертôмъ томѣ зôбрника доповнявъ матерiялъ, замѣщеный въ першôмъ и другôмъ томѣ. Ту мѣшанину й недоладнôсть въ укладѣ свого зôбрника запримѣтивъ самъ Головацкiй, и про-те спорудивъ вôнъ систематичный оглавъ пѣсень въ порядку, въ якôмъ треба було ихъ друкувати. Отже въ першôмъ томѣ, по думцѣ Головацкого, мáли-бъ пригоже мѣсце обрядовî пѣснѣ, щó спѣвають ся хоромъ. Мѣжь сими пѣснями вызначують ся: I. Обрядовî пѣснѣ, щó ихъ спѣвають на суспôльныхъ празникахъ и забавахъ, а то: 1. коляды й щедрôвки — пѣснѣ, щó ихъ спѣвають вечôръ передъ Рôздвомъ Христовымъ и передъ Водохрещами; 2. маланки, або пѣснѣ, щó спѣвають ся вечôръ передъ новымъ рокомъ и на новый рôкъ; 3. гагôлки; 4. русальнî пѣснѣ; 5. собôтки, щó спѣвають ся на Купала; 6. обжинковî пѣснѣ, щó ихъ спѣвають при кôнци жнива пшеницѣ й жита, коли приносять господареви вѣнокъ изъ колося; 7. пѣснѣ, щó спѣвають ся при жнивѣ. — II. Обрядовî пѣснѣ, щó спѣвають ся на родинныхъ празникахъ и забавахъ, а то: 1. ладканя, або весѣльнî пѣснѣ; 2. празничнî пѣснѣ, и такî, щó спѣвають ся въ кружку и при бенкетѣ; 3. пѣснѣ до танцю.

Въ другôмъ томѣ (по думцѣ Головацкого) треба було надрукувати думы й думки, або пѣснѣ, щó не сьпѣвають ся хоромъ; — отже: 1. думы историчнî й побутовî; 2. думки; 3. пѣснѣ веселî й охочî. — Мѣжь думами побутовыми вызначують ся: а) козацкî; б) гайдамацкî; в) чумацкî й бурлацкî; г) вояцкî й рекрутскî; д) господарскî й скотарскî; е) морально-навчаючî й религiйнî. — Думки-жь суть: а) любовнî, родиннî й житєвî; б) аллєґоричнî; в) колысковî. Вôдтакъ пѣснѣ веселî буваютъ: а) шуточнî й насмѣшливî; б) небыличнî и в) пяницкî та корчемнî.

У зôбрнику Головацкого бачимо такî историчнî думы й пѣснѣ побутовî, щó ихъ записано зъ устъ народу въ Галичинѣ, и котрî знаходять ся такожь у зôбрникахъ Максимовича, Вацлава зъ Олеска,[1]) Срезневского, Павлього, Метлиньского й Кулѣша. До деякихъ изъ тыхъ думъ надруковано другiй варiянтъ, записаный въ Галичинѣ; — одначе въ зôбрнику Головацкого читаємо й такî думы историчнî та пѣснѣ побутовî, якихъ нема въ зôбрникахъ тыхъ етноґрафôвъ. Найбôльша заслуга Головацкого, яко етноґрафа є отъ-ся, що вôнъ зôбравъ багато колядокъ та щедрôвокъ, котрî зъявляють поганьскiй свѣтоглядъ руско-украиньского народу.[2])

Про зôбрникъ Головацкого спôмнувъ Пыпинъ, натякаючи на вôдносины сего етноґрафа до Жеґоты Павлього, щó выдавъ у Львовѣ „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“ (1839—1840; два томы). Се бо сказавъ Головацкiй у своѣй автобioґрафiи, що вже тогдѣ, коли вôнъ подавъ матерiялы до „Русалки Днѣстровои“, мавъ вôнъ чи-малу зôбрку народныхъ пѣсень, та що єѣ выманивъ у него Павли, и выдавъ єѣ яко свою.[3]) Вôдтакъ каже Пыпинъ, що порôвнуючи зôбрникъ Павлього зъ „Русалкою Днѣстровою“ (де Головацкiй и єго товаришѣ самî друкували свои пѣснѣ), мы знаходимо подекуды варiянты.[4]) Отже Пыпинъ пытаѣ ся: вôдки могли они взяти ся, коли-бъ Павли тôлько выписувавъ тî-самî пѣснѣ изъ зôбрника Головацкого? Опроче, по словамъ Пыпина, Головацкiй, выдаючи опôсля цѣлу свою зôбрку въ Московскихъ „Чтеніяхъ“, мѣжь рôзными своими жерелами цитуѣ того-самого Павлього. Коли-жь Павли заподѣявъ пляґiятъ, то чому-жь Головацкiй позволивъ Бодяньскому сказати про се рокôвъ черезъ двацять-пять, а самъ оповѣстивъ той пляґiятъ ажь въ 1885. р.?[5])

Трохи зъ-годомъ въ статьи „Эпизоды изъ литературныхъ отношенiй малорусско-польскихъ“ Пыпинъ попрѣкнувъ Головацкого за се, що вôнъ змѣнивъ свôй давнѣйшiй поглядъ на вôдрожденѣ галицко-рускои народности. Вже-жь Головацкiй, якъ каже Пыпинъ, въ початку своѣи литературнои дѣяльности вважавъ свôй народъ южнорускимъ, заявляючи, що для него є потрѣбна литература въ „народнôмъ“, с. є. южнорускôмъ языцѣ. Але

[1]) На сторонѣ 126. надруковано варiянты.

[2]) Матерiялы до сеи частины зôбрника Головацкого подали: проф. Олексѣй Торонькiй и угорскî Русины, Олександеръ Митракъ, Анатоль Кралицкiй та Иванъ Яцковичь. Въ додатку надруковано тутъ: а) весѣльнî пѣснѣ уторскои Руси (стор. 436—441); б) пѣснѣ на хрестинахъ въ угорскôй Руси (442—443).

[1]) Про Вацлава зъ Олеска гляди „Исторiю русской этнографiи А. Н. Пыпина“. С.-Пб., 1891; томъ III., стор. 120—132.

[2]) У своѣму зôбрнику користувавъ ся Головацкiй етимольоґичною правописью Максимовича, приспособивши єѣ подекуды до выговору галицкихъ и угорскихъ Русинôвъ.

[3]) „Литературный сборникъ...“, 1885; стор. 14.

[4]) „Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ; томъ VI., 1885; — въ статьи „Обзоръ малорусской этнографiи“, стор 376. — Опроче Бодяньскiй въ переднѣмъ словѣ до „Народныхъ пѣсенъ галицкой и угорской Руси“, зôбраныхъ Головацкимъ, каже, що Павли хôснувавъ ся не тôлько тыми пѣснями, котрî „выманивъ“ у Головацкого, але й рôзными друковаными жерелами. Се переднѣ слово надруковано тôлько въ „Чтеніяхъ“, але нема єго въ окремôй вôдбитцѣ зôбрника Головацкого. Порôвн. „Исторiю русской этнографiи“ А. Н. Пыпина. С.-Пб., 1891; томъ III., стор. 137.

[5]) „Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ; томъ VI. 1885; стор. 376. Порôвн. „Исторiю русской этнографiи А. Н. Пыпина“. Томъ III., стор. 138.

пбзнѣйше, коли Головацкій ставъ жити въ Россіи, уважавъ вбнъ ту литературу непотрѣбною и бувъ речникомъ литературы „общерусскои“. Вбдтакъ бувши прихильникомъ „общерусскои“ партіѣ, Головацкій явивъ ся яростнымъ ворогомъ польонизму въ тбмъ дусѣ, якъ про се говорить ся въ выдавництвахъ панславистичныхъ.[1])

[Дальше буде].

ПЕРЕНОСИНИ ТЛІННИХ ОСТАНКІВ
МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА.

Дня 31 н. ст. жовтня розпочало ся се справдї народне наше сьвято в Новосїлках лїських, камінецького повіту, де досї спочивав незабутний Маркіян в гробницї давнїйших дїдичів тамошних.

День був чудовий, погода гарна мов в лїтї. Вже з розсьвітом почали збиратись селяни в сьвяточних одежах з близших і дальших громад пішки і возами, а коло 8-ої год. стали надходити процесиї з священиками з околичних сїл і збирались на кладовищи, положенім на пригірку за селом. Там в присутности повітового лїкаря відкрито гробницю, в котрій стояла домовина Маркіяна побіч пяти инших. Домовина Маркіянова, зроблена з соснини, була ще зовсїм здорова, а коли єї відчинено, тлінні останки держались ще в цїлости. В домовинї була воскова кадильниця і хрест. Тлінні останки Маркіяна зложено з деревяною домовиною до металевої. О год. 9-ій розпочав бузецький декан о. Словицький з духовенством панахиду, а о. Данило Танячкевич виголосив краснорічиве надгробне слово, котрого глубокі гадки порушили неодно серце до поважної задуми і в неоднім оцї витиснули щирі сльози. Після панахиди при гарнім сьпівї „Сьвятий Боже“ вихованцїв львівської семінарії духовної рушив похід з кладовища до села, віддаленого пів кільометра. По обох боках дороги творили парубки і дївчата живописний шпалїр, а серединою поступав похід, що́ збільшував ся що раз напливаючою юрбою народу. Домовину несли на переміну селяни і священики, за нею поступали делєґати українсько-руських товариств львівських, посол Ол. Барвінський, др. Савчак, о. Чапельський і проф. Шухевич, котрі при вході до села взяли домовину на свої рамена і віднесли аж до приладженого на ту цїль катафальку. Коло нової, ще недокінченої церкви, простирає ся широкий майдан, на котрім уставлено украшений цьвітами і соснином престіл, катафальк, проповідницю і крилос. На просторім майданї зібрало ся народу більше як 3.000 душ. О год. $10^1/_2$ почала ся служба Божа, до котрої стануло 12 сьвящеників з деканом унївським і з двома дияконами, а по скінченій службі виголосив о. Ом. Дольницький з Рінпева, з питомим єму жаром проповідь про значінє і заслуги М. Шашкевича. До парастасу стануло відтак 35 сьвящеників. По скінченім богослуженю промовив від делєґатів українсько-руських товариств голова тов. наукового ім. Шевченка посол Ол. Барінський отсю річ:

„Незвичайний, величний обхід, якого ще галицька Русь не зазнала, згромадив нас нинї на сім місци. Стоїмо над домовиною Маркіяна Шашкевича, приходника Новосїлок лїських, вложеного перед 50-ти роками до сеї тимчасової могили. Може й нема вже нїкого в тутешній громадї, хто би затямив ту сумну хвилю. Нинї-ж зібрались не тілько громадяни новосїлецькі, але й з близших та дальших сторін, бо нинї всї щирі Русини почувають ся духовними дїтьми Шашкевича, що́ воскресив Галицьку Русь до нового житя духового.

„Тяжкі то були часи, коли прийшов на сьвіт Ш—ич, сумно і згадувати, а хіба сказати словами Шевченка: „Слава Богу, що минули“. Рідні дїти відцурались своєї магери-Руси, понехали ту милозвучну мову руську, що нею мати сьпівала, „як малого сповивала, з малим розмовляла“. Здавалось неодному, що руська мова проста, хлопська. Навіть по церквах в тих давних часах голошено проповіди народови руському польскою мовою, а хто лише надягнув на себе сурдут, не вважав вже себе Русином, цурав ся руського народу, єго простої, хлопської мови. Духовенство наше в тих давних часах було несьвідоме й неосьвічене, міщанство виперте на передмістя, понехало також у великій части свою рідну мову й звичаї, міняючи їх разом з давною одежию прадїдною на новомодну. Лише під курною стріхою сїльскою, мов та іскра у попелї загорнена, тлїло ще руське житє: там сьпівали матери своїм дїтям усе ще тою милозвучною мовою руською, бабусї розказували казки, хоч инші відцурались тої мови, понехали єї і забули. Тут то, під курною стріхою коротали своє бідолашне житє наші селяни без сьвітла науки, бо не було тоді ні шкіл руських, ні руських книжок. В тих часах страшної темряви духової, як зірничка на небі з'явив ся молодець вищого духа, горячого серця, щирої любови до бідолашного народу руського — Маркіян Шашкевич. В молодечих лїтах взяв ся він з цїлим жаром до науки: тою дорогою дійшов, що инші народи нам побратимчі, Чехи, Поляки, Серби, плекають свою рідну мову, дорожать нею, як найбільшим скарбом, несуть сьвітло науки в рідній мові поміж нарід, а наукою та просьвітою старають ся добитись красшої долї — лише Русини забули свою гарну мову, відцурались єї не дбаючи про те, що руський нарід марніє й нидіє в темноті і нуждї, без сьвітла правди й науки!

„Молодим учеником став Ш—ич наслухувати сї чудові руські пісні, сї чародійні казки, що́ збереглись під сїльскою стріхою, і полюбив цїлою душею руську мову. Ш—ич видобув сю забуту, понехану мову руську зпід курної стріхи, навчив ся єї із своїми товаришами з пісень та казок народних, і черпав звідтам як з криниці живущої — цїлющої води, — тою мовою пробудив Ш—ич з тяжкого вікового просоня сонного великана — руський нарід до нового житя. З кількома шкільними товаришами взяв ся Ш-ич до працї для просьвіти народу руського і всї вони перенялись тою гадкою, що лиш рідною мовою можна руський нарід довести до сьвідомости, визволити єго з темноти, того найбільшого нещастя, тої головної причини єго недолї і бідованя. Живо взяли ся молоді товариші до дїла, а хоч чимало зазнали наруги й недолї — не упали духом і 56 лїт тому назад вийшла перша руська книжка тою мовою, що́ здавалась тоді всїм хлопською, простою, неспосібною до письма.

„Та не рожами, а колючою терниною встелила доля дорогу Маркіянови до єго працї для добра народу. Скілько накостий, насьмішки і докорів довелось єму зносити і від чужих і від своїх за те тілько, що посьмів першу книжку руську написати чистою народною мовою; що приодів ту книжку в одіж найпригіднійшу руській мові, написав єї правописию, що́ найлїпше виражає звуки руської мови — правописию фонетичною, котрою й тепер дехто сьвідомо й несьвідомо лякає руський нарід, мов би якоюсь невидальщиною і небувальщиною. Однак всї насьмішки, докори й наруги зносив терпеливо Маркіян, бо єго душа горіла горячою любовю до тої понеханої, погордженої мови руської, єго щире серце било лиш для просьвіти і добра занедбаного, упослїдженого, темного народу руського. Руська мова, руська народність, руське письменство, не сходили нїколи з єго думки, просьвіта народу в рідній єго мові була провідною зіркою в дорозї єго житя, з котрої не зійшов він до самої смерти.

„Недовго судило ся Ш—еви трудитись на сїй ниві. Скінчивши науки, став він сьвящеником та лише 5 лїт трудив ся в винограді Христовім в Гумнисках, в Нестаничах, а на останку в Новосїлках, де й склонив свою трудну голову, проживши ледво 32 роки! Однак, хоч із тіла немічного остав ся лиш порох, дух єго безсмертний витає між руським народом. Зерно кинене на неспрaвлене поле видало гарні плоди, хоч тут і там тернє й буряни приглушували ту ниву, хоч між пізнїйшими сївачами було чимало таких, що́ рідну ниву словесну закидали кукілем і всяким хабазєм. Нинї руською мовою розмовляють не тілько селяни та міщани, але зарівно полюбили руську мову й инші верстви руського народу. Руська мова нинї так само мило звучить в устах сермяжного

[1]) „Вѣстникъ Европы“. Двадцать-первый годъ. Томъ I. 1886; стор. 730—731. — Порбвн. „Исторію русской этнографіи А. Н. Пыпина“. Томъ III., стор. 225—226.

селянина, як і руського сурдутовця. То не трійця молодців трудить ся на ниві руського письменства, але сотні письменників, а руське слово в сотках тисячів книжок доходить і під курні стріхи, — руське письменство жиє, розвиває ся що раз красше і буйнійше, дарма, що й нині є такі нерозумні, що радять нам покинути гарну свою мову, а приняти чужу... Нині руська мова гомонить і в церкві, здобуває собі що раз ширше поле і в школі, і в уряді, і в прилюднім житю. Нині кождий з нас повинен гордити ся іменем Русина та всюди і в слові і в письмі уживати своєї рідної мови. Нині вже не горстка молодців руських потайно трудить ся для науки й просьвіти народу, а прилюдно численні руські товариства видають сотки тисячів руських книжок, щоби наукою і просьвітою довести зубожілий з темноти і несьвідомости нарід руський до красшої долі. А перед веде у всій тій праці народній найстарше наше товариство „Просьвіта“, котрого філія каменецька дала почин до нинішного величного обходу.

„Отсе чудо пробудженя руського народу з вікового просоня вдіяв Маркіян Шашкевич милозвучною, чародійною мовою руською, він учинив, що

„трупи встали і очи розкрили,
і брат з братом обняли ся
і проговорили слово тихої любови“.

„Руською мовою, видобутою зпід сільскої стріхи, курної хати, вдунув Ш—ич живого духа в сонного велитня, воскресив руський нарід до нового житя, покликав до праці поруч з иншими народами, показав, що руський нарід жиє і має право розвивати ся яко окремий, самостійний нарід руський.

„Нині зібралась на сей незвичайний обхід не громадка новосїлецьких парохіян, як перед 50 роками, зложити до гробу тлінні останки свого незабутного приходника, — се прибули з різних сторін щирі сини матери-Руси, прибули і ми тут висланники руських товариств львівських, щоб віддати поклін тлінним останкам безсмертного Маркіяна; а завтра зберуть ся у Львові тисячі руського народу зі всїх усюдів нашого краю, щоб відпровадити сї останки воскресителя Руси на кладовище Личаківське у Львові, до осередку руського краю і житя. Там буде могила незабутного Маркіяна приступна для всїх Русинів, там буде вона нагадувати єго славне імя і єго дїла, єго щиру працю і горячу любов для руського народу та загрівати ме до повних трудів і подвигів.

„О безсмертний Маркіяне! Ти запалив єси огонь в моїй груди, котрий лише гробова перть загасити може!“ — сими словами відозвав ся колишнїй товариш Маркіяна — Козанович. Нині горить сей огонь в мілїонах народу руського.

„О безсмертний Маркіяне! Нехай дух твій сьвітлий витає між руським народом, нехай будить сонних, загріває рівнодушних, осьвічує несьвідомих і незрячих — і буде провідною зорею на шляху народної праці. Коли-ж нині стоїмо над сею домовиною, зложім тут присягу, що так як безсмертний Маркіян, так і ми не збочимо з дороги простої, ним указаної, що руська мова, руська народність, просьвіта і добро руського народу будуть метою наших змагань, наших заходів і дбалости“.

О год. $1^1/_2$ двигнув ся похід до стації зелїзничої в Задвірю, віддаленої 6 кільометрів від Новосїлок. Наперед їхала на конях бандерия наробків [80 чоловіка] поперевязованих барвінковими вінцями через плече з синьожовтими хоругвками в руках. За бандерією поступали братства церковні з осьми громад в сто хоругов церковних, відтак духовенство з трьох деканатів під проводом деканів бузецького, унівського і холоївського, а за ними хор вихованців львівської семінарії духовної і дяків. Два хори на переміну сьпівали. За тим — домовина вложена на пирамідальнім возї українськім, прибранім коврами і фестонами з зеленого барвінку, котру везли три пари круторогих у барвінкових вінцях. Попереду і поза домовиною ішли селяни, а перед домовиною несли три делеґати новосїлецької громади величавий вінець барвінковий з синьожовтими лентами і написию: „Славному парохови — громада Новосїлки“. Перед вінцем поступав начальник громади Пилип Романишин, а безпосередно за домовиною львівські делеґати і численно зібрані панї. Похід, котрий тягнув ся мало що не на два кільометри, закінчувало около 40 возів, якими прибули селяни з дальших сторін. Цїлий похід поступав в незвичайно взірцевім ладї і представляв ся вельми живописно і величаво. На границї новосїлецької громади промовив начальник Новосїлок Пилип Романишин і теплими словами висказав жаль, що громада тратить дорогий скарб, тлінні останки свого пароха, котрий так щиро і горячо трудив ся для громади і добра єї дочасного і вічного, котрий підняв до слави і значіня погорджену давнїйше руську мову хлопську, і як Мойсей вивів Ізраіля з неволї, так Маркіян нарід руський з неволї і темноти. „Прощай же нам, наш дорогий і безсмертний Маркіяне, — закінчив він, — дух Твій нехай витає між нами і загріває всїх Русинів до праці для руського народу!“

Коли-ж похід дійшов до стації, делеґати з сьвящениками віднесли домовину до ваґону а по відправі панахиди промовив голова філії камінецької о. Мих. Цегельский. Бесїдник підніс значінє нинїшного сьвята і значінє Маркіяна для Русинів, подякував духовенству і народови за ту остатню прислугу, віддану ґенієви України-Руси і попрощавши тлінні єго останки передав їх делеґатам головного виділу „Просьвіти“.

Проф. Шухевич зі Львова робив в різних хвилях сего торжества фотоґрафічні знимки і можна сподївати ся, що відтак окремо або й в „Зорі“ видані знимки причинять ся до увіковічненя імени Маркіяна.

На другий день — 1. н. ст. падолиста с. р. — як ні широка Галицька Русь, повсюди залунав з тисячів грудий могутний голос: „Слава незабутному віщунови, честь памяти Маркіяна Шашкевича!“ В низеньких деревлянних церквах сільских, в величних мурованих храмах несли ся горячі мольби за покій праведної душі, а по курних хатах, під соломяними стріхами, по читальнях і товариствах — скрізь де живе горяче серце руське, де не погасло полумя народної самосьвідомости, там скрізь сходили ся вірні сини народу, там збирали ся поклонники передтечи народного і культурного житя, щоби помянути єго „не злим тихим словом“. А у Львові, в тім осередку всїх наших починів і змагань, закипіло житє небувалою силою. Над домовиною того, що перший двигнув в гору народний стяг, що проговорив до мілїонів забутою мужичою бесїдою, що боров ся за незавидну долю Галицької Руси, за єї розвиток і талан, що положив ся так взараня, мов скошений злиднями і хуртовиною цьвіт, в студену могилу — над єго домовиною згромадила ся суспільність наша — всї єї верстви. Зпід високої Чорногори, знад Прута, Днїстра, Збруча, Бистриці, Стиру і Буга, знад Сяну і Стрия, з далекої Мазурщини, ба навіть з зеленої Буковини прибули щирі серця в духовних рясах, в полотняних сільских сердаках і міщанських строях, прибули учені наші, достойники і ремісники, щоби відпровадити дорогий скарб і зложити єго до нової мурованої гробниці на Личаківськім кладовищи.

Щезла осїнна мрака, зазорів ясний день, природа усьміхнулась і глянула теплим сонцем на землю Льва і Данила... Само небо благословило ту хвилю і радїло видом більше як 10.000 поклонників Маркіянових ідей, що повагом і гордо йшли на стрічу тлінним останкам. Заупокійну службу Божу відправлювано в церкві сьв. Пятниць. Між тим на призначених місцях улиці розміщували ся депутації з вінцями. По обох боках дороги і на висших місцях дожидали вже заздалегідь поклонники великого покійника на урочистий похід. А на перонї над металевою домовиною, окруженою почестною сторожею академічного товариства „Ватра“ зібрала ся уся рідня Маркіянова. Прийшла єго дружина, прийшли і крівні. У головах станули провідники народу посли Романчук, Барвінський, Савчак, далї проф. др. Ом. Огоновський, Вахнянин, адв. др. К. Левицький, ректор Медвецький, — редактори наших ґазет „Дѣла“, „Правди“, „Зорі“, „Дзвінка“, „Батьковщины“ і инші. Явили ся представителї ц. к. властий, президент Бобжинський, радці шкільні: Левицький, Ґерман, Днїстрянський і Барановський, ректор університету др. Цьвіклинський, ректор політехніки др. Дзівінський з професорами і т. и. Окрім сего явила ся львівська рада мійська з президентом Мохнацьким. Серед урочистої тишини ступив на трибуну голова товариства „Просьвіта“ др Ом. Огоновський і промовив ось як:

„От і домовина Маркіяна Шашкевича! Патріоти філії „Просьвіти“ в Камінцї струмиловій перевезли єї до Львова із кладовища в Новосїлках лїських, а делєґати руських товариств і інституцій приймають єї іменем руського народу з сердечною вдякою і найбільшою честию яко дорогу скарбницю народну, бо отся домовина вкриває тлїнні останки першого руско-народного писателя, — першого будителя Галицької Руси до нового житя просьвітного й національного.

„Й от, які величні нинїшні похорони мощий Маркіянових, що́ мають спочити у своїм гробі на кладовищи столицї Галицької Руси! Коли перед пятьдесяти роками на сїльскім кладовищи в Новосїлках лїських передавали тїло Маркіяна могилї тілько сьвященики деканальні з громадкою новосїльских хлїборобів, сегодня задля перенесеня тлїнних останків Маркіянових до нового гробу зібрались коло єго домовини репрезентанти всїх верств суспільности руської враз з Єго Ексцел. Митрополитом і достойниками церковними. Ба, на зустріч тлїнних останків бідного сьвященика руского вийшла репрезентация столичного міста Львова, репрезентация власти шкільної, університету і політехніки. Се-ж справдї велика честь, яку віддають сї достойники будителеви Галицької Руси.

„Маркіяне! Твій дух уносить ся над сею домовиною, а ми згадуємо подію нашого відродженя просьвітного й національного. Була ніч темна: чорні хмари вкривали рідну землицю. Над пропастию біля безверхої хати заснула мати-Русь зі своїми примученими дїтьми, — заснула твердо і не чула, як із тих хмар рокотало страшним громом понад руїною батьківщини. Не було тямущого чоловіка, щоби єї збудив і сильною рукою відвернув від безодні, в котру кождої хвилини могла впасти. Аж ось оден із єї синів протирає очи, встає і приступає до матери. Вже-ж він був любимцем своєї неньки, — вона-то єму [по словах Миколи Устияновича] з думочок руских колиску звивала, руськую долю під головку клала, руськими гадками, надїєв поїла, кормила руськими грудьми. Він приступає до дорогої неньки і кличе: „Мамо, встань!“ І ось бідна страдальниця підносить втомлену голову, — встає поволи й з жахом відступає від пропасти, над котрою була заснула. І подуло вітром із далеких степів, — хмари розсунулись, а над безверхою хатою засияли ясні зіроньки. Мати-страдальниця простягає свої руки й того свого сина пригортає до свого серця. А він сердечний сьпіває собі свою любу пісню:

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила; —
Чому-ж мова єї не мила?
Чом ся нев встидати маєш?
Чом чужую полюбляєш?

„Відтак повіяло теплим леготом, — на сході стало свитати а той любимець бідної неньки побіг на рідну левади, зірвав дрібну цьвітку і приніс єї своїй матери, щоби повитати єї з весною. І засьпівав він ось яку пісню:

Цьвітка дрібная
Молила неньку,
Весну раненьку:
Нене рідная!
Вволи ми волю!
Дай менї долю!
Щоб я зацвила
Весь луг скрасила, —
Щоби я була
Як сонце ясна,
Як зоря красна, —
Щобим згорнула
Весь сьвіт до себе!

„Той син, що́ пробудив свою матїр із тяжкого сну, — се Маркіян Шашкевич, а та цьвітка, про котру він сьпівав, — се символ руської народности.

„Дорогі братя! Маркіян дав почин до нашого відродженя просьвітного й національного, — але він жив дуже коротко й не міг довершити свого дїла. В житю бідував він гірко, і в одній пісні сказав о лихій долї, що вона переїла єго щастє, — що мраки лихої долї ще над гробом єго повиснуть. І справдї, ті мраки вкривали ще довго гріб Маркіяна, — Русини не зуміли ще переймитись ідеалом свого будителя. Ажь ось настав рік 1848, і галицько-руські патріоти стали знов горнутись около хоругви народної, котру вперше здвиг був горі М. Ш—ич. А коли кілька років опісля стали опять стелитись студені мраки по нашій батьківщині, то розвіяв їх легот, що́ повіяв з України від животворної музи Т. Шевченка. Аж тодї зрозуміли ми слова нашого Кобзаря, що „добро найкрасчеє на сьвітї — то братолюбіє!“ І стали ми братьми колишних панщиняних хлїборобів, і відтак намагаємо довести до путя теє велике дїло, котре був розпочав Маркіян Шашкевич.

„Маркіяне, славний наш Маркіяне! Глянь на нас, твоїх земляків, що́ приходимо віддати честь твоїм заслугам! Між нами побачиш свою дорогу дружину, свою Юлїю, котра пятьдесять років горює після твоєї розлуки від тїла. А вже-ж нині має вона ачей велику пільгу в своїм горюваню. Не діждалась вона золотого весїля, — а за те діждалась великого сьвята народного, яке Галицька Русь сьвяткує в память єї мужа. Та й твій дух Маркіяне, радїє радістно, що так багато тямущих дїтий викохала собі мати-Русь, котрій ти привернув дар божий — мову, — котрій ти отворив уста, замкнені віковим лихолїтєм! Від тебе то переймили ми ідеал народний, і не покинемось єго вже ніколи! Ми, галицькі й буковинські Русини, завдяки тому починови, стали вже тямущим народом, що враз з Українцями, живучими за кордоном, прямуємо до одної мети змагань суспільно-національних. Тепер розвиваємо дальше колишню свою, стару культуру, котра занапастилась тяжкими невзгодинами віковими. Тому то 50-ті роковини смерти Маркіяна суть сегодня таким величним сьвятом народним, якого ще не було в Галицькій Руси, — а нинїшний похоронний похід — се похід справдї тріюмфальний.

„Дорогі братя! Тлїнні останки Маркіянові, що́ їх зложимо на кладовищи сеї столицї, будуть нам талїзманом в дальшім нашім змаганю до суспільно-народного добра. Відтак могилу Маркіянову будемо навідувати в добрій і лихій годинї — будемо єї вкрашати народними незабудьками, — вона бо буде найдорожшою скарбницею народних сьвятощів. Коли-ж Маркіян перший наш громадянин, що́ поклав своє житє для добра батьківщини, — то ми, дорогі братя, навчім ся від него, трудитись для народу з саможертвою. Ідїмо слїдом за першим нашим будителем, котрий із темряви й манівців випровадив нас на шлях простий, широкий. Ідїмо сьміло за Маркіяном, бо вже поблагословилось у нас на день ясний, — бо з нами Бог!“

Відтак почестна сторожа акад. тов. „Ватра“ винесла на своїх раменах домовину на площу перед дворець Підзамча і зложила на жалібний віз прибраний килимами і вінцями, до котрого запряжено три пари круторогих. По відслуженю Єго Ексц. Митрополитом в супроводї капітули і численного духовенства, двигнув ся похід [над 10.000 людий] при чудовім сьпіві двох хорів [вихованців духовної семинарії і учеників руської ґімназії] в дорогу до кладовища Личаківського. А був се величавий похід, якого не бачив ще Львів, не бачила ще єго і Україна-Русь. І сили нема такої, щоби то все змалювати, як слїд. Попереду ступали церковні братства з хрестами і хоругвами. За ними йшла молодїж учительскої семинарії під проводом учителїв-Русинів. Відтак поступала руська молодїж реальної школи з вінцем. Потім йшла вся молодїж руської академічної ґімназії з вінцем і всї учителї єї з директором Харкевичем. Далї — хор учеників руської ґімназні і учительскої семинарії. За молодежию шкільною розмістили ся депутациї і делєґати з усїх закутин Галичини. Перша депутация, що́ полонила очи всїх, були Гуцули зпід Чорногори. В оріґінальних чудових строях несли вони вінець увитий з жерепа. За ними несли вінці делєґати різних Читалень селянських; потім йшли депутациї з вінцями міст Калуша, Самбора і Сянока. А за сими на причуд гарний вінець, увитий з зеленї і візитових картин „Від Підгірських Русинок“ несли жінки з стрийського повіту в козацьких шапках; за вінцем поступало 30 пань з Стрийщини. Далї несено великий вінець від руських товариств в Стрию в окруженю дуже численної депутациї (над 60 осіб). Відтак йшла репрезентация ради міста Стрий. Потім йшли депутациї з ріжних сїл. Далї — кільканайцять жінок з Бережан з вінцем від „Клюбу бережанських Русинок“, львівське ремісниче товариство „Зоря“, вихованиці Інститута Василянок з вінцями від яворівського і львівського заведеня: депутация яворівського товариства „Гаразд“; відтак кандидатки-Русинки учительскої семинарії з вінцем і цїлий „Львівський Клюб Русинок“ в комплєті, також з вінцем. Далї двайцять кількох представителїв з вінцем від руських товариств Перемишля, члени „Акад. Кружка“ і „Акад. Братства“, члени камінецької філії „Просьвіти“, цїлий персонал артистів львівського руского народ. театру, депутациї руських товариств в Станїславові, Тернополї і т. п. з вінцями. А за ними йшли ще ріжні депутациї галицькі, за-

ким можна було дібрати ся до представителїв Буковини, з котрої посли Ґр. Пігуляк і др. Смаль-Стоцький і др. Милькович несли гарний вінець. За Буковиньцями несено вінець від львівських українсько-руських товариств в супроводї репрезентантів „Наукового тов. ім. Шевченка“, „Народної Ради“, „Руської Бесїди“, „Тов. педаґоґічного“, „Бояна“ і т. и. Відтак йшли з вінцями видїл „Народ. Дому“, „Галицко-русской Матицы“, „Общества Качковского“ і т. и. а далї 100 сьвящеників в ризах. Очевидно нам годї вичисляти всїх депутацій з цїлої Галичини — їх стілько було, що мимоволї приходило губити ся серед величезної сили людий. За духовеньством ступав Єкц. митрополит з мітратом Сїнґалєвичем, і крилошанами, а відтак — жалібний віз з тлїнними останками Маркіяновими. Зараз за домовиною йшла родина покійного, далї „Ставроп. Інститут“, рада міста Львова, посли [Романчук, Барвінський, Савчак, Гурик, Підляшецький, Рожанковський, Кулачковський, Король і Барабаш], видїл тов. „Просьвіта“ з головою, власти шкільні і публика. По обох боках домовини йшла почестна сторожа, а попереду неї чотирох селян з Новосїлок лїських.

Похід розпочав ся о год. $10^1/_4$ рано, а доперва о год. $1^1/_4$ прибув на кладовище. При входї до кладовища здїймили пос. Барвінський, адв. др. К. Левицький, судя Ант. Дольницький і ред. „Зорі“ Василь Лукич домовину з ридвана і понесли єї до гробницї, перед котрою взяли єї на рамена сьвященики. Біля могили з підвисшеного місця виголосив вінцерректор львівської семінарії духовної о. Мриць надгробну бесїду, в котрій вказавши на заслугу великого борця візвав присутних вступати в єго слїди. Опісля митрополит відслужив панахиду. По молитвах вступив на підвисшенє голова руських послів соймових і ради державної Юл. Романчук і промовив так:

„Сумна то хвиля, коли тлїнні останки чоловіка спускають в землю, коли при домовинї, над отвертим гробом плачуть: родина, приятелї, сусїди, розстаючи ся на завсїгди з своїм любимцем. Особливо сумна вона, коли смерть забирає дороге житє в рапній порі, та нищить цьвітисті надії, або, коли дрібним дітям порпває батька-опікуна та лишає їх безпомічними сиротами. Таких хвиль руська родина в Галичинї пережила багато-багато. Кілько то надій зложили ми в самих остатних роках в могилу! Перед очима пересувають ся блїді тїни Володимира Барвінського, Корнила Сушкевича, Олександра Огоновського, Юлїяна Целєвича, котрих ми немов вчера на отсе саме місце, де стоїмо тепер, відпроваджували з мутною від сліз зїницею. А там ген в Хировї, Станіславові, Рогові і дальше і дальше кілько то сьвіжих ще могил чорніє, кілько в них сердець лежить студених, що недавно так горячо били для нас! Кілько сили перед часом пропавшої, котра би тепер так дуже, ах дуже родинї руській придала ся!

„Але нинї не така хвиля, хотя стоїмо також при домовинї над отвореним гробом і складаємо в той гріб наш найдорожший скарб. Ті струї слїз, що сему любимцеви належать ся, сїй рано згаслій надії і сему батькови мілїонів руських сиріт, виплакала руська родина ще перед 50 роками і через 5 лїт дальших, коли прийшла до повного пізнаня своєї страти. Нинїшна хвиля — сьвітла і велична, де та родина свому найлучшому членови віддає честь і подяку, на яку єї убогу стати. І хоть сумно заводять похоронні дзвони, але крізь той гомін пробивають ся і инші звуки: торжества і надії. Торжества, коли оглянемо ся на минувшість, надії, коли подивимо ся перед себе.

„56 лїт тому, коли Маркіян Шашкевич випустив свою першу і найкрасшу цьвітку, свою „Русалку Дністрову“, оден з тих людий, що мали власть спиняти і мали власть пускати, сказав: „Що ті шалені люди задумують?! Ми маємо досить клопотів з одною народностию, а вони хотять ще воскрешати давно погребану народність руську!“ І не пущено „Русалки“. Зморожено серце Маркіяна, підкошено єго творчу дїяльність, але цьвітки не знищено, хоть зложено до гробу. Чарівна єї воня розійшла ся вже скрізь, чудовий блеск єї вникнув і до сплячих очий і підоймив примкнені повіки. Того-ж і бажав Маркіян. Бо він не той поет, що тілько займає, бавить, полонить фантазию і чувство: то віщун, то великий дїяч народний. Єго поезиї, єго пісні то радше средство, а ціль — збудити свій нарід, двигнути єго, ввести між инші народи Славянщини і Европи, до волї, до поступу, до великої культурної роботи. А дорога до того, то видобуте народної мови з курної хати прибитого панщиною селянина та впровадженє єї до церкви, до школи, до сьвітлиці.

„В шість лїт потім народний віщун-спаситель помер в рапній добі, зазнавши всеї гіркої долї руського поета і дїяля. Але він лишив апостолів і учеників, котрі єго смерть оплакували, єго науку проповідали. А коли в дальші 5 лїт заблисло сонце свободи, і дзвін вічевий скликав пробуджених синів Руси на раду, першим їх дїлом було віддяне честь памяти свого учителя. Тодї вже стало всїм ясно, що нарід руський, нїби то вже погребаний, не вмер, що він лежав тілько в лєтаргічнім снї. Але треба було могучих чародїїв, щоби єго збудити з того сну. Таким першим чародїєм був Маркіян, а другим була свобода. Не діждав ся єї Маркіян, хоч так горячо за нею тужив. Тілько-ж весна народів з 1848 р., як була на прйчуд красна так не довго тревала, — мабуть чи не за нагло вихопилась! Сонце зайшло знов за густі хмари, нагнані студеними вітрами, зазеленївшу природу покрили на ново білі снїги.

„Руський нарід залишив більшу часть роботи, яку зачав був на народній ниві, і нераз блукав ся серед снїгової метелиці і пітьми. Аж в 12 лїт пізнїйше сонце знов заблисло, земля знов зазеленїла. А хотя вже не було так красно, як за першої провесни, та бодай зима не вертала. І знов руський нарід, помянувши Маркіяна, взяв ся за роботу. Та вже тепер галицька родина не сама окремо стала працювати. Вона за вказанєм Маркіяна, простягнула руки до українських братів-орлят, котрими він так любував ся, і разом з ними замахнула ся до лєту, і спільною працею змагає заняти достойне місце в громаді культурних народів.

„Утїшив би-сь ся, Маркіяне, коби-сь нинї станув тут межи нами, і глянув доокола себе, і пустив твої очи-соколи широко по руськім краю, і побачив всюди руське житє, і почув всюди руську мову і руську пісню, і пересьвідчив ся, що не даремні були твої труди, не шалені твої думки, що той давно погребаний руський нарід не то що встав із гробу, але й нема нинї сили, котра би єго назад в гріб вложила. Правда, що і захмарило-б ся твоє чоло, коли-б ти побачив, як не одна праця іде марно, не оден цьвіт нищить мороз і вихор, не одну билинку нід їдає черв, то знов як дехто з тих, що має твоє імя на устах, худить тобі своїми дїлами... Але глянувши знов на широкі ряди твоїх щирих і вірних поклонників, що идуть і хотять дальше йти шляхом тобою вказаним, і зміривши ще раз дотеперішню їх працю, око твоє знов заяснїло-б зірничкою, і ти огорнув би ся зоревою свитою тихомиря, і надія звеселила би серце твоє.

„Складаючи твої тлїнні останки, Маркіяне, в сю нову могилу, хочемо тебе мати між нами. Ми будемо сюди до тебе приходити, твоїм духом загрівати ся, твоїми думками перейматися, твоїм спомином в наших змаганях утверджати ся. „А хотьби, як ти сказав в твоїх псалмах, прийшли на нас злидні і сьвіт нам ворогував, і нуждов нас вдарено і вирвано нам очи: то не возьмуть нам милости до свого рідного краю і віри в будучність нашу не возьмуть, бо руське нам серце тай віра руська“.

* * *

Вечером відбув ся у великій салї „Народного Дому“ концерт „Львівського Бояна“ в честь Маркіяна. Публики зійшлось незвичайно богато, одначе в салї могло поміститись заледви тисяч осіб: часть містилась по бічних комнатах і коридорах, — а решта відійшла, бо і на коридорах не було місця. Концерт розпочала орхестра львівської „Гармонії“ сімфонією Вербицького C-moll, а потім виголосив Корнило Устиянович отсю промову:

„Дорогі Краяни! Нинї сьвяткуєм пятьдесятьлїтні роковини смерти Маркіяна Шашкевича, творця нашого словесного і народного відродженя в Галичинї. Що-ж скажу вам о нім? Чим прославлю єго перед вами? Відоме вам єго коротке житє, відомі поезиї та инші письма, ви єму вже давно поставили вівтар в своїм серцю... а все таки ди-

вуєтесь: як міг він один то учинити, що єму приписуєм? Чим він лїпший від учених сучасників своїх?

„Краяни! Всї вони сьвітлї, всї вони учені, всї і заслужені. Але як зпоміж розкинутих брилянтів найкрасше сьвітить той, що на него промінь сонця вдарив, так найяснїйше сьвітить з сучасників своїх Маркіян, бо єго осияв промінь божого духа, бо єго чоло поцїлував ґеній Руси.

„Щоби зрозуміти, чим єсть Маркіян Ш—ич для Галицької Руси, треба нам вглянути в ті часи, що в них жив і дїлав, треба пізнати і людий, серед котрих він станув і промовив. А часи ті, а перша третина XIX. столїтя була для руського імени на галицькій землї ворожа, смертоносна... Давно вже було зайшло теє сонце, що нас за часів Йосифа II. хвильку огрівало, і руську мову не признавало ся вже більше за Landes-Volks- und National-Sprache. Давно вже були занїміли у Львові учені катедри руські. Унїверсітет перенесено ще 1805 р. до Кракова, а р. 1817 покасовано навіть народні руські школи, руська мова була в погорді чужих і своїх, а ґерманізацийна і полїцийна система душила в зародї кождий проблиск вільного духа. Але на далекім заході раз-у-раз блискало. Несли ся воздухом великі слова братерства і свободи народів — скрізь по Европі було чути під землею скрежет зубів закованих титанів. Провалювали ся старі гроби і мерцї вставали з вікових могил. Воскресла Греция, воскресла Сербія, вставали Чехи, ожили Словаки і давно забуті Болгари... Чути було весну. Свитало. Зпід густого туману неволї підіймали ся скрізь по славянських нивах голосні жайворонки, благовіствуючі новеє житє і свободу. А молодїж руська — викормлена на клясичних прикладах великого пожертвования великих мужів Греції і Риму — рвалась против тиранії і против всякої неправди, готова була житє дати за кожду людську ідею, але свого, але руського ідеалу не мала, не знала. Тліла вправдї іскра руської народности тїла, та нїхто не знав, де вона і як єї роздути. А були під той час у нас мужі учені і сьвідомі своєї народности, як Снїгурський, Гарасевич, Іван Могильницький, трьох Левицьких, Ґеровський, Яхимович і багато инших. Всї вони чули надходячу весну, всї чули воскресні дзвони знад Дунаю і знад Велтави і всїх долїтав милий гомін української пісні, але не було між ними ні одного, котрий би був розумів слова Шілєра: Wenn der Geist soll auferstehen, muss die Form in Stücke gehen, — не було такого, котрий би нхнув руське житє на дорогу відродженя, на дорогу будучности. І народність руська конала, конала так, як уже сконала вірменська, з псалтирою на серцю.

„І се являєсь Маркіян Шашкевич — чоловік великого серця, великої віри і великої надії. Він находить сю дотлїваючу іскру Галицької Руси в нашій живій народній мові, він дує на неї своїм животворним духом і Русь та будить ся, і Русь та встає, радує ся єго покликом до житя, як радує ся той, що єму здіймуть більмо з очий. Єго солодка пісня проникла в кожде руське серце; збудила в нїм спомнини дитинних райських днїв, нагадала тужливі думки руської матери, нагадала чарівні казки руської пістунки — і забилось руське серце в молодих грудях ровесників Маркіяна, і заплакало ту́гою, за своїм руським, давно забутим, давно утраченим раєм. Навіть ще й нині — лїт шістьдесяток по єго першім виступі між нами, — навіть ще й нині, на розсьвітї зелїзних днїв, — коли почуєте сьпів Маркіянової „Веснянки“, якийсь чар дивний обіймає вашу душу і ви витаєте єї неначе ластівочку весни, неначе гостя зачарованої надземської країни.

„Такими всї пісні Маркіяна Шашкевича, прості, тихі, сумні, як доля нашого народу, а в тій їх любій простоті лежить вся загадка єго чарів і єго побіди. Не мала ще часу пісня Маркіянова піднести ся орлом до бистрого лету попід хмари високо, а кружляє і квилить ластівочкою вколо загроженого руського гнїзда. Не могла ще вона згриміти як днїпрові пороги мирови. Вона як чисте жерело нашого рідного Днїстра, що́ або журчить любенько по кременистих камінцях і наповняє душу дивним супокоєм, або з боєвим окликом спадає з верховинської скали і розливає ся спокійним і поважним плесом глубини — все чиста, все ясна і прозірна, як теє небо сине понад нею, а принильна, а люба як румяна, як добра дитина. Мале воно те жерело Днїстра, єго ногою застановити — як застановлено на лїт десять конфіскатою „Русалки“ розвій словесности нашої, — мале воно. Але не будь єго, не було-б і Днїстра, а щось инше. Не будь Маркіяна — не було-б з нас нині Русинів.

„Гей, стїни, стїни „Народного Дому!“ Гей, стїни, стїни, ви поставлені на руїнах тої академії, що в ній учив ся Маркіян, і може власне ту, на сему місци ідея нашого народного відродженя блисла єму з голови чиста, ясна і величава, неначе Палляда Атена з голови Зевса, може власне на сему місци запалив він ровесників своїх так горячим патріотизмом, що Козанович о нім каже: „О безсмертний Маркіяне! Ти зажег єси в мені огонь, котрого лиш гробова персть здушити може!“, а Микола з Миколаєва підіймаючи прапір з єго мертвої руки, проливає горячу сльозу за ним — за першим Русином, за „предитечею слави“.

„Краяни! Бувають хвилї в житю народів, що родять людий, котрі як той Прометей добувають животворного огню просьвічати ним дорогу народови. Тих людий зовемо ґеніями, — таким був для нас М. Шашкевич. Він найшов іскру нашого житя, він роздув єї, він поставив словесність нашу на живій народній мові, він пробудив Русь нашу з пятьсотлїтної дрімоти, і показав їй сьвітлу будучність в сердечній ґармонії всїх славянських братів.

„Ми же, братія, ми єго еніґоня здобули для тої погордженої хлопської мови право горожанства між Русинами і в цїлому краю, і розвинули ми наше рідне слово у всїх галузях людської мисли. Словесність наша, що перед пятьдесяти роками журчала малим потічком і кількома ще меншими допливами, шумить нині широкою і глибокою струєю поважної ріки. До поколїня нинїшного, до внуків доби Маркіяна належить здобути для неї узнанє цїлого сьвіта.

„Любіть же єї, любіть сю мову, памятайте, що поки вона держить ся народа, доти буде як той Атляс непобідна, а згине, як він, коли покинесь своєї Матери землї. Не зражайте ся ні противностями, ні злобою, ні тиранією, а з прапором Маркіяна в руцї ідїм сьміло і вигревало усе вперед, усе в гору до мети, до ідеалу, з крїпкою вірою в будущину, бо як каже великий поет:

„Хоть молот як цїпко кайдани кує,
Є сила на силу, що їх розібє!
Молоток кує, розкує обух,
А сила над сили усї — людський дух!“

По промові, принятій гучними оплесками, котрим не було кінця, виступив під управою Нат. Вахнянина мішаний хор „Львівського Бояна“ і відсьпівав Лисенка „Похоронний марш“, а відтак єго чудову кантату „Бють пороги“ в супроводї орхестри. Як композициї так і виконанє усїм сподобали ся, а коли мішаний хор відсьпівав в супроводї орхестри частину з опери Н. Вахнянина „Купало“ — ентузиязм дійшов до зеніту. Сольові точки виконали сьпівачка кольоратурова п-ї Бучацька-Збіржховська, відсьпівавши композициї Бігдая, — і славнозвістний наш земляк артист Олександер Мишуґа, котрий піснею Матюка „Цьвітка дрібная“ і утвором Вахнянина „Помарнїла наша доля!“ так заполонив серця всїх, що цїла саля лунала довго і довго заявами одушевленя. Дуже гарно з чутєм виголосила п-а Ольга Барвінська Маркіянову поезию „Побратимови“. Концерт закінчив хор мужеський „Льв. Бояна“ відсьпівавши „Славянські гимни“. Коли понеслись перші акорди нашого национального гимну: „Ще не вмерла Україна“, — публика вся піднеслась з місць і спільно з „Льв. Бояном“ єго відсьпівала. Опісля відчитано телеґрами і письма, котрих насипало багато з Галичини і Буковини, а і з України.

З Чернигова насипала до нас сумна вість, що́ сими днями попращав нас і перейшов на той сьвіт

ЛЄОНЇД ҐЛЇБІВ,

один з найсимпатичнїйших старших поетів руско-українських, щирий народолюбець, вірний син рідної земаї — Руси-України.

Під вражінєм сердечного жалю по стратї того мужа, так заслуженого в нашій літературі, кличемо з глубини серця, в імени цїлої Руси-України:

Вічна Тобі, Леонїде, память!

ЕДВАРД ЄЛЇНЕК.

[Гл. портрет на 408 стор.].

В чеській літературі типом на скрізь оріґінальним єсть Едвард Єлїнек. Появив ся він яко вже зовсїм готовий писатель, сьвідомий свого завдання: під окликом „Poznejme se“ аностоловати про взаїмне зближенє Славян, до котрих давнїйше у Чехів одушевленє з доби Коляра і Шафарика в багато дечім охололо. Едвард Єлїнек єсть передовсїм знаменитим представником взаїмности чесько-польскої, окрім сего одначе приляг душею і до инших народів славянських, стаючи завсїгди і у всїм для справедливости по сторонї пригнетених. Він переїхав і оглянув майже усї краї славянські на півночи і на полудни, а збогативши свої відомости тими подорожами, засновав „Slovanský Sbornik“ [Прага, 1882—87], посвячений етноґрафії, культурній історії і дїям житя літературного і суспільного. В Sbornik-у працювали любителї славістики, а Єлїнек радо містив в ньому і статї „o milých mu Rusínech“ автора отсих слів, а неодну статю і сам випрошував. Опроче богата кореспонденция підписаного з Едвардом Єлїнком сьвідчить як не мож красше про єго прихильність до Русинів. Не дивниця отже, що свої вражіня з подорожий по Україні убрав в приманливі оповіданя, перняті правдивою поезиєю, повні чутя і симпатиї до сего краю з єго людом безмірно добрим і сьпівучим. Свої оповіданя розділив на два самостійні циклї: „Črty kozácké“ [1]) і „Ukrajinské dumy“,[2]) а окрім сего помістив деякі в збірцї „Jasem a stinem“. Чеський біоґраф Єлїнка каже про них, що „vesměs vzbudily tim živější pozornost a způsobily dojem tim hlubší, čím mohutněji byl dojat spisovatel samým dějistěm těchto svých kreseb“. В рукописи має Єлїнек повну бібліоґрафію чесько-українську, в котрій подає ся докладний огляд всего того, що коли небудь писали Чехи про Україну-Русь і що переложено з українсько-руської мови на чеську. Подібну, ним зложену, бібліоґрафію чесько-польску видала краківська Академія, чесько-московську надруковано в Петербурзї, а чесько-полудньево-славянську наукове товариство сербське в Білградї. Він пише фелєтони до полїтичних чеських часописий, що мають за предмет Славянщину, як „Obrázky z Polska“, „Slovanské Rozhledy“, „Slavische Briefe“. Публїцистичну дїяльність Єлїнка характеризують особливо працї „Pro shodu českopolskou“ і „O otázce polskoruské“. З єго пера польскі часописи приносять реферати про сучасне житє в Чехах. В тім дусї писані єго „Črty Varšavské“, „Črty Litevské“, „Polské paní a divky“, „Dámy starších salonů polskych“. Треба ще згадати про белєтристичні працї розсипані по красших чеських часописях, а з них найбільше обємисті суть „Motylek z norské pohádky“ і „Pro společnost“. Отся богата, всесторонна дїяльність Єлїнкова найшла признанє і поза границями краю: так єсть він почестним членом „Літературно-історичного товариства в Парижи“, членом кореспондентом „Museo Copernicano“ в Римі, дїйстним членом „Товариства Міцкевича“ у Львові, почестним членом „Ogniska Polskiego“ в Празї і членом кореспондентом „Чеської Академії“ в Празї.

Франтішек Ржегорж.

[1]) Črty kozácké napsal Edvard Jelínek. [„Salonni Bibliotéka“ Číslo 36]. Прага, 1885 р. Стор. 143 в мал. 8°. Зміст: Tytaňa. Mitro. Vděčná kozačka. Zaporožsky kozák Garazim. V noci Rusalek. Tomko. Kozak — čech-fil Na kozáckých mohylách. Dědic šavle kozáka Štěpána Žurby. Kozák Volod v „činu“. Tarasovo stepni štěsti. Z kozácké pověry. Kozácký pochod do nebe. — *Ред.*

[2]) Ukrajinské dumy napsal Edvard Jelínek [„Kabinetni knihovny“ Svasek XXX]. Прага, 1888 р. Стор. 98 в 16°. Зміст: Atamanovo posledni vitáni zelené stepi. Bajda v osidlech. Pokutnik. V milostném touženi. Hetmanův miláček. Bohdanův mstitel. Na zakletém jezeře. Dědic atamanské šavle. — *Ред.*

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Виїмки з народної літератури українсько-руської XIX. вѣку. Для висших клас середних шкіл уложив Олександер Барвінський. Часть II. Друге виданє доповнене і перероблене. — У Львові, 1893. Накладом фонду краєвого. Друкарня наук. тов. ім. Шевченка. XLII і 1—379 стор. 8°. Ціна 1 р. 50 кр. або 3 корони.

Зміст: Огляд народної літератури українсько-руської. 1. **Іван Котляревський**: Вергілієва Енеїда. Наталка Полтавка. 2. **Петро Артемовський Гулак**: Пан та собака. Рибка. 3. **Григорий Квітка [Основяненко]**: Маруся. Перекотиполе. 4 **Євгеній Гребінка**: Ячмінь. Ведмежий суд. Мірошник. Будяк да коноплиночка. Вовк і огонь. Сонце та хмари. Соловій. Чóвен. 5. **Маркіян Шашкевич**: Побратимови. Нещасний. Сумрак вечерний. Погоня. Веспівка. Дністрованка. Підлисє. Лиха доля. Над Бугом. Бандурист. Переклади: Із кородевірської рукописи. Псалми Русланові. З перекладу Євангелия сьв. Матея. Проповідь слова божого в день преподобного отця нашого Онуфрия Листи до Михаіла Козловського 6. **Микола Устиянович**: Згадка за Маркіяна Шашкевича. Туга. Земський рай. Рекрутка. Похід Руси на Царгород. Месть Верховинця. 7. **Іван Вагилевич**: Передговір к народним руським пісням. 8. **Яків Головацький**: Туга за родиною. Річка. Народні сербські пісні. Нещасна. 9. **Антін Могильницький**: Думка. Частина з поеми: „Скит Манявський“. 10. **Микола Костомарів**: Брат з сестрою. Журба Єврейська (з Байрона). З монографії: „Дві руські народности“. З історичної монографії „Богдан Хмельницький“: Облога Львова. 11. **Амврозий Метлинський**: Бандура. Зрадник. Степ. Дитина-сиротина. Козача смерть. Глек. Смерть Бандуриста. 12. **Тарас Шевченко**: Заспів. Думки. До Основяненка. Тополя. Перебендя. Гамалія. Наймичка. Невольник. Кавказ Чернець. Неофіти. Посланиє. Пересьпівки: Частина Слова о полку Ігоря Псалми Давидові. Назар Стодоля. — Пояснення слів.

Розбыта бандура — П. Т. Рябошапкы. — Київ, 1893 р. 193 + IV стор. мал. 8°. Ціна 75 коп.

М. С. Щепкинъ его жизнь и сценическая дѣятельность съ прибавленіемъ краткой біографіи П. С. Мочалова, В. А. Каратыгина, А. Е. Мартинова и П. М. Садовскаго. Біографическіе очерки А. А. Ярцева. [„Жизнь замѣчательныхъ людей. Біографическая Библіотека Ф. Павленкова]. — Петербург, 1893 р. 96 стор. мал. 8°. З портретом М. С. Щепкина Ціна 25 коп.

б) періодичні виданя.

Правда [1893. Том XIX. Випуск 56. За місяць жовтень. Стор. 529—583 в 8°]. Зміст: Переносини М. Шашкевича на кладовище личаківське у Львові. Міщанин Мальований а проф. Сїкорський [нове сектярство на Україні] написав Стрижень. Перед бурею, історичний роман кінця XVI. в., Л. Старицької. Записки або журнал Т. Г. Грушівського-Шевченка. Народня осьвіта по Київщині, Чуб-а. Нова критика неославянофільства, Хлопця. „Демонстрация“ [образок з житя руських буршів] Лавріна. Закінченє [до образів з житя руських буршів] Лавріна. Сучасна хроніка. Науковий огляд: Про громовину, Чернихівського. Додаток: Овідиєві Метаморфози стор. 113—120.

Кіевская Старина [1893. Октябрь. Том 43. Стор. 1—184, 145—160 і 1—15 в 8°]. Зміст: Воспоминанія Іосифа Самчевскаго 1800—1886. Прозою или стихами написано „Слово о полку Игоревѣ“?, Ю. Тиховского. Археологическій съѣздъ въ Вильнѣ, Н. Б. Памяти П. И. Манжуры, М. Т. Сумцова. Автобіографія Степана Лукича Геевскаго 1813—1862. Частная переписка Григорія Андреевича Полетики 1750—1784. Бойжинка. Неизданное драматическое сочиненіе Г. Ѳ. Квитки. Документы, извѣстія и замѣтки. Бібліографія. Додаток: Дневникъ генер. подск. Якова Марковича Слово о плъку Игоревѣ, Ю. Тиховского.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. **Василь Заноза.** Годї! Передамо на вказану адресу. — Вп. **Степан Хлопів.** З надісланих образків можемо помістити тілько „В горах“. — Вп. **Нечуй.** Одержали, спасибі Вам. Вишлемо, а похибки справимо. — Вп. **Нат. Кобринська.** Спасибі. — Вп. **Теодозий Ів. Дейкун.** Одержали і помістимо. Просимо і в будуччину на нас памятати. Таке добро придасть ся нам завсїгди. — Вп. **Д. Пісочинець.** Лист наспів. За обіцянку спасибі. Просимо подати свою адресу. — Вп. **Захар Козуб.** Просимо присилати звістну подорож. — Вп. **Максим Стависький.** Помістимо і поручаємось і в будуччину Вашій увазї. — Вп. **Ольга Кобилянська.** Перекладів з белєтристики не будемо містити і в р. 1894. — Вп. **Іван Валюк.** До „Зорі“ не годить ся.

☞ **З сим Числом розсилаєть ся додаток: „Словарь росийско-український“ арк. 21.**

Впорядчик части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIV. | Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обсязі півтретя аркуша.
ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: З додатком „Словар російсько-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниці 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр. | 1893. У Львові 15 [27] падолиста. | Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8. Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“. | Ч. 22.

ІВАШКО.

ПСИХОЛЬОҐІЧНИЙ ЕТЮД.

— Івашку, Івашку, відчини ворота — гості приїхали! — крикнула молода дівчина з вікна до хлопця, що́ сидів в саду і розглядував комашки.

— Ач як метушать ся! Ото возьму та й потопчу. А що, злякались!... А, нехай собі повзають!

— Івашку, що я тобі кажу. Відчини швидче ворота! Собака бреше, а єму й байдуже!

Івашко встав, почухав потилицю, глянув зкоса на сестру і промовив:

— Не кричи, бо охрипнеш!

— Дурень, а як іноді відкаже! — подумала дівчина і стала прибирати в кімнаті, хоч там нїчо й було гаразд прибирати. Комната була на помостї -- і долївки блищали як дзеркало. На столї — гарний настільник та ще й червона рожа у шклянцї. Деяке листєчко пообсипалось і червонїло на постїлку. Орися швидко позбирала усї листя і кинула їх за вікно. Огледїла усю кімнату — зирнула у дзеркало, що́ висїло перед канапою і сьпіваючи, побігла в двір, щоб подивити ся, хто приїхав.

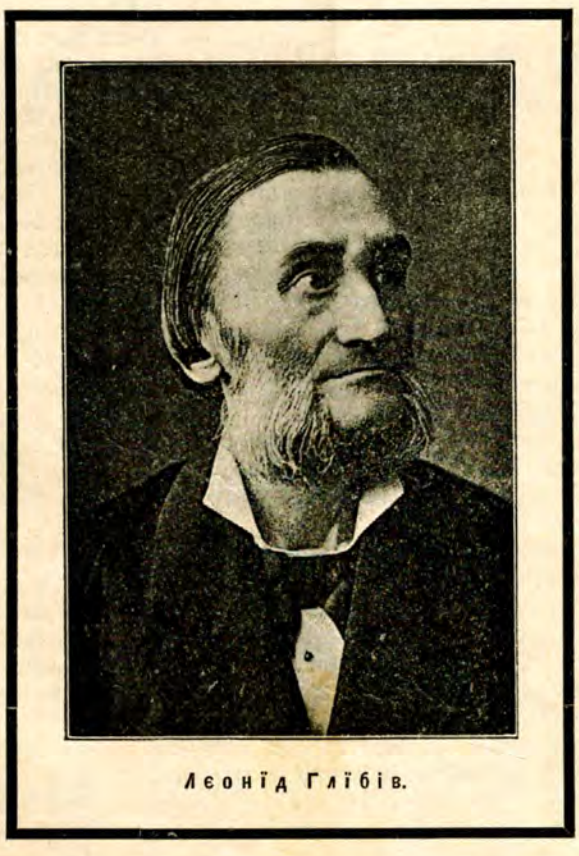

Леонїд Глїбів.

Орися була дуже гарна дівчина, з довгою темною косою і щоками такими червоними, що їй позавидувала-б не одна панночка з міста. Вона й сама була не простого роду, тільки змалку жила у селї і звикла до всякої сїльскої працї. Як була малою, то її батько мав багато челяди; потім вони дуже збіднїли і держали тілько одну наймичку. Занедужає наймичка, Орися коров подоїть, коло печі упораєть ся і на горо́д піде тютюн пасинкувати і скотину зажене в хлїв, і своєму братови Івашкови надере уха, щоб гусий доглядав, а не пускав їх на чужий горо́д.

— Моя Орися хазяйка, вона моя права рука, — хвалила ся панї Левченко своїм сусїдам, а сама думала: — І хороша, і вродлива а чи дасть Господь щасливу долю? Одна ти моя втїха! — казала вона, дивлячись на свою кохану дитину.

Орисї пішов 19 рік, а Івашко був на оден рік старший. Про те єму нїхто не дав би більш чотирнадцяти — і по обличчю він був зовсїм дитина: голова кругла, сам товстенький; широкі брови підняли ся вгору, щоки товсті, наче понадували ся, як памнушки. Між щоками визирав маленький, мов цибулька, ніс. Він якось чудно усьміхав ся — а ще чуднійше балакав. Оце як схоче инший раз що вимовить, то присїда і головою крутить і витяга ті слова, мов чита по складам, — а як вимовить яке слово, то так радіє, що аж сьміє ть ся. Тільки на семому році вивчивсь він вимовляти: „Мама й тато“. Думали, що він буде зовсїм нїмий.

— Нехай Бог простить моєму чоловікови; се єго гріх, що мій Івашко росте дурнем, — казала нераз панї Левченко, плачучи.

Як вродив ся Івашко, єго батько сказав:

— Ну, Іван Миколаєвич, великий рости та розумний будь! Розумом в мене, а красою в матір!

Виріс Івашко і паничем став, а всї єго і старі й малі не Іваном Миколаєвичем, а Івашком звали, а іноді й дурнем.

Зробив ся він дурнем ось з чого: Ще він був малим. Сидїла якось панї Левченко з ним у кімнаті і годувала єго та не счула ся, як він і заснув. Тільки що хотїла єго покласти в колиску, підвела ся тихесенько, а проти неї червона пяна пика її чоловіка. Як зареве він, мов ведмідь! Вона не бачила єго ще ні разу таким пяним. Як глянула — так і зомлїла і впала до долу, а дитину впустила; вона впала та як раз об поріг потилицею. Панї очумалась, а дитинка зайшлась, посиніла, так що її мусїли водою відливати. Відійшла вона, та тільки довго хворіла. Не дав Бог смерти...

Став Івашко рости на горе матері. Багато вона вилила слїз з того часу, та не помогло ся! Перестала плакати бідна і затаїла своє горе десь далеко на серцї, щоб люди не бачили.

Пан Левченко цїлував руки жінцї, плакав гіркими сльозами і перед іконами присягався, що пити більш не буде. Та не очуняв з того Івась і батькова присяга хутко за вітром повіялась. Не пив він з пів року, а потім так загуляв, що треба було продати кілька десятин гарного сїнокосу і вирубати чимало лїсу. І все те пішло трохи що не за дармо. Нїхто не знав, де він пропадав.

— Не вже се він приїхав? — подумала панї Левченко і не схотїла на двір вийти, щоб подивитись. — Може знов пяний!

Вона була спокійнїйша як чоловіка не було дома, а перед людьми вона свого не видавала.

— Мамо, Маруся приїхала. Ви думали — батько? Гі, гі, гі! Я радий, радий! — крикнув Івашко, скочивши в хату і знов побіг на двір.

Мати пішла за ним. Бліда, худенька панночка балакала з Орисею.

— Здорові, тїточко.

— Господи, не вже се тая Маруся, що я колись маленькою бачила?! Ти-ж була такий опецок, а тепер худенька. Може нездужала?

— Нї, тїточко, я спасибі Богу, здорова, — відказала панночка і поцїлувала тїтку.

— А мати як — дужа?

— Спасибі. Вам кланяють ся. Вони не приїхали, бо їм тепер нїколи, а потім приїдуть за мною.

— От і добре! Давно я з сестрою не бачилась. Мабуть і вона посивіла те-ж, як я?

— Нї, в їх ще нема сивого волося.

— Не вже? Вона-ж старша від мене!

— А де-ж дядько Микола?

— Спитай краще у вітра в полї, — сказала панї Левченко, дивлячись у вікно.

Івасю, що-ж ти й тепер не поздоровкаєш ся зі мною? — сказала Маруся, підбігла і поцїлувала єго в щоку.

Він засьміяв ся, схопивсь за боки, замотав головою і побіг з кімнати, тупаючи ногами, як лошя.

— „Івасю!“ Ось як вона зве! Мене так нїхто не звав... І поцїлувала...

Сїрко замахав хвостом, бо думав, що то він до його говорить, потім побіг з Івасем через горо́д, де плавали гуси.

Цить, Сїрку! Не лякай гусий!

Сїрко висунув язик і сїв під гіллястою вербою. Івашко витяг зза пазухи книжку і почав читати: „Бе-а-ба — баба“. Сїрко понюхав книжку і облизнув ся. Гарно пахне! Книжка була дуже замазана, а деякі букви і зовсім затерті.

— Не чіпай! „Бе-а-ба — баба“. Щось їсти хочеть ся. І тобі їсти хочеть ся? У, дурень, язик висолупив!

Івашко витяг з кишенї шматок хлїба і сало, і поклав їх на книжку. Сїрко потягнув носом і знов замахав хвостом.

— Сїрку, хочеш сала? А де я єго вкрав? На полиці в коморі ножичком чик!...

Не встиг Івашко відкусити шматок сала, як почув голос Орисї.

— Давно хіба пообідав? Вже знов щось уминає!

Івашко схопивсь й попорхнув ся.

— А тобі завидно?

Орися лукаво глянула на Марусю і зареготала. Івашко покинув книжку й сало і затупотів босими ногами, збиваючи пил.

Сїрко примостивсь коло сала.

* * *

У вечорі, за чаєм, Івашко сидїв, підпершн щоки рукою, і дививсь на Марусю.

— Івашку, чом ти чаю не пєш? — спитала Орися.

— Бліда, худенька! Мабуть їй їсти не дають, мабуть швидко й помре... — сказав Івашко.

Усї засьміялись. Тільки Маруся подивилась на хлопця і сльози блиснули у неї в очах.

— Ти думаєш, що всї такі ненаситні, як ти?! Хто єму, мамо, дав сала після обіду? — спитала Орися.

— Я не давала. Може се ти, Марино?

— Нї, панї, я не давала. Он і ключ висить від комори, — сказала наймичка.

— Де ти взяв сало? — спитала Орися, насупивши тонкі брови.

Івашко пив чай і дививсь у другий куток, наче то не в його питали.

— Івашку, се я в тебе питаю! — крикнула Орися і почервонїла.

— Он муха сидить на патретї. На батьковому патретї. Я її зараз спіймаю. На ніс сїла гі, гі, гі!

Івашко схопивсь, підскочив до патрета та за двері. Орися швидко спіймала єго за руку і потягла в кімнату.

— Ось геть, не чіпай!

— Ні, скажи менї де ти взяв сало?

— Нігде не взяв.

— Та покинь єго, не дратуй! — сказала мати. — Він такий, що зроду не признаєть ся. Нам же не жалко. Нехай їсть на добре здоровє. Тільки він міри не знає, попоїсть, а потім і кричить: ґвалт.

— Він гарний, слухняний хлопець; він менї скаже. Скажеш, Івасю? — спитала Маруся.

— Я тобі все скажу. Я тебе люблю дуже, дуже люблю!

Він приложив руку до серця і протягнув до Марусї дитячі пухкі губи і цмокнув її в щоку.

Наймичка так і покотилась з сьміху.

— От як наш панич вміє цїлувати ся.

— А... а тебе не... не поцїлую і не скажу, як беру сало, — сказав Івашко і вибіг з кімнати.

* * *

У вечорі Маруся з Орисею ходили по садочку. Ніч була місячна й тепла. Дівчатам не хотїлось іти до дому. Орисю покликала мати, а Маруся сїла на лаві і задивилась на місячний промінь, що́ так хімерно розстилав ся по стежцї. Щось заворушилось в кущах і хтось стрібнув.

— Хто се? — крикнула Маруся з жахом.

— Цить, це я, — сказав Івашко. Він держав обома руками якусь миску!

— Що се таке?

— На, їж! Се печене мясо. Я єго з печи витяг і Марина не бачила. Їж, їж! Будеш така гладка та здорова, як наша попадя.

— На що-ж ти сам узяв? Попросив би в Орисї.

— Еге, мене бити муть, — сказав Івашко, озираючись.

— Івасю, я не хочу їсти, та хоч би й хотїла, то не стала-б, бо ти єго вкрав, як те сало. А де ти єго взяв?

— В коморі на полиці.

— Як же ти єго дістав, коли вона замкнута?

— А дошка виймаєть ся.

— Так се ти проліз?

— Еге!

— Так тільки роблять злодії! Ти-ж сказав, що любиш мене!

— Так тебе люблю, як душу, нї, як Бога! — сказав Івашко і приложив руку до серця.

— Се гріх, не кажи так! — сказала Маруся і погладила єго по голові.

— Худенька, тоненька... ручки біленькі. Менї тебе жалко... — Івась зітхнув і поставив миску на лаві.

— Слухай же, Івасю: ти добрий, слухняний хлопець і мене любиш! Віднеси се мясо і постав у піч і закрий заслінкою!

— Еге, я їсти хочу. Вони кажуть — я прожора. Сїрко прожора, а я ні.

— Івасю, знаєш, що я здумала? Ти постав миску в піч, а я Орисї скажу, що їсти хочу. От нам і дадуть вечеряти.

— Добре.

Івась побіг. Через хвилину вернувсь і повалив ся з плачем на лаву.

— Чого ти плачеш, Івасю, чого голубчику? — питала Маруся.

— Я роз-бив...

— Що?

— Ми-ску.

— Як же ти її розбив?

— За-зачепив ся, а... а вона впала до долу, а Сїрко вхопив мясо. Бач, як уминає, аж сюди чути! — сказав він, хлипаючи.

— Не плач! Я скажу, що се я миску розбила, — сказала Маруся і встала з лави.

— Ге, а ва-ре-ники ще остались, — сказав Івашко, втираючи очи. Потім наче щось придумав і сказав тихо: — Не кажи, що ти розбила — бити муть!

Маруся всьміхнулась.

— Мене не бити муть.

— У-у. Орися сер-ди-та! — сказав Івась, замотав головою і посварився пучкою, як дитина.

За вечерою усї забули про мясо, бо вареники з вишнями і з сметаною були дуже смачні.

— Івашку, в тебе вуси виросли! — сказала Орися, жартуючи.

Івашко схопився з стільця і підскочив до дзеркала.

— Се-ж сме-та-на! — сказав він жалібно і втер ся кулаком.

Він що дня дивив ся у дзеркало, чи не виросли вуси за ніч, з того часу як наймичка сказала єму:

— Який ви парубок?! У вас і вусів нема! От панич з Калинового хутора той гарні вуси має.

* * *

На другий день приїхав пан Левченко з паничем з Калинового хутора і покликав Орисю. Вона почервоніла, серце в неї кидалось як пташка в клїтці... Вона знала, що батько їй казати ме.

— Семен Іванович тебе сватає. Чи підеш за його?

— Піду, тату, — сказала Орися, переводячи дух.

— Я за тобою нїчого не даю — він се знає. Ну, іди побалакай з ним, він у садку тебе дожидаєть ся, а я пораджусь з жінкою. Він хоче, щоб весїллє було у тую неділю.

Орися змалку знала Калинівського панича: бігала з ним по садочку і ховалась в смородинї. Або як залїзуть у двох між біб, огірки, горох! Що вони пототрощать усячини! Як би городські дїти — давно-б лежали слабі, а їм і байдуже! Орися й не памятала, щоб була коли недужа, опріч того злучаю, як був у неї кір.

Івашко сидів у садку з молодим і розпитував, чого у його виросли такі гарні чорні вуси?

— Ви хочете одружити ся з Орисею? Вона сердита... Вона вас бити ме...

— Справдї? Ой, лишенько! А ти-ж мене ратувати меш?

— Не моє діло! — сказав Івашко і насупився.

— От я оженюсь, як виростуть вуси, на такій панночцї, як Маруся. Тільки я її раз-у-раз годувати му, щоб вона була здорова. Я учусь читати.

Він витяг книжку. Одної картки не було. Мабуть Сїрко з'їв з салом.

— Що ти на нїй перепічки пік, чи що? — спитав панич.

— Бе-а-ба — баба, — прочитав Івашко.

— Як же ти читаєш? Треба-ж сказати двічі *ба*, тодї й буде баба, — сказав панич, дивлячись у книжку.

— Ну, тодї буде дві баби.

Панич аж за боки взяв сь.

— Ха, ха, ха! Ой, ой... Не можу!...

— Що там таке? — спитала Орися.

— Дві баби. Ха, ха, ха! Ой, умру! Як би ви почули, як він читає!

— Ет, менї надокучило з ним возити ся. Нїчого не тямить, — сказала Орися і махнула рукою. — Іди до Марусї, вона тебе кличе.

Івашко побіг у кімнати, — але-ж Марусї там не було. Вийшов на горо́д. Там наймичка рвала квасолю.

— Де Маруся? — спитав він, озираючись.

— На що вам Маруся?

— Орися казала, що вона мене кличе.

— То вона вас дурила; вона хоче цїлувати ся з паничем.

— А хіба при менї не можна?

Наймичка засьміялась.

— Хіба при менї не можна? — закричав з серцем Івась та аж почервонїв.

— Мабуть не можна.

— Дурна!

— Та все-ж не така, як ви!

Івашко вхопив граблї і намірився її вдарити.

— Івасю, що се ти? Схамени ся! Не вже ти вмієш сердити ся? — сказала Маруся і покрутила укірливо головою. — Я думала, що ти добрий.

Івашко стояв мовчки, схиливши голову.

* * *

Пан Левченко був дуже веселий усї днї і пані зрадїла, що їй Бог ніслав такого гарного зятя. Вона витягла з скринї доччині і свої сукнї. Перебирала, перешивала, дивилась на сьвіт, чи нема дірок.

— Де наші тарілки подївались? Дивись, нема й половини. Се мабуть Марина перебила

— У вас все Марина! — сказала наймичка з злістю.

— Може Івашко перебив? Я бачила якісь черепки на городї.

— Івашко! Може для кого й Івашко, а ти єго повинна паничем звати, бо він не мужик! — сказала пані Левченко. — Розумом єго Господь обідив, з усяким те-б було як би...

Тут вона вмовкла, бо побачила свого чоловіка: він глянув в кімнату, потім в куховарню.

— А що, моя пані, чи скоро обідати мем? — спитав він.

— Скоро, скоро. Ой, Боже мій, куди-ж ти йдеш?! Помалу, порвеш мережку. І без тебе нїде повернути ся! — сказала пані і сердито сунула утюгом.

Пан засвистав „Гриця“ і пішов у садок. Там сидїла Орися й Маруся і шили сукню.

— Як би я знала, що на весїллї гуляти му — взяла-б своє біле убраннє, — сказала Маруся.

— Пішли лист до матері, — вона й привезе.

— А хто-ж єго відвезе?

— Я поїду на місто сьогодня після обіду, — сказав пан. — На третій день ваша мати єго й одержить.

— Нї, тату, на четвертий.

— На третій, на третій — се я добре знаю.

— А тобі аби змагати ся! — сказав Івашко і надув губи. Він думав, що розумнїйшого від єго батька немає і в сьвітї і дивувавсь, як хто змагав ся з старим.

— Ти-б хоч трохи причепурив ся, Івашку! — сказав батько, озираючи сина. — Обуй ся!

Менї жарко, — сказав Івашко.

— От мужик! Хіба я босий ходжу?! Менї-ж не жарко.

— То ви, а то я. Ви й гусий не пасете, а я пасу.

— Послухай, Орисю! Як же се?... Гм, хоч би на сї днї наняти кого небудь. Приїдуть гостї...

— Як маєте грошi, то й наймiть, — сказала Орися.

— Хіба хлопець багато візьме? Я-ж і не знав, що він теє...

— Мало чого ви не знаєте! — перебила Орися з сердитим усьміхом і здвигнула свої тонкі брови. — Як би ви дома жили, а то раз-у-раз...

— Що таке, що? Ти в мене не дуже то!...

Пан покрутив свій довгий вус і пішов із садку.

Івашко побіг за ним, крутив головою, хотів мабуть щось то пригадати, та нїяк не пригадав того слова, що єму було треба.

*

— За мною нїчого не дають, мабуть думають усе сему дурньови відписати, — сказала Орися, дивлячись єму у слїд.

— Що-ж би вони-б тобі дали? — сказала Маруся.

— Як що? Хіба я тому винна, що батько пропив лїс і землю?! Хіба менї не сором, що мене, як убогу, віддають. Нехай віддадуть землю.

— З чого-ж вони самі жити муть?

— Нехай живуть у нас. Семен їх не обідить.

— Ге, яка-ж ти цїкава! — сказала Маруся.

— А вже-ж цїкава. Я працювала, хазяйнувала, а тепер...

— А тепер будеш ще краще хазяйнувати й панувати, — додала Маруся.

— Я рада, що в його матері нема, — сказала Орися.

* * *

Тимчасом Івашко прийшов з батьком в кімнату та зараз до скринї, витяг батьків сїртук і вбрав ся. Десь видрав старі чоботи і повязав перед дзеркалом червону шовкову хустку. Заложив руки за спину і став як батько ходити по кімнатї і свистати якусь нїсенїтницю.

— Івашку, де ти Івашку?! Вижени свиний з города! — крикнула мати і стала на порозї. — Чого се ти так вирядив ся? Іди, вижени свиний, бо Марина саме хлїб у пїч саджає.

— Батько наймита наймуть, а я... а я в чоботах що дня буду ходити, — сказав Івашко і повернув ся на закаблуках.

— Іч, що начепив! А пику, чом не вмив? — сказав батько.

— З вами можна з глузду з'їхати. Я кажу — свиний повен город, а вони менї ка-зна що торочуть! — махнула панї рукою і вибігла з кімнати.

— Івашку, вижени свиний! Марш, живо! — сказав пан.

Хлопець скинув швидко чоботи і побіг в двері. За ним Сїрко плигнув через плетїнь. Рукави від сюртука якось сьмішно телїпались. Червона хусточка маялась по вітру. Пан дивився у вікно і аж за боки брався з реготу.

— Що в його за серце! — думала панї, почувши, як він сьміявсь. — Сам дурнем зробив, та ще й тїшить ся!

* * *

На другий день приїхав молодий і привіз Орисї подарунок — золоті сережки. Орися подякувала і зараз почепила їх перед дзеркалом.

— От тепер би й поцїлувала, а не в саду! — нї з того, нї з сього, — сказав Івашко, дивлячись на сестру.

Обидві дївчини почервонїли, як мак. Молодий усьміхнувсь. Усї стояли нї в сих, нї в тих. Спасибі, Марина визволила.

— Панї питають, де хочете обідати — у кімнатї, чи в садку?

— В садку під липою, — закричали всї і побігли з кімнати.

У клопотах та за працею днї швидко минали. Приїхала Марусина мати, привезла убраннє і квіти Марусї і білий вінок Орисї. Орися нї чому так не була рада, як тому вінку.

Настав веселий і метушливий день. Панї зовсїм з ніг збилась. Гостий наїхало багато. Панночки з паничами бігали в „горю-дуба“ на дворі. Другі розійшлись по садку. Піп з попадею і становий з хазяїном грали в карти. Инші пішли спати після обіду на свїжому сїнї.

На другий день повезли молодих до церкви.

Орися була дуже гарна в білому убраннї і в білих квітах на темних косах. Маруся вся в білому з синїми добрими очима і русими косами здавалась краще всїх панночок. Івашко, як побачив її, так і сплеснув руками.

— Янгол, отой, що в церкві намальований! Тільки крил нема!

Івашкови те-ж причепили білі квіти до сюртука. Намастили якоюсь дуже пахущою помадою. Чоботи у його блищали, як дзеркало. Батьківський сюртук, що жид перешив на його, впадав як раз до стану, не так як тая „хламида“, або „шпинжак“, як казав жид.

Івашко клав поклони і читав Богородицю. А як діякон возгласив: „Жена да убоить ся своєго мужа!“ — він так глянув на сестру, що всї закусили губи.

— Нїхто так сьогодня не молився, як ваш брат, — сказав піп, поздоровляючи молодих.

Після обіду якийсь панич принїс скрипицю. Заграв і всї пішли танцювати. Івашка не було видно і всї про його забули, навіть і Маруся. Вона танцювала з якимсь жвавим чорнявим паничем. Той як дзиґа крутив ся перед нею. Питав, чи довго вона буде гостювати, і прохав, щоб вона єму подарувала стьожку на спомин.

— А може ми ще коли небудь побачимось? — сказала Маруся, сьміючись.

— Дай Господи, щоб ви на той рік приїхали, тільки не панею.

— А як панею, то що?

— Тодї я вмру, — сказав він тихо.

— Чого вам вмирати? Хіба мало панночок на сьвітї?!

— Багато, та не такі, як ви! — сказав панич і зітхнув.

— Мабуть у нас скоро буде й друге весїлле. Іч, як Павлик біля вашої небоги упадає! Чуєте, як зітхає? — сказав становий і зареготав ся хриплим сьміхом.

— Дай Господи! В його і в кишенї не пусто, та й вона не без приданого, — сказав пан Левченко.

Орися дуже втомилась, танцюючи, і пішла в свою кімнату, щоб трохи відпочинути і прохолодити ся. Чує, хтось балакає, дивить ся, аж то Івашко сидить на ліжку, пригорта щось до себе і приказує:

— О, моя люба, моя гарненька дитиночко! Моя зазуленько, не плач, не плач, спи! Ой, моя малюсенька, закрий очиці! — і він почав щось цїлувати.

— Івашку, що се ти робиш? — спитала Орися.

Івашко здрігнувсь, а те, що держав, впустив до долу.

— Лишенько моє! Мою подушку знївечив! — крикнула Орися і підняла з долу маленьку подушку, перевязану мотузочком: з одного боку на подушцї були намальовані вуглем очи, брови, ніс і товстий дуже великий рот. Івашко обгорнув її рушником і запяв хусткою, мов справдї дитинку.

— Що се таке?

— А дитинка! — сказав Івашко весело.

— На що-ж ти подушку знївечив?! От, проклятий хлопець!

— Не лай ся! Підожди-ж, буде в тебе дитинка, тодї мене назовеш: „Івасю, забав мою дитину!“ — а я не буду бавити. Нехай вона собі потилицю розібє! От тобі що! — сказав хлопець крізь сльози і вибіг з кімнати.

У сінях єго встріла наймичка.

— Чого се ви, паничу, такі не веселі? Може вам завидно, що всї гуляють, танцюють, а ви не вмієте? Що се ви собі вуси намальовали? Як вам гарно! Ідіть сюди — я вас поцїлую! — сказала Марина жартовливо.

— Геть, по-га-на дїв-чи-но!

— Чого-ж ви плачете?

— Ме-ме-не нїхто не лю-бить.

— Ну, я вас кохати му! — сказала наймичка зо сьміхом.

— Ко-ха-ти му! Пху! От тобі що! Менї треба, щоб мене бать-ко любив, ма-ма-ти... Ори-ся... дитинка!...

Івашко заплакав, та так гірко, що й наймичка перестала жартувати.

— Івасю, се ти? Я тобі конхвет принесла. Де ти був, що я тебе не бачила? — сказала Маруся, весело скочивши в сїни.

Вона була вже не так похожа на янгола. Очи її горіли веселим огнем, щоки почервонїли. Вона махала маленькою хусточкою на себе, щоб прохолодити ся.

— Що з тобою, Івасю? Чого ти [illegible]вчиш? Івасю, ти недужий? Чого ти плачеш?

— Менї краще вмерти, вме-рти!

— Що се ти здумав? Чого тобі вмирати?

— Бать-ко не любить. Ма-ти не любить... і... і...

— Я тебе люблю і всї тебе жалують! — Вона не сказала: „люблять“.

— Ти поїдеш, а я вмру.

— Слухай, Івасю! Учись читати і писати, — ти будеш менї листи посилати, — сказала Маруся.

— Добре!

— Іди-ж умий ся! Зараз будуть вечерати, — сказала Маруся.

— Добре! — сказав Івашко і швидко побіг умивати ся.

* * *

Посварились.

[Рисунок І. Зиновѣва].

Гості гуляли до сьвіту. Івашко після вечері як узяв книжку, да так і заснув над нею, не роздягаючись.

Аж тільки на четвертий день гості поров'їжджались. Маруся сказала Івашкови, що прийшле єму лист з міста, а як він навчить ся писати, то щоб і він відписав. Івашко наче не чув, що вона єму сказала. Довго стояв він біля воріт і дивив ся своїми круглими, дитячими очима їй у слїд. Маруся махала єму хусткою, — він не ворушивсь; не бачив, що й Сїрко дивить ся на його, що гуси хотїли вийти в двір. Потім наче прокинув ся, втер кулаком сльози і побіг у садок на те місце, де любила сидїти Маруся. Пані ходила по кімнатах і нудилась.

— Пан поїхав провожати станового, та там мабуть і заночує, — сказала вона наймичцї. — Ти просилась на село. Іди собі, коли хочеш.

Наймичка зрадїла, забрязчала дукачами і намистом і побігла на улицю.

Пані вийшла в сад, щоб розважити свою тугу. Пішла по стежцї. Аж чує — хтось голосить чи сьпіва. Подивилась вона — аж під старою липою стоїть Івашко, підпершн щоку рукою. Хитаєть ся з ноги на ногу як ведмідь і жалібно сьпіва якимсь старим, тремтячим голосом, так як сьпівають старцї:

— Ме-не ба-а-тько не любить, мене ма-а-ти не любить. Пошли, Боже, смерть!

— Дитино моя, дитинонько! — і впала на лаву.

— Тобі, мамо, Орисї жалко? Се ти за нею?

— Тебе, тебе моя рідна, моя безталанна дитинонько!

І вона притулилась до його своєю сивою головою і плакала, плакала як мала дитина.

Дурень глядїв її по голові і сльози котились по єго пухких, дитячих щоках. Прилетїла пташка і весело защебетала над їх головами.

То була перша щаслива хвилина у Івашка...

* * *

Маруся посилала листи і все питала, чи скоро Івась їй відпише. Івашко довго трудив ся і потїв, поки внучивсь читати одно слово: „Маруся".

Як написав, покинув перо і став танцювати по кімнатї. Потім почав дожидати одвіту від Марусї. Все питав матїр, чи скоро Маруся відпише. Бігав за ворота. Дививсь на улицю: чи не їде батько, чи не везуть єму листа. Сїрко те-ж бігав слїдом, наче щось тямив.

Днї минали, нїхто не їхав і пан Левченко десь запропав. Пані до сего звикла, іноді була й рада, що єго нема. В хатї було тихше і спокійнїйше.

— Мабуть мене Маруся забула, — сказав Івась і жалібно хитав головою.

На другий день прийшов лист. Пані Левченко прочитала єго, а потім заплакала.

— Не напише вже нам більш Маруся нїколи! — сказала вона синови, плачучи.

— Вмерла?!

Пані схилила голову.

Івась крикнув і побіг з кімнати.

Він цїлий день нїчого не їв. В ночи кидавсь на ліжку. Пані підійшла до його. Він лежав, зажмуривши очи і стогнав.

— Що тобі, Івасю? Що в тебе болить? — питала мати.

Він відкрив очи і тихо прошепотів:

— На їж, се печене мясо... Їж більше, — будеш здорова...

Мати полапала єго за голову: вона палала...

Тижнїв зо три він був такий слабий, що мати думала що він умре. Як Івашко став трошки очуняти. пані почула дзвінок. Подивилась — аж то становий з її чоловіком. Їй не хотїлось іти їм на зустріч. Якась злоба проти чоловіка заворушилась у неї в серцї.

Вона стояла блїда серед кімнати і дивилась на недужого сина. Вийшов пан Левченко. Пика в його опухла, очи червоні — зараз видно було, що він пив без просипу. В кімнатї так і засмердїло горілкою. Становий був те-ж не краще.

— Здорова, жінко! — сказав він весело. — А ми з Іваном Харитоновичем на ярмарок їздили.

— Цить! — сказала пані і показала на сина.

Пан глянув і зблїд. Єму здало ся, що Івашко вмер. Івашко лежав на канапі, витягнувшись у весь ріст, і зложив худі, наче воскові, руки, так як складують мертвим.

— Що се з ним? — спитав батько тихо.

Івашко відкрив очи. Усьміхнув ся і сказав тихо:

— Менї снилась Маруся...

— А що Маруся?...

Пані кивнула на свого чоловіка, щоб він умовк. І сказала єму нишком:

— В моїй кімнатї письмо від сестри. Не балакай з Івашком!

* * *

Івашко якось очуняв. Сидїв він раз під вікном, та дививсь на садок вкритий снїгом. Вийшла мати і спитала єго, чи хоче він їхати у Калиновий хутїр до Орисї.

— Хочу, хочу! — сказав він і побіг одягати ся.

До Калинового хутора було 20 верст. За панею приїхав сам зять та веселий такий. Все щось балакав з старою.

— Чом же ви за мною не прислали? — питала мати.

— Дорога була дуже погана. Я й сам не счувсь, як се скоро сподіялось.

— Хочеш, Івасю, коний поганяти?

— Хочу! — сказав Івашко весело.

Коні побігли швидко по рівній, битій дорозї, а як тілько приїхали в хутїр, Івашко увійшов у кімнати і запитав, озираючись:

— А де-ж Орися?

— Орися трохи недужа. Як обігріємось, то підем до неї, — відказав єму зять.

У кімнатї де лежала недужа Орися, було трохи темно, бо вікно завішено було завіскою. Сама вона лежала на ліжку на подушцї і тихо всьміхалась.

— Івашку, іди сюди ближче! — сказала Орися веселим, але слабим голосом. — Дивись!

— Ди-тин-ка! Ма-ле-сень-ка! — крикнув Івашко і сплеснув руками.

— Тепер уже не будеш моєї подушки нївечити?

Івашко затулив рот рукою і засьміявсь.

— Хлопчик чи дївчинка?

— Дївчинка, — сказали всї в оден голос.

— Маруся?

— А справдї, нехай буде Маруся, — сказала Орися.

— Тепер ти вже не така, не така як тодї..., — сказав Івась, дивлячись на сестру.

— А яка-ж?

— Добра стала...

* * *

Івашко став учащати на Калиновий хутїр. Раз він ледви не замерз на дорозї. Сїв і заплакав. Їхали люди, побачили єго.

— Куди ви йдете, паничу?

— А-а до Марусї.

— Де-ж вона живе?

— А на хуторі, у зятя.

— Як же той хутор зветь ся?

— За-забув, — сказав Івашко, ляскаючи зубами.

На єго щастє їхав тодї сам Калинівський пан і взяв єго з собою. З того часу Івашко став жити на хуторі, а до дому приїздив тільки в гості.

Перш Орися боялась давати єму дитину, а потім — як побачила, що ниша мати так не доглядає і не жалує своїх дїтий як він, — то тільки усьміхаєть ся, дивлячись.

1892 року.

Одарка Романова.

СУБОТИ СВ. ДМИТРА.

Був день осінний. Сіра мгла
Габою землю одягла
І сіяв дощ. Ішла пора
Перед суботами Дмитра.
А й досі наш веселий край
Шанує щиро той звича́й,
З котрим ще прадіди жили
Й нащадкам в рід передали,
Щоб в ті суботи поминать,
Кого нам приязно згадать.
І взявши карту, щоб на їй
Писать споминник дорогий
Я в думці враз перелетів
Ряди похованих годів...

Як в темну ніч в таємнім сні,
Тоді побачилось мені,
Що з щирокоханих могил
Встають ряди безсмертних сил,
І безборонно ті ряди
Ідуть, невідомо куди...

Он ветхі де́ньми. В очах їх,
Колись блискучих і живих,
Утома, горе і годи
Зробили бу́ріння слїди.
Надій в їх серці не живе,
Нї що їх далї не зове,
Нї що не кличе їх назад, —
Недба́ло йде одживших ряд...
О, помяни, мій Боже, їх
У житлах праведних Твоїх!...

Гляджу: в красї і мочі лїт,
Як в день весняний первоцьвіт,
На зорях щастя, зорях сил
Встають юна́ки із могил.
В їх чистих душах тепля́нь мрій,
В їх о́чах сьвітить блиск надій;
Вони минулим не живуть,
Вони чогось від долї ждуть;
А те й уваги їм нема,
Що їх доро́гу перейма
Нещадно смерти рочна тїнь
І жде в землї холодна тлїнь...
О, помяни, мій Боже, їх
У житлах праведних Твоїх!...

І знову падають важкі
На землю з пишних трун кришки, —
Встають з їх ла́ди. О, не там,
Царицї сьвіта, жити-б вам!
Огрядні, постаттю гінкі,
На чо́лах марморних вінки;
Білїйш од мату білих шат
На рамах їх прозірний мат.
Я бачу іскри їх очий,
Я чую голос їх річий;
Я памятую грізний час,
Як їх останнїй погляд гас;
Як не хотїлось ки́дать їм,
Тоді безсумно молодим,
Те, що любилось на землї
Й чого нема в могильній мглї...
О, звесели, мій Боже, їх
У житлах праведних Твоїх!

І тих, хто тут без смути жив,
І тих, хто страждав і терпів,
І хто був грішний, хто сьвятий, —
Їх дїї милостю покрий!

Яків Щоголїв.

* * *

Передо мною зірка покотилась,
Так швидко, швидко, мов вона спішилась
Покинути небесную оселю,
Затка́ну зо́рями блакітну стелю,
Немов хотїлось їй хутній поринуть
В просторі сьвітовім, безвістно згинуть
Байдуже до того, чи промінь власний
Сьвітити ме кому, чи край прекрасний
Вона зустріне, чи безодню темну,
Незнану просторінь таємну,
Де жде єї забу́тє без вертання,
Без іскри щастя й жалю спогадання!
Так в вічність покотилась зірка гожа,
Одірвана від гурту перла божа.
Чому-ж байдужо око споглядає,
Як цїле ясне сьвітло десь зникає,
А через що́ слеза туманить око
І серце так зворушить ся глибоко,
Як чуєм вість, що бідная людина,
Землї злиденної слаба дитина,
Дочасно днї свої гіркі скінчила,
Рукою власною їх вкоротила?
Обох мандрівниць тих — однака доля
Стріва, як зникнуть з сьвітового поля:
Небесна перла, ясна зоряниця,
Й земного долу людська одиниця —
Так само мають стежку незнайому,
Так само ринуть в бездну невідому.
Та коли жаль, що тїло — із живого,
Душею осія́ного, палко́го,
Стаєть ся мертвим, без життя свойо́го,
Чому-ж не жаль нам сьвіточа ясно́го,
Що́ цїлий вік бездушним блеском сяє,
Й довічно десь блукать бездушно має!...

Олена

В ТЕМРЯВІ.

Оріґінальна драма в V дїях і шести одмінах М. Старицького.

[Далї.]

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

ПЕРША КАРТИНА.

Середина сьвітлиці в Коломийчихи, доволї багато вбрана. Двері по середині і в кімнату.

Вихід І.

Коломийчиха, старшина і писар (сидять за столом і частують ся).

Коломийчиха (налива чай старшинї). Викушайте! Що-ж ви так мало? (Підлива в чай руму).

Старшина. Благодареніє Господу уже по сеє... гріхи наші і попущення... (Гика часто і чим далї — сонній́ший).

Писар. Верно і неопровержимо.

Коломийчиха. Та ще подужаєте, а там он запіканочка готуєть ся...

Старшина. Запіканочка?! Ох, скусительство... Так значить ся... теє... задатку взяли ви сто карбованців... о!

Коломийчиха. Взяла, взяла бумажкою...

Старшина. І хліб увесь, пані моя, теє... продали за два злоті за пуд... ге! (Подає квіток). І росписочку оцю підпишіть... знаєте так для памяти... люди ми смертні... ослаби і остави...

Коломийчиха. Та чи я-ж умію? Хреста поставлю...

Старшина. Та я вам, Господи.. себе-б з животами... а порадок...

Писар. Ставте, я посьвідкую, та ще сьвідків подженьом... А от у волости, як прийдеть ся, так другу формальну росписку дасте на инчу суму́...

Старшина. За те теє... особо подякуєм... як казав...

Коломийчиха. Та добре, добре, дай Боже! А то тільки по два злоті! Хіба я сподівала ся на такий розор? Похоронена у тих ямках моя десятилїтня праця...

Старшина. Що-ж Онуфріївно? Все від Бога... і зарібок, і холєра... Живе приміром надією чоловік, а далї — геп!

Писар. Н-да, промисел... і тому подобне! Не побивайтесь, одначе, Татяно Онуфріївно, ето точно, что Господь посїтив вас зятьком...

Коломийчиха. Утїк, щез!

Писар. Не може буть?!

Старшина. От, благодареніє Господу...

Коломийчиха. Истино. Тут була буча і моя дурна таки візвірилась...

Писар. Весьма розумно; давно-б слїд...

Коломийчиха. А я не казала? Так своєї, та й своєї! А не другий день нема... Може втопив ся?

Старшина. Чудеснїйше-б дїло!

Коломийчиха. Та може Господь і змилував ся?

Писар (підморгує). Та вже-ж оце єму була повістка на той сьвіт... Хе!

Коломийчиха (змішалась). Та... конечне... А що-ж ви нїчого не вживаєте — може гаряченького?

Писар. Да я, признать ся, Татяно Онуфріївно, гарячительних напитків боюсь, а от лучче смикну очищеної, та наливочки на потуху — однородні виходять статті. (Налива й пє — потім налива вишнївки).

Коломийчиха. Звольтесь, звольтесь, як знаєте.

Писар. Потому полоскать гарячою водою кишки після таких уголовних напитків даже обидно.

Старшина. Тошно... тільки теє... парить...

Писар (пє). А! добра й вишнївка... а!

Коломийчиха. По перваку спиртом з медом долила.

Писар. Ага! Спотикач виходить — то-то! (Пє). Н-да! Проізшествіє! Коли утопив ся, або повісив ся, то благородно, прінїмая во вніманіє, що всїм розвязав руки; а коли побіг знов ябедничать і тому подобне — то весьма подло і нам нужно принять міри...

Старшина. Ох, одпусти й припусти, треба круто...

Коломийчиха. Від того харциза станеть ся.

Писар. Треба немедленно учинить розиск і дать приказ арештовать: може все з маґазина викрав?

Старшина. Так, так... прости Господи согрішенія наші... та ще у вас єсть бамага...

Писар. Імієть ся бамажонька... антїресная...

Старшина. Про що-ж вона? (Гика).

Писар. Гм, гм! (Позира на Коломийчиху). А ви чули, Ляріон Потапович, що ряба Мотря аж чотирьох привела?

Старшина. Ого! Ото плодюча!

Коломийчиха. Он, странниця казала, що чула від спасенника, нїби той чув від когось, що тому казано, що за морем кіяном десь народив ся антихрист...

Писар. І буде війна; непріятель хоче від нас всїх баб забрать...

Коломийчиха. Ой, не хочу до антихриста...

Старшина. То-що! Нехай... теє...

Коломийчиха. Чи ба! А як вам без бабів?

Писар. Н-да! Баба стаття нужная... необходимая...

Старшина. Скусительство!...

Писар. Без баби вишивка і тому подобне невозможно... потому, что коли при таковім спотикачі — молодиця — зараз отвод і законоположеніе...

Коломийчиха. Уже! Так я піду по запіканку.

Вихід 2.

Ті-ж, без Коломийчихи.

Писар. Як таки, Ляріон Потапович, про секретні, конхвиціальні бамаги і при посторонніх!

Старшина. Я й забув, що ми не в присутствії теє... так що там?

Писар (розверта бумагу). Треба вам сказать, що я днїв пять назад послав від вас таковой рапорт: тринадцятого сего числа місяця іюнія усмотрен бил зловредний і предосудительний запах із маґазина гнилосного содержанія; чечетирнадцятого сего же текущого місяця, услишано било, что оний же Степан Петраш, будучи смотрителем маґазина, супружеских обязанностий не несьоть, а занімаєть ся гріхопаденієм; пятнадцятого того же числа постережено було, что вишереченний Петраш распространяєть зловредні понятія і тому подобне...

Старшина. Именно, именно теє... добре написали... Що то, як чоловік друкований, не „мно, дло, тло“...

Писар. Наука!... Так от який одвіт воспослїдовав... Гм, гм!... (Бормоче). Предписиваєть ся... собрать справки на щот урожая... і гаврашков.. гм!.. Относительно єжелї бішена собака...

Старшина. А! Скажена-б то?

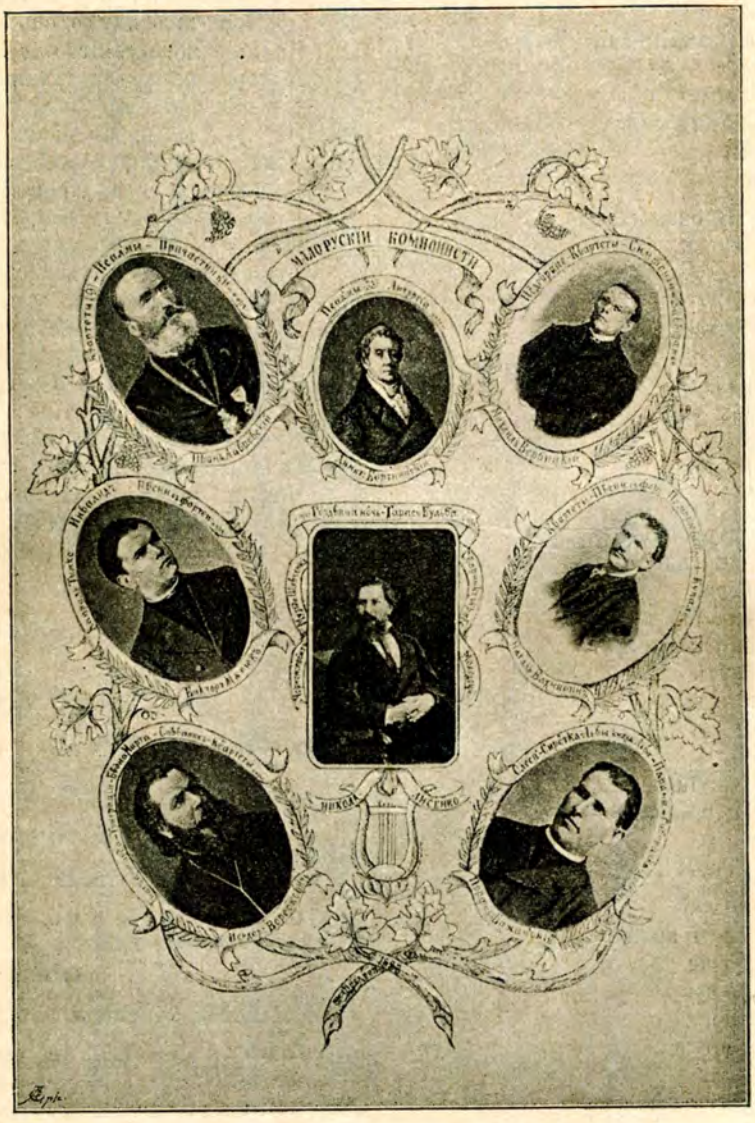

Наші композитори.

Писар. То на стацию... гм!... А на яку — чорт єго зна!... О! (Голосно). Што касательно смотрителя запасного хлїбного маґазина і переміни оного хлїба, то — це що пише наш доброхотець приятель письмоводитель — то предписиваєть ся: осмотріть маґазин, составить протокол, общественний приговор, приняв относительно смотрителя охранітєльния і дісціплїнарні мєри... і тому подобне... а относительно поступків общественний приговор...

Старшина. Ох, Господи, — занадто вже вчено!... Циплинарські... ципля... що-ж воно? Циплятали-б то теє... штраф?

Писар. Да який там штраф? Діс-ціп-лїнарська мєра! Яка це стаття? Понїмаєте, що значить дісципліна?

Старшина. А що?

Писар. Бачили, чим служивих учать? Дісципліною?

Старшина. Ага, се-б теє... лозою...

Писар. Н-да, гарячительную припарочку, а охраненіе — рештанська; односительно же проступних поступков составить общественний приговор... А чим пахне таковая стаття?

Старшина. Це вже ми знаємо; не виходить — на висилку!

Писар. Н-да! Современно вірно: за поступки, возмущающіе общественное спокойствіе, в міста сибірской ґубернії і тому подобне...

Старшина. Так, так; це чудесно!

Писар. Разчудеснійше! При сем ще менї пише приватно: „Хапайте ся поки що і всяке нарушеніе хформи возможне, поки нового нема... Памятайте, мов, — коваль клепле, поки тепле... і тому подобне“... Дак я полагаю, без одволочек завтрішнього числа.

Старшина. Та завтра-ж Івана Купала у тому теє... ярмарок... тут ні духа не буде...

Писар. Сія то стаття і понуждаєть мене к настоянію завтрішнього схода: повелїку всї на ярмарок їдуть, то стало бить ми можем по секретному наказу, зоставить тут тільки таких хазяїв, які нам благоприятні, та з хуторян для восполненія аріхметики зупинить нужное число нестроптивих, так що, прінімая во вніманіе все висшеизложенное, составить ся концертное отділеніе.

Старшина. Так, так, именно... Се річ до ділa!

Писар. Тут треба похопитись, щоб все учинила громада, розумієте? А ми стало буть з боку: наша хата з краю — нічого не знаю! Приказ діло сповняй, і тому подобне... а до приїзду того нового — і кінці в воду!

Старшина. Именно, именно... теє... поміч моя от Господа, сотворшаго небо і землю!

Писар (крякнув). По сему умозаключенію слідуєть даже спотикачу.

Старшина (совіє). Можна.

Вихід 3.

Ті-ж і Мошка.

Мошка. Поздоровляю, віншую з ґешефтом.

Старшина. Спасибі! А коли теє... гроші?

Мошка. Уже купили?

Писар. Все чисто, до зерна...

Мошка. Ой, слічно! Ой, ой, як слічно! Теперички тілько помагай Боже! Гроші знайдемо...

Писар. На сухо не можна, — пий! (Налива).

Мошка. За ваше здоровє і добре поводінне! (Пє). Батюшка мене питали, що ви там шахруєте! Коли що, то я сам до начальства... Ох, ох! Треба хутче, щоб не спортили... і то все ґосподин Степан дзвонить... Ой, вей мір і видзвонить ще нас із села, іх бін а їд!

Писар. У-у! Вредне! Ну, завтра ще ми потягаємось з тобою... ще хто кого видзвонить?

Старшина. Именно завтра.. теє...

Мошка. Та єго нема... кудись побіг...

Писар. Тим паче: заочний приговор... распоряженне штахветне об арештї і тому подобне...

Старшина. І тому подобне...

Писар. Не знаєш, хто тут зостаєть ся?

Мошка. Зостаєть ся? А! Дїд Мороз...

Писар. Подло! (Сплюнув).

Мошка. Ніц, він хворий, не здужає; потім Харко Дурний, Мотря Задрипа, Стеха...

Писар. То баби.

Старшина (засипа). Баби... прости Господи... скусительство!

Писар (на його). Праведні душеньки упокояють ся.

Мошка. Нехай собі... по трудах...

Писар. Н-да... ти краще скажи, кого із хазяїв певніще зоставить?

Мошка. Кого? Пишіть: кума Карпа — він хоч і в позиції у Степана, та своя сорочка, — далї-Буґ; Дмитра Коця — єму вдруге Степан не дав; Свирида Ґудзя, Явтуха Свердла, Харка — я уже задобрив..

Писар. Обстоятельно... він і в суддях сидить, та Карпо — та Ґудзь... без'язикий — достаточно для присутствія...

Мошка. А то з хуторян — Пальоний, Вершуб, Запридух.. (Старшина хропе). Щоб не впали ще?...

Писар. Та ну єго! Значить завтра все підтасуємо: суддів у старшини намочемо, понятих і громаду ти з Коломийчихою підшрубуєш... а маґазин у тебе готовий?

Мошка (озирнувшись). Зверху все тухле.

Писар. До споду ніхто не добереть ся — жарота, потемненіє і тому подобне.

Мошка. Ох, і здихаємось того мешіґене?

Писар. Незбежно: я оце зараз заблаговременно і рішеніе і приговор общественний приготую.

Мошка. Ой, антик, антик! Який без його може бути ґешефт — аж страшно. Слухайте сюди, любуню: ви пишете в бамазї, що продали гниле з маґазину зерно за низька ціна — бариш; ви пишете, що купили у Коломийчихи добре зерно за висока ціна — бариш; крестян поставляєте у сахар — ні за добрі гроші, а пишете — за ніц — бариш; ви будете роздавати у зиму з маґазину зерно і писати мете, що здумаєте — бариш; ми нарешті весною продамо маґазинний хліб, що нам дарма достаєть ся... і візьмемо — ой, мамеле-тателе, ґевулт, скільки візьмемо!

Писар. Ти, Мошко, діявол, убий мене Бог — діявол! Таку штуку придумати? Та тебе породила певно відьма з сатаною укупі.

Мошка. Хе, хе, хе!! А ґіте фокус! Антик, як маме кохам, антик!

Старшина (покачнувшись). Ой сьвят, сьвят, сьвят! Де це я... теє? Що це?

Писар. Пішли-б до дому.

Старшина. Именно, именно... Припусти й одпусти, ослаби, остави...

Писар (Мошцї). Проведи, та на щот хазяїв: я распоряженіе, а ти підготовку.

Мошка. Ґіт! (Проводить під руку старшину).

Вихід 4.

Ті-ж і Коломийчиха.

Коломийчиха. Куди-ж це? А запіканка?

Писар. Уже запік ся — нехай спочива: ще не раз смикнемо... Це тільки введеніе з виводом, а продолженіе впредь.

Коломийчиха. Шкода, Боже мій, а така запіканочка.

Писар. Попробуєм, посмакуємо.

Коломийчиха (налива). Як смола!

Писар (пє). Нектар — неспоримо і безапеляціонно. А ви от що: завтра всю підборну команду угостить — ето первая стаття; потім на зятька жалобу — за гріхопадительное нарушеніе союза, за розтрату чужої собственности, за присвоєніе документів — ето вторая стаття, і третяя, весьма спадручная — сьвідків на щот покушенія на жизнь і распространенія зловредних понятій.

Коломийчиха. Добре, добре; все як кажете.

Писар. І тодї ваш зятьок захурчить, і цей опит буде вірнійший від вашого... хе, хе, хе!

Коломийчиха (потупля очи). Ох, що ви... де там? А і дочці може без його счастя випаде...

Писар. Н-да, такій красавиці по всім статтям і подобаєть те, прінімая во вніманіе і тому подобне... дак можно для сього положенія цілий сьвіт обікрасти.

Коломийчиха. Та Лукян Гавришкович при ваших документах, Господи... аби тільки того здихатись...

Писар. Ех, Татяно Онуфріївно, і через золото сльози ллють ся! (Прислухаєть ся). Що це воно, мов стогне хто, чи харчить?...

Коломийчиха. Та то, чи не Домаха? Вірите, на замку держу: як утік отой бовдур, мало рук на себе не наложила — сказила ся, чисто несамовита!

Писар. Як же так саму кидать? Мало що може бути? Одімкніть зараз! Там щось не гаразд...

Коломийчиха. Ох, одведи Мати Божа! (Кидаєть ся, за нею писар). Руки тремтять... (Писар помага). Де вона? (Вбіга). Ой, доню!

Писар. Що там? (Вскакує).

Коломийчиха. Поможіть... винести... про-бі! (Після невеликої павзи виводять під руки зомлїлу Домаху: очи їй хижі, погляд непритомний).

Вихід 5.

Ті-ж і Домаха.

Коломийчиха. Ой, ратуйте! Давила ся... дитя моє!

Домаха (важко дише). Що вам від мене треба? Чого ви прийшли?... Чого мене виволокли?... (Дужче; рве гістерично волосєє). І тут лїзете мішать моїй волї?... Нї, годі!! Над собою уже моя власть...

Коломийчиха. Доню моя!

Писар. Заспокійтесь, Домахо Калинівно!

Домаха. Годі, годі! Тїшились наді мною цїлий мій вік, гнули мене, як лозу, вили з моїх жил вірьовки, знущались над моїм серцем — годі!

Коломийчиха. Опамятай ся, голубко, що ти на матїр рідну говориш?!...

Домаха. Оддайте менї єго! Куди ви єго запроторили? Що поробили? Знов з сьвіта зігнали?

Коломийчиха. Ай, цить!

Писар. Розиск дам — знайду... для вас, даже супроти нутряной симпатиї, знайду... зпід землї викопаю і тому подобне...

Домаха. Знайдїть... я не знаю що... обороніть, — єго мучуть... він знов обливаєть ся кровю... піною сходить... Ратуйте менї єго від матері!

Писар. Не сумлївайтесь... і тому подобне...

Коломийчиха. Та чим же я винна, що він тебе не хоче любити?

Домаха (схоплюєть ся). Чим винна? Ха, ха, ха!! Та ти-ж знала, що він мене не любить, що єго женють насильно, ти знала! Захотїлось промінжувати мене на панське добро? За гроші, за гроші продала дочку, як вівцю повела на заріз!

Коломийчиха (плаче). Ох, до чого дожила ся я? Рідна дочка банїтує матїр!

Домаха. Матїр, матїр! Так візьми-ж рушник і задави ним своє порожденнє, задави: у мене духу не стало, а в тебе стане!

Вихід 6.

Ті-ж і Свиридиха.

Свиридиха (вбіга, засапавшись). Знайшла, знайшла... і єго, і її... тут вони!

Писар і Коломийчиха. Кого?

Свиридиха. Степана! (Домаха скрикує). Бачила... на левадї... вкупі з нею...

Домаха. З ким?

Свиридиха. З полюбовницею.

Домаха. Ай!! Де?!

Свиридиха. У дїдовій левадї, що́ над озером, там і тепер застукати можна...

Писар. Стремительно з командою! (Вибіга).

Домаха (скажено). Тут вона! Тут полюбовниця? Розлучниця моя? Веди мене!

Коломийчиха. Та куди ти, доню?

Домаха. Гетьте! Веди, веди мене! Я їй гляну у вічі... Я їй скажу, що вона, жаба, брехала, брехала! А-а! Вона кров з мого серця випила, так нехай же, гадина, підпливa власною кровю! (Схоплює ніж і вибіга).

[Хутка зміна].

ДРУГА КАРТИНА.

Левада. Мальовниче мїсце: зправа і злїва верби, лози; по серединї осокїр; навдалї очерет і чисте плесо води. Місячна ніч.

Вихід 7.

Свиридиха і Домаха.

Домаха. Де-ж вони, де?

Свиридиха. Тут, тут, не бійсь, знайдемо! Своїми власними очима бачила, як стояли і змовляли ся, і оцими вухами чула, як він її тут дожидати ме.

Домаха. Але нема; може втекли? Я поженусь за ними на край сьвіта.

Свиридиха. Не втечуть, — циганка пантрує. Ти постій тут, а я ще загляну в два, три кутки. (Пішла).

Домаха. Земля піді мною горить... Так ось-де, ось-де моя розлучниця? А як присягалась, що менї шляху́ не перейде, що про мене дба! Ой, кипить, кипить у мене! Або їй у горло вилусь, або он туди кинусь... Щось пливе човном! Певно вони? А, стережи ся-ж, мій вороже лютий! (Забіга в лози).

Вихід 8.

Наталка, дївчата і Домаха.

1-ша дївчина. Приставай сюди човном до дїдової левади; ну, наляж!

2-га дївчина. Як тут гарно! А дїд не сполоха?

Наталка. Дїд? Нї! Давайте-ж гадати!

Всї. Давайте, давайте!

Наталка. А сьвічечки маєте?

Всї. Маємо.

Наталка. Ну, так прилїпляйте одні до своїх вінків, а другі до латаття, оттак: одірвіть лататину, назвіть яким парубком, та й пустїть...

1-ша дївчина. А як же після розбереш?

Наталка. Надкушуйте парубків. Ось, Петро — раз; (Одкусила й пустила). Ось, Денис — двічі; Назар — тричі...

2-а дївчина. Бідний Назар, який покусаний! (Сьміх).

1-ша дївчина. Я краще хвостика одкушу.

Другі. Отто дурна!

Наталка. О, бачите — попускали парубків, нехай пливуть собі за водою... Ой, ой! (З ляком). Он, уже один потонув... Хто то, гляньте?

2-а дївчина. Максим здаєть ся... Се-б то й умре?

1-ша дївчина. А то-ж сього року; та він і хворий...

2-га дївчина (до Наталки). А ти вже за Леонтія налакала ся?

Наталка. Чого там?

1-ша дївчина. Говори! По рушники, чула, — посила.

Наталка. Та годї вам! Ось швидче, швидче сюди! Звідсїль вінки пускаймо: який потоне, — та́ з нас умре, а який дожене парубка, тому у парі бути. Ну, всї по черзі... Тепер пісні до речі. (Зачина, всї підхоплюють):

Ой тихо, тихо Дунай воду несе,
А ще тихше вінок коливає,
А ще тихше вінок коливає —
Нашу долю з води викликає:
Ох і доле з'яви свої очі,
Обізви ся до нас серед ночі, —
Хай віночок пливе та пишає —
Своє щастя слїпе доганяє!

1-ша дївчина. Догнав, догнав: моє щастя!

2-га дївчина. А хоч би й побрались, чи то-ж ще щастє!

Наталка. Ох, правда: не там щастя, де вінчають ся, а там, де вірно кохають ся... Он, моїй бувшій хазяйцї, Домасї, Домасї, яке щастє? І багата, й хороша, а сльозами — і встає і ляга — умиваєть ся.

1-ша дївчина. Ти кинула їх?

Наталка. Кинула; дїд приняли... через ту відьму стару й видержиш? І дочцї нема життя через неї; напосїлась на зятя, щоб з сьвіта зігнати, та й уже! А дочка ще й сама чоловікови доріка, — так як же єму не тїкати з пекла? Оце вчора прибіг до дїда — лиця нема: ключа маґазинного одрізали! Каже — більш не вернусь: там каторгою пахне...

1-ша дївчина. Кажуть — прийшла якась до його здáлеку?

Наталка. Прийшла. Обнїмала та плакала... А тихо! (Прислухаєть ся). Хтось плаче, чи стогне?

1-ша дївчина. Ой, де?

Наталка. Та тут десь... Чуєте? Хтось хлипа?...

2-га дївчина. То може вода.

Одні. Нї, то нехрещені дїти... або русалки...

Всї. Ой, тїкаймо, тїкаймо! А то ще Купала втеряємо. (Похапцем одпливають на човні).

Вихід 9.

Домаха сама.

Домаха (вискакує злякана, ламаючи руки). Ой, там чорна тінь дріжить... Туман марою встає... Страшно! Матір і я винні... Ніколи не вернеть ся? Ох, утеряла, утеряла голубонька — не піймаю!... Ай, яка нудьга! Мов гадюка обвила моє серце і пє кров. Кинуть ся у ту чорну яму... Там і соми водять ся... а на дні холодний та липкий глей... зразу затягне... А та друга? Обнімати меть ся, пригортати меть ся? Ні, діждусь, гляну їй у вічі... А! Ось! (Одбіга назад, ховаючись в очеретї).

Вихід 10.

Степан і Марина, потім Домаха.

Степан (виходить з Мариною). Марино! Я тебе ждав, як сьвіта божого... Де ти барилась?

Марина (дитяче рада). Голубчику! Не можна було раніще. За те, бачиш, яка я рада, щаслива!

Степан. Чого?

Марина. Догадай ся!

Степан. Не знаю, моя утїхо...

Марина. У, недогадливий! А того, що тепер уже я сьміло, з чистим серцем і сьвятою думкою скажу, що не кину тебе... (В очеретї щось зашелестїло. Оддалеку чути тихо купальскі пісні, які тягнуть ся мало не до кінця сцени).

Степан. Раю мій! (Кидаєть ся).

Марина (зупиняє). Стій, або краще сядь — я все тобі роскажу.

Степан. Сяду, сяду... У мене в очех сонце заграло... Це не ніч, а слїпучий день...

Марина. Ну, сиди-ж смирно! Памятаєш, як дитиною ще мене молодшої слухав ся, а я росказувала?

Степан. Памятаю, памятаю. У мене й тепер, як у дитини, повно на серці колишнього щастя.

Марина. Ну і гаразд. Так от, Степко мій любий, коли я почула, що лежиш ти отруїний, то мене ударила думка, що я тому винна, і мало я не стеряла ся, а коли правду про тещу дізнала, то серце у мене окипіло кровю і похолов мозок, як тебе визволить від напасти, від смерти?

Степан. Голубко моя, таки побивалась за мною.

Марина. Я потім бачила твою жінку... Вона тебе кохає без памяти — і я поклялась вам до помочи стати: одно тільки різало мою волю, що ти не подужаєш своєї упертої примхи і що я, замість поради й лáгоди, сама ще розраду внесу? Я молила ся гаряче, щоб Господь напутив мою душу і Милосердний зглянув ся... (Степан стає стрівоженим).

Степан. Що-ж таке? Ти полохаєш мене...

Марина. Бачиш, Степане: ти нарікав на свою долю, на Бога, а тебе одведено від великого гріха: адже я — сестра тобі! (Весело цїлує).

Степан (одхитнувшись). Як сестра? (Домаха прокрадаєть ся ближче).

Марина. Так таки рідна сестра: матері у нас були різні, а батько один — покійний пан.

Степан. Хто тобі це сказав?

Марина. Дїд Мороз. Бач, пашпорта менї треба було в вашій волости виправляти, бо покійна матір моя була родом з сього села; от мене й справили до дїда; а вони як придивились, та як заплачуть: „Як вилита, кажуть, моя покійна дочка! Ти-ж моя унука — від вашого Очеретоватівського пана і моєї доні... Через його, прости єму Боже, твоя мати й згоріла“...

Степан (схоплюєть ся). Стій, стій! Це щось надзвичайне, страшне... не може бути! У твоєї матері певно друга дочка була?

Марина. Ні, у моєї матері я одна тільки.

Степан. Як же дїд не знав цього? Тебе не знав?

Марина. Матір, по пологах, одправили сюди, а мене зоставили при дворі: вони занедужали і перед смертю уже дїду признались...

Степан. Не знаю... я й не стямлюсь... не збагну нїчóго...

Марина. Та от і причина, чого пан, тато наш, перелякались, довідавшись, що ти мене хочеш брати, чого на нас хотїли все своє добро одписати... Дїд кажуть, що я на пана й похожа... Та вірно і певно, що я твоя рідна сестра! (Обнїма).

Степан. А-а!! (Хапаєть ся за голову і сїда, мов підкошений. Домаха виявляєть ся з ножем).

Марина. Не вже, Степанку, тобі гірко так взнати мене за сестру?

Степан. Ох!!

Марина. Чого-ж?

Степан. Остатня... надія...

Марина. На що?

Степан. На щастє...

Марина (по павзї). І ти зміг думати, що я-б здолала піти проти Бога, що я-б здатна була неповинній людинї наступити на горло, украсти чуже щастє? Ох, Степку, Степку! Як мене мало ти знаєш, як мене мало ти поважаєш? (Змахнула сльози. Домаха кида ніж).

Степан (кидаєть ся в ноги Маринї). Прости, даруй менї! Прости, сестро! Я не при собі... у мене в грудех пече... мозок горить... темрїє в очех... Я не знаю чого, а чую в собі таку страшенну муку, якої не сила терпіти! Даруй, сестро, твому нещасному братови!

Марина (обнїма і цїлує в голову). Вгамуй, рiднесенький мій, отиш своє серце: єго лукавий бентежить, бунтує гріхом.

Степан. Слухай, сестро, завваж! Докори і сльози від жінки, лайка і прокльони від тещі, цькування й напасти від писаря й старшини, зневірря і образи від селян, за яких я щодня роспинав ся... Дома щоденне пекло без упину, без передишки — і одна тільки мрія, що від тебе буде ратунок: як і що, — я не домислював ся, а тільки тією мрією й жив, тільки вона менї сили скрiпляла...

Марина. Ну, а Марина-сестра хіба не зможе протягти руку свому братови? Тільки не в менї, грішній, спасіннє, а в Господї і Єго сьвятій ласцї... Покорись їй, одкинь оту пекельну завзятість від свого серця, поглянь тихим не злим оком на свою Домаху, полюби її за щире кохання, зроби щасливою! (Домаха не здержує плачу).

Степан. Ох, правда твоя... Тільки, що я зроблю з оцим прóклятим серцем? (Бє єго кулаком). Адже не вілен я над ним, а воно наді мною панує... Не можу я єму звелїти: забудь ту, а пригорнись до цієї, не можу! От, хіба ножем єго порснути, то зможу та й годї!

Марина. Ні, зможеш і друге: у тебе воно справедливе і добре; то єго озьвірило горе... Подумай: гріх же за добро платити людинї лихим; тобі Господь припоручив душу, а ти зрікаєш ся її... Цураєш ся, коли сам її обездолив!... (Пісні стихають).

Степан. Марино... ти янгол!

Марино. А як я буду вашому щастю радїти, як буду жити тільки для вас!

Степан. Сестро моя!!

Марина. Я хотїла була від мира заховать своє серце і спасатись в черницях, а тепер спасатись буду, помагаючи тобі у всїм, у всїм добрім, кохаючись у ваших дїтках, у радощах твоєї дорогої дружини...

Домаха (кидаєть ся в ноги Маринї). Прости!! Прости!! Я хотїла підняти на тебе руку, на тебе, сьвяту...

Разом { Марина. Домахо! Що ти?! / Степан. Жінка тут?!

Домаха (в ногах). Ти матір менї... сестра... Богом послана доля!...

Марина. Голубочко! Що ти? Заспокій ся!

Домаха (плазує до чоловіка). Степане! Прости менї! Я тільки своє горе знала... а твого не відала... Пекельна рвія пекла менї очи... Даруй менї і моє кохання... слїпе!

Степан (підійма і пригорта її). Люба моя! Тепер не побивай ся!

Вихід 11.

Ті-ж і писар з десяцьким та Коломийчиха з Свиридихою.

Писар. Беріть єго! Він арештований.

Степан (пручаєть ся). Ким і за що?

Писар. Начальство за кражу! Вхопіть єго!

Разом { Марина. Неправда!
Домаха. Не дам!
Коломийчиха (пха Марину). Куди, повіє? (Хапа Домаху). А ти нї писни!

Степан. Геть-те — я сам піду і одвіт дам: не бійтесь!

ЗАВІСА.

[Конець буде].

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

ЛІТЕРАТУРА НАУКОВА.

[4. Якôвъ Головацкій].

[Конець.]

На отъ-сй й иншй закиды Пыпина вôдповѣвъ Головацкій у своєй статьи „Замѣтки и дополненія къ статьямъ г. Пыпина, напечатаннымъ въ Вѣстникѣ Европы за 1885. и 1886. годы“. (Вильна, 1888). Выправдуючи себе, Головацкій каже мѣжь иншимъ, що вôнъ уже въ 1840. р. писавъ Бодяньскому про Павлього, котрый не записувавъ народныхъ пѣсень, а користувавъ ся чужими збôрниками и выманивъ вôдъ него єго пѣснѣ.[1]) Вôдтакъ Головацкій старавъ ся доказати Пыпинови, що вôнъ уже въ молодôмъ вѣцѣ придержувавъ ся „общерусского“ языка, — що вже въ 1841. р. надруковано въ „Москвитянинѣ“ єго статью „Великая Хорватія или галицко-карпатская Русь“,[2]) — що вôнъ, бувши професоромъ рускои мовы й литературы придержувавъ ся прислôвя: „де не можешь перескочити, тамъ пôдлѣзь, а йди дальше“, — и що про-те бувъ приневоленый, читати свои лєкцїѣ зô звычайнымъ въ Галичинѣ церковно-славяньскимъ выгоромъ.[3])

Але-жь Головацкій не бувъ щирымъ супроти Пыпина, бо поминувъ мовчки свою колишню дѣяльнôсть въ хосенъ (мало)рускои мовы й литературы. Изъ попереднього огляду біографіѣ й литературнои дѣяльности Головацкого можь дôзнатись, що вôнъ въ трицятыхъ и сороковыхъ рокахъ бувъ горячимъ патріотомъ рускоукраиньскимъ, та що ще въ 1862. р. зъявивъ себе разъ Русиномъ-народовцемъ въ письмѣ до редакціѣ Петербурскои „Основы“.[4]) Се письмо зладивъ вôнъ въ правописи фонетичнôй, — вôдтакъ всякому тямущому чоловѣкови выдає ся се дивовижнымъ, що колишнiй народовець въ тыхъ „Замѣткахъ и дополненіяхъ къ статьямъ Пыпина“ ругає ся „жарґонови галицкихъ народниковъ“, и „украиноманамъ“, щô „*испортили историческое правописаніе*“.[5]) Ба, въ тыхъ „Замѣткахъ и дополненіяхъ къ статьямъ Пыпина“ Головацкій проявляє тенденційнôсть неабы-яку, коли цитує одно мѣсце изъ твору Дениса Зубрицкого и подає самъ малорускій перекладъ тексту россійского. Але-жь Головацкій зладивъ сей перекладъ такъ, щобъ всякому було ясно, що письменный языкъ „общерусскихъ“ Галичанъ не менше зрозумѣлый народови, якъ языкъ „народникôвъ-украиноманôвъ“, перетвореный на украиньскій ладъ. Вôдтакъ вказуючи на той свôй перекладъ пытає ся Головацкій: „*Зачѣмъ же коверкать и уродовать слова и формы, когда можно писать правильно на удобопонятномъ для всѣхъ русскомъ языкѣ?*“[1])

Головацкому не повелось, опрокинути докоры, котрыми попрѣкнувъ єго Великорусъ Пыпинъ за тее, що вôнъ изъ руского народовця ставъ прихильникомъ московскихъ панславистôвъ. Стоячи пôдъ вплывомъ Погодина, позбувавъ ся вôнъ поволи своихъ народныхъ идеалôвъ зъ сороковыхъ рокôвъ, и вже въ 1853. р. писавъ вôнъ ось-що тому исторіографу-панслависту: „*Какое счастье для меня, — по истеченіи многихъ годовъ я опять услышалъ слово о незабвенномъ для меня мужѣ, которому я премногимъ одолженъ за русское просвѣщеніе, поставившее меня въ возможность нынѣ словомъ и письмомъ дѣйствовать для образованія младшаго поколѣнія!*“[2]) Доки-жь живъ въ Галичинѣ, то рôднои своєи мовы не называвъ нарѣчіємъ языка россійского; коли-жь перейшовъ въ Россію, то ставъ вôдъ-разу такимъ непримиримымъ ворогомъ руско-украиньскихъ народовцѣвъ, якими не зъявляють ся бôльшь тямущй московскй панслависты. Вôдъ р. 1868. ставъ вôнъ ругатись народнымъ змаганямъ колишнихъ своихъ землякôвъ, дарма, що вôнъ самъ давнѣйше говоривъ изъ катедры про окремй прикметы малорускои народности супроти Великорусôвъ, — про самостôйнôсть руско-украиньскои мови й литературы. Хоча-жь Головацкій въ 1868. р. покинувъ давнѣйшй свои просвѣтнй й національнй идеалы, то мы, руско-украиньскй народовцѣ, не хочемо помянути єго лихомъ. Вже-жь вôнъ въ сороковыхъ рокахъ вказавъ своимъ землякамъ шляхъ простый и широкій[3]) у змаганю до розвою рôднои мовы й литературы. А впрочôмъ зладивъ вôнъ збôрникъ народныхъ пѣсень, щó єго Великорусъ Пыпинъ назвавъ „*самымъ капитальнымъ трудомъ въ собственно этнографическихъ изученіяхъ*“.[4])

5. Иванъ Вагилевичъ.[5])

Въ руско-украиньскôй литературѣ нема письменника, котрый коротавъ бы свôй вѣкъ въ такихъ злидняхъ, якими побивавъ ся Иванъ Вагилевичъ. Хоча вôнъ бувъ талановитый и невсыпущій у своихъ трудахъ науковыхъ,

[1]) „Замѣтки и дополненія...“, стор. 25.

[2]) Головацкій пише, що вôнъ „подъ давленіемъ мѣстныхъ обстоятельствъ“ бувъ приневоленый (!) переробити ту статью „въ галицкôмъ нарѣчію“, почôмъ надруковано єѣ въ „Вѣнку“ въ Вѣдни р. 1847. Се заявленя кôнчить вôнъ словами: „Всѣмъ вся быхъ, да всѣхъ пріобрящу“. („Замѣтки и дополненія...“. стор. 50).

[3]) ibid., стор. 51.

[4]) „Основа“. 1862. Липень. С.-Пб., стор. 68—69[3].

[5]) „Замѣтки и дополненія...“, стор. 66.

[1]) ibid., отор. 67.

[2]) „Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель (1835—1861). Съ предисловіемъ и примѣчаніями Нила Попова“. Москва, 1879; стор. 654.

[3]) Въ першихъ рокахъ своєи професуры университетскои Головацкій постаравъ ся о тее, що австрійске правительство вызначило 500 зол. р. на закупно рускихъ книжокъ для библіотеки университетскои у Львовѣ. За тй грошѣ куплено творы украиньскихъ письменникôвъ, Котляревского, Квѣтки-Основяненка и и., и такожь деякй книжки россійскй. — Зъ Россіѣ посылавъ Головацкій до Львова часто книжки библіотецѣ Народного Дому. Мѣжь тыми книжками суть деякй дуже цѣнный, примѣромъ Статутъ литовскій зъ року 1588.

[4]) „Исторія русской этнографіи“. Томъ III; стор. 413.

[5]) Важнѣйша литература: 1. „Wspomnienie o Janie Wagilewiczu“. Przez Augusta Bielowskiego. („Dziennik literacki“. Rok 1866. We Lwowie; str. 357—359; 373—375). — 2. „Wspomnienie pośmiertne“. („Sioło“. Pismo zbiorowe, poświęcone rzeczom ludowym, ukraińsko-ruskim“. Lwów. 1866. Zeszyt I., str. 79—88), — 3. „Rękopisma, pozostałe po ś. p. J. Wagilewiczu“. (ibid., zeszyt III., str. 159—168). —

то бѣдувавъ гôрко и неразъ зô своєю сѣмьєю справдѣ голодувавъ. А вже-жь головною причиною єго недолѣ була палка й упряма єго вдача; — вôдтакъ и та суспôльнôсть, середъ котрои вôнъ живъ вôдъ р. 1848., не подавала єму помочи въ тяжкихъ невзгодинахъ. Коли-бъ вôнъ не бувъ позбувъ ся идеалôвъ Маркіянового кружка, то Русь-Украина вважала-бъ єто своимъ свѣточемъ. Та отъ, изъ рускои „трôйцѣ“ лишь одинъ Маркіянъ до кôнця свого короткого житя оставъ ся вѣрнымъ ось-тымъ идеаламъ. Два иншѝ товаришѣ зъ-перегодомъ розôйшли ся двома противными шляхами: Вагилевичь прихиливъ ся до Полякôвъ, а Головацкій пôддавъ ся вплывамъ могучои Россіи.

Вôнъ родивъ ся 2. вересня р. 1811. въ Ясени горѣшнѣмъ, селѣ Калушского повѣту, де єго батько Микола бувъ священикомъ.[1]) Въ семôмъ роцѣ житя вôддали єго въ нормальну школу въ Бучачи. Опôсля вчивъ ся Иванъ въ ґимназіи Станиславôвскôй до р. 1829. Въ 1830. р. митрополича консисторія приняла єго въ духовну семинарію у Львовѣ, и вôдтакъ ставъ вôнъ студентомъ фильософичного выдѣлу на университетѣ. Тому-жь, що вôнъ самотужки займавъ ся етноґрафіею та исторіею, залишавъ вôнъ науку университетску и про-те перепавъ при екзаменѣ зъ математики. Зъ-за-то не мôгъ вôнъ уже мати мѣсця въ семинаріи и пôшовъ на екстерну. Тогдѣ пôзнавъ ся вôнъ зъ польскими литератами, Авґустомъ Бєльовскимъ и Йосифомъ ґрафомъ Борковскимъ, та написавъ кôлька польскихъ вѣршѣвъ, котрѝ Борковскій велѣвъ надрукувати въ журналѣ “Dziennik mód paryskich“.[2]) Номинальнымъ редакторомъ сего журнала бувъ кравець Томашь Кульчицкій, але єго выдавали польскѝ литераты, котрѝ при взôрцяхъ парижскихъ модъ бажали польскому жôноцтву подавати статьѣ литературнѝ й науковѝ. И отъ, Вагилевичь бувъ першій, щó вô Львовѣ за твôръ польскій дôставъ литерацкій гонораръ, — кусникъ якоись матеріѣ на камизолю вôдъ кравця Кульчицкого.

Мѣжь-тымъ пôзнавъ ся Вагилевичь зъ Маркіяномъ Шашкевичемъ и полюбивъ рôдну мову, занапащену вѣковымъ лихолѣтємъ. Ставши членомъ Маркіянового кружка вôнъ принявъ славяньске имя „Далиборъ“, и задумавъ присвятити свои силы просвѣтѣ народнôй и дослѣдамъ етноґрафичнымъ. Идучи слѣдомъ за польскимъ етноґрафомъ Зоряномъ Ходаковскимъ,[3]) Вагилевичь зъ цѣлымъ жаромъ молодечимъ прилягъ душею до темного люду, бажаючи пôзнати єго звычаѣ й обычаѣ; — про-те ходивъ вôнъ за-любки мѣжь нарôдъ, записувавъ творы устнои словесности народнои, и вчивъ ся рôднои мовы вôдъ селянъ, щó въ невзгодинахъ народныхъ самѝ-однѝ зберегли єѣ вôдъ затраты.[2]) Але-жь за-для такихъ своихъ змагань у хосенъ рôднои мовы й етноґрафіѣ, не дбавъ вôнъ про выклады й науки университетскѝ, и про-те дволѣтній курсъ студій фильософичныхъ вôдбувавъ вôнъ рокôвъ черезъ сѣмь (вôдъ 1830. до 1837. р.).

Въ тôмъ-то часѣ Вагилевичь ѣздивъ изъ Головацкимъ до Дикова, де они оба впорядкували й описали церковно-славяньскѝ й старо-рускѝ рукописи въ библіотецѣ ґрафа Яна Тарновского.[2]) Вôдтакъ они оба помогли Шашкевичеви (р. 1835.) зладити альманахъ „Зорю“, въ котрôй крôмъ народныхъ пѣсень знаходились стихотворы, казки та науковѝ статьѣ сихъ трьохъ молодыхъ товаришѣвъ. Коли-жь цензоръ рускихъ книжокъ, Венедиктъ Левицкій, порѣшивъ, що того збôрника не вôльно друкувати, то трохи-зъ-годомъ (р. 1837.) напечатано въ Пештѣ той альманахъ зъ деякими змѣнами п. з. „Русалка Днѣстровая“. На перщôмъ мѣсци знаходять ся тутъ „пѣснѣ народнѝ“ (стор. 1—58) зъ переднимъ словомъ Вагилевича п. з. „Передговоръ къ народнымъ рускимъ пѣснямъ“ (стор. IX—XX). Вôдтакъ въ „Русалцѣ Днѣстровôй“ надруковано два стихотворы Вагилевича: 1. переспѣвъ народного переказу п. з. „Мадей“ (стор. 72—76), и 2. казку „Жулинъ и Калина“ (79—88).

Въ 1835. р. Вагилевичь пôшовъ въ Карпаты, бажаючи вôдкрыти доисторичнѝ памятники будôвлѣ и славяньскихъ рунъ. Знаючи бо оповѣданя про печеры въ скалахъ (ущорбахъ) Карпатъ, вôнъ уявивъ собѣ, що тамъ суть имовѣрно слѣды колишнього, поганьского культу Славянъ, — слѣды святынь и руничныхъ надписôвъ. Вôдтакъ оглянувъ вôнъ печеры въ Бубнищахъ, Трухановѣ й въ Розгôрчю, и тыжнѣвъ черезъ два вôнъ вернувъ ся до Львова, радѣючи радôстью, що вôдкрывъ поганьскѝ святынѣ, а на стѣнахъ ихъ надписы руничнѝ. Своимъ приятелямъ показувавъ вôнъ копіѣ тыхъ надписôвъ, одначе кружокъ Маркіяна вôднѣсъ ся скептично до тыхъ знаходôвъ, ба, Шашкевичь назвавъ ихъ „Вагилевичôвскою фантасмаґорією“.[3]) А вже-жь самъ Вагилевичь вѣривъ въ автентичнôсть тыхъ рунъ; — печеры въ Бубнищахъ назвавъ вôнъ памятниками давнои штуки рѣзбярскои й заявивъ, що тѝ письма справдѣ написанѝ пальцемъ божимъ въ Карпатахъ для першихъ Славянъ.[4])

[Дальше буде].

4. „Literatura w Galicyi“ (1772—1848). Ustęp z pamiętników Władysława Zawadzkiego. Lwów. 1878; str. 127—129. — 5 „Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель“ (1835—1861). Съ предисловіемъ и примѣчаніями Нила Попова. Москва, 1879; стор. 662—651). — 6. Статья Ивана Ем. Левицкого въ „Зорѣ“ Львôвскôй зъ р. 1880., стор. 219—221. — 7. „Судьба одного галицко-русскаго ученаго“. Къ біографіи Ивана И. Вагилевича. Я. Г. („Кіевская Старина“; томъ VI. 1883; стор. 453—472). — 8. „Воспоминаніе о Маркіянѣ Шашкевичѣ и Иванѣ Вагилевичѣ, изъ записокъ Я. Ѳ. Головацкого“. („Литературный сборникъ“, издаваемый галицко-русскою Матицею. Редакторъ Б. А. Дѣдицкій. Львовъ, 1885; стор. 10—36).

[1]) Батько Ивана Вагилевича вмеръ р. 1869. въ Гозѣєвѣ, Долиняньского повѣту, въ 92. роцѣ житя.

[2]) „Dziennik mód paryskich“ ставъ выходити у Львовѣ р. 1835.

[3]) Про Зоряна Доленгу-Ходаковского гляди „Исторію русской этнографіи“ А. Н. Пыпина. Томъ III. С.-пб., 1891; стор. 38—87.

ТРИ ЖІНОЧІ ПОСТАТІ.

[Конець].

Я вже сказав, що вона тільки й жила тепер любовю до рідного краю. Нї, мало: вона вся цїлком була ця л ю б о в. Послухайте, як вона відмовляє тим, хто може думати, що рідний край гине:

Той край би мав упасти? Край, де слава
Цьвіте? Найкращий край за всї, що сонце
Одвічне бачило, відколи ходить?
Цей рай поміж краями? Той, що Бог
Иого як ока береже свого
І мав би він носить чужі кайдани?

Нї, він не може їх носити, не може і вона, чиста дївчина, повинна його обрятувати, поклавши на се життє своє.

[1]) Порôвн. „Исторію литер. рускои“ въ „Зорѣ“, 1893; стор. 357.

[2]) ibid., стор. 356.

[3]) „Литературный сборникъ...“, 1885; стор. 28.

[4]) ibid.

І вона йде, і ніяка перешкода не зупиня її. Вона вже впевнила короля в тому, що сам Бог її послав, впевнила всіх, хто коло його був, побила ворогів, погодила короля з Пилипом Бургундом і все що навкруги неї — все схиляєть ся перед нею, як перед сьвятою, як перед посланцем з небес. І це правда!

І які-ж то мізерні здають ся ті людці, які думають собі, що звернуть на себе її увагу своєю пикою — цей Діноа, цей Ля-Гір що́ запобігають її ласки, с в а т а ю т ь її! Як вони не можуть зрозуміти, що та, яка цілком віддала ся Духови Божому, та не може ні сватана бути, ні жінкою бути, а може тільки служити цьому Духови Божому. своїй ідеї, а зробивши своє ділó — муками за його закінчити житте!

Я войовниця Божа і нікому
Не можу бути за дружину я!
[Дія III., вих. IV.]

каже вона, але ті — сліпі — все-ж не розуміють цих слів, все-ж торочуть своє: один торочить, що „а може ти мов схочеш?“ А другий — св. єпископ — моралізує, що мов жінота задля чоловіків від Бога призначена; а третій — Діноа — дак той не покида свого і все: „а як що ти доведеш до краю своє діло, то тоді ти мині дозволиш с ь в я т а дівчино..“ Се-б то: ти мині дозволиш тоді повернути тебе з Божих войовниць на свою жінку, щоб я міг вживати тебе собі на втіху і на послуги? Як там уже у його в голові єднають ся розуміння: „с ь в я т а дівчино“ і „моя жінка“ — це вже може зрозуміти хіба тільки така-ж деревяна голова, як у його.

Це все нарешті обурює Жанну і вона відмовляє таким словом, що мусить уже замкнути уста всім — і королеви з його коханкою, і епископови і женихам:

Чи Боже з'явище тобі, дофіне,
Уже докучило, що хочеш ти
Розбити те, в чому воно з'явилось
І чисту дїву, що Господь послав
Стягти з гори і в пил земний втоптати?
Сліпі серця ви, маловіри ви!
Вас осяває Божа слава, Бог
Чуда свої являє навіч вам —
Ви-ж бачите в мині не більш, як жінку!
Чи сьміла-б жінка вбрати ся у зброю,
До бою сьміла-б із мужами стати?
Біда-б мині, як би я мстивий меч
Від Бога даний, у руках несла
А в серці грішному — земну любов,
Тодї-б мині пайкраще — не родитись!
Ні слова більш про те, як що гнівати
Не хочете ви духа, що в мині!
Бо кожен погляд, що́ мене бажає
Уже лякає і сквернить мене.[1])

І тут, як і ранійше [напр. в розмові з Монтґомері — дія II., вих. VII. та VIII.] Жанна виявляєть ся завсігди однаково: тим вона і стала ся героїнею, тим вона і могла повести людий, що вона зрекла ся усього того, що має людина на сьвіті і всї її сили духові та фізичні повернули ся в один бік, придбавши їй таку волю і силу над иншими людьми. Зрозуміло тепер, що досить, щоб хоч трохи вона відхилилась на бік і вся її сила згине, бо — знов кажу — її сила, як і сила в усякої людини, що́ пророчим словом веде за собою людий, — вся в тому і лежить, що людина ц і л к о м віддаєть ся своїй ідеї і б е з н і я к и х в а г а н н і в іде до своєї мети. Скоро-ж з'явили ся ці вагання, то й сила гине. Таке трапило ся і з Жанною, як вона відразу, несподівано покохала Льонеля, ворожого привідцю...

Правду кажучи, ми трохи ремствуємо на поета за те, що він чистий образ Жаннин — образ справжній, історичній — заплямив цією подією. Правду кажучи, і далї нам більш подобаєть ся та Жанна, що́ витерпівши всї муки від своїх суддїв, іде на автодафе, ніж та, що вирвавши з серця кохання до Льонеля, знову вертає свою силу і вмирає в бої за рідний край. Але-ж не будемо нарікати на поета: хоча він не дав нам історичньої Жанни,[2]) але він дав нам Жанну иншу, свою — таку артистично змальовану постать, що не знайдеш у їй і риски неґевної Так саме і в цій події з Льонелем поет виявляє себе могутнім психольоґом і, не вважаючи на своїх чортів, що він їх — на превеликий жаль — завів у твір, — повним реалїстою. Він зрозумів, що Жанна м у с і л а згубити всю свою силу, вчинивши негарне дїло, навіть два негарних дїла: одне — прихилившись до земної втїхи і друге — покохавши ворога. Так саме Жанна м у с і л а знову вернути собі свою силу скоро вона збула ся того гріха і її душа ц і л к о м знову повернула ся в оден бік...

Ось ті три постатї з Шілєрових драм, що хотїло ся нам сказати про їх кільки слів. Ми не випадком з'єднали їх тут до купи, постановили поруч. Нам здаєть ся, що ці три постатї — виразні типи і що під ці типи можна підвести коли не всїх, то затого всїх жінок.

Перший тип — Гедвіґа — се тип сїм'йових доброчинностий, сїм'йової вірности й дбайливости. С ї м ' я їй усе — альфа і омеґа їй у житті. Правда, вона мало бачить поза сїм'ю, але зате в сїм'ї вона цілком на своєму місци. Цей тип займало у своїх творах багато письменників, і з позитивного, і з неґативного боку, — починаючи ще з Гомера, з його Пенельопою, з Софокля з його Антіґоною. Непохитна вірність сїм'йовим заповітам, що виявляє і перша, і друга, зважуючись перша на довгорічню уперту борню з женихами, а друга — на смерть — підносять ці два типи на високий пєдестал. У Шілєра його Гедвіґа не на пєдесталї, а в звичайній хатній обстанові, Але через не вона не перестає бути чим є, і вона, як що прийшла-б потреба, сталась би і Пенельопою і Антіґоною. „Дїяльність таких жінок, — каже один письменник, — на погляд мізерна, не широка, вона вся лежить в сїм'ї, в дрібному хатньому господарстві, але-ж ся неголосна, дрібна праця, непомітна простому глядачеви, найсправдї величезна своїми послїдками. Жінка цього типу вчинила найбільшу послугу людськости: цей тип склав сїм'ю, сотворив рідний край, зародивши в непосидячій та невпокійній натурі чоловічій прихильність до постійности, вчинивши йому любими свою хату, свою рідну землю“. Було-ж, виходить, щось у Пенельопі такого, що так тягло Одисея до неї, не вважаючи на те, що йому на дорозї стрівало ся стільки щастя, скільки міг би мати хіба бог, а не людина вмируща. І хай не думають, що те дїло, яке ця жінка зробила, було легеньке. Порівняйте сьогочасню сїм'ю і жінчине становище в їй з тим, що було в ту добу, як тільки сїм'я ця складала ся, і ви зрозумієте с к і л ь к и зробила жінка. Одружіннє в ті часи було зовсїм просте і чоловікови зручне: воно складало ся з того, що він луснувши дівчину ломакою по голові та відбивши їй памороки, тяг потім її в свою оселю. А там уже він робив з нею, що хотїв, і жінчине становище було не дуже краще від того становища, в якому стоїть у нас тепер свійська товарина: жінка бо не тільки відбувала найважчу роботу на всю сїм'ю, але до того, як що бракувало її чоловікови чим годувати ся, то вона-ж ставала йому часом і за їжу, — так саме як і всї безсилі людські істоти (дїди, дїти) в той людожерний час. Зрозуміло тепер, що жінці довелось покласти багато працї, довелось винайти багато хитрощів, щоб зберегти і себе і свою дитину від свого страшного чоловіка. Дбаючи про це, вона саме тим присипляла його людожерні бажання і потроху відміняла їх на инше, навертаючи його до прихильности до своєї дитини. І жінчина праця не пішла марно, бо, викохуючи і в собі і в чоловікови цю прихильність, вона за багато віків, маючи собі на поміч „закон спадковий“, довела її до безкраю великої батьківської любови, що́ здатна на всякі жертви задля дорогої дитини. Бувши з природи жалісливійшою від чоловіка, жінка невідмінно тим самим мусїла робити і його більш людяним. Таким побитом за жінкою ми мусимо признати ту послугу, що вона гуманізувала людськість.

Але, як і все на сьвіті, цей тип має і свій неґативний бік. Потроху виявляєть ся се і на Гедвізї: її погляди вузкі і вона не бачить ніякої потреби, щоб її Вільгельм встрявав до спільного дїла — визволити рідний край. Потім правдиво-

---

[1]) Дія III., вих. IV.

[2]) Наведу один приклад. Шілєр малює нам Жанну яко силу, що́ сама не знає, як вбиває ворогів і н е м а є д о ї х ж а д н о г о ж а л ю. Тим часом відомо, що справжня Жанна робила цілком навпаки: спиняла вояків, забороняючи їм по дурному лити кров, кидалась пособляти пораненим і, як каже Лямартін, — „переходячи за хвилину від гнївá до жалю́, плакала над побитими і відратовувала від смерти подужаних“.

творяча любов до дітий примушує її навіть на присудженого до страшної смерти чоловіка нападати ся, не зважаючи ні на місце, ні на час [біля Аттінгавза, що вмирає]. Такому чоловікови, що віддавав би всю свою діяльність високій ідеї — науці, літературі чи що — Гедвіґа була-б не зовсім гарною жінкою і своїм вузкоглядством влила-б йому в житте чимало отрути, ставши йому чимсь на кшталт Сократової Ксантипи.

Виразний приклад слїпої любови до своєї сїм'ї, до свого чоловіка, любови, що через своє вузкоглядство часто веде до великих нещасть, — можемо ми, не виходячи за межу драматичних творів знайти в Деянірі, жінці Геракльовій [„Трахинянки", траґ. Софокльова].

Геракль убив кентавра Несса, а той, щоб помститись, вмираючи звелїв Деянірі зібрати його кров і помазати нею Геракльови одежу, як що він кинув би її любити — щоб знов до неї вернув ся. Не вважаючи на те, що се казав в о р о г, а ні на те, що всї її підозрювання проти Геракля ще цїлком не доведені, вона не розважившн ні трохи, вживає свого способу і вбиває таким побитом страшними муками того, кого найбільш любила.

Другий приклад — Медея [Еврипід] ще неґативнїйший. Щоб вдовольнити свої сїм'йові бажання [скласти сїм'ю з коханою людиною], вона зраджує рідний край, батька, вбиває брата. Так саме й потім, ображена в своїх сїм'йових почуваннях, ображена яко жінка, вона не знаходить досить жорстокої помсти і в своєму лютуваннї розбиває сїм'ю-ж, вбиваючи рідні дїти! Т а к зробити могла тільки така людина, що опріч с ї м ' ї, опріч втїхи бути ж і н к о ю нїчого не знала і не хотїла знати.

На цих двох прикладах з додатком Сократової Ксантипи, виразно, як нам здаєть ся видко неґативні боки у згаданого типу. Але — кажемо з притиском — вони не могли і не можуть відняти в цього типу того, що він зробив задля людськости і хоча — як ми покажемо згодом — тепер треба инших типів, щоб вести далї те дїло, яке почали Гедвіґи та Пепельони, але-ж це не віднїмає у їх того, що вони заробили перед істориєю.

Инший тип маємо ми в Штавфахеровій Ґертрудї. Гедвіґа почуває себе цїлком чужою в громадських справах, ба навіть і не розуміє потреби бути до їх ближчою; вона бажала-б принпути свого Теля до себе, відірвавши і його від тих справ, позивши його сїм'йовою любовю, затягши його в спеціяльно сїм'йові інтереси. А тим часом становище відмінило ся. Коли в часи дикі сїм'йова голубність жінчина підносила людськість з стану звірячого до становища людського, то тепер її с а м о ї вже мало. Тепер жінка, що схотїла-б зоставати ся сама і держати свого чоловіка в самій сїм'йовій сфері, робила-б тим велику шкоду. Хоч і яка важлива річ сїм'я, а живучи в ій самій і нею самою не придбаєш широкого сьвітогляду і здебільшого крутити меш ся в тїсному колї мізерних інтересів. Втягаючи до такого життя чоловіка, жінка саме тим втягає його в цю вузку сферу дрібних інтересів і тим паралїжує всяку його ширшу діяльність, що за цю сферу виходить, — а найбільше як що ця діяльність, — як в нашому прикладї, - може бути небеспешною.

Цїлком навпаки Ґертруда. Сїм'йова сфера їй не чужа. Вона гарна господиня, гарна жінка, але вкупі з тим вона не цураєть ся громадських справ, навіть більше: в неї болить серце за цими справами. Вона не лякаєть ся нїяких небеспешностий, вона, бачучи, що чоловік її мов збентежив ся перед тим лихом, яке йому стало на шляху, — сьміливо і без ваганнїв показує йому, куди йому треба йти. Вона любить його не менш, нїж Гедвіґа свого Теля, але се не спиняє її нагадувати йому про його обовязки, і вона тільки говорить, що коли він умре, то й вона не жити ме:

Стрибну з цього я мосту та й на волї!

І коли вже її не спиняє любов до чоловіка, їй, звісно, не страшне все инше, вона не лякаючись стерпить усе, що стрінеть ся на дорозї, і не тільки не пожалїє таких дурниць [в порівнянню з борнею за рідний край] як багате господарство, — навіть сама знищить все, коли того треба буде. Вона вірить в людяність, але розум каже їй, що на те, щоб людяність могла процвісти, треба вжити на деякий час сили, і вона не вагаєть ся казати це. Це вже не сфера інстинктів, не сфера почуваннїв, що часто й густо можуть чинити шкоду — відповідно на пр. приказцї: „Дай серцю волю, заведе в неволю", — ні, це запановує вже вища сила — розум, що єднаючись з почуваннєм, завсїгди стає дужою поступовою силою. І Ґертруда поведе [і повела] свого чоловіка наперед, а Гедвіґа потягне його назад [як що тільки він не героїчня натура, як Тель], бо не дурно хтось сказав, що „жінка повинна вести чоловіка наперед, а коли вона цього не робить, то саме тим тягне його назад".

Ґертрудин тип, тип мудрої щирої порадницї-дружини — се рідний тип нашому українському сьвітоглядови: такий саме і є ідеал жіночий в уяві у нашого народу, таким він відбиває ся і в самому назвищеви, що надає народ жінцї: д р у ж и н а, звучи так саме і чоловіка, або ще: п о д р у ́ ж ж є м. Наші народні казки та пісні повні прикладів такого типу — і з позитивного і з неґативного боку, а в літературі він знайшов собі найвищий вираз в Шевченковій Марії...

Але сей тип, звісно, прастарий і, не шукаючи довго, ми могли-б його показати в нимфі Еґерії, що надихала своєму Нумі його закони. В історії ми можемо побачити не оден раз, як виявляєть ся сей тип. В неспокійні громадські доби такі жінки часто порпваються наперед, хочуть прилучити ся до політичнього руху, навіть йому на чолї стати. Але-ж звиклі через своє зму́шене становище повертати ся в сфері дуже вузькій, вони саме тим здебільшого не потрапляють куди треба, вийшовши на ширше поле. Свої способи діяльности в вузкій сїм'йовій сфері вони переносять на ширшу арену, не відаючи, що ті способи тут не здатні Тим їх діяльність в такі часи в справах громадських часто й густо переводить ся на самолюбні порпвання та на всякі дрібні інтриґи; а коли навіть і не так, то, керуючи ся самим серцем там, де треба керувати ся [і найбільше] і розумом, вони звичайно заходять на неправий шлях, чинячи шкоду і собі, і тим людям, яких люблять, і тому дїлови, якому служать. Так було напр. за першої французької революциї — тодї жінки грали велику ролю, але далеко не всї користну.

Далеко користнїйші були ті французькі жінки, що виявили свою діяльність раннїйше революциї. Ми кажемо тут про сальони XVIII стор., що мали такий великий вплив на розвиток інтелектуального та суспільного життя у Франциї. В сальонах у маркизи Лямбер, і у маркизи Тенсен, у m-me Жеффрен, у m-me Дюдефан, у m-elle Леспінас та в инших сходили ся славетні вчені та письменники тогочасні, — такі, як Фонтенель, фізик Меран, Фенельон, Монтескіє, Гельвеціус, Мармонтель, Вольтер, Руссо, австрийський міністр Кауниц, д' Алямберт та инші. У m-me Жоффрен напр. царица російська Катерина, так саме, як і деякі нїмецькі царські двори, держала при сьому [як каже Шльосер] літературному дворі особливих амбасадорів, а ті оповіщали своїх державців про все, що діяло ся в сальонї. Такої надзвичайної ваги сальони придбали тим, що там купчив ся найкращий цьвіт розумовий, найкращі тогочасні розумові сили, що простували до однієї великої мети — осьвітили людськість. Жінки, що порядкували в тих сальонах, самі були надзвичайними розумами[1]) і тим могли гармонійно сполучати тих людий в одно розумове товариство. Без таких сальонів більша частина інтелїґентних людий, що віддали себе просьвітній діяльности, може нїколи-б і не знали один одного, нїколи не поєднались би проміж себе і нїколи-б нарештї не могли виробити в собі тверду вдачу, потрібну громадському дїячеви. Людина, що увесь вік сидить у своєму кабінетї за паперами та за книжками, виявляючи в своїх творах сьмілнву, дужу думку, в справжньому життї часом може бути дуже несьміливим, пересвідчившись його, бувши послїдком самого абстрактного думання, дуже часто під впливом часом неважливих життєвих пригод швидко і радикально відміняєть ся. Тільки тодї людина почуває в собі справжню силу та сьміливість, коли знає, що вона не одна, що з нею тим самим шляхом ідуть инші і ті инші думають так саме, як

[1]) Деякі були писательки. З їх цїкава н. пр. m-me Тежен, що вміла вдивляти ся в подїї тогочасні і розуміти, що вони визначають. Бачучи, що робило ся тодї у Франциї вона ще р. 1743 пророкувала революцію, писавши герцоґови Рішелє: „Коли Господь Бог сам не пособить нам, то фізично неможливо буде вдержати державу, щоб вона не впала".

і вона. Ото-ж сальони і були школою, що́ виробляла таких громадських дїячів, гуртуючи їх коло спільної роботи.

Хтось сказав правду, що французькі сальони XVIII сторочча були лабораторіями людській думці, в їх бо найперш повставали і вироблялись ідеї, що́ потім війшли до суспільного самопізнання і стали ся громадським добром. Таким побитом сальони зробили величезну користь людям і стали ся важливою історичиною подією. Жінки виявляють ся тут в типі Штавфахерової Ґертруди і роблять велике і користне дїло.

Але, звісно, сей тип Штавфахерової Ґертруди може виявляти ся і з свого неґативного боку. Ми показували його, в жінок з часів першої французької революції, істория жінок в старій Україні, як з'явить ся, покаже нам те-ж чимало таких прикладів [хоча — певне — покаже мабуть і типи позитивні]. В літературі-ж, як на нашу думку, найкраще змалював сей тип Шекспір у своїй Ледї Макбет. Так саме як Ґертруда направля чоловіка на добре цїло-громадське дїло так само ледї Макбет настреньчує Макбета на злочинство, прокидаючи в йому почування злі. Вона дума про свого чоловіка, що в йому дуже багато любови, а мало зла і тим він не вибере найкоротшого шляху до царювання, се-б то не вбє свого царя. Як він вагаєть ся, вона глузує з його, кажучи, що він мабуть був на підпитку, а тепер зо сну й лякаєть ся сьміливих думок. Вона навіть жалїєть ся на чоловіка:

Тепер я знаю
Твою любов. Ти сьміливий бажати,
До дїла-ж нї!...

Макбет лякаєть ся вбити гостя свого, царя Дункана, свого великого добродія; він каже, що ладен зробити все, що людина зробити може, але хто сьміє більш, той звір. Тодї вона говорить:

Який же звір міні думки́ звіряв?
Намислив, як людина ти; зробн
І будеш вищий; ти не звір, а муж.
І слушний час, і зручная місцина
Їх не було, ти їх хотів би мати, —
Тепер вони зійшли ся випадко́во
І ти нїщо. Я годувала й знаю
Який то матері дитина-скарб,
Та без жалю я груди відняла-б
Від любих уст дитячих і розбила-б
Дитинї голову, як би як ти —
Так присягалась я!...
І ледї Макбет досягла свого...

Але далї від цього чорного образу! Далї — до тієї ясної постатї, що́ вийшла з убогої слободи на ратунок своєму рідному краєви... Вийшла і обратувала його. Перші дві постатї Гедвіґа та Ґертруда — постатї більш-менш звичайні, вони стрівають ся у повсякчасному життї, ми їх бачимо своїми матерями, сестрами, жінками. Инший зовсім тип Жанни д'Арк. Вона стоїть над звичайністю, над людьми. Вона вмирає, не знайшовши щастя на сій землї, бо її щастє — не земне щастє. Така людина не може нам бути ні жінкою, ні сестрою, ні матірю. Вона може бути нам тільки пророчицею, сьвятою. Ми можемо тільки цїлувати край в її одежі, як то роблено з Жанною д'Арк. Ми могли-б згадати про Юдиту, Дебору. Перша віддавала себе всю на жертву рідній країні, друга стала на чолї свого народу і повела його до визволу з чужої неволї.

Вони з'являють ся не часто. — Жанна д'Арк, Юдита, Дебора. Та й не бажано, щоб се було часто, бо, кажу, се бува звичайно в часи тяжкі. На такі жінки ми можемо тільки молитись. Жити-ж вкупі і зазнавати щастя ми можемо тільки з Гедвіґою, з Ґертрудою. Колись панувала, роблючи своє велике дїло, Гедвіґа. Тепер часи инші. Навіть не виходячи з кола сїм'йового ми можемо бажати, щоб у нас було більш Ґертруд, ніж Гедвіґ. Нам треба дїячів громадських, нам треба борців з широкою дїяльністю. Виховати їх Гедвіґа, байдужа до всякої громадської дїяльности не може. Се може зробити тільки Ґертруда. Але ми не спиняємось на сьому. Ми думаємо, що жінка і може, і повинна мати свою частку в громадських справах. Що вона має се право, се доводить ся вже просто тим одним, що громадські справи, закони, постанови займають як чоловіка так і жінку; і коли правдивий той принцип, що право встановляти закони мусить мати той, хто підпадає під їх, то шануючи правду, мусимо прикладати його і до жінок; нарештї ми могли-б навести тут відомий сільоґізм, приславши його до нашого випадку: Жінка людина, а коли так, то вона мусить мати і людські права. Але людськости ще й треба, щоб жінка мала у всьому тому свою частку, бо тільки тодї, коли всї людські сили, прикладати муть ся до справи людського поступу, тільки тодї він може бути не однобічним, а гармонїйно розвитим з усїх боків. Всякі верещання про те, що жінка має на собі сїм'йові обовязки, що вона призначена бути матірю і тим не може бути і громадським дїячем єсть просто або дурним або заздрісним бляґузканнєм, що в йому кохаєть ся дужча частина роду людського. Нїхто не каже, що треба жінцї кидати сїм'ю, бо всяке розуміє, що се було-б страшенною втратою для людськости, — та се просто неможливо зробити. А що можливо бути і громадським дїячем, і гарною матїрю, то се доводить нам багато прикладів. Ми дозволимо собі навести кілька.

Мария Маштелярі Колїцолї Зеґа одержала докторат р. 1799 і не вважаючи на се була дуже гарна господиня й мати.[1])

М-me Ролян в своїх мемуарах оповідає: „Ми прожили чотири роки в Амєні. Я стала там матїрю і годувала свою дитину, не кидаючи працювати вкупі з своїм чоловіком, що́ взяв на себе значну частину з енцїкльопедиї“.[2])

Лавра Бассі одержала дипльом доктора фільософії [звісно, після екзамену] при надзвичайно врочистій обстанові вісїмнайцяти років і почала читати лєкциї в больонському університеті. Її наукові знання, її талановитість яко професора зробили те, що слава її розійшлась по всїй Европі і Льондон та Париж кільки разів прохали Л. Бассі до їх в університети.

Працюючи багато над наукою, вона вільної години писала ще й вірші. Так вона дожила до 67 років. І от з сих 67 років вона 40 років була замужем і наука і лєкциї не перешкаджали їй бути гарною господинею, любою дружиною та доброю матїрю, бо сама вона, не звіряючи сього дїла нїкому, вигодувала і виховала дванадцятеро дїтий і всїх вивела на добру стежку і зробила осьвіченими людьми, а один син зробивсь професором на катедрі, де була його мати.[3])

Гастана Анєлї [1718—1799] придбавши европейської слави науковими роботами та професоруванєм у Больонії — мусїла бути за матїр 22 братам та сестрам, дїтям, що придбав її батько від трьох подружжів і сама господарювала на всю сю величезну сїм'ю[4].)

Не менш славетна за свого часу Ганна Моранді, професор анатомії в Больонії-ж таки [вмерла р. 1774] власним заробітком годувала хворого чоловіка і двох дїтий.[5])

Скажуть, що се все ґенії, а не звичайні люди. Так от їм дуже цїкавий приклад зовсім не ґенії. Се Ліна Морґенштери [народ. р. 1830 в Бреславлї], що здолала з'єдинити в собі і гарну мати та дружину, і гарну господиню, і літературного та громадського дїяча. Ось її коротенький, але досить виразний формуляр. Скінчивши вищу жіночу школу та навчившись дома чужоземних мов, музики та господарювання, вона вісімнадцяти років засновує в Бреславлї товариство на помочу найубожчим школярам з народніх шкіл і шість років, аж поки пішла заміж, працює в йому яко голова. Переїхавши з чоловіком у Берлин вона стає на чолї руху на користь фреблевих дитячих садів, р. 1859 засновує товариство, що́ мало метою споружати такі сади і шість років зостаєть ся його головою, досягши того, що, минаючи вже самі сади, се товариство завело семинарию для вчительок в ті сади і школу, де учать ся нянькувати. Р. 1868 вона засновує [і робить ся головою його] товариство, що́ має метою ратувати покинутих дїтий немовляток. З 1867 року вона працює яко член бюра „Загально ґерманського жіночого товариства“. Р. 1869 засновує товариство для осьвіти найубожчих робітниць і те това-

---

[1]) Едвига Дам. Наука і жінки.
[2]) Те-ж.
[3]) Конїський: Женщини-професори на університеті в Больонії. „Зоря“ 1884. чч. 20—23.
[4]) Те-ж.
[5]) Те-ж.

риство відчиня першу тоді „Жіночу додаткову школу“. Того-ж року засновує вона „Академію“ для більшої, вищої жіночої осьвіти. Роки 1870—1871 невтомимо працює в товаристві червоного хреста. З 1874 роком стає редактором щотиждньового видання „Hausfrauen Zimmer“, що́ присьвячено обороні прав жіночих, хроніці руху жіночого питання в Америці, вищій жіночій осьвіті, педаґоґічним питанням і домовому господарюванню. Відомо, що за сім перших років свого редактування вона написала 378 вступних статий в своєму тиждньовикови. Опріч того вона написала багато книжок — оповіданнїв для дітий, для молодіжи та для народу.

І ось не вважаючи на таку щиру та жваву громадську та літературню діяльність, Ліна Морґенштерн, мати пятьом дітям [і сама їх виховує] добра дружина і надзвичайна господиня. Вона не тільки дбає про господарюваннє власне, домове — ба ні, вона бажає, щоб і всюди жінки, вкупі з осьвітою та з громадською діяльністю єднали вміннє господарювати. Тим вона пише навіть „Куховарську книгу“, де описує 300 страв, тим вона р. 1873 засновує „Товариство господинь“ і школу, де за три місяці дівчата та жінки навчають ся господарювати та варити їжу, вчать ся і практично і теоретично. Сама Ліна Морґенштерн читає там лєкції, вчучи про годуваннє, яко про фільозофічний процес і хемію куховарську вивчаючи в лябораторії з мікроскопічними вислїдами; тим вона р. 1866 засновує надзвичайно дешеві народні кухні [за р. 1881 в їх обідало до двох мілїонів людий], що бувши добродійним дїлом, так саме стають господиням за зразок того, як треба господарювати, бо р. 1881 дали більш як 1940 руб. бариша.

Прошу вибачення, що з своїми прикладами збочив. Мині навіть трохи сором, що я доводжу такі аксіомично прості речі, як та, що людина має право користувати ся з усїх людських прав і що се користуваннє не може шкодити людськости. — та що-ж його зробиш, коли м у с и ш се робити? Оті-ж приклади можуть мині здаєть ся збити доводи того, що мов громадська чи наукова дїяльність може відбивати жінку від сїм'ї. Що-ж до тих жінок, які зрікаючись сїм'йового життя, віддають себе цілком такій дїяльности, то коли через їх віднімати у всїх жінок право на ту дїяльність, то треба те-ж зробити з усїма чоловіками, бо як відомо, чимало їх не женить ся, віддаючись те-ж який дїяльности або й зовсім нїякий не віддаючись. Балакати-ж про нездатність жіночу до розумової працї після тих прикладів, що тут наведено, та після таких іменнів як Ж. Занд, Д. Еліот, містріс Міль та инші, — було-б або тупістю або нечесністю. І тільки нечесність, забобонна тупість або професиональна чоловіча заздрість робить те, що в кінці XIX. сторічча університети на сором усій людськости замикають перед жінками.

Вертаючи, після сієї екскурсії на бік, до типу Ґертрудиного ми знов скажемо, що й о м у, а не якому иншому жіночому типови належить головне місце у наш час. Не Ґедвіґ, а Ґертруд — осьвічених, щирих до громадських справ і вкупі з тим гарних матерів та жінок — ось кого вимагає наш час взагалі і наша країна з осібна. Тільки від таких жінок можемо ми сподївати ся, що вони і виховають нам в своїх дітях добрих українських дїячів, і візьмуть свою частку в громадській роботі. Друге ще має прийти, а перше вони можуть робити й зараз, і в сьому лежить найважливіше завданнє їм на сей час. Тільки тоді, коли по наших сїм'ях виховувати муть ся не перевертні, а справжні народолюбці та народоприхильні громадські дїячі вкраїнські, — тільки тоді наша справа піде значно в гору. І се було-б велике дїло перед рідним краєм, коли-б жінки наші справдї готували нам таких борців за людські права [а між їми і за людське право самих же жінок.] Звісно, виховувати дїти однаково повинна і жінка і чоловік, але жінка тут має більшу частку і більшу змогу влити в серця своїм дітям любов до правди, до волї, до людськости, до рідного краю. Тільки, звісно, на се треба, щоб саме жінки не замикали ся в тїсному сїм'йовому колї та були поступово осьвічені. Обом сим річам багато є перешкод, але мабуть, енерґічно бажаючи й працюючи могли-б жінки й тепер уже досягти дечого.

1892. II. 17 [29]. **В. Чайченко.**

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Про книги ґрунтовй написавъ А. Дольницкій. — Книж. тов. „Просьвіта“ Ч° 159—160. Львів, 1893 р. 80 стор. мал. 8°. Ціна 25 кр.

Звістний автор переважної частини публїкаций „Руского правотара народного“, видаваного в 1880-их рр. редакциею „Батькôвщины“, написав недавно популярну книжочку, котрої заголовок ми отсе виписали. Основою єї суть книги публичні, ведені судами, в котрих списано всї недвижимости і в котрих обеспечує ся право власности і служебностий, тягарі і застави до недвижимостий. Автор говорить спершу про способи обезпечуваня окремішної власности ґрунтової від найдавнїйших часів аж до заведеня книжок ґрунтових. [Перший завязок книжок ґр. дістав ся до країв руських враз з правом маґдебурським]. Далї розповідає про катастер ґрунт., вияснює ріжницю між ним а книжками ґр. і вичисляє закони, що́ дотичать книжок ґр. Одначе за предмет своєї розвідки бере тільки: а) закон з $^{25}/_{7}$ 1871 Ч° 95 В. з. д.; б) закон з $^{25}/_{7}$ 1891 Ч° 96; в) краєвий закон про закладаннє книг ґр. з $^{20}/_{3}$ 1874 Ч° 29 В. з. к.; ґ) закон з $^{6}/_{2}$ 1869 Ч° 18 В. з. д. і д) закон з $^{23}/_{5}$ 1883 Ч° 82 В. з. д. Відповідно до сего пояснює обширно і вичерпуючо закладанє і внутрішний устрій книг ґр., говорить про виписи ґіпотечні, про виділенє частий складних тіла ґіп., про поступованє при ґіпот. поділї недвижимостий і про поступованє в справах ґіпотечних, — ілюструючи менше зрозумілі уступи багатьома і з житя та практики схопленими прикладами. Вкінці подає взірцї на контракти купна-продажі і на дотичні поданя до суду, і пояснює яких стемплїв треба уживати в справах ґіпотечних.

Предмет оброблений вельми старанно, а розвідка написана популярно і зрозуміло, до чого причиняють ся у великій части добре дібрані приклади і взірцї. Закони, що́ служать основою розвідки, подані в можливій повноті, так що книжочка може служити добрим підручником для людий з якимтаким юридичним підготовленєм [н. пр. для писарів громадських], як небудь годї заперечити, що і письменний селянин прочитавши єї уважно, скористає чимало і зазнайомить ся з предметом, що́ в єго житю має превелику вагу. Мова взагалї добра, хоч з деякими висловами, як: віримість, особенний, удостовірене, устройство, зазвичай, за посредством і т. п. годї нам згодитись. Трафляють ся також, хоч і рідко, варваризми язикові, як н. пр. „потреба... від разу домагатись о впис...“ (стор. 28), „право пасовиска“ (стор. 36). Дещо сказано не по нашому, як напр. „При поділї має ся в той спосіб поступати“ (стор. 48) або: „В кождім случаю відмовного порішеня просьби ґіпотечної“ (стор. 58). Приходять також речення, котрі неюристам тяжко буде зрозуміти. Ось на пр. таке: „Публичними документами суть... инші грамоти, котрим прислугує свойство ореченя публичної власти, виконаємого в дорозї судовій і т. п.“ (стор. 36). Коректа могла-б бути стараннійша, а правопись, коли вже доконче етимольоґічна, то хоч після граматики дра Огоновського. — Се було би більше-менше усе, що нам при переглядї книжочки впало в очи. Хиб тих одначе є мало і вони всї никнуть супроти добрих прикмет розвідки, трактуючої предмет нелегкий. Зладженєм і виданєм сеї книжочки заслужили собі автор і товариство всяке признанє. Вже-ж то треба признати, що в остатних двох роках видало тов. „Просьвіта“ чимало цінних книжочок як на пр.: Юрко Стефенсон, Фінляндия і Сахара, Про нові гроші, Про холєру, Сократ, Про польові пошкоди, Як дбати про здоровлє, Два літературні збірники і т. п.

Василь Лукич.

Н. Гоголь. Народное изданіе. — Петербург 1893 р. Ціна за колєкцию 14 книжочок 2 карб. 45 коп.

Видавець петербургської „Нивы“ А. Ф. Маркс випустив сего року в сьвіт, побіч повного виданя творів М. Гоголя, також окремими книжочками дрібнїйші єго оповіданя з українського житя і комедию, котрих заголовки з датами подаємо рівночасно у відділї „Бібліоґрафія“. Сеть се видане призначене для люду і приоздоблене ілюстрациями, котрі майже виключно вистачав артист Тарасенко. На ілюстрациї не поскупив ся видавець, бо в деяких книжочках надибуємо

їх і кільканайцять. Найкрасше-ж презентує ся „Тарас Бульба“, приздоблений артистично вистачаними рисунками і вінєтками, дуже гарно ілюструючими зміст повісти. У виданю на 170 сторонах тексту приходить 28 рисунків і вінєток звістних артистів: М. Зічі, Р. Штайна, А. Котляревського і инш., а текст відбитий гарним і виразним письмом на дуже добрім папери. Перша сторона окладинки на 13 книжочках містить той самий рисунок артиста Тарасенка: погруддє М. Гоголя у вінку, на стрічках котрого виписані заголовки єго оповідань; в долині лївобіч — сцена етноґрафічна з житя нашого народу, а правобіч — заголовок. Окладинку-ж до „Тараса Бульби“ виготовив дуже гарно художник Р. Штайн: козак грає на кобзі, а навколо него стоять мужики, жінки, козаки і дїти зґруповані вельми артистично; горі побіч красує ся портрет автора повісти. Ціна книжочок дуже ниська, а хто купить цїлу колєкцию за 2 карб. 45 коп., той за пересилку нїчого не заплатить. [Адрес видавця: А. Ф. Маркс в Петербурзї, Невскій прос. Ч⁰ 6].

Василь Лукич.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Рідня Шашкевича. Про рідню Маркіяна Шашкевича подавано досї такі вісти в єго житєписи: „Маркіян мав чотирох братів: Миколу, Антона, Осипа і Захара та дві сестри, Марию і Юлїю. З братів був Антін капітаном при піонїрах, Микола сьвященником і умер 1838 р., а Осип і Захар пропали без вісти“. Тепер подає Василь Олексюк учитель з Велдїжа такі доповненя до сих вістий: Маркіянів брат Микола був сьвященником в Лолинї, перегинського декенату 33 роки. В р. 1866 поїхав він до Львова до інституції на Петранку, калуського деканату, загорів в готелї і умер несподївано. Микола мав трьох синів. Два з них служать капітанами при войську, а один є властителем реальности в Лолинї і секретарем громадським у Велдїжи. Син Антона єсть майором при войську. Захар мав бути корабельним капітаном. Він поїхав був до Америки і писав звідтам раз до брата Миколи, але відтак не було про него нїякої вістки. Осип справдї пропав без вісти.

Памятник і стипендия М. Шашкевича. Комітет для переносин тлїнних останків Маркіяна Шашкевича рішив на своїм остатнім засіданю дня 3 н. ст. падолиста 1893 р. завізвати Головний Видїл тов. „Просьвіта“ у Льворі, щоби той же заняв ся збиранєм датків на памятник Маркіяна на личаківськім кладовищи у Львові і на стіпендию імени М. Шашкевича для бідної руської шкільної молодїжи, переховував зібрані фонди і ними орудував. Рівночасно відзиває ся комітет до всїх наших Інституций, Товариств, Громад і всїх Русинів, щоби з повним одушевленєм і сьвідомостию народної справи поспішили з жертвами на сю ціль, надсилаючи їх до товариства „Просьвіта“ у Львові.

Лист Маркіяна Шашкевича. Пані Тереса з Шашкевичів Несторовичева з Перемишля, внука покійного крилошанина Шашкевича має оден лист Маркіяна Шашкевича [писаний по польски] до брата Антона, котрий отсе по скопіованю подаємо в повній основі: Kochany Bracie Antoni! List twój odebrałem; lecz niewyczytałem z niego to, czego oczekiwałem. Stałość z uczuciem prawdziwym, jest to co zdobi człowieka, co stanowi męża; — Pomnij przyrzeczenia, o którego swiętości twoje łzy świadczyły, pocieszyłeś nas i naszą strapioną matkę; zapłakaliśmy wszyscy z radości — niedotrzymałeś, i płaczemy ze smutku; o gdybyś uczuł jak srodze palą łzy matki niewdzięczne lecz cokolwiek czucia posiadające serce! gdybyś mówię uczuł [:a pewny tego poniekąd jestem:] a odwrócilbyś twoje kroki niedoświadczone. Posłuchaj głosu brata twojego, który jako starszy więcej poznał świat, ludzi i okoliczności, zna wielkość smutku i radości, zna ich prawdziwe źródło. Nie (?) na tej drodze masz szukać prawdziwego szczęścia, za którem każdy zdaje się uganiać, które zależy na prawym ukształceniu Ducha i serca; przekonany jestem że ważność tych słów i ta prawda nie jest ci niewiadoma, lecz niedosyć jest wiedzieć lecz należy uskutecznić; wiadoma Ci jest powiastka o zmarzłym wężu i rolniku, który go ogrzał, lecz zato żądłem wynadgrodzonym został: czyż nieczułość twoję ktoby nazwał miejszą, owy trudy w czasie twego dzieciństwa i niedołężności, owe bezsenne nocy owa staranność w twoich potrzebach, — czyż nieżądają twojej wdzięczności, czyż niebędziesz musiał kiedyś za nie odpowiedzieć a zapomnąć nato pewnie nie nazwiesz ukształceniem serca; jak może ten co dla własnej matki nieczuły, być dla drugich czułym? pytam [без підпису і без дати].

Памятник Т. Шевченка. В справі збільшеня фонду на памятник Т. Шевченка оповіщає п. Ірена Герасимовичівна, що досї надіслано 743 фантів. „Ті фанти — пише п. Ір. Г. — і дальшу долю задуманого дїла передала я в руки товариства „Клюбу Русинок“, поручаючи єму остаточне полагодженє. „Клюб“ прийняв ся радо того обовязку і, маючи на метї узискати як найбільші користи, віднїс ся було з просьбою до ц. к. мінїстерства о призвіл на фантову льотерию за емісиєю льосів. Одначе просьба остала без успіху, бо мінїстерство не прихилило ся до неї мотивуючи тим, що фантова льотерия з емісиєю льосів має примінювати ся до добродїйних цїлий, а не до партикулярних інтересів певної ґрупи людий. Річ та представлена Є. В. Цїсареви не віднесла також бажаних наслїдків. Отже не лишало ся нїчо иншого, як лиш винайти найкористнїйшу дорогу, щоби поступаючи нею можна було полагодити цїлу справу як слїд. В тій цїли навязав „Клюб“ переговори з управою державної льотериї. Рішенє прийде мабуть небавом. Але поки що годить ся ще звернути увагу і на таку обставину. Ледви кілька місяцїв всего дїлить нас від краєвої вистави у Львові, значить, лучає ся найкрасша нагода добути можливо найбільші материяльні користи за фанти, коли їх помістить ся в руськім павільоні. До сего накликують ся поважні голоси публично в часописях і приватно листами. Певна річ, і нїхто не стане сумнївати ся, що се ще найвідповіднїйший спосіб без огляду на результат переговорів „Клюбу“ з управою державної льотериї. Поминаючи всякі моральні вдоволеня, які принесла би вистава для інтересованих, памятникове дїло пішло би скорою ходою, бо заграничні гості відвідуючи руський павільон мимоволї мусїли би одушевляти ся гарними узорами нашого домашного промислу, а маючи на увазї високу цїль виставлених предметів, радо прийшли би в поміч наміреній справі, закуповуючи роботи Вп. Посестер. Дивлячи ся з тої точки погляду думаю, що Вп. Посестри повитають охотно сю гадку і згодять ся, щоби прислані фанти помістити на львівській виставі краєвій. Длятого-ж, наколи-б котра з Вп. Посестер схотїла докинути ще яку працю — прошу відносити ся і пересилати на первістну адресу: *Ірена Герасимовичівна в Янові коло Львова*“.

ЛЄОНЇД ҐЛЇБІВ.

[Гл. портрет на 425 стор.].

Вельми сумною вісткою поділились ми з нашими Читачами в остатнім Числї „Зорі“. Славного нашого писателя Леонїда Ґлїбова вже нема між живими... Умер він в Черигові 29 ст. ст. жовтня [10 н. ст. падолиста] с. р. Над сьвіжою єго могилою плаче ціла Русь-Україна, втративши одного з найкрасших своїх синів, — приодїлась в сумні шати і наша „Зоря“, котрої незабутний покійник був постійним і щирим помічником, виявляючи тим превеликий сердечний жаль по втратї свого приятеля і знаменитого письменника.

Ще так недавно, бо заледви перед $2^1/_2$ роками, обходили ми 50-лїтний ювілей єго літературної дїяльности*) і тїшились, що наш дїдусь з молодечим жаром працює для нашого письменства, а вже так скоро доводить ся нам сумовати по єго втратї. Тяжка се втрата для нас! В особі Леонїда Ґлїбова сходить до гробу справжнїй поет, що мав у своїм серцї іскру Божу, — незрівнаний байкар і знаменитий лїрик. Єго золотострунна лїра за весь час єго літературної дї-

*) Огляд житя і літературної дїяльности Леонїда Ґлїбова помістили ми в „Зорі“ р. 1891, Ч-ло 7 на стор. 135—136.

льности бренїла-рокотала, неначе жайворонкова пісня, сиплючись на землю дрібним дощем тихо-сумних звуків. Слово єго тендїтне, лагідне, оздоблене мягкими кольорами, котрі не бють в очи, а переливають ся оден в другий майже без постереженя, немов тихе сьвітло місяця грає самоцьвітами у краплях теплої роси. Вірш єго якийсь чарівний, так сказати, недотикаємий, не сатиричий а елеґійний... Усїх просто дивувала та єго здібність до обличуваня думок, та жвавість уяви, те сердечне тепло, щó не то збереглись, а ще при кінцї житя навіть розрослись у старого поета. Слово єго стало ще більше кольоритним, живим та рухливим нїж ранійше було. Він навіть витворив у нас новий рід поезиї, для котрого змістом стали загадки і жарти.

Тепер усе скінчилось... Золотострунна лїра розбита, а пісня єї скінчена...

Твори свої містив Л. Глїбів спершу в „Черниговскихъ Вѣдомостяхъ“, відтак в петербургській „Основѣ“, а опісля в „Дзвінку“ і „Зорі“. У нас в теці лежать надіслані ним недавно дві чудові лїричні-поезиї: „Під калиною“ і „Думка“ [остатня написана 28 липня с. р.], котрі надрукуємо в перших числах нового річника „Зорі“.

Поки що над сьвіжою могилою незабутного покійника кличемо:

Вічна єму память і пером та рідна земля,
котру він так дуже любив!

ЛІТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. Тов. „Просьвіта“ надруковало за надолист книжочку про „Забобони та ворожбитство“, обіймаючу три аркуші дрібного друку. Автором єї є сїльский сьвященик Іван Охримович. — За грудень має вийти книжочка ювілєйна „Просьвіти“, котра має подати нарис істориї і розвитку товариства за час 25-лїтний [від 1868 до 1893 р.]. Сю книжочку, в котрій будуть уміщені потрети всїх дотеперішних голов товариства — проф. Н. Вахнянина, Юл. Лаврівського, Вол. Федоровича і д-ра Ом. Огоновського, та й двох назнатнїйших меценатів „Просьвіти“ пок. о. Стеф. Качали і пок. Зеновія Грушкевича, укладає член виділу і редактор „Дѣла“ Ів. Белей. — Коштом товариства вийде в 1894 р. вибір з творів Маркіяна Шашкевича а в додатку опис єго похоронів. Укладом сеї книжочки займають ся посол Ол. Барвінський і о. Ів. Чапельский. — Панна Ружена Єсенська, учителька в Празї, виготовила переклад Шевченкового Кобзаря на мову чеську. Знатоки, щó читали сей переклад, висказують ся про него, що цїлком вдатний і вірно відданий. Сей переклад вийде, кажуть, коштом Чеської Академії Наук.

Василь Лукич.

ШТУКА.

Богдан Хмельницький по битві під Зборовом. На виставі образів у Львові звертає тепер на себе увагу образ нашого маляря з Монахова Миколи Івасюка, щó представляє гетьмана Б. Хмельницького по битві під Зборовом. Артист К. Устиянович пише про сей образ ось що: „Композиция проста, не вимушена. Гетьман гарцює на прекраснім чорнім кони арабської породи серед окликів Козаків. На землї видко убитого панцирника. Лицарська стать гетьмана і єго лице, з котрого сьвітить сила духа і енергії, поняті і віддані дуже удатно. Рисунок всюди поправний, кольорит приємний, навіть блескучий, а технічне виконанє показує, що наш артист серіозно трактує штуку і дуже совістно працює над своїм артистичним образованєм. Про малозначні похибки артистичні в образї не варто, властиво, й згадувати. Не критикую отже, а радше звертаю увагу на те, що той блескучий кольорит і ті синяво віолєтні тїни можна бачити ранками в Італії і Греції а бодай чи й під Зборовом — та й що образ робив би більше вражінє, коли-б краски одежий були трохи брудні, як воно у війнах і походах інакше й бути не може. Взагалї-ж сей образ сьвідчить ясно, що д. Івасюк поступив як в рисунку так і в техніці та й що може сьміло братись до композиций історично-драматичних, на — хоч би й як широких полотнах“. Щоби-ж і сей образ не перейшов в приватні руки, як то вже сталось з образом того самого автора „Козак з дївчиною при кирниці“, що єго закупив з вистави львівський купець І. Рідль, завязав ся з ініциятиви головного виділу тов. „Просьвіта“ комітет (в склад котрого увійшли: ред. „Дѣла“ Ів. Белей [щó сю справу підніс і основно умотивував], посол Ол. Барвінський, директор Кость Паньківський, о. Ів. Чапельский і уч. Гр. Врецьона), котрий з публичних складок постановив закупити описаний образ для ґалєриї образів малярів українсько-руських при товаристві „Просьвіта“, де вже і зроблений якийсь початок. Ціна образу 500—600 злр. Не сумнїваємо ся, що така дрібна сума збере ся, і що між читачами нашої „Зорі“ знайде чимало таких патріотів, щó присилаючи передплату, будуть в змозї докинути і злр. на закупно образа. Бо ту опроче йде не тільки о те, щоби історичний образ перейшов до ґалєриї українсько-руського товариства, але й о заохоту молодого маляря, щó подає великі надії на славу нашої народности а поки що приневолений вести тяжку боротьбу о істнованє. М. Івасюк забирає ся тепер до мальованя великого полотна „В'їзд Богдана Хмельницкого до Київа“ Праця та, вже наскіцована, вимагає не лиш багато часу й труду але й накладу. Отже тим більше мусить суспільність наша почутись до обовязку прийти в поміч свому землякови-маляреви.

В. Л.

Ілюстрована Україна. „Нива“, 1893 р. Ч-а 29—40.

Григорий Ѳеодоровичъ Квитка-Основьяненко, — по поводу 50-лѣтія со дня кончини. [32, стор. 732].

Жниця — К. Трутовського [33, стор. 745].

Одною з останних праць високоталановитого академіка К. Трутовського була акварела „Жниця“. Змучена тяжкою роботою сперлась вона на золоті снопи і про щось то задумалась.

Дѣлежка — І. І. Іжакевича [34, стор. 769].

Батько вернув ся з ярмарку. Перш усього побігли до него дїти за гостинцями, і він, ледви злїзши з воза, мусїв давати ім привезені бублички. Але чимало з того вийшло сварки. Не дожидаючи, дїлять ся дїти бубличками, але так і видно, що небавом спокій нарушить ся сльозами і криком.

Вечеръ на хуторѣ — І. І. Іжакевича [35, стор. 788].

Прегарний пейсаж. За царіною починає ся село, в котре біжить череда. За ними пастухи — а з боку вертає до дому дївчина з заробітків з граблями на плечах.

Въ городѣ — Котляревського [36, стор. 800].

Въ деревнѣ — Котляревського [36, стор. 801].

На першому образї представляє автор сїльского парубка, щó з клунками спішить до міста, — на другому — того самого, але вже перебраного по панському в кашкеті, філєтцї і з гармонїкою під пахою.

Галицкіе бояре тащатъ на костеръ попадью-колдунью, Любимицу князя Ярослава Осмомысла — К. Лебедева [37, стор. 829].

Галицьке боярство, незвичайно богате, вельми нагадувало собою пізнїйшу польску заможну шлихту, як своїми обичаями так і своєю сваволею а також і тим, що постійно вмішувалось не тільки в політичні відносини своїх князїв, але також і в їх приватне, родинне житє. Цїкавим епізодом такого вмішуваня була подрібно описана в наших літописях родинна распра́ знаменитого галицького князя Ярослава [Володимировича] Осьмомисла. В своїй родинї він жив не в ладї з жінкою, дочкою Юрия Долгорукого. Головною причиною розладу було те, що він придбав собі коханку Настасю, щó мала великий вплив на него і сильно каверзовала на користь свого сина настаючи, щоби Ярослав передав престіл єму, а не законному свому синови Володомирови. В 1173 р. ся родинна распра́ дішла до того, що княгиня, жінка Ярослава, вкупі з своїм сином і деякими боярами, рішилась покинути Галич і поїхала в Польщу, де і пробула 8 місяцїв. Бояри рослютили ся на кн. Ярослава... Поміж ними і народом стали ходити слухи, що Настася причарувала єго до себе якимись чарами — що вона шкідлива недобра чарівниця, — і усе піднялось проти неї. Бояри увійшли в зносини з княгинею-жінкою, і оден з них, Сьвятополк, почав завзивати княгиню вернутись, обіцюючи сповукати князя, щоб він відрік ся Настасї. Княгиня спустилась на ті обіцянки, і вернулась з своїм сином, князевичем Володимиром. Між тим бояри, під проводом Сьвятополка, вдерлись одного разу в князївські палати, вирвали Настасю з рук князя, побили єї сторонників і передали єї в руки розлюченої юрби Галичан, щó спалили єї на костері, як чарівницю.

На рѣкѣ Днѣпрѣ. Сборъ лозы для выдѣлки Корзинъ — І. І. Іжакевича [48, стор. 845].

На Україні, над берегами рік, де росте ивина, пізною осению збирають лозу, і відтак зимою плетуть з них кошики і т. и. Збір такої лози і зобразив артист.

Городъ Нѣжинъ. Памятникъ Н. В. Гоголю въ городскомъ скверѣ [40, стор. 885].

„*Вій*“ Гоголя — В. Маковського [40, стор. 893].

Артист зобразив сцену, коли фільософ Хома Брут станув перед лежачою красунею з розпущеною косою, з довгими немов стріли рісницями...

Василь Лукич.

НАУКА.

Народописна карта України-Руси. В справі виданя сеї карти, виготовленої, як звістно, д-ром Григ. Величком, рішило тов. „Просьвіта“ увійти в переговори з львівським літографом, нашим земляком, Андрейчином. Він виготовив і доручив видїлови оден картоник мапи яко пробу своєї роботи. Проба вийшла вдоволяючо. Нагляд над роботою поручив видїл д-рови Величкови і уповноміцнив єго порозумітись з яким техніком для нарисованя сїтки мапи. Ся карта буде розміром значно більша від виданої вже „Руським Товариством педаґоґічним“. [Останню карту можна купити в нашій Адміністрації по 22 кр. — для Росії 25 коп. — за примірник. Тепер, відновляючи передплату на „Зорю“, добра єсть нагода справадити собі і карту]. **Б. Р.**

ТЕАТР.

Конкурс. Видїл „Руської Бесїди“ у Львові розписує сим конкурс на анґажованє сил артистичних для сцени руської, а іменно: 1) тенора-солїста до ріль любовних в штуках народних і оперетках; 2) баса до хору і дрібнійших ріль у всяких штуках; 3) артистку драматичну по можности музикальну; 4) артистку до ріль характеристичних жіночих. — Зголошеня приймає Видїл під адресою: „Руська Бесїда“ у Львові, улиця Вірменська Ч° 2, найдальше до 25 н. ст. грудня 1893.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

З вершин і низин збірник поезій Івана Франка. Друге, доповнене виданє. Накладом Ольги Франко. — Львів, 1893 р. 468 + VI стор. 16°. Ціна 1 р. 50 кр.

Розговори о рускій правописи як чув, так списав М. Олещук. [Видавництво людове. Рік XII. Томик 10. Місяць: Жовтень]. — Львів, 1893 р. 23 стор. 16°. Ціна 6 кр.

Не такъ склалось якъ гадалось. Оповѣданье старого бурлака. — Коломия, 1893 р. 47 стор. 16°. Ціна 15 кр.

Н. Гоголь. **Тарасъ Бульба.** Повѣсть. Илюстрированное народное изданіе. Съ рисунками М. Зичи, Р. Штейна, А. Котляревскаго и др. — Петербург, 1893 р. 170 стор. 16°. Ціна оправ. примір. 30 коп.

Н. Гоголь. **Ночь предъ Рождествомъ.** Народное изданіе. — Петер., 1893 р. 70 і 2 нен. стор. 16°. Ціна 20 коп.

Н. Гоголь. **Пропавшая грамота.** Нар. изд. — Петер., 1893 р. 32 стор. 16°. Ціна 10 коп.

Н. Гоголь. **Вечеръ наканунѣ Ивана Купала.** Нар. изд. — Петер., 1893 р. 32 стор. 16°. Ціна 10 коп.

Н. Гоголь. **Сорочинская ярмарка.** Нар. изд. — Петер., 1893 р. 48 стор. 16°. Ціна 15 коп.

Н. Гоголь. **Майская ночь или утопленница.** Нар. изд. — Петер., 1893 р. 40 стор. 16°. Ціна 15 коп.

Н. Гоголь. **Страшная месть.** Нар. изд. — Петер., 1893 р. 64 стор. 16°. Ціна 20 коп.

Н. Гоголь. **Заколдованое мѣсто.** Нар. изд. — Петер., 1893 р. 32 стор. 16°. Ціна 10 коп.

Н. Гоголь. **Вій.** Нар. изд. — Петер, 1893 р. 63 стор. 16°. Ціна 20 коп.

Н. Гоголь. **Носъ.** Нар. изд. — Петер., 1893 р. 40 стор. 16°. Ціна 10 коп

Н. Гоголь. **Шинель.** Нар. изд. — Петер., 1893 р. 48 стор. 16°. Ціна 15 коп.

Н. Гоголь. **Коляска.** Нар. изд. — Петер., 1893 р. 31 стор. 16°. Ціна 10 коп.

Н. Гоголь. **Женитьба.** Совершенно невѣроятное событіе въ 2-хъ дѣйствіяхъ. Нар. изд. — Петер., 1893 р., 72 стор. 16°. Ціна 20 коп.

Н. Гоголь. **Ревизоръ** комедія въ пяти дѣйствіяхъ и **Театральный разъѣздъ.** Приложенія: 1) Письмо Гоголя послѣ перваго представленія „Ревизора“. 2) О комедіи „Ревизоръ“ — Бѣлинскаго 3) „Ревизоръ“ — С. Дудышкина. Редакція и примѣчанія Аркадія Сосницкаго. — Петер., 1893 р. 212 стор. 16°. Ціна 40 коп.

б) періодичні виданя.

Дѣло [1893 р. Ч-а 194—254]. **Оповіданя, повісти і нариси:** Григ. Мачтета-С. Пузеренка — Заклятий козак (205—214). В. Короленка-В. Щурата — Дивна (215—218) і Старий дзвінник (247). Мотилин роман (222). Панча (224—226). Жіноче питанє (245). Всеволода Гаршина-В. Герасимовича — Маків цьвіт (237, 239 і 241). М. Салтикова Щедрина — Княгиня Анна Львовна (248 і 252—254). **Поезиї:** В. Самійленка — До поета (201). В. Сивенького — Сон (220). Івана Козлова-Щурата — Черпець, київська повість (203 і 204). **Статї літературно-наукові:** Про нарід а народність і право другої народности в державі (194, 196—199 і 201). Алькоголїзм з погляду лїкарського (199). Ів. Верхратського — Огрини пасмонога (202). Д-ра Євг. Олесницького — Зміна закона громадского (212 і 213). Честь памяти Мар. Шашкевича (236). С. Т. Р. — Рецензия на „Украдене щастє“, драму в 5 дїях д-ра Ів. Франка, відзначену на конкурсї Видїлу краєвого 1892 р. (250). **Промови:** посла ради державної Юл. Романчука при першім читаню внасеня правлїня про виїмкові розпорядки в Чехах (228). В справі реформи виборчої (236). В часї справозданя виборчого в Бібрцї (251). Промови підчас переносин тлїнних останків Мар. Шашкевича: посла Ол. Барвінського і проф. д-ра Ом. Огоновського (237), посла Юл. Романчука і Корнила Устияновича (238) і сьвященика Омеляна Дольницького (242).

СПРОСТОВАНЄ ПОХИБОК.

В повісти „Поміж ворогами“ просимо спростувати: В Ч-ї 8 на стор. 146, стовп. I, стріч. 16 зверху, замість: „Її батько, Семен Петрович Панасенко“, має бути: „Її вітчим, Семен“ і т. и. — В Ч-ї 19, стор. 366, стовп. 1, стріч. 14 зверху, замість: „побив рідного батька в волости, управі“, має бути: „побив рідного батька в волосній управі“, а стовп. 1, стріч. 24 зверху, замість: „Це не пастир“, має бути: „Це не писар“. — В драмі „В темряві“ в Ч-ї 21 треба справити: стор. 411, стовп. 1, стріч. 30 зверху, замість: „Домаха: Хто підписати ме?“, має бути: „Домаха: Хто підсипати ме“, а на стор. 412, стовп. 2, стріч. 7 знизу, замість: „Наталка: Ой!! Чи ти сказив ся?“, має бути: „Наталка: Ой!! Чи ти не сказив ся?“ — В статї „Юрий Коссован“ в Ч-ї 18 просимо справити: стор. 359, стовп. 1, стріч. 16 знизу, замість: „уламок“, має бути: „відривок“, ibid., стовп. 2, стріч 5 зверху, замість: „ідучи“, має бути: „йдучи“, ibid., стріч. 6, замість: „поповняв“, має бути: „поповнював“, ibid., стріч. 21, замість: „користуючи“, має бути: „користаючи“. ibid., стріч. 29 знизу, замість: „надія“, має бути: „нидію“, ibid., стріч. 18 знизу, замість: „вечерників“, має бути: „вечерничників“, стор. 360, стовп. 1. стріч. 4 зверху, замість: „так“, має бути: „інак“, ibid., стріч. 33, замість: „виступив“, має бути: „виступав“. — В Ч-ї 20, на стор. 400 — значок 2) поставлений коло слова „Горбаля“ — має стояти коло слова „Довбуша“, стовп. 1, стріч. 11; ibid., стріч. 16 знизу, замість: „паном“, має бути: „панами“, ibid., стовп. 2, стріч. 5 зверху, замість: „Зодиї“, має бути: „Зодиї“, ibid., стріч. 12 знизу, замість: „мети“, має бути: „теми“, ibid., стріч. 11 знизу, замість: „Рік“, має бути: „Року“.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. **В. Левенко.** Просимо як найшвидше відповісти на наше письмо. — Вп. **В. Лисенко.** Додаток одержали, спасибі Вам. — Вп. **Д-р Євг. Олесницький.** Дожидаємо відповіди. — Вп. **М. Стависький.** Прийшло. Зробимо, як бажаєте. — Вп. **П. Надхин.** Одержали. Звістну рукопись звернули. — Вп. **К. Устиянсвич.** Велике спасибі! — Вп. **М. Школиченко.** Спасибі! Карти і Альбом вислано вдруге. — Вп. **Д-р Черняхівський.** Статю про бактериї почнемо друкувати з новим роком. Просимо вибачати, але досї не було місця. Нам самим було вельми неприємно, але не мали змоги зарадити. — Вп. **Ол. Пчілка.** Уклінно дакуємо за вістку і просимо відповісти на наше письмо. — Вп. **П. Рябошапка.** Другим разом просимо присилати книжку під бандеролею, а то ми мусїли заплатити таке порто, кілько виносить ціна книжки. — Вп. **Юрий Задуманий.** Непридатне. — Вп. **Михайло Могильник.** У Вас єсть талант, котрий при підмозї осьвіти і читаня наших клясиків може виробитись. Надіслані одначе поезиї за слабі. У нас нема місця містити проби. — **До всїх наших Вп. помічників.** Рукописи і книжки найкористнїйше вислати в рекомендованій бандеролї; доходять зовсїм певно, а пересилка коштує небагато.

☞ В слїдуючім роцї висилати мемо наш журнал лише сим, що заплатять з гори. Замовлень не увзглядняти мемо цїлком.

☞ З сим Числом розсилаєть ся додаток: „Словарь росийсько-украïнський“ арк. 22.

Впорядчик части літературно-наукової: Василь Лукич. За редакцию відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIV. | Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обсязі півтретя аркуша. **ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВИНОСИТЬ:** З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 зл.р., [для заграниць 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 зл.р., [для заграниць 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 зл.р., на чверть року 1 зл.р. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр. | **1893.** У Львові 1 [13] грудня. | Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8. Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“. | Ч. 23.

Червона квітка.

[КАЗКА.]

Далеко у степу мріє гай, сизим туманцéм, мов димом повитий. В гаї тому з ранку та до вéчора джерґотять пташата, а в ночи щебече соловейко в калинї над водою. Що ночи він тьохкає, на весь гай звенить-сьпіває. І все то він висьпівує червону квітку, щó цьвіте собі біля калини. Закохав ся, знать, соловейко в ту квітку червону, і сьпіває він над нею всї ночи. А вранцї - пораненьку на оксамитових лепісточках червоної квітки блищали жемчуги й самоцьвіти, — чи то були росúнки перлясті, чи то дріжжали соловейчинї сльози...

Далеко, далеко, на всї сторони сьвіта прозвенїла слава про ту квітку. Всїм хотїлось її мати, всїм бажалось володїти нею. Та сила, бач, була в тієї квітки якась-то чарівнича: не схоче сама, то ніхто силомíч не візьме. І приходили, і залицялись, і прохали, і благали, а квітка: „Нї, не хочу, не піду я з гаю“...

Ото-ж приходить раз у гай до квітки одна вельможна панна, личком білява, волосом русява, вся в парчах та єдвабах. На óпашку кунтýш і шапочка на бакір лебяжим пухом оторочені. І молить вона квітку, і рученьки ломить, і лестить ся до неї, і просить:

Ян Матейко.

Ой, квітонько червоная,
Хороша запашненька,
Іди-ж, моя ти любая,
Та до мого серденька.
Іди, моя голубонько,
Моя ти золотая, —
Всї чáри, і роскóші всї
Землї цїї і рая,
І ясне сьвітло сонечка,
І волю дорогую,
І радощі, і любощі,
Усе дам, подарую...
Цьвісти меш ти в вазончику
Кришталевім та чистім,
І буде тобі весело,
Мов в „раї танцюристім“.
Ходім-же, моя зіронько,
Зі мною з цього гаю,
Свою́ красу тобою я
На славу уквіччаю...

Прочувши се, квітка захитала головою, почервонїла ще дуще; а лепісточки, ніби-то засоромившись, згорнýлись ближче до купки. І так відказала квітка тій панні, відказала, неначе заграла на тоненьких дзвониках:

Не сто та й не двісті,— геть більш буде лїт,—
Так квітка червона тій панні в одвіт, —
Як гай цей зелений, по Божій десь волї,
Росте і цьвіте у степу на роздоллї.
Ще дико і пусто круго́м тут було,
А в гаї вже рясно все й пишно цьвіло.
Були́ навкруги́ ще пусти́нї великі
Та нетри такі, що в них веприки ди́кі
Одні рили ри́лом коріння в землї
Та в очеретáх жирували в багні, —
А тут, у цїм гаї вже сонце сияло,
Життє клекотїло, звенїло, гучáло,
І квіти цьвілú, і на вітах пісні
Сьпівали пташата всї ночи і днї,
Сьпівали, мов грали скрипки на весїлю,
Мов в дзвони гудїли в сьвятую Недїлю...
Тодї-ж то, в ту пору, раз в вечір сьвятúй,
Як місяць над гаєм зійшóв золоти́й,
І срібная, ясная зірка вечірна
До місяця вийшла, коха́нка мов вірна
На лю́бу розмову з коха́нком своїм
В блакитї небеснім, прозо́рім, сьвятім, —
У ти́хий той час, у сьвяту ту хвили́ну
Ту зіроньку місяць, мов хлопець дівчи́ну,
До серця приту́лив і з жаром обня́в,
І в гай цей у мент той з них промінь упáв...
Той промінь зоря́ний, що́ впав із небес,
Яко́юсь-то си́лою дивних чудес
Квіто́чком тут став під кущéм над водо́ю, —
Квіто́к той чарівний — се я пред тобою.

І там, де уроди́лась,
Де жить менї суди́лось, —
Я буду вікувать —
Мій рідний гай скрашать.
Дарма́ менї всї лю́бощі,
Дарма твій рай і ра́дощі,
І чáри всї чудовії,
І річи всї медо́вії, —
Усе, усе дарма́:
Роди́ни краще бо нема́!

Так квіточка червона відказала тій панні білявій. Почервонїла вельможна панна, закусила свої губи і пріч пішла

собі погóрдою ходóю... І цьвіла собі квітка, як і перше цьвілá, і весну, і лíто, скрашáючи весь гай, увесь степ, всю крáїну. А як осíнь прийшла... холодно стало! Подув з півночі буйний вітер. Пташки́ зняли ся і полетíли в ирій. Налíг туман холодний на зелений гай, на калину і на квітку. І поблекла червона квітка. Зовсíм так, що:

Тепло́ минулось, гай притúх,
І квíточка завúла,
Минýлись радощі і сьміх
Зима нíма настала.
І над засніженим квíтком
Пташатко не сьпівáє,
І сум, і тúша там круго́м —
Усе замéрло в гаї.
І крутить снíгом, і мете,
Сердитий вітер вíє,
І сонечко в горі сьвятé
Хоч сьвітить та не грíє...

Але минула зима, горе й біда пройшлú, все лишенько минулось. Знов дмухнуло весíнним тепло́м, сонечко впять всьміхнулось ясно, і знов проснулось та стрепенулось усе в зеленíм гаї, і квітка червона знову розцьвіла на диво прехороша, — червоний цьвіт огняно-золотий, а пахощі медово-солодкі. І знов соловейко прилúнув зза синього моря, і сíв на калину, що́ росла́ над водою, і як млíлий закриваючи свої очи, щебетав і тьохкав соловейко всі ночи...

Прогудíла слава про ту квітку на всі сторони сьвіта. Прочув про неї, про чари íї звабливиї один колись-то славетний батир,*) що́ жив собі в замчищи, збудованім над чорним морем. Покинув батир свій замок і пішов шукати ту квітку. Не день і не два, і не тиждень він йшов, поки прийшов у гай той зелений. Прийшов у гай і набрів на квітку. І як углядíв íї, то тéк і зазорив очúма... Зняв він шлик з голови, вклонив ся низенько і почав молити:

Я бачив на сьвітї чудес так багато,
Я маю і пéрли, і срíбло, і злато,
А дива такого не бачив, не маю,
Як ти, моя квітко червоная — в гáю.
О диво із див, о пахучий мій квíте,
Ходíмо до мене зі мною там жити.
У мéне так гарно: там море так грає,
Там сонце гаряче так вéсело сяє,
Там вітрíв з півночи нема, — не буяють,
І люті морози квітків не вбивають;
Там лаври ростуть, виноградниї лози,
Що́ в сьміх обертають турбóти і сльози;
Там гори високі в блакитнім тумáні, —
Там рай, що́ так гáрно змальóван в коранї...
Ти будеш найкращою квíткою в раї,
І вічно цьвістú меш у Бахчисараї, —
Не так, як отут ти, де цьвіт червоний
Від вітру північного блéкне, холоне...

Прочувши се, квітка опять захитала головкою і почервонíла ще більш; лепíсточки засоромились і здвигнулись ближче до купки. Знаючи свою чарівничу силу, що коли самохíть не пíде, то нíхто силомíч не візьме, красуня-квітка подумала про себе: дам я йому відмову коротенько, то, дасть Біг, швидче відсахнеть ся. І відказала:

Нехай тут що осени блéкне мій цьвіт; —
Так квітка йомý степовая в одвіт;
Лепíсточки в осенї хай пропадуть,
А веснонька прийде — опять розцьвітуть.
Байдýже менї той мальóваний край
Байдуже менї дивовúжний твій рай!
Дорожше над все менї степ мій і гай,
Широкий мій степ і зелений мій гай!...

Так квітка червона батирю, колись-то славетному коротенько відрубала. Насупив свої брови батир, закусив свої губи і геть пішов збентежений. І цьвіла собі квітка, і весну, і лíто, скрашаючи весь гай, увесь степ, всю крáїну... І впять осíнь прийшла, за осеню — зима, — весь гай занесло снíгом, не стало нí пташóк-сьпівунів, нí червоної квітки... Тихо і сумно, як на кладовищи. А як весна прийшла, побíжали струмочки і сонце всьміхнуло ся знов, як лíтом всьміхалось, і знов проснулось та стрепенулось все в гаї. І як перше розцьвіла квітка червона, і соловейко прилинув і щебетав на калинї всі ночи.

*) Батир — слово татарське, значить: лицар, пан, вельможний.

Далеко-далеко пішла слава про квітку, прозвенíла аж геть-геть за Чорне море. Прочув про ту квітку, про чари íї дивниї про сили могутні сам султан турецький, що жив собі в Босфорі, на Золотому Розї в кришталевім двірцї. Покинув султан берег свого моря, мармуром окýтий, і пішов шукати, здобувати ту квітку. Довго він йшов, поки в гай той прийшов і квітку ту найшов. І як углядíв íї, то аж затрусив ся і неначе зомлíв. Довго стояв він і мовчки любував ся на червону квітку, а потім схрестив руки на грудях і вклонивши низенько голову, білою чалмóю повиту, промовив тихо та прúязно:

Увесь мій край — один мов сад,
Увесь мій край — один мов рай.
По один бік течé Ефрáт,
По другий бік тече Дунай.
Далéкий край — нíколи там
Не гасне сонечка зоря́
Там чути вічний, дивний гам —
То плéщуть навкруги моря́.
Чарівний край — мов божий храм,
Блакúтним куполо́м покрúт,
І благовонний Фтимíям
В повітрі теплому розлúт.
Багатий край — рубíн, топáз,
Зелений ізумрýд, сафір,
І чорний дорогий алмáз
Горять огнúми в нíдрах гір.
Там кедри ливанські на гірних вершúнах,
Троянди пахучі в Руменських долинах,
Гнучкі там ростуть кипарúси, чинáри,
Що́ геть досягають до сизої хмари.
Там пальми струнки, помаранчи, банани;
І вúсоко бють кришталéві фонтани,
Що́ бриźками квіти в садáх напувають;
В басейнах-же з мáрмору рúбки гуляють...
Жінóта красива раює в гаремі
В роскóшах надземних, неначе в едемі, —
Чого́, ой чого́ там нема тільки в мéне?
І воздух прозóрий, і небо південне,
І вічнює лíто, і сонце пекýче, —
Всíх благ нам Аллах низослáв всемогучий.
Так думав я досí, я думав, що око
Не найде вже кращого на всíм Востоку!
Та вздрівши тебé, тепер бачу, що в раї
Моїм ще найлíпшого скарбу немає.
О квітко хороша ти любо-чарівна,
Всíм квітонькам квітка, прегáрна і дивна,
Чи тут-же рости́ тобі, райський мій цьвіте,
Чи тут в цьому гаї цьвісти́ і марнíти?
Тут люті морози — погибель що року...
А там, моя квітко, на дальнім Востоку,
Де сонце на небі превічно сьмíється ся,
На землю промíннє гарячеє ллéть ся, —
Красá-б твоя там ще кращою стала,
Над все ти собóю мій край би скрашáла.

Прочувши се, квітка захитала головкою, зашарілась як жар, і притихла на хвилинку. І подумала про себе: що-ж я відмовлю цьому лицареви, могутньому султану? Відрубать йому коротенько, як панні та батирю відрубала, якось незвичайно, — одвічу йому обиняками, на догáд... Може пíйме́... Послухай-же, султане, почала так квітка:

У всякого в сьвітї свій нóров і вдáча,
Хто з чого радíє, а хто з того плáче.
В істóти усякої инчі змагання,
У кожного сéрця свої є бажання.
Вагу́ для нас чáри тодí тільки мають,
Як серце дратують та душу вражають.
По своєму рай собі кóжен малю́є,
Що́ инчим байдуже, то дру́гих чарує.
Дівчáточкам рай — в козаках карооких,
А рúбонькам рай — тільки в хвилях глибоких,
Ялинї в горáх рай, тополї — в долинї,
Рай в пáзусї неньчиній малій дитúнї,
А квітонцї рай — тільки в рідному гаї, —
Свій рай на землї тут кожнíсінький мáє.
А щастє на сьвітї не в тім, що багáто
Ми мáєм каміння, і срíбла, і злáта.
Не в тім, що в горі вічно небо прозоре,
Внизу́ж в ногах гомонúть синє море,
Не в тім, що могутні ми й сьвітом владаєм,
Самі́ себе славою гордо вінчаєм,
Не в мáревах райських, не в чарах природи,
Не в ласощах жизни, що́ сон мов проходе, —

А в тім наше щастє, щасливим щоб бути
До са́мої смерти, і щастє те чути,
Вкушати те щастє всїм серцем, душею,
Та долею бути довольним своєю!...

Сказала квітка і замовкла... Султан тільки насупив грізно свої чорні брови, блиснув очима, спалахнув і пішов собі геть...

І цьвіла собі квітка, як і перше цьвіла, хороша та щаслива. І краси, і цьвіту, і сили чарівничої, чим далї, все більш набиралась. Здавалось, що вічно їй бути такою. Та ба! Время, безпощадне время все міняє в сьвітї, все тут ни́щить. Не даром бо кажуть мудрі бувальцї, що:

Ізмінчиві бувають времена,
І все на сьвітї змінчиве буває,
Нїхто із нас не відає, не зна,
Що ранок завтрішній в собі ховає.
Міня́ють ся планиди в небеса́х,
Міняєть ся либонь і сонце ясне.
Сьогодня образ божий — завтра прах,
І що сьогодня сьвітить — завтра гасне.
Холоне і міня́єть ся земля,
Міняють вид свій океан і море.
Де гай сьогодня, ниви і поля,
Там завтра пустка і яри́ та гори.
Де був сьогодня благодатний рай,
Там завтра тьмуща тьма і пекло люте...
Так все тут має свій почи́н і край,
Так час могутний все лама́є, кру́те.
Сьогодня вниз пішло́ і мов кінець,
А завтра воскреса́, і знов у го́ру ..
Не змінчив тільки вічний наш Твореңь,
Й закон Його в всесьвітньому просто́ру!

Так і з квіткою сталось в зеленім гаї. Пройшла весна, минулось лїто, остатнє райське лїто. Подув з півночи вітер сердитий; дув він день і ніч. Чимало той вітер повивертав в гаї дерев з коріннєм, чимало поламав і потрощив гілля. І занесло тим вітром буйним у гай якесь насїннє з далекого північного чужого краю. А тут ударила зима. І глибокі снїги усе те покрили, поховали під собою. А як прийшла весна, опять воскрес наш гай, і заньвіла знову біля калйни червона квітка. Та тільки поруч з квіткою зійшло й чуже насїннє. Із цього насїння выросла висока рослина з товстою шишковатою стеблиною, з кострюбатим жостким листєм і колючим квітком без пахощів. То був бурян-будяк... Заглушив він собою червону квітку, заступив їй своїм листєм сонце ясне. І стала квітка рости в вічній тїни, в темнім холодку́; стала вона марнїти, а цьві́т її блекнути, а пахощі солодкі пропадати. Джерґотять пташата в гаї, сьпівають сьпівуни́, та вже не ті, що́ перше, і не таким вже, як колись сильно-дужим звоно́м. А соловейка-соловя не стало. Сум страшенний в гаї...

Оттак воно в тім гаї й досї. Жде квітка-сирітка своєї східної зорі, жде гай свого соловейка, а край свого пророка!...

* * *

Данилови Лукичу Мордовцеви.

Прийми́, дїдусю, мій дару́нок
За твій утвір той золотий,
Що як дївочий поцїлунок,
Солодкий, любий та сьвятий.
Прийми за любу ту хвилину,
В котрій натїшив ся я в смак,
Налюбував ся на дити́ну
Твою́ хорошу, на „Будяк“
За твій Барвінок серцю милий,
Червону квітку ти прийми́,
І не поге́рбуй, хоч похилий
Квіто́к і змо́чений слїзми.
Я ніч не спав, на стіл схилив ся,
Про квітку думу я гадав —
Тяжкую думу, і молив ся,
І мо́лючись, я проливав
Горю́чі сльози...
Серце мліє
За Квітку рідную свою,
Що́ в тїни бле́кне і марнїє
Там у занє́дбанім гаю...
Не кидай-же, мій сизий о́рле,
Заплаканого ти квітка́,
Хай лю́бязно його пригорне
Твоя до се́рденька рука.
І ра́дим серцем, і ласкаво,
І щи́рим словом привитай, —
Червона квітка — наша слава,
Червона квітка — то наш край!...

Петербург. 1893 р. цьвітня 30 дня.

Цезар Білило.

З поезий Максима Стависького.

I.

Елин, раб молодий, задививсь на богиню кохання.
Спер ся на заступа він, дивив ся і довго і пильно
На Афродиту-богиню, що́ з піни морської вродилась.
Краля-богиня живою стояла під мармором білим, —
Губи от-от засьміють ся, поливлять ся ясні очи
І затремтить-оживе чудове безсмертнеє тїло...
Кинув заступа раб, підійшов до богині близенько,
Став на колїна і звів до неї з молитвою руки:
„Ясна богине моя, найкраща між всїми богами,
Вислухай смертного ти, вволи мою волю єдину!
Там на країні моїй, на вічно зеленоку Кипрі
Вєть ся тобі фіміям, складають ся пісні про тебе;
Там на країні моїй дївчина живе молодая, —
Очи у неї ясні, а кучері в неї злотисті
Дай їй щасливе життє і тихую, ясную долю,
Дай їй подружжє знайти, хорошу і добру людину.
Ясна богине моя, найкраща між всїми богами,
Вислухай смертного ти, вволи мою волю єдину!“

II.

Φαίνεταί μοι ὄνηρ ἴσος θεοίσιν...
Сапфо.

Богом той менї здаєть ся
Хто сидить з тобою поруч
І вслухаєть ся в розмову,
В сьміх твій любий чарівний.
Та солодкая розмова
Сьміх той любий, чарівливий —
Засмутили-отруїли
Серце біднеє моє.
Як зобачу, хоч здалека,
Я тебе, моя кохана, —
В мене в жилах замість крови,
Лле потоками огонь.
Я стою без дум і волї,
Сьвіта ясного не бачу,
Ще хвилина — і в нестямі
Я впаду тобі до ніг.

III.

Enivrez vous, enivrez vous sans cesse!
Ch. Beaudelair.

[СОНЕТ.]

Пяніть себе, чим хочете пяніть!
Чи правдою і добрими дїлами,
Чи кривдою і тяжкими гріхами, —
Впивайте ся, як хочете ви жить!
Впивайте ся високими думками,
Вино кохання пийте кожну мить,

*

Щоб голову і серце звеселить,
Щоб не ридать кривавими сльозами.
Впивайте ся, бо тільки пянї очі
На Божий сьвіт дивити ся охочі,
Тверезому не можна втїшно жить:
Тверезому не сьвітять ясні мрії,
Не гріє сонце правди і надії, —
Пяніть себе, чим хочете пяніть!

IV.

До темної землї схилилось ясне небо...
Сьпіває соловей свої пісні вабливі, —
Мов зачаровані, вслухають ся квітки,
Спинились — не тремтять закохані, щасливі,
Задумані зірки.
Сьпіває соловей пісні про щасну долю, —
І вітер пролетїв по темному садку,
Жартує, обійма, цїлує він тополю,
Високу та гнучку.
До темної землї схилилось ясне небо...
Я вийшов у садок, пішов поміж квітками,
Я рвав і кидав їх під ноги без жалю, —
Щасливий соловей щасливими піснями
Збудив нудьгу мою.
Він нагадав менї хвилини давні, любі
І кралю-дївчину, зрадливу, чарівну, —
І смерти я захтїв, або кохання-згуби,
Того тяжкого сну.
До темної землї схилилось ясне небо...

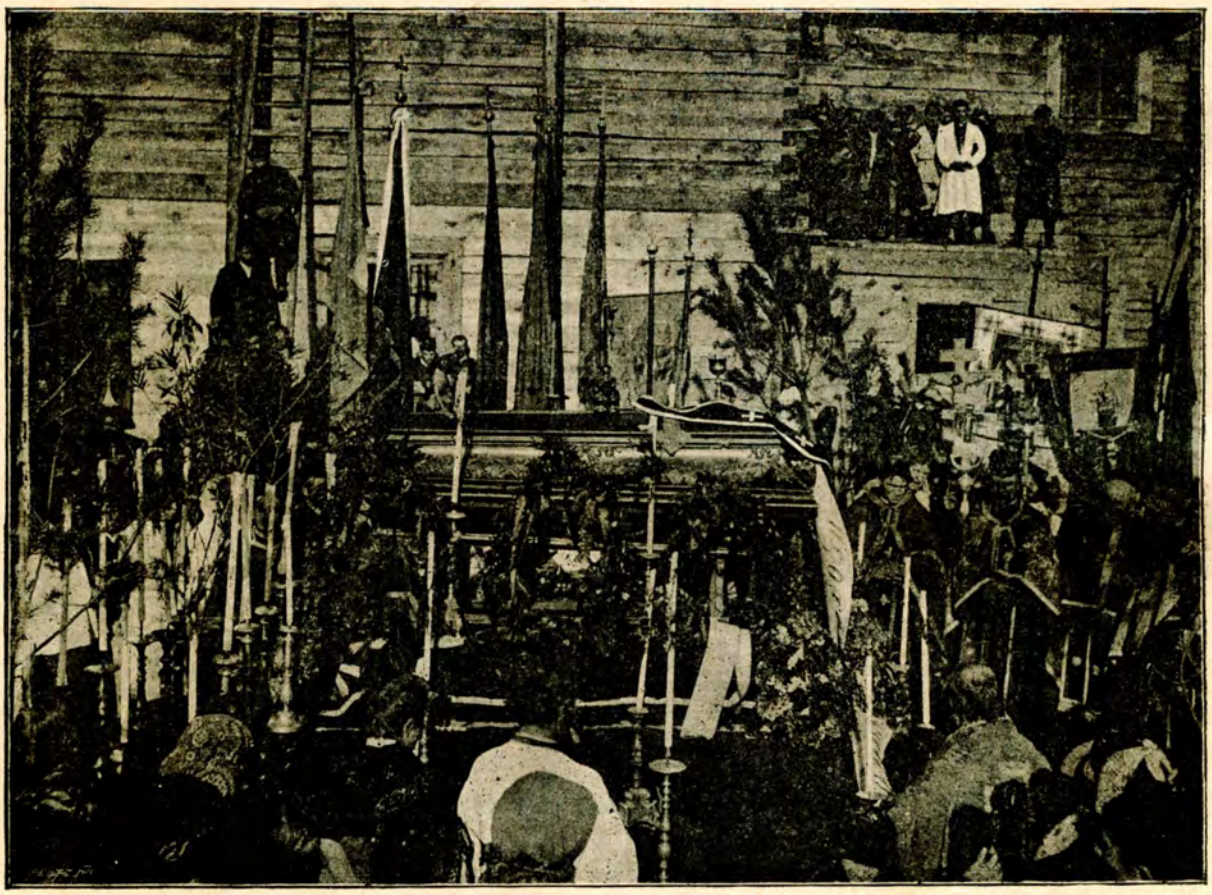

З Шашкевичевого обходу: Панахида при домовинї на майданї перед церквою в Новосїлках.
[Фотографував проф. Волод. Шухевич.]

ЗА НЕЛЮБОМ.

[ОПОВІДАННЄ.]

Ой, тїтко, не віддавайте ви своєї Пріськи заміж за Федора, не силуйте її, не топіть її, не збавляйте їй віку її молодого. Хіба-ж ви не знаєте, що вона Федора не любить? Хіба-ж ви не примічаєте, що її серденько Якова кохає і без Якова жити не може? А може ви не примічаєте, то я вам скажу: вона була в мене вчора, розказувала про своє горе, плакала, просила мене, щоб я перед вами за неї заступила ся; вона казала, що краще вік свій вона згубить, а таки з Федором жити не буде. Вона ненавидить Федора, як чоловік ненавидить гадюку, і тільки Якова одного любить, з ним і вік свій вона хоче звікувати. На що-ж, тїточко, ви хочете їх розлучити, по вік дитину свою занапастити. Хіба-ж Пріська у вас не одна дитина? А Яків хіба не гарний парубок? Хіба-ж він пяниця, чи розбишака який? Хіба-ж він поганїйший від Федора? Правда, що він не такий багатий, як Федір, так за те-ж він трудящий і хозяїноватий. Та і що з того багатства, коли до него серце не прихиляєть ся! Ви, тїточко, не знаєте, яке то життє за нелюбом, бо як би ви це знали, то й дитину свою за нелюба йти не примушували-б. Ви кажете, що як поживуть вкупі, покохають одно другого: а я вам скажу, що не так воно зовсїм буває. А же й менї колись моя покійна мати так казали: „Виходь, дочко, — казали вони — він багатий, трохи поживеш з ним, єго полюбиш і добре тобі буде жити за ним: будеш господарювати у своїй господї і ні в чому не будеш нужди терпіти“. Мати моя не хтїли знати, кого серце моє любить, та велїли любити того, кого воно так ненавидїло. І що-ж чи так воно стало ся, як мати казали? Ой, ні! Ось уже четвертий рік наступив, як я заміж вийшла, а серце моє і досї до нелюба не привертаєть ся. Тепер ще гірш я ненавиджу, ніж перше

єго я ненавиділа: тепер і дивити ся на його не можу. А як згадаю того Андрія, що так ми з ним кохали ся, то, здаєть ся, задавила-б свого нелюба. Ви кажете, тітко, що гріх так казати, так що-ж я маю робити, коли з таким серцем породила мене на сьвіт моя мати! Хіба я винна, що серце моє, раз одного щиро полюбивши, вже не може вдруге другого любити! От і вчора, як згадала я Андрія, як нагадала, що він вдруге десь село пішов служити, щоб мене не бачити, то так менї тяжко на серцї стало, що я цїлий вечір плакала, а тут ще, на гріх менї, нелюб мій підійшов до мене, й почав мене розважати. А я як глянула на його, то здаєть ся нїколи ще він менї таким не здавав ся, як вчора — бридким та поганим. „Геть“, — крикнула я, пхнувши єго від себе. Оце тільки єму я й сказала, бо сказати більше нїчого не змогла, бо ще гірше я сльозами залила ся: так менї жалко стало життя свого минулого, щасливого... Тепер дякую своїй матери, що вік мій занапастили. „Іди, — казали вони, — він багатий“. О, щоб те богатство скрізь землю провалило ся, як ради него матери та батьки часто дїтям своїм вік збавляють!... Попоплакали й мати, тїшучись нашим багатством, поки сльози їх не зсушили, віку їм не вкоротили. Вони бачили наше життє і плакали, клянучи той час, коли мене заміж віддавали. Кляли вони і Андрієву матір, бо думали, що вона в тім винна, що я за Андрієм так побивала ся, думали, що вона мене до свого сина приворожила і насьміяла ся за те, що за Андрія я не вийшла. Були вони скрізь — і по знахорах і по ворожках, щоб моє серце від Андрія відвернути, та нїщо не помогло, бо нїхто в тім не винен, що Андрія я так щиро полюбила, одно тільки серце моє винне, що так щиро воно єго кохає. Чи повірите, тітко, от який гріх, а щоб не ця мала дитина, то зараз би, здаєть ся, пішла у те село, де Андрій служить, наняла ся-б там до кого небудь, щоб хоч зрідка бачити того, кого серце моє так кохає, без кого воно на сьвітї не здолає. Пропаще моє житє, на віки пропаще!... Не віддавайте-ж, тїточко, Пріськи за нелюба, щоб не довело ся і вам так тїшити ся, як тїшили ся моя мати, бачучи мої щоденні сльози, бо я з ними не перед ким не ховала ся, бачучи як я помарнїла за три роки. Чи велика пора три роки, а що то вони зо мною зробили? Зсушили мене, постарили, знївечили... Аже, тїтко, і сами ви добре знаєте, що кращої від мене дївки і на всьому селї тоді не було, а де та краса моя поділа ся? На кого я тепер похожа стала? А все це житє за нелюбом так зробило! І принесло єго, мого нелюба, на моє десь лихо. Мабуть моє безталанне єго до мене підослало. Я єго перше і не знала і в вічи ні разу не бачила, тільки й знала, що якийсь там Максим Губатий на якомусь там заводї, на цукровому чи що, у городї служить, гарні грошї заробляє. Коли ось сказала менї якась з дївчат, що Губатий до дому вернув ся, що він прийде на вечорниці до тітки Марини. Пішла того вечора і я туди, бо й перше я туди ходила. Сиджу собі та Андрія жду. Грають музики, дївчата з хлопцями танцюють, а менї й байдуже; на скрипцї пелїя як не лусне, бубон як не розскочить ся, а менї танцювати і не заманеть ся: нема мого Андрія то й не кортить. Коли ось відчинили ся двері і в хату ввійшло щось таке і на паробка не похоже: низьке таке, як той карлик, а бридке таке, що гидко й дивити ся, а нижня губа у нього, як стара халява відвисла. І одїж на ньому не така була, як наші хлопцї носять, а якась така, як ото міщани надягають.

— Добрлий вечір — заговорило воно.

— Доброго здоровя, — дехто обізвав ся, а я таки не втерпіла, та й зареготала, бо дївка я вельми весела була.

— Добрлий вечір, — кажу. — Оце так і видко, що здалека до нас орел залетїв, бо не по нашому й говорить.

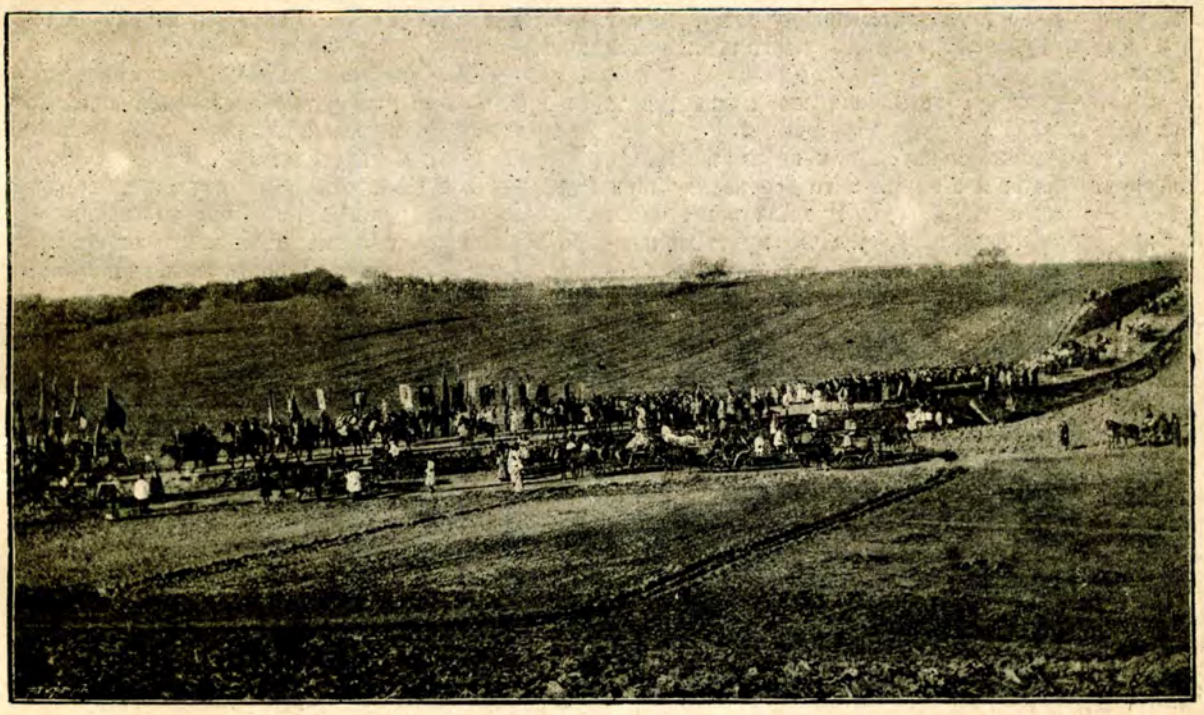

З Шашкевичевого обходу: Похід похоронний в дорозї з Новосїлок до Задвіря.
[Фотографував проф. Волод. Шухевич.]

Дївчата почули цеє та й собі почали реготїти.

— Правдивий орел! — деякі сказали.

— Орел, як курка шурпата, — сказав хтось з хлопців, і ми ще гірш почали реготїти.

— Хто ж це такий? — питаю в дївчат.

— Аже подиви ся на єго губу! — вони менї сказали. Я глянула.

— Чи не Максим часом Губатий? — питаю і ще гірш чогось менї сьмішно стало.

— А хто-ж, як не він? — сказали дївчата.

А він, моя тїточко, виймає з кишенї добру пляшку горілки, ставить її на стіл та й говорить до паробків:

— Прошу вас панове, і мене до своєї компанії прийняти.

А хлопцї за горілку хоч кого до себе приймуть. З того вечора і почав наш орел до тітки Марини що вечора налїтати, хлопців горілкою, а нас дївчат цукорками та горіхами угощати. Бувало лущимо горіхи та над ним глузуємо, а він і нїчого, тільки раз менї й сказав, бо я найгірше над ним глузувала:

— Ой, дївко, не сьмій ся, не плюй у криницю, щоб не довело ся часом з неї води напити ся... Та й чи справдї я такий поганий, як ти кажеш?

І так на мене він тоді глянув, що в мене аж серце чогось тьохнуло. З того часу я над ним уже й не глузувала.

Вертів ся він поміж дівчатами, як той куций і з ними жартував. Дівчатам аби ласощі, то й пожартувати можна! Я з ним жартувала, бо не знала, що за ним прійдеть ся свою голову втопити, а щоб була те знала, то десятою дорогою обходила-б ті вечорниці. Раз він менї й каже:

— Чи полюбила-б ти мене, Марусю?

— Щоб такого орла, — кажу, — як ти та не полюбити!

— А чи пішла-б ти за мене заміж? — питає він вдруге.

— А чом би й не пішла, — кажу.

— То жди-ж, — каже, — від мене старостів.

— Добре, — кажу. А тут підійшов до мене Андрій та й питає у мене:

— То не ти, Марусю, мене не любиш? Мене від себе відпихаєш? А я-ж у тебе питав чи можна до тебе старостів засилати, а ти менї сказала, щоб ще трохи зачекати. То це ти мене дурила? За що-ж це так Марусю!?

— Андрію, соколе мій! Що це ти вигадав — кажу.

— Нї, Марусю! Я не вигадую, я правду кажу. Я тут стояв і все чув, що ти Губатому казала, за нього заміж вийти обіцяла... — каже він.

— Хіба-ж ти, — кажу, не бачив, що я жартувала і жартуючи так єму казала?

— Нї, так не можна жартувати... так не жартують.

Ледве якось уговорила я Андрія, а то все не йме віри. Цім не жартують — каже та й годі. Я хтіла при Андрію сказати Губатому, що я жартувала, у вічи єму хтіла плюнути, та єго десь уже не видко було, мов скрізь землю провалив ся. А тут ще дівчата почали налазити до мене з своїми жартами:

— А де-ж це, Марійко, орел твій сизокрилий? Мабуть чи не розгнівав ся, що з Андрієм так ти широ розмовляла? А як же-ж Андрія ти покинеш і не жаль тобі єго?...

— Куди пак! У неї орел такий тепер є, що всякого паробка за пояс заткне... Там Губа одна чого коштує!... Так допікала мене Варка Кузьмишина, що нелюба мого до себе хтіла причарувати, та на лихо менї не причарувала.

Я не перенесла тих жартів, пішла до дому і на дорозї заплакала. Серце моє чуло лихо та сказати не сказало.

Минула Пилипівка. Ми, як і перше, до тітки Марини на досьвітки збирали ся, а орла нїхто і в вічи не бачив. Всї дівчата про нього забули були і тільки Варка єго що вечір згадувала. Коли іду якось я у вечері до дому, від криниці води несу, аж бачу — він, орел передо мною стоїть, наче з землї виріс. Я злякала ся і ледви з плечий відра не випустила.

— Це я, — каже, а ти мене і не впізнала? Е, сором, що так швидко про мене ти забула. А я до тебе старостів збираю ся на завтра засилати.

— Не засилай і не збирай ся засилати, бо нїчого з цього не буде! — кажу єму.

А він до мене:

— Як то нїчого не буде? А ти-ж обіцяла.

— Хіба-ж ти, — кажу, — не бачив, що то були жарти?

— Ну, голубко-дівко, — каже, — як там собі хочеш, а завтра жди від мене старостів, та щоб рушники були готові.

— Уже й наготовила, та не тобі ними утирати ся.

Отак єму я відказала і пішла собі до дому. Аж ось і Андрій іде проти мене. Я хтіла все єму розказати, що почули я від свого нелюба, та й побояла ся, щоб ще гірше Андрія не засмутити, як на вечорницях єго засмутила, і замовчала. А він радий та веселий, що зустрівсь зо мною, йде зо мною рядом і очий своїх не зводить з мене й так говорить, наче голуб той воркує. А я до нього ледви обзиваю ся: дуже засмутив мене своїми речами Губатий. Довів мене Андрій до наших воріт та й питає:

— Чи прийдеш завтра на вечорниці?

— Прийду, — кажу і тяжко зітхнула. А він мабуть постеріг, що я засмучена та й каже:

— Ти чогось наче не весела. Чи не слаба ти?

— Нї, не слаба, — кажу, — тілько голова чогось болить, мабуть учадїла.

І соромно менї стало, що єго я обманула. Я хтїла вже перед ним признати ся, єму всю правду розказати, так мати моя обізвали ся:

— Неси вже воду до хати... Чого забалакала ся?... Нїяк не наговориш ся... І сорому в тебе немає.

Настав другий вечір; я до тітки Марини почала збирати ся. Коли ось увійшли до нас Грицько Пилипчук, наш сїльский староста, та Петро Яремчук з хлїбом під пахою. Я як зобачила їх, то так і остовпіла: я відразу догадала ся чого то вони до нас прийшли. Мати Божа! помилуй мене, — тільки я й сказала.

Не погордували моя мати старостами; вони вельми зрадїли, як почули, що їх післав до нас Максим Губатий.

— Давай, дочко, рушники, та йди з Богом. Такого чоловіка сам Господь тобі посилає. Чого-ж тобі ще хочеть ся? Хіба у него худобини чи землї немає, чи гроший бракує? Іди, дочко, — за ним ти будеш панувати, — казала мати.

Даремне я казала, що Максима не люблю, єго ненавиджу, даремне я плакала, руки свої до матери простягала, просила, щоб мене не топили, так вони не слухали, бо панувати їм хотїло ся.

— Матїнко, голубонько, — кричала я, — змилуйтесь, не губіть свою дитину, бо я Максима ненавиджу, при людях кажу, що його ненавиджу.

Та мати не слухали.

— Ви, люди добрі, не слухайте, що вона каже. Вона молода, то й дурна. А як поживуть трохи, то тодї зовсїм не це вона скаже, а певне ще й дякувати стане.

Так казали мати і проти моєї волї старостам рушники подавали.

— Пропала-ж я тепер, пропала, — тільки й сказала я і повалила ся на землю.

Уже на вечорниці я й не ходила. А в ночи Андрій підійшов до нашої хати і в вікно стиха постукав. Я зраділа, хотїла вийти до нього, щоб з ним порадитись, та мати обізвали ся. Вони стерегли мене всю нїч.

— А то ти куди? До Андрійка? А щоб він пропав тобі на радість. Та я єго звидсїль так шпугну, що він не знати ме, куди й втїкати.

І зірвали ся вони з печі. Даремне я в руки їх цїлувала, щоб нїчого вони Андрієви не казали, та не впросила. Вийшли вони на двір, та й почали на Андрія кричати, єго лаяти та злодієм обзивати.

Трохи згодом Андрій знов до нашого двору підходив. Мабуть він почув, що свати рушники побрали. Він свистав, щоб я почула і до него вийшла, та я матері боялась і тільки плакала гіркими слїзми. А мати мої бубонїли: „Свисти, свисти, щоб тобі в голові свистїло...

З того часу я вже з Андрієм і не бачилась, бо він вже не підходив до нашої хати, а на вечорниці я зовсїм не ходила.

Не довго і з весїллєм гаялись. Пішли до шлюбу. Я скрізь, і в церкві, плакала, а як руки звязали, то трохи не впала, та дружка, що позад мене стояла, мене піддержала. Вийшли з церкви; дружки нам засьпівали і ми пішли до дому. Аж чую хтось позад мене обізвав ся:

— То так, Марусю?

Глянула. Бачу — Андрій позад мене йде і сльози по єго обличчю одна другу наганяють.

— То це так, Марусю? — сказав він вдруге. І на весїллє не звала? Загордила ся?

Я кинулась до нього, хтїла його обняти, єго поцїлувати, бо я забула була, що я вже звінчана, та він відхилив ся від мене.

— Не роби цього, божевільна! Не погань себе. Я прийшов, щоб попращати ся з тобою, в остатнїй раз на тебе глянути... Прощай, Марусю! — сказав він і швидко пішов від мене. Я хотїла за ним бігти, єго доганяти аж чую — хтось держить мене за рукав, до мене говорить:

— Не спіши бо так, Марусю, а то ще спіткнеш ся!

Я глянула, а то мій нелюб. Ще гірш залила ся я слїзми, бо я зрозуміла, що все дороге для мене минуло ся, на віки минуло ся..

Відбули ми весїллє і я перейшла у нову Максимову хату. І мати моя до нас перебрали ся.

І пішло з цього часу, тїточко, життє завжди одно, завжди нещасливе. Даремне мати з початку гримали на мене, а потім плакали, просили, щоб я пожаліла їх на старість і хоч для виду, була прихильна до Максима, та нїщо не помогло.

— Чом ви, мамо, не пожаліли мене, як я вас просила, щоб ви не примушували мене йти заміж за нелюба? Тепер тїштесь, тїштесь життєм нещасливим своєї дитини!

Так я тодї казала і признаю ся — вам, тїточко, я раділа, що мати плаче — страждає... Прости менї, матїнко! Але що-ж я мала робити, коли ти мене втопила? Мати раділи, поки від радости з сьвітом розпрощали ся. А Максим теж з початку всяко силкував ся мене до себе привернуть: то намиста менї купить, то шовкову хустку менї привезе, просить, щоб я її надїла, та я або зовсїм і в руки не візьму, або візьму і геть від себе відкину, а то ще й ногами, бувало, потопчу. Терпів він, а далї вже, як терпіти наскучило, бити ся почав. Бє, бувало, мене, очіпок з мене зриває, за коси тягає, ногами в груди штовхає, а я все однакова; а в ночі, бувало, зірву ся і біжу на досьвітки, щоб побачити Андрія, або щоб хоч почути що про нього, та він, як попрощав ся зо мною, зараз пішов у друге село, у найми наняв ся. Часто нелюб мій і залїзні пута, що́ коний пугають, на мої ноги надївав, щоб я в ночи не втїкала, то і це не помагло: поки ноги спутані були — дома сиджу, а розпутає — з хати втїкаю. Тільки тепер, як найшла ся оця дитина, я про досьвітки та вечерницї забула, за те-ж нелюба свого ще гірш зненавиділа: не можу і за стіл з ним разом сїсти, кусок хлїба з ним з'їсти. Не можу навіть глянути на нього, хоч він і не так уже мене бє і не так за мною зорить, як перше. Я ненавиджу єго, тїточко, всею душею і щоб не ця, кажу, дитина то зараз би єго кинула і пішла-б хоч і сьвіт за очі, аби тільки нелюба свого не бачити, на єго не дивить ся...

Не віддавайте-ж, тїточко, і ви своєї Пріськи за нелюба, щоб, борони Боже, і їй не довело ся зазнати, що то за життє за нелюбом, бо воно тяжке, вельми тяжке. Не вважайте на те, що як ви, тїтко, кажете: „поживуть трохи, то одно другого полюблять“. Аже не даром і в пісні сьпівають ся: „Нї, мамо, не можна нелюба любить, нещасная доля із нелюбом жить“. І пісня ця певне не даремне склала ся.

Петро Голота.

СОН.

Раз я вийшла у садочок
Сїла собі на місточок.
Під місточком вузесенька
Текла річка тихесенька.
Над річкою посхилялись
Старі верби й колихались.
Росли тут: і осичи́на,
Очерет густий, лозина,
Росла тут і бузина́
Огрядненька та рясна.
Уже сонечко сїдало,
Усе птаство засьпівало.
Довго мабуть я сидїла,
Йти до дому не хотїла.
Так, сидячи, і заснула
Та крізь сон таке почула:

„Оце, каже очеретина:
Не лиха́-ж менї година?
Скоро осїнь до нас прийде,
З гострим серпом ворог вийде!
Він почне мене тут жати,
Та на гору витягати,
Перевеслом мене звяже
Та й колїном ще наляже!
Мною хату він укриє...
Аж серде́нько в мене ниє,
Як згадаю, що лежати
Треба буде на тій хатї“...

— „Та що, каже лозиночка:
Не лиха́ ще годиночка
На людській лежати хатї,
Людську мову підслуха́ти, —
Лихо-лишечко менї
У сїй бідній сторонї.
Як та хмура осїнь прийде,
В село зараз збірщик вийде
Загадувать мужикам —
Не сидїти по шинкам —
А що сили єсть робити,
Щоб подушне заплатити.
Де-ж ти в осенї заробиш?
Що ти з злиднями поробиш?
Нема гроший, хоч заріж,
Хоч кулїш без соли їж!
Ну, та се людя́м нїчо́го —
Їдять часом й без усього —
А того, бач, турбують ся:
Деся́тники мордують ся —
Скрізь по вікнам торохтять,
Наче вибити хотять, —
Щоб до зборнї люди йшли,
Щоб подушне принесли.
Люди-ж в зборню тихо йдуть,
Тільки гроший не несуть.
Тут почнуть мене рубати!...
Зборня хоче научати
Мужиків на сьвітї жить:
Мною буде їх лупить!...
Тїло-ж хлопськеє яке? —
Кострубате, не мнягке...
Коли-б лучче панів били,
Мене-б, тонку, не зломили.
А то, бідну, всю ізломять
Та де́ небудь в стріху встромлять.
Хоч би-ж там дали спочити, —
Так де-ж тобі? — Вже не жити,
Як побачить тебе баба:
Скрутить, зломить, як та жаба,
Та й покине під горщок,
Щоб зварити галушо́к!“

„А менї, каже верба:
Хіба-ж менї не журба,
Як зима ота повіє,
А сонечко вже не гріє?...
Людям гірко тодї жити:
Нема чого їсти й пити!
До них вяжеть ся хороба,
Пропадає вся худоба...
Як же смерть їх покладе,
Так сокира загуде!...
Тодї менї горе з ними —
З мене роблять домовини“.

— „Еге, каже осичи́на,
Чим я в Бога не дитина!
Щоб я людий побоялась?
Та я раз-у-раз сьміялась,
Як з сокирами в руках
У залатаних свитках
Люди тутечки ходили
І дїтий своїх водили
Та на мене всї дивились!
От вже бачуть: помилились —
Мої гилки волохаті,
З них не зробиш собі хати!
Я нїку́ди не годжу ся,
Тим нїко́го й не бою ся!“

„Ото, каже, бузина,
Огрядненька та рясна:
Менї гарно в сьвітї жити!
Як вже нїчого робити
Всїм хлопяточкам на полї,
Як гуляють всї на волї —
Оттодї мене ламають,
З мене серденько виймають,
Прове́рчують дїрочки́
Роблять з мене дудочки́!
Як заграють хлопяточка,
Як танцюють дївчаточка, —
Тодї й я радію з ними,
З голубятками моїми!“

Тут річечка обізвалась:
— „Я нїко́ли не жахалась,
Коли люди мене брали;
І в дїжка́х я побувала,
І пили́ мене всї люди,
А менї-ж кінця не буде!
Я біжу собі швиде́нько
Й по дорозї всїх гарненько
Обливаю й наповаю...
Тільки-ж Бога я благаю,
Щоб річки всї повднались,
Всї до міста позбіга́лись —
Потопили-б ми все лихо,
Стало-б в сьвітї гарно, тихо!“

О. Я. Л.

Школа заяцїв. [Після образу Ф. Йіменеца].

В ТЕМРЯВІ.

Оріґінальна драма в V дїях і шести одмінах М. Старицького.

[Конець.]

ДЇЯ ПЯТА.

Середина розправи, — велика сьвітлиця; широкі двері просто на ґанок, так що, коли вони одчинені, видко частину волосного дворища; на лїво — другі, з ґратчастим віконцем, до арештанської; навпроти — ще двері до кімвати. На задній стїнї два одчинених вікна; на бокових — по одному. На предконї, під бокову стїну — стіл, запятий зеленим сукном, на йому книжки й писарські прилади; навкруги — дзитлики. День.

Вихід 1.

Старшина, Писар, Карпо, Харко, Ґудзь, Коломийчиха, Знахорка, Свиридиха і народ.

[Старшина сидить посеред столу, по обіруч єго — судді, Карпо, Ґудзь і Харко; навпроти зрітелїв — писар; на задній лаві — Коломийчиха з сьвідками; коло дверий — жінки й чоловіки].

Старшина. Присутствіє... теє... одкрито. Хто з жалобою?

Коломийчиха (підходить). Я, пане старшино й судді!

Писар. Ізложіть содержаніє.

Коломийчиха. Що тут ложити? Виложили вже: оце й вся, як стою! А содержаніє чиє-ж, як не моє? Та спитайте, панове судді, в кого попало і мале дитя скаже, що зять мій, Степан Петраш, не чоловік моїй дочцї Домасї: не хоче з нею по закону жити.

Молодиця (коло дверий). Оттака саме і в мене цяця!

Свирид. Та ви-ж, тїтко, надолужуєте? (Сьміх).

Коломийчиха. Я спочатку думала, що він від хворости, та жалїла, воловодилась з ним... а моя донечка сьміховищем на все село стала — сохне, вяне...

Писар. Н-да! Можно вообразіть... При тїлї...

Карпо. Ой, біда!

Харко. Як паляниця!

Ґудзь (за весь час мовчить, часом зітха, іноді промовля): [„Гм! Гм! Еге!“]

Старшина. Скусительство...

Коломийчиха. А він, каторжний, не туди дивить ся, куди слїд...

Старшина. Не туди?!

Коломийчиха. Еге-ж, не туди: приволїк собі з Очеретоватого, звиняйте, спідницю...

Писар. Подтверждаю, що вчорашнього числа сія гріхопадительная чета була спіймана на горячім учинку.

Разом
Старшина. Ого-го!
Карпо. Ой, лихо!
Харко. Важно! (Легкий сьміх).

Коломийчиха. Так, так... істинно...

Писар (показує їй знаками). А окромя етїх обстоятельств, що?

Коломийчиха. Ага! Ще ограбив мене, порозпозичав гроші і росписок не дає, з ножем кидав ся... похваляєть ся підпалити...

Писар. Утїшительно!

Карпо і Харко. Одведи Боже!

Старшина. Приведіть... теє... підсудимого. (Десяцькі пішли до рештанської).

Голоси (за дверима). От, лиходій! Пропали ми! (Юрба напира в двері, розчиня їх, і вони так і зостають ся розчинені до кінця; дехто ввіходить в сьвітлицю).

Вихід 2.

Ті-ж і дїд, а за ним і Леонтій з Наталкою.

Голоси. Пропустїть дїда, пропустїть!

Свирид (до дїда, щó зупинив ся в дверях). Слабі, а все трудитесь.

Писар (тихо до старшини). Притьопав ся...

Старшина. Попущеніє Боже.

Дїд (єго піддержують). Поки Бог мене на ногах держить, треба і для громади потрудитись, чим снагá, а не лежати на печі нїкчемним лодарем. От і вас сюди те-ж загнала нужда, а то й горе мужиче; а я знаю, яке воно солодке буває: без слїз виїда очі, без морозу голову білить, без ваги гне людину до сирої землї.

Старшина. А годї там... теє... патякати...

Дїд (не дочува і ввіходить ближче). А то по якому дїлу дїтки зібрались?

Голоси (зза дверий). Про запасний маґазин, що зерно погнило і що нового треба...

Свирид. Та про Петраша, що злодій...

Голоси (зза дверий). Підпалювати хоче!

Дїд. Ага! Он-що! Напосїлись таки на Степана, а вам хотять туману пустить... та й обідрати уже вкрай...

Писар. Що це за безпорядок?

Старшина. Тихо менї! А нї гу!! (Входить Степан).

Вихід 3.

Ті-ж і Степан.

Старшина. На тебе твоя теща... теє... занесла багато жалоб — за грабіж, за крадїж, за смертобивство, за дочку, за полюбовницю... Так теє, чим маєш оправдитись?

Степан. За грабіж і за крадїж — нехай вона доказує: адже злодій і здирщик нїколи своєї вини сам не призна — ви-ж добре це самі знаєте; про душогубство тещу мою Коломийчиху роспитайте — вона у цих справах митець... А що до моєї жінки й других брéхень, то це не вашої парахвії і не вашого розуму дїло — тут тільки суддя он хто (на небо) та ось хто (на серце). А от, ви менї краще скажіть, по якому праву і зá що мене арештували?

Писар. Своєвременно будеть опубліковано.

Степан. Уремя пройшло і я мушу знати: не по жалобі-ж Коломийчихи ви робите розбої нічні?

Писар. По казьонній, чрезвичайній надобності і тому подобне...

Старшина. Так, так... по бамазї.... і казьонній... як утікачá...

Степан. І Марину схопили те-ж по казьонній надобности?

Дїд. Ма-ри-ну? Моя унука заарештована? Люди добрі! Ґвалт!! Заступіть ся!

Старшина. Що ти, дїду, теє... безпорядки? З ума вижив від старости, чи що?

Дїд. Хоч я і старий, а ще Господь від мене не одібрав розуму і я все бачу і розумію... А ти не розбійничай; зараз визволь мою унуку!

Старшина. Та я не теє... де-ж вона?

Степан. Випустїть зараз мою сестру, бо за неї поплатитесь... Голову кладу, що поплатитесь!

Старшина. Ґа? Похвалки?!

Писар. І в присутствії!!

Молодиця (дїду). У Коломийчишину комору замкнули — сама бачила: у одну Домаху, а у другу — певно вашу.

Дїд. Так ходїм! Поможіть хто!

Явтух. Я з вами.

Дїд (у дверях). Насильства! Розбої!!

Старшина (до писаря). Шо-ж це... теє?... Ослаби й остави!

Писар. Пустяковина... Кінчайте дїло!

Вихід 4.

Ті-ж, без Явтуха й дїда.

Старшина. Ага! Так, швидче... (До Коломийчихи): Сьвідків маєш?

Коломийчиха (озираючись). Привела.

Леонтій (виступа). Я — тутечки.

Писар. Цей у неї наймитував. (До Леонтія): Ти з якої волости?

Леонтій. З Мозулївки.

Карпо. Ага! Знаю... Там брат твій Антін Бондар, щó недавно женив ся?

Леонтій. Там, там.

Харко. І добре живе з жінкою?

Леонтій. Та... нїчого.

Карпо. А хороша?
Леонтій. Нічо́го собі.
Харко. А старшина який?
Леонтій. Звісно... про те нічо́го...
Писар (нетерпляче). Та що ви, панове, про постороннє і тому подобне: він уже рік як і в селі своїм був, та й дурень.
Карпо. Ага! (Заспокоїв ся).
Писар. По цьому ділу що знаєш?
Леонтій. По ділу? (Чухаєть ся). По ділови... жалоба... виходить...
Писар. Ну?!
Леонтій. Вона мене анахтимою — я нічо́зо; вона мене виродком — я нічо́го; вона мене в батька й матір...
Коломийчиха. Та що ви єго, розбійника, слухаєте?
Леонтій. Розбійника? Ач! Робив цілий рік — і ні которого...
Писар. Ступай геть!
Харко. Гроші либонь править.
Коломийчиха. Бреше все, не вірте!
Писар. Це, господа судді, друга виходить стаття... инчая жалоба... і настоящому судопроізводству непідсудна. Дак єї на після одсунути і тому подобне...
Старшина (луна очима). Ага! На після... теє... конешне.
Писар. Ступай!
Леонтій. Коли на після, то нічого... нехай! (Єго випихають).
Старшина. Ну, далї, хто там?... теє... (Куня, чим далі більш).
Писар. Тільки не посторонні, а по цьому ділу.
Циганка (виходить злякана, їй Коломийчиха шепоче).
Писар. Що за потороча?
Циганка. Знахарка... при шушвалівськім шатрі...
Писар. Ну?
Степан. Цїкаво!
Циганка. Коли я що, Господи, то нехай би я більш дїтий не мала, не то-що!
Харко. Їй ще про дїтий? Го-го! (Сміх).
Писар. Говори діло.
Циганка. Хай мене хрест убє, коли брешу... Я й бре́хень ніяких не роспускала... чи сестра, чи полюбовниця...
Степан. А тільки зїлля... чи мишак добувала?
Циганка. Ой, хай мене чортяка злопає — ні! Я тільки словом .. та водицею... а більш нічого не знаю... Щоб ти такий щасливий та уродливий. .
Карпо. Нічого не розберу.
Харко. А ні телень!
Писар (до циганки) Геть, коли не знаєш! Далї хто? (Циганку те-ж виводять).
Свиридиха (виходить сьміливо). Ох, панове суддї і благодїтелї! По чистій совісти, як на єванге́лії, нехай мене грім ударить, коли брешу: сама власними очима бачила і оцими ухами чула, як Степан на свою тещу похваляв ся, що, говорить, піднесу їй такої страви, щоб робаки завели ся... Та взяв ото пересушеної жаби та гадючих яєчо́к...
Степан. Так це я робив? І ви знаєте? По чистій совісти кажете? Та вас-же і звідтїль (на небо) хтось слуха!
Свиридиха. Щоб я не знаю що... а менї казано... присягались...
Степан. Коломийчиха?! Ха!!
Писар. Не перебивать!
Карпо (до Свиридихи). Та про що се ти?
Свиридиха. Про галушечки.
Карпо. Які галушечки?
Свиридиха. Та гречані-ж.
Карпо. Щось не те...
Харко. Не до речі?
Коломийчиха (маха рукою). Та ви, баба, не про те...
Степан. Ні, іменно про це й слїд.
Писар. Подсудимий, мовчать!
Старшина. Тихо! (Сопе й куня).
Свиридиха. А! Про друге? Можу... і про друге можу... Оце весною, на Преполовеннє, мочила я полотна з дівчиною...
Наталка. Та й украли у мене пів сувоя...
Свиридиха. Що се за напасть? Коли я крала, коли?
Наталка. На Преполовеннє: я сама й витрусила...
Свиридиха. Ах, ти кирната шелихвістко!
Наталка. Ач, сьвята та божа!
Свиридиха. Та я тебе...
Наталка. А зась, ряба відьмо! [Спільний регіт. Чути: „Ловна!“ „А ну, ну!“]
Старшина (кипув ся). Га? Що?! В холодну їх! Соцькі!! (До писаря). І як таки допустить таке? (Соцькі виводять їх у двері).
Писар. Ваше дїло за порядком; моє — за законами.
Старшина (Коломийчисї). Так, що-ж ви хочете?
Коломийчиха. А я знаю? Пропишіть єго на висилку і одберіть хоч роспискй.
Писар. Относительно висилки стаття указує сход... обчеський при́говор... а што касательно документів, то що подсудимий скаже?
Степан. Нїкому я нїчого не позичав, документів не маю, а що́ прожив, то прожив з єї дочкою, бо теща нам оддала господарство на прожиток; коли-ж вона править тепер з зятя за харч, то хай докаже, скільки — і я хоч роками...
Коломийчиха. Ох, душогубець! Бодай уже я не ждала твого оддаваня: на подзвінне бери собі!
Степан. Хто з нас душогубець — цїкаво-б було знати? А ви, господа судді, розбираєте такі дїла, до яких жадного права не маєте, слухаєте нїсенїтницї якихсь горільчаних сьвідків, а в вашому селї отруїно чоловіка і вам байдуже було пошукати тому причину, хоч потурбовати ся...
Старшина. Та я теє... про це незвістен... Ох, Господи! Як воно?
Писар. То постороннє... а от Коломийчишині жалоби, полагаю — доказані...
Степан. Доказані?! Чуєте, люди добрі? (Гомін). Не вже, панове судді?
Карпо. Ой, сьвідки, щось не те...
Харко. Нічого не розібрав.
Писар (старшинї). Замніть!... Хай тепер сход: у мене рішеннє суда готове.
Старшина. Ага, ага! З божою помоччю... на сход!
Писар. Підсудимого удалїть, бо про єго-ж...
Старшина (десяцьким). Одведїть Степана в холодну.
Степан. Як-же це? Про мене схід... За очи мене судити, не кажучи й за що?
Писар. Предписаніє штахветне — раз, і стаття закона — два!
Степан. Так, так! (До юрби в дверї): Ну, судїть-же мене, браття й за очі: чим винен перед вами не знаю, — хіба тим, що ворогам вашим в зуби завяз? Ну, так менї одрадісно буде почути ваш прісуд! (Чулий гомін).
Писар (старшинї). Що-ж ви дозволяєте бунтовать?
Старшина. Ведїть єго мерщій! (Степана заводять до рештанської).
Писар (до Карпа і Харка). Ви те-ж ідїть та піддержите. (До гурту): Жінки, — тут сидїть! (До соцьких): А з двору вигнать. (Чоловіки всї виходять. Карпо і Харко зупиняють ся зараз за дверима, спинами до зрітелїв. Мошка входить в хату. Видко в дверях і в вікнї юрбу. Галас, гомін. Соцькі отишують).

Вихід 5.

Ті-ж, без Степана і Мошка.

Писар (до Мошка, що́ з двору ввійшов). Ну, що? Всїх підмогорочив?
Мошка. Здаєть ся всїх.
Писар. Ну, і як?
Мошка. Хоторяни за нас.
Писар. А наші?
Мошка. Наших жменька: всї на ярмарку... Здаєть ся ґіт!
Старшина (в дверї). Сход открито. Писар прочита вам приказ. (Одходить)
Писар (стає з бамагою на дверях, спиною до зрітелїв). Тихо!! Панове громадо! Ось бамаго, щоб неукоснительно (чита мов) гм, гм! (Одкашлюєть ся). „Собрать сход, освидітельствовать маґазин і буде зерно окажеть ся негодним, то єго продать і замінить новим... донесши о сем немедленно“. (Мошка щось шепнув старшинї, а далї — до Коломийчихи).
Голоси. А хто-ж сьвідкував маґазин?

Писар. Добросовістні — Карпо, Харко і Свирид: ви їх роспитайте і обміркуйте; це ваше діло, а наше — донести, коли хто супроти... Так оце первáя стаття; а вторительная — за Степана Петраша... Чули-ж, що розбійничає і намірéн Коломийчиху підпалити і тому́ подобне...

Голос (від вікна). Та ту й варта!

Писар. А як вона загорить ся, то піде за димом усе село.

Голоси (за дверима). Ой, піде! Як порох!

Мошка (тихо старшині). Може-б пивця?

Старшина. Принеси... а то... пекло пеклом... (Мошка побіг у бокові двері. Коломийчиха й инші посунулись до середніх дверий і там купчать ся).

Писар. Бамага глаголет: „Замічено, што оний Степан Петраш весьма неблагонадежних мислий і дерзкий бунтóвник, а посему: составить немедленно обческúй приговор на виселеніе єго в оддаленні області, а средства на те, не отягчая крестян, ізискати із запасного капіталу“.

Старшина (випивши пиво) Ху, важке, холодне!

Мошка (принїс збан пива і чотири кухлі). На здоровячко, аби справа...

Старшина. Ох, ох, ох!... Пронеси Господи!

Писар. Так ось-що начальство приказує... і від вас а ні копійки на те гроший не править... Майте на увазї — лютість Степана на тещу, пожежу, приказ начальства і тому подобне... Так первóє судіть за маґазин, а потім — за Петраша... а ми тільки донесемо! (Одходить до столу).

Мошка (налива пива єму). Призволяйтесь!

Писар (пє). А!! Пересохла горлянка.

Голос (за дверима). А що-ж панове поняті, чи справді погнило зерно?

Карпо (від дверий). Вірно, погнило чисто...

Харко. Аж душúть...

Свирид. Зверху справді... а далї ми не переглежували...

Голос 2-ий (за дверима). А смотритель був при ревізії?

Харко. Нї.

Карпо. Єго уже скинуто.

Свирид. А все-ж без хазяїна...

Дехто (за дверима). Звісно непорядок... непорядок!

Карпо. Та тут не те, що порядок... а те, що гниле...

Харко. Одно слово... має ся розуміти... (Гомін росте).

Писар (пє пиво). От іще повстяні язики! Учи, учи, — а вони собі... тпфу!!

Старшина. Е, трудно... поки єго повернеш — тричі спотїєш...

Мошка. А скільки випили горілки? Ой, вей! (Рівка виглядa з бокових дверий).

Голос 1-ий. Так кажете гниле?

Свирид. Та воно... мов-би то гниле... а треба смотрителя...

Голос 2-ий. Нам не про винуватого дбать, а про зерно.

Голоси. Звісно про зерно: як тепер не купить, то після уже...

Карпо. Ой, ой, як підскочить!

Молодиця. І не докупиш ся, не доведи, Господи!

Харко. А тут по злучаю можно...

Писар. Молодцї!

Старшина. Благодареніе Богу...

Мошка. Свирид трівожить: подарував єму квіток, а він...

Хуторянськї голоси (по черзї, а далї разом). Так! Переміннть... перемінить!... Закупити мерщій!

Селянськї голоси. Провірити треба: може брешуть?

Хут. голоси. Чого-б же вони? На свою голову?

Сел. голоси. Та що ви, хуторяни, тямите?

Хут. голоси. Більше вашого!

Сел. голоси. Овна! Тюхтії! Ревізию!

Хут. голоси. На чорта? Самі собі не вірите! (Галас).

Одні. Ревізию! Ревізию!!

Писар. Осложненіе.

Другі. Не треба! (Глухий гомін).

Мошка. Ой, ферфал, ферфал! І кошт, і справа!

Старшина. Не посвари, Господи, середу з пятінкою...

Рівка. Мамеле-тателе!

Карпо. Та тихо-ж!

Голоси. Тихо! Тихо! Годї!! (Галас потроху спада).

Мошка (до Коломийчихи). Бачите, що воно коштує?

Коломийчиха. У мене й душі нема!

Карпо. Коли ми кажемо, що гниле, так вірте... та ще приказ від начальства...

Харко. Тошно... приказ...

Сел. голоси. Та коли теє... так що-ж!

Хут. голоси. Перемінить! Продать і купить!

Карпо. Так согласні?

Сел. голоси. То й перемінить...

Хут. голоси. Згода! Згода!

Карпо. Давайте руки!

Мошка. Дають, дають! (До писаря). Уф, какой ґешефт!

Писар (тре руки). Первáя стаття ублаготворена.

Старшина. Ох, Царю Небесний Утїшителю...

Харко (до писаря). Пишіть приговор.

Писар. Стремительно! (До старшини). Він уже в мене готовий!

Карпо. Тепер про Степана Петраша. Чулисьте наказ начальства... одно слово — лиходій... коломутник... і шабаш!

Голос 1-ий. Тещу-б в ложцї води утопив.

Голос 2-ий. І спалить... пустить червоного півня...

Свирид. Щоб Степан лиходій? Не повірю!

Мошка (до писаря). Ой, Свирид ріже! Аріхенде!!

Голос 1-ий. Добряча душа! Всїм допомагав! (Голос росте).

Карпо. Та добряча... але запалившись на тещу...

Харко (Карпу). І нам подарував половину позики...

Карпо. А як піде, то й копійки не заплатимо!

Харко. Хіба?!

Мошка (підбіга). А нї шеляга!

Хут. голоси. Та що ви, коли палїй! За вашим селом і наш хутір піде...

Сел. голоси. Не повіримо!

Харко. Похваляв ся!

Молодиця. Ох, лишечко!

Коломийчиха. Сирота я беззаступна!

Хут. голоси. Та що ви чухаєтесь? Мало ще лиха, так палїїв держать?

Голос 1-ий. А запакувати чоловіка нічого?

Хут. голоси. А запакувати всїх? (Гомін росте).

Карпо. А бамагу чули?

Хут. голоси. Що й казати: з Богом, Парасю!

Старшина. Ох, подай Боже!

Коломийчиха. Матінко сьвята, зглянь ся!

Голос 1-ий. А як-би вас?

Хут. голоси. То й нас! Ми всї згодні на висилку!

Сел. голоси. А ми не згодні!

Жіночі голоси. Степан чудесний чоловік.

Хут. голоси. Чого жінки сюди? Гей, соцькі! Боронять лодаря! Ми згодні на висилку!

Свирид. Та що це за напасть? Коли нам пакість, то хуторян скликають, а коли хуторянам — то нас!

Мошка. Чуєте, чуєте?

Хут. голоси. То ви нам на пакість?

Сел. голоси. А ви нам?

Голос 1-ий. Нема селян: сход незаконний! [Встає галас; чути: „Розходьтесь!“ „А нас чого зупинили?“ „Які іграшки?“ „Тихо!“ „Мовчіть!“]

Разом | Старшина. Ой, бунт!
Писар (до соцького). На сход! Усмиряй!
Мошка (до Рівки). Тїкай, любуню!
Молодиця. Ой, ще побють ся!
Коломийчиха. Пропала справа!

Хут. голоси. Ми згодні на висилку!

Голоси 1-ий і 2-ий. Не всї! Ми — нї!

Карпо. Дві третúни... Більшина! (До писаря). Пишіть прúговор!

Харко. Давайте руки!

Хут. голоси. Згода, згода! Согласні!

Карпо. Більшина згода!

Сел. голоси. Не згода! Згода! Згода!

Писар. Більш, як дві третї!! (До старшини). Шабаште сход!

Старшина. Ох, Господи! Припусти й одпусти! (Підходить до дверий). Кінець сходу! Давайте руки!!

Дехто. Як кінець?

Старшина. Кінець, кінець! (Галас стиха). Ведіть Степана!

Мошка. Уф!! (Витира хусткою піт).

*

Вихід 6.

Ті-ж і Степан, Явтух, дїд, Марина й Домаха.

Явтух. Пропустїть дїда!

Голоси. Дїд! Дїд!! (Дїд показуєть ся в дверях, за ним — Марина й Домаха; юрба посунула в хату, і за дверима натислась; Степан ближче до предкону).

Домаха (зза дїда). Степан не виноватий — то сестра єго рідна!

Коломийчиха. Ох, вирвалась!

Марина (дїду). Брату нїчого не вдїють?

Дїд. Не бійсь, доню, заступимось!

Писар (на бік). Так вона знов до його? Ну, стій-же!

Старшина. Тихо!

Писар (розгорта бамагу). Такого-то числа, місяця, года, сельский сход такої-то волости, повним числом голосів... ну, тут хворма... слухала розбор уголовних поступків приписанного крестянина того-же села Степана Цетраша, как-то: об умишленом погноєнії ним казьоннаго запаснаго хлїба, каковоє обстоятельство грозить разореніем крестян; даліє — о пагубном і незаконном блудопаденії оного Петраша і о скусительном для наших симейств житії; даліє — об єго, Петраша, угрозах з смертельним оружієм і злокозненних понятіях, а равно і намірениї стребить пожарним пламенем все село... Слухали і постановили єдиногласно, по чистій совісти, просить начальство об із'ятії із нашого общества Степана Петраша, яко зловредного, неисправимого члена, нарушающаго общественноє спокойствіє і порядок, і об отосланії вишереченнаго Петраша на поселеніє в сибірскіє области... Подписї і тому подобне...

[Мертва павза.]

Разом
Дїд. Боже праведний!
Домаха. Степана в Сибір?
Марина. За віщо-ж?

Степан (кланяючись на три сторони). Спасибі вам, люди добрі!... Спасибі вам, браття!... Спасибі, друзї!... (Зітха). Так от яке тепле слово від кревного люду? Так от-що я маю за своє серце й добро? Так от чим мене дякує друг, за якого я й душу свою рад був покласти?! Тяжко, але певно мусить так бути! (Чути зрушений гомін. Степан чим далї, більш задихаєть ся, хапаючись часто за груди). Так ви мене за те, що розпинав ся за ваші казьонні права, що гриз ся з кожною собакою за ваше добро, що не жалїв для вас остатнього рубця, що цїле пекло за вас від тещі прийняв... так ви мене за все це — викидаєте з свого гурту, як паршиву вівцю, як скажену собаку, і женете геть з села на край сьвіта? Спасибі, ще раз спасибі!

Голоси одні. Ми не давали згоди!

Голоси другі. Нас одурено!

Дїд (виступа). Та як-же у вас і язик повернув ся, такого собрата, як Степан, засудити на вйсилку?! Боже праведний! Та не вже нашій темряві, нашому горю, кінця краю не буде? Не вже ми власними руками своїх заступників оддавати мем на знущанє, а самі будем плутатись, як слїпі? Та лучче-ж нам провалитись крізь землю, аби сорому більше не мати!

Голоси. Спасибі, дїду! Не треба приговору! Не — згода!!

Старшина (до писаря). Може-б порвати! Ну, єго!... Припусти й одпусти...

Писар (єму тихо). Що ви сердобольничаєте і тому подобне?

Мошка. Ві ва ґіз а цуре?

Дїд і другі. Скасувать! На приговор не згода!

Степан. І касувати не треба: я знаю, що він незаконний і начяльство єго не ствердить, і мене вони не запакують, і олії з вас тихомиром не видушуть...

Писар. Та що ви даєте єму патякати?

Старшина. Що-ж я? Наказаніє Боже...

Степан. За маґазинний хлїб вас ошукали: там було сухе і здорове зерно... у мене, отруїного, ключа одрізали і певно гнилї підсипали...

Разом
Коломийчиха (аж стрїпонулась). Брехня!
Мошка. Ферфал!

Дїд. Правда, правда! Я бачив — зерно, як порох... і за ключа те-ж: ремінець перерізано...

Голоси. Так це-ж шахрайство! Мошенство!

Карпо. Нас одурено! Перевірить!

Харко. Ревізию!

Старшина. Сход закрито! Нічого більш рішати!

Писар. Розходьтесь! Десяцькі! Просїть!

Старшина (До Степана). А ти не бунтуй, бо випорем.

Писар. Приговор на це єсть: предварительноє ісполненіє і тому подобне...

Степан (не вважаючи до людий). За підпал гріх вам, що й подумали: хіба-ж я здатний, зза тещі, цїле село обездолити?

Голоси. Зроду нї!

Мошка (ходить, ламаючи руки). Ой, ферфал, ферфал!

Писар. Женїть їх!! (Соцькі виштовхують).

Дехто. Не штовхайсь, идоле! Не пхай, дїда!

Другі (за дверима). Що се за розбій? Касуємо все! Ходїм до батюшки! (Всї, що опинились за дверима — посунули).

Карпо і Харко. Ходїм і ми, ходїм! (В хатї зосталось чимало, які не дались соцьким).

Мошка. Ой вей, вей, вей!!

Степан (до людий). Не бійтесь, поки Господь менї вистачить сили, буду стояти за вас! (Бере за руки Домаху). Коли я перед ким отут винен, так ось перед пїєю, Богом менї наданою, дружиною... (Писар старшинї щось шепоче).

Домаха. Степаночку, що ти?

Степан. Винуватий і перед цїлим миром каюсь і прошу опрощення...

Домаха. Я виновата, я... вірила брéхням...

Степан. Нї, і мене баламутила ота щоденна напасть! Але що́ на мене за оцю безневинну склали? (Бере Марину за руку). Чим єї оганьбили — то проклятуща брехня! Оця дівчина, яку звеличали полюбовницею — сестра менї рідна, і, Богом клянусь — сьвята і чиста душа, як кришталь!

Домаха. Правда, правда!

Свирид. Хто-ж брехав?

Голоси. Ач, ироди! Яку напасть сплели! (Писар осторонь щось на старшину напира, а той тільки пїт утира. Мошка з розпачі щипа бороду).

Домаха. Ти менї єдиний тепер!!

Марина. І я не кину обох вас.

Коломийчиха. Не пущу я своєї дитини, не дам!

Домаха. Це вже моя воля!

Степан (до тещі). Тут уже твоєї волї нема і людям не розлучити того, що злучено Богом! А ви, мої друзї,... просьвіти Господь вашу душу!... Коли-б ви знали, як боляче, як жорстоко зразили мене у це місце (на серце) а!! Нехай Бог вам дарує! В темряві бродите, і вас, як слїпців, напастники куди хтять пхають, здирають остатню сорочку, одпасують собі черева з вашої крови та поту, туманять бідний ваш розум страхами, дурницями, а найпаче горілкою... І нема у вас нї братерства, нї правди, а тільки кривда панує!

Разом
Голоси. Сьвята правда!
Старшина. Годї вчити, бо я тебе... теє... не так!
Писар. Немедленно... предварительноє!... (Показує).
Марина. Заспокій ся, брате!
Домаха. Степаночку, цур їм!!

Степан (запалившись, дужче). Вам милосердним царем права дадені, щоб ви судились і правились своїми людьми, а ви обираєте здирщиків та шкуролупів...

Старшина. Беріть єго! Лози!!

Писар. Десяцькі! (Йде боротьба: десяцькі випихають людий, Коломийчиха помага).

Домаха (кидаєть ся). Не руште! Не дам!!

Степан (кричить). Вас налякали голодом; не бійтесь, — буде зверху від батька порада й підмога і тої помочи не одберуть ваші жироїди!

Старшина. Лози! Єго суд присудив!

Писар. В два кінцї! Я тобі — за все!!

Марина (кидаєть ся і до старшини і до людий). На Бога! Згляньтесь!!

Голоси (зза дверий). Що це за розбій?

Домаха. Не дам! (Коломийчиха її одпиха).
Писар. Женіть їх! (До десяцьких морга): Беріть!! (Писар з соцькими випиха декого; вагають ся, боротьба Мошка помага зачинити двері).
Степан (задихаючись, несамовито). Не біймесь! Правда є на сьвітї і встане! Не таким недолюдкам її задавити! (Писар з десяцькими хапають Степана. Коломийчиха одіпнула Марину, вхопила за руки Домаху і не пуска. В трьох місцях боротьба).
Степан. Що се?! Гвалт!! Самоправство!!
Домаха (кусаючи руки Коломийчисї). Ай! Пустїть!
Коломийчиха. Поможіть! Кусає! (Підбіга Мошка).
Домаха. Ріжуть!!
Марина (на-вколїшках). Милосердя!! Він ледве дише!
Степан. Люди! Обороніть!!
Старшина. Я єму пропишу жироїда!
Писар. Двойну порцию!
Степан. Розбій!! Хто в Бога вірує!! (Єго волочуть до рештанської).
Голоси (за дверима). Пустїть! (Ламають двері).
Домаха (пручаючись). Марино! Не дай! Пробі!! Розбій! Вона єго раз отруїла... а тепер ріжуть.... (Коломийчиха затуля їй рот).
Марина (кинулась, одчиня двері). Ратуйте! Спасїть!
Коломийчиха (прискочила і кулаком Марину так, що та впала). Мовчи, гадино!
Дїд (у дверях). Гвалт! Душогубство! (За ним юрба).
Степан (зобачивши, що Марина впала, з остатнїми силами вириває ть ся). А!! Душогуби!! (Рушив на середину, вхопивсь за серце, захитав ся і впав).
Домаха і Марина (зірвались, припали до його). Убили! Мертвий!!
Дїд (надбіга, підійма руки). Боже! Де-ж Ти?!
Урядник (хутко в двері). По приказу прибувшого господина Мирового Посредника старшина, Коломийчиха і писар арештовані! (Всї скамяніли. — Картина).

ЗАВІСА.

9 липця 1892 р

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

ЛІТЕРАТУРА НАУКОВА.

[5. Иванъ Вагилевичь].

[Дальше.]

Про тї свои знаходы писавъ Вагилевичь ческому фильольоґови Шафарикови й россійскому исторіоґрафу Погодинови. Кореспонденція мѣжь Погодиномъ и Вагилевичемъ розпочалась р. 1836. Въ листѣ зъ 10. кивня (серпня) р. 1836. пише Вагилевичь, що въ сихъ дняхъ дôставъ вôдъ Шафарика „преприязну вôдповѣдь“, тôлько-жь сей ученый мужь „не знайшовъ ключа до оныхъ письменъ“.[1]) Вôдтакъ 13. студня т. р. Вагилевичь оповѣщує Погодина, що пôславъ въ Будимъ до друку „Слово о полку Игоревôмъ“, бо въ Галичинѣ нема гражданьскихъ черенокъ, — та що хоче вôдôслати въ Прагу до печатаня „Рукописъ Королеводворскій“, коли лишь перепише єго. Згадує такожь про свôй „словарь южнорусскій“, котрый думає выготовити до друку р. 1839. Тôлько хотѣвъ бы ще пôзнати „миръ на Украинѣ“. Въ отъ-сѣмъ листѣ споминає вôнъ такожь про надписы въ печерѣ Розгорецкôй, пишучи ось-що: *„Шчо сѣ тиче письмен горѣнорускихъ, лишених в древнѣй континѣ в Розгірчю, зимоу не льзѣ знѣти, бо сут неприступнѣ, но послѣ веснѣной порою, гнеть постараюсь Вам пислати вѣрнѣ знимки, по приводѣ своєго побратима Г. Килисиньского.*[1]) *Єднак я думаю, же когда шче переглядимо и иншѣ святѣ дупла та контини, котрих торонкое множество, притѣмъ коли шче написи с каменѣв познимают сѣ, опроче коль згуста арамейскимѣ письмена промѣтують сѣ: тогда не мало свѣтла чей розгалит сѣ на обшєрь дѣянь прадѣдѣв нашихъ в праволости словенской, нашем Підгірю“.*[2])

Зъ-перегодомъ 27. червня р. 1837. Вагилевичь писавъ изъ Львова Погодинови, що єго словарь майже готовый, тôлько-бъ переписати єго, подекуды справити й доповнити.[3]) Въ отъ-сѣмъ листѣ заявивъ вôнъ, що хоче писати „граматику южноруску во всѣхъ нарѣчяхъ“, та що „Слово о полку Игоревôмъ“ и „Рукописъ Королеводворскій“ радъ бы вкупѣ выдати п. з. „Поменники старословенскогъ пѣснотворенія“. Вôдтакъ запримѣтивъ вôнъ, що „найважнѣйшій предметъ, котрый надѣє ся ладно розвити, є „словенская Символика“. Вкôнци спôмнувъ вôнъ про змѣну дотеперѣшньои своєи правописи. Ось и слова єго: *„Видите, що я своє правописанє изопачиў: сє послѣ поради г. Шафарика и моихъ краянѣвъ, щобъ охранити сє відъ пѣвѣ азбучнои, котра, звѣсно, найневзгоднѣйшая и найнеприятнѣйшая. Надѣю сє, що тото правописанїе, безъ сварки и нужди одержит-сє и зістане безъ всякой перегороди загаловимъ“.*[4])

Мѣжь-тымъ Погодинъ надрукувавъ письмо изъ Львова (самого Вагилевича) про руничнї надписы въ печерахъ карпатскихъ въ „Московскôмъ Наблюдателѣ“ р. 1836. (N ⁰VII; стор. 289) и подавъ копіѣ надписôвъ, вôдкрытыхъ Вагилевичемъ въ Трухановѣ, Розгôрчю и горѣшнѣмъ Синевôдску, знаходячи въ нихъ *„примѣчательное сходство съ письменами синайскими древнихъ Руссовъ, сообщенными знаменитымъ орієнталистомъ Френомъ*[5]) *изъ арабскаго писателя X. вѣка“.* Опôсля въ „Древней русской исторіи до монгольскаго ига“ (Москва, 1871; томъ III, вôддѣлъ 1) Погодинъ подавъ изъ письма Вагилевича вѣрне факсимилє надписôвъ, вырѣзаныхъ на скалахъ въ Карпатахъ, и пояснивъ ихъ коротко (стор. 6). Вôнъ заявивъ бажанє, порôвнати тї надписы зъ письмами чудскими, вырѣзаными на рôзныхъ скалахъ Сиберіѣ.

Свою статью про печеры Розгорецкї, писану попольски, пôславъ Вагилевичь Шафарикови. Ось-ту й деякї иншї статьѣ Вагилевича, етноґрафичнї й статистичнї, переклавъ на ческу мову К. В. Запъ, и вôдтакъ надруковано ихъ въ Часописи ческого музея. Ось и переглядъ тыхъ статей: 1. Rozhorecké jeskyně (Časopis českého Muzeum. V Praze. 1838; стор. 197—215); — 2. Huculové, obyvatelé vychodního pohoří karpatského (ibid. 1838; стор. 475—498; 1839., стор. 45—68);[6]) — 3. O upírech i vid'mach (ibid. 1840; стор. 232—261); — 4. Bojkové, lid ruskoslovanský v Haličích (ibid. 1841; стор. 30—72).[7])

[1]) „Письма къ М. П. Погодину изъ славинскихъ земель“, стор. 624.

[1]) Килисиньскій, польскій емигрантъ, бувъ рисовникомъ.

[2]) „Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 628.

[3]) ibid., стор. 629—630.

[4]) Правопись Вагилевича, проявлена въ листѣ зъ дня 27. червня р. 1837., супроти правописи двохъ попередныхъ листôвъ до Погодина, вважає ся вôдмѣнною лише тымъ, що вôдкинено наконечне ъ пôсля твердыхъ суголосôвъ.

[5]) Христіянъ М. І. Френъ (Frähn), професоръ орієнтальныхъ языкôвъ въ Казани, бувъ славнымъ археольоґомъ и нумизматикомъ. Живъ вôдъ 1782. до 1851. року.

[6]) Въ статьи „Huculové“ надруковано короткій словарець рускоческій (1838; стор. 51—53) и деякї народнї пѣснѣ (1839; стор. 47—52).

[7]) Въ статьи „Bojkové...“ надруковано короткій словарець (стор. 51—53).

Мѣжь-тымъ Вагилевичь скôнчивъ науки богословскй (1839), та отъ, управа краєва не хотѣла єму, яко будущому священикови, признати обезпеки удержаня до смерти (titulus mensae). Вôнъ стоявъ пôдъ доглядомъ полиціѣ не тôлько зъ-за того, що взявъ участь въ зложеню альманаха „Русалка Днѣстровая“,[1]) але й за-для своихъ кореспонденцій зъ ученими Россіянами. Не одержавши тои обезпеки Вагилевичь задумавъ далѣ займати ся науками й дослѣдами етноґрафичными. Головацкій пише, що имя Вагилевича було вже звѣстне въ Празѣ, Москвѣ й Варшавѣ, — що Россіяне вважали єго своимъ чоловѣкомъ.[2]) Такожь польскй литераты приняли єго въ свои кружки. Вже-жь они хôснувались чи-мало єго вѣдомостями, по-за-якъ вôнъ бувъ „ходячою енцикльопедією“. На литерацкихъ вечерахъ мôгъ вôнъ оповѣсти всю ґенеальоґію знатнѣйшихъ родôвъ польскихъ. Тому-то Поляки пôдлабузнювались єму, и намовляли єго, писати по-польски, та працювати радше для широкого круга польскои литературы, нѣжь для руского люду, словеснôсть котрого немає нѣякои будущины.[3])

Такъ отже зъ-годомъ Вагилевичь полюбивъ польске товариство и забувавъ про идеалы кружка Маркіянового. Вôнъ ставъ приятелемъ Августа Бєльовского, Лукіяна Сєминьского, Доминика Маґнушевского, Йосипа Борковского, изъ-за чого Денисъ Зубрицкій писавъ Погодинови 4. сѣчня р. 1843.: „*Вагилевичъ зляшился совсѣмъ, и шатаясь между Ляхами, питался фантастическими мечтами*“.[4]) Йосипъ ґрафъ Борковскій, одинъ изъ передовыхъ Львôвскихъ литератôвъ того часу, взявъ собѣ Вагилевича за товариша, давъ єму у себе кватиру, велѣвъ єму пошити паньскій одягъ, — вôдтакъ водивъ єго зъ собою на литерацкй вечеры, на балѣ, въ аристократичнй домы. Вôдтакъ Борковскій своими вытребеньками збивъ Вагилевича зовсѣмъ изъ толку, наговоривши єму, що вôнъ ґеніяльный чоловѣкъ и красавець не-абы-якій, — що въ него влюбили ся всѣ аристократки. Розказавши про все те Головацкій не замовчавъ ще однои анекдоты про любощѣ Вагилевича до аристократичнои дѣвицѣ Юліѣ. Ба, Головацкій оповѣвъ ту анекдоту зъ такими подробицями, що споганивъ память колишнього свого товариша й приятеля.[5])

Дня 14. червня 1842. р. суфраґанъ митрополита Левицкого, Григорій Яхимовичь, оповѣстивъ Вагилевича, що єго выключено зъ-помѣжь кандидатôвъ духовного званя зъ отъ-сихъ двохъ причинъ: 1. Въ 1837. р. бравъ вôнъ участь въ выдаваню „Русалки Днѣстровои“; — 2. удержує звязь зъ письменниками россійскими. Вагилевичь выправдувавъ ся яко мога, але Яхимовичь вôдповѣвъ, що се єго выправданє вважає ся недостаточнымъ.[6]) Вôдтакъ 27. травня (мая) р. 1843. писавъ вôнъ Погодинови ось-що: „Що мене не святили изъ причины, „quod fovere videtur nexum cum scriptoribus russicis“, Вы о тімъ певне довѣдалисє на переѣздѣ у Львовѣ. Прикро ми дуже, учитисє ѳеологіи ни нащо, а потому по 3 годахъ отримати таке слово вітъ святителє нашего. Ходжу я коло того, абы ёго можно вітмѣнити, — али дуже думѣтую; а коли такъ, я зістану ще студентомъ медико-хирургіи. Я же на утриманье черезъ 3 годы буду требовати грошій, — вітзываюся до Васъ, цы не озьмете мій сборникъ колѣдныхъ и щедровныхъ пѣсень? Буде ихъ числомъ 130, прочіи меньше важны собѣ лишєю. Розумѣеся, що дещо о нихъ поговорю. Печатанихъ буде 9 листівъ меньше-більше. Цѣну не кладу, — разъ, що Ви якъ Руссинъ и литераторъ будете ихъ умѣти найлѣпше оцѣнити, а потому я Вамъ много обовязанный, такъ, що, кобы не мое положеніе, то бымъ почитувавъ за повинність собѣ, Вамъ ихъ вітдати до росположенья, якъ бысте розумѣли“.[1])

Въ отъ-сѣмъ листѣ Вагилевичь подавъ Погодинови ще ось-яку звѣстку: „Коли бувъ тутки у Львови г. И. И. Срезневскій, я ему вручивъ для Васъ статьи историческо-етнографически слѣдующи: Монастырь Скитъ, Похороны, Сватьба у Словенъ, Мечъ Бужскій и Каранты въ Галичи“.[2])

Въ окремôмъ додатку до сего листу писавъ Вагилевичь (14. косня [червця] р. 1843.) ось-що про Маркіяна Шашкевича: „5. коснє умеръ южно-русскій литераторъ, свѣченикъ М. Шашкевичь, издатель „Русалки Днѣстровои“ въ Будинѣ 1837. — — Выдавъ вінъ ще статью по-польскѣй „Азбука и Abecadło“ въ Перемышли 1836. Колимъ сє зъ нимъ познакомивъ 1829. г., бувъ тогды веселый молодикъ, говоривъ много розумного, пустого; — его лице блѣде и очи голубы мали щось въ собѣ привлекательного. И тогды вінъ много писавъ, али лише стихи по-польскій. Послѣ знакомство изъ пустаками бурсаками наробило му много лиха, — такъ що и его отець черезъ него умеръ. Такъ хоть и вітдався більше общесловенскѣй литературѣ, а особенно филологіи, черезъ горе утративъ здоровлє, такъ що вітъ 1835. г. уже розвивалась недуга, на котру умеръ. Въ рукописи лишивъ перевідъ староческого стихотворенія (Kralodvorský rukopis) и Евангелієъ св. Іоанна парафразоване“.

Въ 1844. р. Вагилевичь просивъ опять консисторіѣ митрополичои, щобъ єго помиловано, та отъ, єго просьбу вôдкинено 6. серпня р. 1844. Єму сказано, що вôнъ не сприяє уніи, по-за-якъ у розмовѣ зъ приятелями похваливъ разъ епископа Львôвского, Ґедеона Балабана, щó сприявъ розвоєви наукъ мѣжь рускимъ духовеньствомъ; — та ба, той епископъ, прихилившись зъ-першу до уніѣ, ставъ опять єи противникомъ.[3]) Ажь коли Вагилевичь выдавъ руску граматику въ польскôй мовѣ,[4]) то 28. вересня р. 1845. консисторія помилувала єго пôсля каноничного процесу, якій вôдбувъ ся въ єго хосенъ.

Вже 1. серпня р. 1845. писавъ вôнъ Погодинови мѣжь иншимъ ось-що: „Сколько мѣсяцевъ минуло, якъ я издалъ свою грамматику малорусску, что мене примирило съ митрополитою, однако подано ми кондиціи: 1. могилы

[1]) Про политичнй змаганя Шашкевича, Головацкого и Вагилевича сказавъ директоръ полиціѣ Пайманъ: „Wir haben mit einer Nationalität (се-бъ-то зъ польскою) voll auf zu schaffen, und diese Tollköpfe wollen noch die todtbegrabene ruthenische Nationalität aufwecken“. („Кіевская Старина“. Томъ VI. 1883; стор. 458).

[2]) ibid., стор. 459.

[3]) ibid.

[4]) „Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 568.

[5]) „Кіевская Старина“. Томъ VI. 1883., — въ статьи „Судьба одного галицко-русскаго ученаго“, стор. 453—464.

[6]) „Dziennik literacki“. 1866; стор. 357.

[1]) „Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 640. — Вагилевичь у крайнôй бѣдѣ не смѣвъ якось просити Погодина о помôчь грошеву. А вже-жь Денисъ Зубрицкій, хочь бувъ чоловѣкъ богатый, моливъ Погодина, щобъ подавъ руку єму бѣдному, 78 лѣтньому старцю. Коли-жь вôнъ вôдъ сего панслависта дôставъ вексель на 100 рублѣвъ, то зрадѣвъ такъ дуже, що заливъ ся сльозами. („Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 595. 596).

[2]) Тй статьѣ Вагилевичь написавъ по-польски.

[3]) „Dziennik literacki“. 1866; стор. 357.

[4]) „Grammatyka języka małoruskiego w Galicii“. Ułożona przez Jana Wagilewicza. Lwów, 1845.

не роскоповати, 2. не мати сообщенія съ иностранными литераторами, особенно русскими. Такъ я намѣренъ ажъ тогда посвятити ся, якъ всяки други виды на честне и годне для мене содержанье утрачу".[1])

Трохи-зъ-годомъ Вагилевичь оженивъ ся[2]) и поѣхавъ до Львова въ пресвитерію, щобъ вôдъ владыки одержати посвященє єврейске. Изъ Львова выславъ вôнъ до Погодина останній свôй листъ 27. серпня р. 1846.,[3]) подавши єму ось-якî цѣкавî звѣстки про свои змаганя науковî: „Продажью моєи грамматики я не много корисгалъ и ажь издаючи сокращеніе онои: „Начальныя правила малорускои грамматики", надѣюся отобрати иждивеніе. Теперь издати намѣряюся: „Хронологическія таблицы", 1. выпускъ, т. е. „Древнюю исторію, но за подпискою, де въ предисловіи будетъ крайно ростолковано (якъ минѣ бы ся здавало) происхожденіе Славянъ и начало ихъ исторіи и то вопреки доси принятымъ мнѣніямъ.[4]) Также за подпискою хочу издати „Идіотиконъ южнорусскій", хотя-нь что лише якъ выемокъ зъ „Статій о южнорусскомъ языку", али то не певне еще. Зато конечне сего года въ воросѣ съ Бѣлёвскимъ издамь переводъ Нестора, причѣмъ я примилъ въ подлѣнникъ гугнавыя гласныя.[5]) Касательно моихъ давныхъ десидерій отъ Васъ, воля Ваша дѣяти, что хочете, бо яже уже оженился, а теперь пріѣхалъ емь до ординованя. Лише еще осмѣляюся Васъ просити о одну услугу, учинѣте ми ее, коли Вамъ любо. Г. Мацеёвскій былъ такъ ласкавый, что ми донѣсъ о профессурѣ словесности греческой и латинской въ Варшавѣ, и опять о такой же словенской въ Петербурзѣ, совѣтуючи, абымь о нихъ компетовалъ.[6]) И я рѣшился на то, если только ваше правительство не будетъ ми противне зъ причины, что я состалъ священникомъ. Г. Мацеёвскій говорилъ уже о томъ съ г. сенаторомъ Стороженкомъ, и онъ согласился; — стоитъ только, абы за мною ручилъ одинъ изъ русскихъ литераторовъ, что я человѣкъ честный и благонравный, ученый и эрудиційный, и что буду заедно упражняти ся науками. Я не маючи лише Васъ одного на Руси пакъ блисько знакомымъ, бо уже черезъ десять лѣтъ, отношуся до Васъ съ просьбою о такую поруку... О науцѣ можете завсегда беспечно ручити, ровно и то, что я буду продолжати въ занятію нею, бо я уже дванадцять лѣтъ тому якъ только и ею упражняюся, а то еще при рожныхъ перепонахъ; зато о благонравности хиба лише тое можете свѣдчити, что я яко жонатый священникъ по многихъ перепонахъ долженъ быти благонравный. Тую поруку будете ласкавы передати въ формѣ листу до г. Стороженка, або до г. князя намѣстника. И кобы можна, додайте, что я на теперь больше способный до профессуры словесности словенской, али и до греческо-латинской подъучилъ бымь ся".[1])

Коли Вагилевича посвящено въ пресвитера, то духовна управа пôслала єго на администрацію капеляніѣ Нестаничь, повѣту Камѣнки струмиловои, де вôдъ р. 1838. до 1841. бувъ священикомъ Маркіянъ Шашкевичь. Наставъ рôкъ 1848. Дня 25. цвѣтня оголошено конституцію народамъ австрійскои державы, и вôдтакъ Русины засновали у Львовѣ головну раду руску. Але-жь патріотичнî ихъ змаганя не вподобались деякимъ Полякамъ, щó ихъ дѣды й батьки були колись Русинами. Они-то завязали „рускій соббръ", щобъ занапастити дѣяльнôсть рускои рады. Сей рускій соббръ выдавъ 8. червня р. 1848. вôдозву до „братій-Русинôвъ", заохочуючи ихъ, щобъ „утримовали всѣми силами згоду и єднôсть зъ (польскимъ) народомъ вспôльного отечества".[2]) Незабавомъ члены собору хотѣли выдавати свою часопись, и вôдтакъ просили Вагилевича, щобъ схотѣвъ бути редакторомъ єи. Паны вызначили єму 1.200 зол. р. рôчно за редакцію й обѣцяли давати єму до смерти пенсію въ квотѣ 600 зол. р., коли-бъ та ґазета перестала выходити. Але-жь Вагилевичь заявивъ панамъ, що консисторія мабуть не позволить єму, принятись за таку редакцію. На теє вôдповѣли єму: „Плюнути на консисторію! — ось Австрія незабаромъ розпаде ся, Польща вскресне, а тогдѣ мы будемо вамъ розказувати, а не руска консисторія".[3]) — Вагилевичь вволивъ волю панôвъ, и не оповѣстивши декана про свôй намѣръ, покинувъ капелянію, поѣхавъ до Львова и ставъ редакторомъ „Дневника рускаго".

Головнымъ намѣромъ „Дневника" було, зъєднати собѣ простый людъ, и про-те въ сѣй ґазетѣ захвалювано всякî пôльги, якими користували ся хлопы за панованя польского.[4]) А по-за-якъ рускому соборови було звѣстно, що руске духовеньство маѣ великій вплывъ на людъ, то намагавъ ся вôнъ, зъєднати собѣ такожь рускихъ священикôвъ. Тому-то въ вôдозвѣ рускаго собору „до велебныхъ священиковъ" сказано мѣжь иншимъ ось-що: „На укрѣпленіе и поднесеня нашои рускои народности въ сей земли галицкой завязалъ ся соборъ зъ духовенства и особъ всѣхъ прочихъ званій и чиновъ, котрого намѣреніемъ єсть: просвѣщеніе братовъ Русиновъ, — а усильнымъ стараніемъ: укрѣпленіе вольности рускаго народа и сровнаніе оныхъ изъ вольностями народа польскаго. Али, абы сіе высокоѣ намѣреніе було осягненымъ, и трудъ нашь не былъ марнымъ, взываѣмъ Васъ, честны душпастырѣ, абысте спирали усилованія нашî своєю мудростію и ревновали въ трудахъ около спасенія народного. Одна єсть лише дорога, абы осягнути сеѣ высокоѣ намѣреніе, а тая єсть: щирость, одность и братняя любовь... Спрягайте прото, честны отцы духовны, въ одность тоѣ, щó буря веремня сего и люде злои волѣ изъ спойнѣ розорвати

[1]) „Письма къ М. П. Погодину...", стор. 648.

[2]) Вагилевичь оженивъ ся зъ Амаліею Пекарскою, сиротою, котра выховувалась при своѣму дѣду, Соллогубѣ, священику въ Павловѣ, повѣту Камѣнки струмиловои.

[3]) Всѣхъ листôвъ Вагилевича до Погодина надруковано одинайцять. („Письма къ М. П. Погодину...", стор. 622—651).

[4]) Бѣльовскій пише, що хронольогію дѣй всесвѣтныхъ укладавъ Вагилевичь у формѣ таблиць хронольогичныхъ, та що зовсѣмъ выкôнчивъ хронольогію дѣй стародавныхъ. („Dziennik literacki". 1866; стор. 374).

[5]) „Гугнавыя гласныя" — се-бъ-то носовî самоголосы ѧ, ѩ, ѫ, ѭ (ę, je, ǫ, jǫ), питомî колишнѣй мовѣ старословѣньскôй, щó єѣ зовуть такожь староболгарскою, занапастились у насъ ще въ часахъ доисторичныхъ.

[6]) Вацлавъ Александеръ Мацейовскій выдавъ мѣжь иншими отъсй два знаменитî творы: 1. Historya prawodawstw słowiańskich. Warszawa. 1832—1835. — 2. Pamiętniki o dziejach, piśmiennictwie i prawodawstwie Słowian. Warszawa. 1839.

[1]) „Письма къ М. П. Погодину...", стор. 650—651.

[2]) Ту вôдозву пôдписало 64 членôвъ рускаго собору. Мѣжь ними були три ґрафы Дѣдушицкіи, Александеръ, Юліянъ и Володимиръ, ґрафъ Антôнъ Голѣвскій, три рускî священики: професоръ богословія д-ръ Онуфрій Криницкій, Викторъ Дольницкій и Ромуальдъ Крижановскій. Опроче пôдписали ту вôдозву деякî обывателѣ адвокаты, урядники й студенты университету.

[3]) „Кіевская Старина". Томъ VI. 1883; стор. 465.

[4]) Порôвн. „Исторію литературы рускои" въ „Зорѣ", 1887 стор. 31.

хотять, бо дерево въ пни розчєхненоє змарнѣєтъ и зъ часомъ усхнетъ, а унято до купы сильно вихрамъ достоитъ. Въ братномъ соєдиненію и христіанской любви єсть житіє и гараздъ, сила и правда народа, а въ ненависти смерть".[1])

[Дальше буде].

Наука мови руської в галицьких ґімназиях.

Новійшими часами занялась Рада шкільна краєва у Львові також управильненєм науки мови руської по школах взагалї, а передовсїм піднесенєм єї в ґімназиях галицьких. Першим плодом сего дбаня про руську мову єсть офіцияльне введенє по всїх школах одностайної і консекветної нової правописи, змодифікованої в напрямі фонетичнім. Про хосенність того введеня не треба й говорити: вона сама є очевидна кождому язикознавцеви і педаґоґови. Ся бо нова шкільна правопись, котрої уживає вже від давна найбільша часть письменників українсько-руських, віддає найдокладнїйше звукову сторону руської мови, не дозволяє жадних язикови ворожих експериментів та нагинань в цїлях „обєдинительних", а що найважнїйше, то приходить ся ученикам легко і певно єї вивчити. Наколи ще суть які недостачі в нїй — а суть, бо нїчо не є відразу „совершене" — то дадуть ся з часом поповнити.

Другим плодом сеї дбалости Ради шкільної краєвої про піднесенє і унормованє руської мови в ґімназиях єсть найновійше розпорядженє, котрим видано і припоручено „Плян науки мови руської в ґімназиях галицьких і інструкцию для учителїв того предмету". Плян сей разом з інструкциєю видруковала Рада шкільна краєва в окремій спорій брошурі, обіймаючій 63 сторін 8⁰ битого друку.*)

Плян розкладає цїлу науку мови руської в ґімназиях на 8 лїт се-б то кляс, по 3 години тиждневo. Інструкция-ж обговорює насамперед лєктуру I—VIII кляси, а то єї обсяг і методичне трактованє разом з вправами устними, відтак обговорює граматику, єї завданє і методу удїлюваня єї ученикам, а вкінци вироби письменні наперед в ґімназиї нисшій [вправи ортоґрафічні і стилїстичні], а відтак в ґімназиї висшій — з додатком про поправлюванє виробів письменних.

Трудно для недостачі місця в „Зорі" подавати цїлу інструкцию, хоть вона в своїй цїлости була-б для читачів „Зорі" вельми інтересна як своїми мислями і вказівками, основаними на педаґоґічних письмах таких педаґоґів, як Вільгельм [Praktische Pädagogik], Шілєр [Handbuch der praktischen Pädagogik], Черкавський [Uwagi o nauce języka niemieckiego], Шмід [Encyclopädie], Плєбанський [Encyklopedya Wychowawcza], Schrader [Handbuch d. Pädagogik] і т. д.; так також виразностию в означеню задачі науки мови руської і съмілостию в піднесеню чинників, котрі впливали і впливають будьто хосенно будьто шкідливо на розвій руської лїтератури. Томý опустивши вказівки методичні що до веденя лєктури в нисшій ґімназиї [де лєктура тїсно вяже ся з призначеною для поодиноких кляс читанкою], що до трактованя науки граматики і що до письменних виробів — сї вказівки суть вспільні всїм живучим, материм мовам — ограничусь тільки на поданю загального пляну мови руської в ґімназиях і тих інструкций, котрі дотикають обсягу істориї руської лїтератури, щó має бути взятою в 3 найвисших клясах.

Завданєм науки язика руського — після Інструкциї — єсть допровадити учеників до набутя як найбільшої готовости в поправнім уживаню єго як в бесїдї так і в письмі; має вон крім того познакомити їх з богатством язика материньог і з правами, котрими він править ся; має їх вкінци впровадити в лїтературу народну, яко скарбницю найдоскональших плодів духа народного.

Плян той такий: I) Завданє науки в чотирох кляса нисших: Належите читанє і говоренє; основне знанє флєкси і складнї; граматична певність і поправність в устнім і письменнім уживаню мови; вироблюванє доброго смаку за помочию читаня, ученя ся на память, і належите виголошуванє красних творів поетичних і уступів прозаїчних. II) Завдань науки в чотирох клясах висших: Готовість і стилїстична поправність в устнім і письменнім уживаню мови; пізнанє знатнїйших родів поезиї і прози; пізнанє красних творів лїтератури рідної, як також найважнїйших подробиць з житя славнїйших писателїв народних і з істориї письменства народного. Плян після кляс ось який:

Кляса I. *Читанє взорів* після читанки. Головним сего части завданєм єсть: а) виразне і розумне читанє; б) вправа учеників в гладкім і поправнім здаваню справи з річи по перед перечитаної і докладно обясненої. *Деклямация:* Належите виголошуванє на-із'уст красних творів поетичних, а деколи уступів прозаїчних. *Граматика:* Елємептарна наука о реченю поєдинчім і о складнї згоди; найважнїйші речення побічні; пізнанє важнїйших знаків розділових. Елємептарна наука відміни іменника і глагола. *Вироби письменні:* чотири на місяць. В I-ім півроцї виключно диктати, систематично уложені, а обіймаючі важнїйші засади і правила правописи в II-ім півроцї на переміну вправи ортоґрафічні і вироби стилїстичні, зразу тілько шкільні, під конець року також домові.

Кляса II. *Читанє взорів* після читанки — як в кл. I. *Деклямация* — як в кл. I. *Граматика:* Елємептарна наука о реченю зложенім; повторюванє і доповнюванє флєксиї. Наука правописи і інтерпункциї — доповнена і розширена. Вправи ортоґрафічні або диктати, як в кл. I., але тілько в міру потреби. *Вироби стилїстичні:* 3 на місяць, на переміну домові і шкільні.

Кляса III. *Читанє взорів* після читанки. Читанє, обяснюванє і здаванє справи — як в кл. I. і II. Від сеї кляси почавши, короткі відомости про житє і письма знатнїйших писателїв, з котрих творів власно пізнано виїмки. *Деклямация* — як в кл. I. *Граматика:* Складня ряду. Систематична наука деклїнациї. Части мови невідмінні. *Вироби стилістичні:* 2 на місяць, на переміну домові і шкільні.

Кляса IV. *Читанє взорів* після читанки — як в III. кл. *Деклямация* — як в I. кл. *Граматика:* Систематична наука кон'юґациї і складнї в обсязї глагола; систематична наука о реченях зложених і многократних. Про творенє стихів. В кінци року повторенє цїлого вже переробленого материялу науки граматики в головнїйших зачерках. *Вироби стилістичні* — як в III. кл.

Кляса V. *Читанє взорів.* Пізнанє на підставі читаних звичайнїйших тропів і фіґур, як також найважнїйших родів прози і поезиї. Ся наука, збираюча і доповняюча відомости набуті учениками принагідно вже в попередних лїтах, має приспособлювати до читаня з хісном важнїйших творів лїтератури народної в клясах VI—VIII. Відомости історично-лїтературні про читаних писателїв — як в кл. III. *Деклямация* — як в I. кл. *Вироби стилїстичні:* 7 на півріч на переміну домові і шкільні.

Кляса VI. *Читанє знатнїйших памятників язика старорускаго* від найдавнїйших часів до кінця XVIII. віка після читанки. Доповнюванє науки шкільної лєктурою домовою. *Істория літератури* [на підставі або при спосібности читаних виїмків] від початку до кінця XVIII. віка. *Деклямация* — як в кл. V. *Граматика* [20 годин]. Флєксия і найважнїйші правила етімольоґиї, складнї і фонольоґиї язика старорускаго принагідно. *Вироби стилїстичні:* 7 на півріч переважно домові.

---

[1]) „Дневникъ рускій", число 1.

*) З дотичного обіжника Ради шкільної краєвої подаємо слїдуючий уступ:

„Управильняючи в той спосіб науку мови руської, а управильнивши вже поперед науку мови польскої, уважає ц. к. Рада шк. кр. за свій обовязок, виступити против хибним поглядам немов би наука мови польскої була введена лише для молодїжи польскої, а руської — тілько для молодїжи руської. Противно єсть річию вказаною, щоби цїла молодїж користала з науки другої мови краєвої, а іменно в ґімназиях польских з науки мови руської і на відворіт. Користи, які з сего може віднести молодїж польска і руська, котра єсть покликана в будуччинї жити з собою і спільно дїлати, суть далекосягаючі; бо-ж нїчо не зближить в дальшім житю єї більше до себе, як знанє братньої мови і пізнанє духа і плодів єго словесности. Рада шкільна, знаючи, що молодїж се вірний образок своїх учителїв, не сумнїває ся, що молодїж ідучи за згідним їх голосом і заохотою, без примусу, наклонить ся з охотою до науки другої мови краєвої". — *Ред.*

Кляса VII. В I-ім півроцї: *Читанє і обясненє* після читанки важнїйших родів лїтератури людової [устної] естетичними увагами про роди людової поезиї і прози. II-ім півроцї: [від Котляревського до Шевченка включно]. доповненє науки шкільної лєктурою домовою. *Исторія лїтератури* від кінця XVIII. віку до Шевченка [включно]. *Деклямация* — як в V. кл. *Вправи устні*. *Вироби стилїстичні*: 5 на піврік, переважно домові.

Кляса VIII. *Читанє дальшої черги знатнїйших творів лїтератури народної XIX. віку* в довших виїмках після читанки, деяких в цїлости. *Исторія лїтератури* XIX. віку: продовженє від Кулїша до кінця. *Деклямация* — як в V. кл. *Вправи устні* — як в VII. кл. *Вироби стилїстичні*: в I-ім півроцї 5, переважно домові, а в II-ім півроцї 3, переважно шкільні.

Поминувши дидактичні вказівки що до виданя лєктури, обгляньмо, як широкий обсяг зачеркує нова інструкция для лєктури з письменників українсько-руських в висших ґімназиях і як широке місце визначає науцї істориї лїтератури українсько-руської.

Кляса V. має після нового пляну і інструкциї значінє переходове, се-б то має приготовити ученика до лєктури в 3 клясах найвисших, — має ввести молодїж до правдивого хосенного читаня взагалї. В сїй клясї має ученик навчитись на добірних виїмках систематично найважнїйших тропів і фіґур і має навчитись основно вникати в твір поетичний. Дальше дорогою індукцийною, як і поперед, має ученик в сїй клясї познакомитись з найважнїйшими родами поезиї епічної, лїричної і драматичної, як також з найважнїйшими родами прози.

В клясах VI—VIII. набирає лєктура після інструкциї вже іншого виду. На сїм ступени науки вже не вистарчить кождий до читаня призначений твір або уступ з'окрема розбирати під зглядом змісту і форми; ту треба ще звертати увагу на багато річий, котрих доси ще не увзгляднювано. І так нераз треба подати ученикам ґенезу твору, при тім важнїйші подробиці з житя писателя і жерела, з котрих черпав; звертати увагу на відносини перечитаного твору до инших творів того самого писателя щоби пізнати напрями, в котрих талант єго розвивав ся. Крім того належить дотичного писателя порівнувати з иншими сучасними, щоби пізнати стремленя і напрями, які в їх творах відбивають ся, як також подібности і ріжниці. Відтак порівнуваньем одного цїлого періода лїтератури з другими належить доходити до пізнаня тих змін, які з бігом часу появились в змістї і формі важнїйших творів, при чім треба звертати увагу на причини тих змін і на наслїдки, які тоті зміни викликали. Одним словом, в сих 3 клясах мають подавати ся ученикам тоті відомости, котрі, разом взяті, творять історию лїтератури.

Потребу ученя істориї лїтератури народної мотивує інструкция сим, що ученики повинні познакомитись з важнїйшими струями і напрямами духового житя свого народу в поодиноких добах, пізнати найзначнїйші особи, що́ стояли на чолї того руху, і найважнїйші твори, що́ сьвідчать про ті струї і напрями. Так понята наука буде належитим доповненем науки полїтичної істориї народу.

Другою частиною науки в клясах найвисших буде читанє тих творів, про котрі була або має бути мова в загальнім нарисї істориї лїтератури народної. Читанє тих творів має послужити до уналочненя і ствердженя тих властивостий і прикмет характеристичних, про котрі у вступі була мова, або має ученикам помагати до набутя образованя формального через розбори естетичні і обясненя історично-лїтературні.

З огляду на величину материялу а скупо вимірений час [3 години тиждневo в руських ґімназиях, а 2 в польских] поручає інструкция деякі тільки періоди і деяких тільки писателїв взяти основнїйше, решту-ж додати яко доповненє.

Материял лєктури і науки язика руського в трьох найвисших клясах каже інструкция так подїлити, щоби ученики в тім часї могли пізнати деякі періоди і деяких писателїв докладнїйше, решту-ж курсорично, а надто цїлу історию лїтератури українсько-руської в головнім нарисї.

В VI. клясї подасть ся передовсїм ученикам розуминє про се, що є метою науки, що розуміти треба через лїтературу і що є завданєм істориї лїтератури. Відтак подасть ся коротку відомість про походженє язика українсько-руського і про єго відносини до инших язиків так словянських, як взагалї індо-европейських.

Відкликуючись до полїтичної істориї народу українсько-руського, належить подати погляд на початкові події України-Руси аж до нападу татарського, підносячи подрібно випадки, що́ мали вже значінє для лїтератури і осьвіти, а то: 1) походи на Царгород, договори перших князїв руських з Царгородом і принятє християнства з Царгороду, через що Русь в XI. віцї входить в тїсну звязь з культурою византийською, підлягаючи єї впливам; 2) цивілїзацийну звязь України-Руси з Словянщиною південною, а то з Болгариєю і вплив монастирів атонських на релїґійне і умислове житє на Українї-Руси, рівно-ж заснованє і значінє кіївської Лаври печерської, яко головного огнища осьвіти і письменства; 3) поділ України-Руси на князївства і кольонїзацию на північнім сході, котра дала початок окремій народности росийській або московській. В сїм погляді історичнім треба деякі важнїйші випадки з істориї України-Руси зуставити з аналоґічними випадками з істориї Польщі. — Переходячи до початків письменства українсько-руського викаже учитель вплив лїтератури тодїшньої византийської на лїтературу українсько-руську, особливо-ж як знамена паденя лїтератури византийської відбили ся також на лїтературі руській в XI. віцї. Пригадає також, що тодїшні письменники руські, будучи переважно духовними, ужывали довгі лїта в своїх творах язика старословянського [?], котрий яко язик церкви [званий також церковно словянським] став ся языком лїтературним на Руси. Учитель викаже надто, що пануючий в тодїшнім письменстві на Руси язик церковно-словянський не допускав до уживаня в лїтературі живого языка руського; що помимо того вплив живого языка руського появляв ся в письменстві, почавши вже від XI. віка [„Правда руська“ і ін.] тим способом, що деякі писателї руські старались язик церковно-словянський приноровити подекуда до фонетики і флєксиї языка руського, вводячи мимохіть до языка церковно-словянського вирази і звороти з живої мови руської і так витворили язик старо-руський, дуже зближений до языка церковно-словянського. На той вступ призначає інструкция 2 години.

Потім велить інструкция взяти найважнїйші памятники письменства старо-руського з I-го періода [XI—XIII. в.], подати про кождий з них найпотрібнїйші відомости історичні, а відтак читати з них виїмки і обясняти тиї-ж під зглядом річевим. Але заким приступить ся до читаня памятників мови старо-руської, каже інструкция познакомити учеників з формами деклїнацийними і конъюґацийними тої мови і різницями фонетичними, які заходять поміж тою мовою а живучою українсько-руською, призначаючи на сю науку 5 годин. Докладнїйше познакомленє з граматикою языка старо-руського наступить пригадно при лєктурі.

З памятників лїтератури духовної каже інструкция перечитати виїмки з проповідий митрополита *Іларіона* [XI. в.] і *Кирила Туровського* [XII. в.], рівно-ж з печерського *Патерика* [Житя сьвятих] в протягу 2 годин. Основнїйше повинні ученики пізнати лїтописи княжі [XI—XIII. в.], а передовсїм „*Лїтопись Нестора*“ і „*Лїтопись Кіївську*“. На читанє тих лїтописий призначено 10 годин.

З останків лїтератури мирської каже інструкция познакомити учеників з „*Правдою руською*“ яко найдавнїйшим памятником законодательства руського і перечитати кілька виїмків в 2 годинах. Основно і в цїлости мають ученики пізнати найзнаменитшу поему історичну XII. в. „*Слово о полку Ігоревім*“. Відтак треба зазнакомити учеників з памятниками: „*Моленіе Данила Заточника*“, „*Паломник Данила Мниха*“ і „*Поученіе Володимира Мономаха*“. На читанє виїмків з тих трьох памятників призначає інструкция 3 години.

По укінченю тої то лєктури каже інструкция подати в головних нарисах дальшу історию письменства руського в II-ім періодї і подати причини єго паденя виїшні і внутрішні. Велить отже розказати про напад татарський в р. 1240. і споводований через се упадок Кіїва, в наслїдок чого послїдував розділ давної Руси; іменно каже інструкция виказати, як східня половина, котру доси лучив Кіїв з цивілїзованим сьвітом грецьким, дає засновок вел. князївству суздальскому,

пізнійшому царству московському; Західня часть давної Руси входить в тіснійші зносини з Заходом. Дальше каже інструкция розказати історию боротьб, серед котрих Київ дістав ся в руки Литви, а Львів в руки Польщі, рівно-ж подати в нарисі боротьби, які з Татарами на землях українсько-руських вела Литва і Польща, битву під Ворсклою, і боротьби споводовані дальшою кольонізациєю земель полудневo-руських.

Дальше після інструкції треба представити значінє, яке здобув собі елємент і мова українсько-руська на Литві, в котрій огнищем руської осьвіти в XIV. і XV. віці стало ся Вільно; вкінці як в наслїдок упадку Царгороду ослабли впливи византийські і житє умислове на Руси зістало відняте від тіснійшої звязи з Царгородом. Відтак каже інструкция перейти до причин внутрішних упадку, а то представити питомість цивілізації византийської, недостаток животної сили у неї і упадок єї в самім Царгороді, коли між тим ще впливи Заходу на Україну-Русь були слабонькі. На той начерк історичний призначає інструкция 2 години.

Коли перейде ся до лєктури, каже інструкция згадати і про се, що з цілого II-го періода зістав ся тільки один важний памятник літератури „*Літопись Волинсько-Галицька*“, з котрого виїмки належить перечитати в 6 годинах. Дальше має учитель виказати, що основні знамена літератури руської періода княжого [I-го] не змінили ся і в II-гім періоді, котрий сягає аж до половини XVI. віка, хоч поодинокі роди давнійшого письменства помалу загибають; що фізіономія житя умислового і письменства на Руси блїдніє, однак не зміняє ся в основі. Дальше має згадати учитель, що побіч завмираючої літератури офіциальної починає ся ширити від XIII. в. на Руси література апокрифічна, напятнована церквою яко безбожна. Учитель обовязаний вказати на те, як первісно література апокрифічна оперла ся своїми леґендами на основу библійну, як засоблювана повістями і казками орієнтальними [про Соломона, Олександра В., про Індию і т. п.] з бігом часу прилягла до астрольогії і забобонів людових, а навіть збогатила ся повістями того рода з полудня [Сербії, Болгарії, Атосу]; з заходу [з Польщі, Чехії і Угор]. На сї відомости історично-літературні призначає інструкция 2 години.

В II-гім півроці VI. кляси має перечитати учитель з учениками короткі уступи з грамот князя Льва і з привілєїв XIV. і XV. віка в 2 годинах, а відтак виїмки літератури апокрифічної в 3 – 4 годинах.

Переходячи до III-го періода, що починає ся около XVI. в. а сягає до 1648 р., має учитель після инструкції представити ученикам нові явища в житю духовім Европи західної, котрі викликали новий зворот в літературі українсько-руській і надали їй відмінний від давнійших періодів характер, мостячи дорогу літературним творам до висших верств суспільности руської [міщан письменних і селян]. Відкликуючись до відомостий історичних учеників, має учитель зазначити: 1) Воскресенє гуманїзму в Европі і вплив єго на житє духове на Україні-Руси, в наслїдок зближеня Руси через Польщу до осьвіти західної; 2) Винайденє штуки друкарської і поява перших друків кирилицею в Кракові, рівно-ж заложенє друкарнь на Україні-Руси; 3) Струю реформацийну, котра в наслїдок політичної звязи Руси з Польщею мостить дорогу пропаґанді протестантській на Литву і Русь; учитель має представити також, як під впливом реформації язик письменний в літературі руській починає висвободжувати ся з під переваги мови церковно-словянської, а улягає впливови язика білоруського, котрий був язиком урядовим на Литві [Біблія Скорини, Статут литовський], рівно-ж впливови письменства і язика польского; 4) Відносини політичні, котрі допровадили до полученя Литви і Руси з Польщею в один орґанїзм політичний в унії люблинській, і скріпленє впливу Польщі на Русь і Литву, в наслїдок чого висші верстви суспільности [навіть міщаньство] приймають в значній части релїґію католицьку і мову польску; 4) Відносини релїґійні, котрі допровадили до унії берестейської, викликуючи з другого боку реформу церкви всхідної і основанє братств Ставропиґійних і шкіл братських; учитель має виказати, що Острог при помочи князя Константина Василя під конець XVI. в. став ся головним огнищем житя умислового на Руси, громадячи коло висшої школи Острогськаї [заложеної около 1577 р.] значнійших ученик, писателїв і полємістів тогочасних; що побіч Острога виступає пізнійше Львів яко друге огнище, громадяче житє умислове [друкар Федорів, писателї Ставровецький і Тустановський, фільольоґ Памва Беринда] около братства Ставропиґіяльного, в котрім трудить ся при кінці XVI. в. в школї братській яко учитель ученый Грек Арсеній, ініціятор студий фільольоґічних на Руси і автор першої на Руси виданої граматики грецько-церковно-словянської [1591 р.]; що трете з черги огнище осьвіти і літератури руської являє ся около Вільна, де насамперед трудить ся арианин Симеон Будний, а відтак Зизаній Тустановський, а від р. 1610 Мелетий Смотрицький, котрого граматика язика старословянського в Евю, недалеко Вільна, в 1619 р. видана, безмірний вплив зробила на розвій язикознавства не тільки на Україні-Руси і в Московщині, але також і в південній славяньщині. Учитель має відтак розказати, як в кінці около 1620 р. Київ явив ся головним осередком житя умислового і літературного на Україні-Руси розбудженого діяльностю братств і шкіл братських, де коло митрополитів і Лаври печерської громадить ся цілий збір талановитих писателїв, ученых і педаґоґів [Ісая Копинський Сильвестер Коссів, Касиян Сакович і Захария Копистенський і ин.], а именно як колєґія основана в 1632 р. Петром Могилою мостить дорогу впливам цивілізаційним Заходу. Крім того має учитель згадати, що побіч тих головних осередків било житє умислове живійшим живчиком на Україні-Руси також в поменьших місцевостях як Луцк, Корець, а навіть подальше від тих огнищ трудились черці атонські Іван Княгинецький, названий Іовом, основатель Скита Манявського і Іван Вишенський, родом з Галичини, котрий зі „Сьвятої гори“ посилав на Русь свої славнозвістні „послания“; 6) Вкінці обовязаний учитель подати нарис початків Козаччини, єї значінє в борбі з Татарами і Турками, рівно-ж нарис і значінє перших воєн козацьких з Польщею. Переходячи до характеристики напряму тогочасного письменства українсько-руського, має учитель виказати, як під впливом струй реформацийних появляють ся переклади письма сьв. [Біблія *Скорини* в р. 1517. в Празї в мові офіциальній уживаній на той час на Руси литовській, переклад 4-ох евангелій Михайла *Василевича* 1556 –1561 в язиці руськім, що відзначає ся прикметами мови людової руської] і Катехизис Симеона *Будного*, а потреба реформи церкви всхідної викликує виданє біблії *Острозької* в р. 1581. Далї після інструкції має учитель виказати як з одного боку пропаґанда католицька, з другого-ж боку православна викликали дуже богату літературу полємічну, котра крутить ся около унії берестейської. Обовязаний згадати також, що згрящене і доповненє полєміки між церквою східною а західною находить ся в знаменитій праці Захарії Копистенського п. з. „Палинодія“, котра під зглядом мови дуже є зближена до живої мови люду українсько-руського. Відтак має подати учитель, що в тім то часї для заспокоєня релїґійних потреб суспільности появляє ся цілий ряд книг релїґійних до читаня дома з житя сьвятих, повістий [прим. „о Варлаамі і Іоасафі“], переклади і перерібки східних і західних повістий моралїзуючих і леґенд, а вкінці на основі давних апокрифів перероблені повісти і казки.

[Конець буде].

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

До житєписи Ів. Манжури. Поміщений нами в Ч-ї 15 „Зорі“ с. р, огляд житя і діяльности Івана Манжури доповняємо отсе новими датами, винятими з двох сьвіжих споминок про нього: проф. Л. Сумцова в „Кіев. стар.“ [1893. „Октябрь“ стор. 80—90] під заг. „Памяти І. І. Манжури“ і Ол. Конiського в „Дѣлѣ“ [1893. Ч-а 256—258] в статї „Надъ свѣжими могилами“. Ту перш усего мусимо спростувати похибку, яка вкралась в Ч-ї 15 „Зорі“. Ів. Манжура вмер с. р. 3 (15) мая, а не „марта“, як хибно було сказано. — Батьки Манжурині були люди вбогі. Бабуся єго по матери була „Москвичка“; вона взяла єго до себе, але як було єму пять років, батько викрав єго у неї. Через недогляд своєї матери

хрещеної хлопець попав в арештанську при поліції. Був він, як сам каже, тоді, „неповнящимъ родства“, їв з арештанського казана, доки якийсь сторож з пожарних не взяв єго за сина. Небавом він опинив ся в шпиталї, і тут зустрів ся з батьком. Від часу як видужав, до 9-літнього свого віку він обійшов з батьком 12 самих тільки ґуберньских міст, пройшовши 6000 верстов. В Білгородї [курської ґубернії, здаєть ся 90 верстов від Харкова] малого Івана взяла до себе княгиня Волконська, одягла єго в шовк і в черевики та віддала до попа в науку. Але небавом звідсїль забрав єго батько, щоб віддати на вихованє до якогось багатиря Алферова. Прийшовши в село Боромлю, старий Манжура, своїм звичаєм, запив і не відпускав від себе сина, щоб той не втїк. В шинку прожили вони три днї. Малому Іванови поталанило якось видурити у батька карбованця гроший і втїкти. На дорозї зустрів він свого білгородського вчителя о. Григория Курдюмова. Іван дістав ся знов до Білгороду, але вже не в ті умови... Віддали єго до 2-ої ґімназиї в Харкові, та з 5-ої кляси треба було єму вийти. Трохи згодом принято єго до інституту ветеринарів у Харкові, та знов і тут не скінчив він науки. Д. Ол. Коницький не знає запевне, що саме спричинило ся тому, що він мусїв небавом покинути інститут. Дехто казав, що спричинило ся тому „піянство“, дехто звертав на „якусь історию полїтичну“, а дехто знов — на „задирливу і грубіянську вдачу . Проф. М. Сумцїв чомусь те-ж промовчав сю причину; каже тільки, що М—ра покинувши інститут р. 1870 - 1871 поселив ся у свого товариша по ґімназиї в Катеринославщинї і Херсонщинї. Жив він тодї по простих хатах, по пасїках, по курінях, зазирнув і в глибінь житя народного. Назбирав тоді М—ра чимало коштовного материялу етноґрафічного і передав єго до ґеоґрафічного товариства у Київі Року 1875 розпочав ся в Ґерцоґовинї рух проти гнобительства турецького. Той рух небавом, як відомо се, силодив війну Сербії з Туреччиною. На запомогу Славянам визволити ся з ярма рушили тоді Славяни і з инчих країв, — рушили вони і з Росиї. Рух той не минув і не міг минути й Украйни. Значна частина Українців понесла на чужину за чужу волю свою кров і голови. Між ними був і Манжура. — Материялу етноґрафічного зібрав він силу-силющу. Друковано той материял і в Київі, і в Харкові, і в Москві, і в Петербурзї, а про те ще величезна сила єго не надрукована і чи вже-ж таки так він і загине, піде на „сніданє мишві?“ Очевидна річ, що ні „Кіевская Старина , ні инчі видання росийські не спроможні задоволити наш край друкованєм того етноґрафічного материялу, що раз-по-раз постачають люди. От з сего й виходить очевидна знов указка нашим закордонським братам: орґанїзувати власне спеціяльно етноґрафічне виданє у Київі, чи де инде. Звістно, про таке виданє треба немалої сили коштів, а самої пренумерати на нього не вистатчить, вже через те, що на Украйнї самосьвідомости не вельми ще багацько. — В роцї 1989 вийшли в сьвіт оріґінальні поезиї М—ри під заг. „Степови спивы та думы“, коштом проф. Ол. Потебнї. Окрім чистоти мови, в поезиях М—ри підносив ученний професор їх оріґінальність, щирість одушевленя, ріжнородність образів а що найголовнїйше, мужний стиль. Згаданий збірник М-ри містить в собі 35 стихотворів лїричних і 7 байок та анекдотів. Лїричні стихотвори можна поділити на три віддїли: 1) автобіоґрафічні (16); 2) мужицькі — побутові або соціяльно-економічні (12); і 3) ріжнородного змісту (8). По єго смерти мусїли остатись деякі ще недруковані поезиї, бо про се частенько писав М-ра в Галичину, що має їх чимало таки, — а надто і перерібка „Райнеке-Лис“ Ґетого, про котру згадує в письмі до редакциї „Зорі“ з кінцем р. 1886-ого. Де та перерібка і що єму тогдїшний редактор на згаданий лист відписав не знати. — Щоденний кусник хлїба хотїв М—ра забезпечити собі літературною роботою. В 1885 р. він почав складати книжочки для люду, що, розуміє ся не принесли єму ніякого доходу; відтак бажав стати книгоношею, але сей намір не здїйснив ся. В 1885 р. під псевдонїмом Івана Калїчки видав перерібку людової казки „Як чорт шматочок хлїба одслужував“, а в 1886 р. перерібку другої казки „Лиха година“. Літературна робота (писанє в ґазетах і кореспонденциї) також не удались, і в 1891 р. писав М-ра до проф. Сумцова: „Не ведеть ся менї з літературним, так зв. заробітком. Віддане менї виданє моїх стихотворів взяли за довг; ґазети за кореспонденциї не платять, українських творів не пускають, а за писанє мужикам просьб земський начальник потягає до одвічальности. Покійний етноґраф мав чималу збірку людової порноґрафії, непридатної до друку, і обіцяв єї прислати для харківського „Истор. филолог. Общ.“, бо може, як писав „знадобить ся вона, позаяк в нїй можуть, здаєть ся, найтись теми з „Декамерона“ і західних подібного змісту анекдотів“. Збірки сеї одначе не прислав.

Василь Лукич.

ЯН МАТЕЙКО.

[Гл. портрет на 445 стор.].

1 н. ст. падолиста с. р. помер в Кракові оден з найславнїйших сучасних малярів-артистів, Ян Матейко. Родив ся в Кракові 30 липня 1838 з старого чеського роду. Спеціяльну артистичну осьвіту одержав покійник в краківській школї штук, що́ в р. 1865-ім надїлила єго медаль'ю, а відтак — в академіях монахівській і віденській. Першим єго образом, що́ викликав велике вражінє, був: „Варшавський сойм 1773 р.“, виставлена ним на парижській виставі 1867 р. Сей образ зразу виявив єго великий талант і зробив єго імя голосним. Відтак Матейко скомпонував цїлий ряд образів з істориї Польщи, з котрих найславнїйші: „Альхимік перед Жигмонтом III“, „Запросини Володислава Мудрого на польский трон“, „Люблинська унїя“, „Молитва короля Яна Собіського перед битвою з Турками“, „Убийство короля Пржемислава“. В сїмдесятих роках талант Матейка став найвисше і одержав яркий национальний кольор. Образи Матейка були завсїгди тенденційнї. Він з думкою і навмисне вибирав сюжети для своїх образів з істориї боротьби Поляків з Нїмцями. Такий єго звістний образ: „Битва під Ґрунвальдом 1440 р.“ „Голд пруський“, „Присяга герцоґа Альбрехта пруського королеви Жигмонтови“ і т. н. Між великими артистичними заслугами Матейка є і єго коштовне артистичне виданє рисунків польских костюмів під з. Ubiory w Polsce. В 1875 р. образи Матейка були видані в формі окремого альбума з рисунками Войцїцького. В останних роках житя, Матейко, займав високе становище директора краківської академії штук.

Яко маляр історичний, старав ся Матейко щоби і найменші подробицї були вірні і ту був надзвичайним педантом. Студиї єго мають неоцїнену вартість не тільки для малярів, але і для археольоґів. Із старих печаток, відшуканих в архівах, з описів, з давних монет, стародавних начинь і знарядів церковних, з макат виблїдлих хоругов, щоби видобути з них якусь дрібницю до образу. В Матейкови треба подивляти і величати не тільки ґенія, але велику силу волї, незвичайну працю, посьвяченє цїлого житя штуцї. Той чоловік не відпочивав і не щадив своїх сил, але за те в дїях штуки записав своє імя незатертими буквами.

До нас Русинів відносив ся покійник симпатично і перед кількома лїтами причинив ся своєю працею до мальованя церкви сьв Норберта в Кракові.

В. Л.

ЛІТЕРАТУРА.

Нові видавництва. Появились проспекти на два періодичні видавництва — на вістник літератури, істориї і фольклору під заг. „Житє і слово“ виходити ме [почавши від нового року] під редакциєю д-ра Ів. Франка у Львові раз на два місяцї книжками по 10 аркушів 8-ки. Побіч творів белєтристичних і поезий містити буде праці по істориї літератури та істориї всесьвітній і українсько-руській, а також материяли історичні [документи, листи, мемуари] і історично-літературні [забутки нашого давнього письменства, недруковані твори новіщих померших авторів], а в части фольклорній зарівно сирі материяли [пісні, казки, приповідки і т. и.], як також описи етноґрафічні і наукові розсліди над устною словесністю. Крім того кожда книжка містити буде хроніку літе-

ратурну і наукову, критичні розбори нових книжок і бібліографію книжок та видавництв наукових. Редакция заповідає, що „держачи ся з боку від усяких політичних і партийних сварок бажав служити інтересам русько-української літератури і науки, вважаючи інтереси ті тотожними з поступом економічним та інтелєктуальним широких мас народа, з розвитком серед них свобідної сучасної думки". Передплата виносить на цілий рік для Австриї 5 гульд., а для Росиї 12 рубл. — Коломийський професор ґімн. Юл. Насальский розписав пренумерату на „Бібліотеку для молодежи". Вона має складати ся: з цілих серий повістий і повісток, будьто оріґінальних на основі народних звичаїв і обичаїв та істориї і літератури, будьто з чужих язиків перероблених або переложених, і в формі легких оповідань містити ме в собі все, що зможе причинити ся до ублагороднення молодого поколїня і розширення єго сьвітогляду, набутого чи шкільною чи домовою наукою". Що до напряму „Бібліотеки", то видавець так єго кристаліэує: „Стоячи на ґрунті релиґійнім, патриотичнім і народнім, буде вона [роз. „Бібліотека"] тим зеркалом, в котрім ясно і понятно відбивати муть ся чесноти горожанські, тим жерелом, з котрого променем легкої науки і праці розливати муть ся лучі правдивої просьвіти, тим огнищем, при котрім жаром ніколи не вгасаємим молоде серце огортати муть любов до вітчини і привязане до віри. Нашою задачею образованє руської молодежи, нашим окликом віра, надія й любов, нашим прапором церков сьвята і Русь-Мати". Між помічниками „Бібліотеки" стрічаємо колишнього редактора „Зорі" Григория Цеглинського, Данила Ленкого, Стефана Пятку і Павла Кирчова. В списї приходять імена і таких „писателїв", про котрих літературну діяльність ми досї нїчого не чували, як на пр. Ілярїон Стеткевич, Василь Навроцький, Іван Пастернак, Юлїян Кобилянський, Евгений Мандичевський, Теодор Турула і т. п. Виходити ме 4 рази в рік [в першім місяці кождого чвертьроку] по 5 аркушів друку. Пренумерата виносить 1 злр. „Бібліотека" призначена для молодїжи на першій ступені єї осьвіти — знач. передовсїм для молодїжи шкіл середних. Проспект вийшов правописию так зв. етимольоґічною. Не хочемо допускати, щоби й сама „Бібліотека" призначена для нашої шкільної молодїжи, котрої вчать правописи фонетичної і котра до шкіл урядово введена, мала друковатись етимольоґією, бо се було-б що найменше непедаґоґічно. І як би то виглядало: той сам учитель в школї учить молодїж правописи фонетичної а поза школою баламутить їй голову иншою правописию і немов несьміло за нею аґітує... — Окрім повисших заповіджених вже видавництв, ходить чутка, що в Стрию має від нового року виходити двотижневник популярний для люду з ініціативи „Підгірської Ради". **Василь Лукич.**

ТОВАРИСТВА.

Товариство „Просьвіта". 8 н. ст. грудня с. р. минуло двайцять і пять лїт, як відбули ся перші конституючі збори славного нині на всю Україну-Русь — товариства „Просьвіта" у Львові. Тодїшна наша молодїж академічна при помочи старших патриотів, а головно д-ра Корнила Сушкевича, Наталя Вахнянина і Олександра Борковського, довершила дїла епохального в істориї розвою нашого народу в Галичині. Заснованєм тов. „Просьвіта" для осьвічуваня люду нашого і то в дусї народнім — тодїшна молодїж наша поставила дїло просьвіти народної на властиву, реальну основу, то й не диво, що товариство здобувало собі з кождим роком що раз більше прихильности серед інтелїґенциї нашої і серед люду та поваги у своїх і чужих, доки не дійшло по 25 лїтах до нинїшної своєї слави. Істория дїяльности і розвою товар. „Просьвіта" за тих 25 лїт буде описана докладно в памятній книжочці ювілєйній, яку видїл товариства видасть сего місяця. Витаючи славне і заслужене наше товариство з єго 25-лїтним ювілєєм, бажаємо єму, щоби жило, росло і процвитало на добро і на славу нашого народу.

Наукове тов. ім. Шевченка. На четвертім звичайнім засїданю фільольоґічної секциї дня 10 н. ст. падолиста с. р. полагоджено отсї справи: 1) Посол Ол. Барвінський повідомив, що Олекс. Колесса обіцяв свою студию „Шевченко і Міцкевич", про котру здавав справу на 3-ім засїданю секциї проф. Волод. Коцовський, прислати до поміщеня в III-ім томі „Записок" зглядно до видрукованя єї окремою книжкою. Рівно-ж обіцяв д-р Ів. Франко викінчити свою студию про Варлаама і Йоасафа, а поки що прислє для „Записок" одну зі своїх праць. 2) М. Дикарів з Кубані, що займає ся збиранєм етноґрафічних материялів, повідомив письмом голову товариства п. Ол. Барвінського, що материяли зібрані займуть около 60 аркушів друку, і просить друкувати їх окремою книжкою. 3) Проф. Ів. Верхратський читав частину своєї праці: „Про говор Замішанців то є Русинів з околиці Коросна". Працю взяв до перечитаня і рецензиї д-р Ом. Огоновський. 4) На внесенє пос. Ол. Барвінського ухвалено звернутись до земляків з відозвою, щоби схотїли заняти ся збиранєм материялів до нашої діялєктольоґиї і термінольоґиї народньої: ремісничої, господарської, медичної, ґеоґрафічної і т. и.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Словарь росийсько-украïнський. Том перший. А. К. Зібрали і впорядкували М. Уманець і А. Спілка. Додаток до „Зорі" 1893 року. — Львів, 1893 р. VIII + 14 нен. + 1 — 318 стор. вел. 8°. Ціна в Австриї 2 злр. 50 кр., в Росиї 3 руб.

Забобоны та ворожбитство написавъ И. О. членъ товариства „Просвѣта". [Книж. тов. „Просьвіта" Ч° 162 а 11 за 1893 р.]. — Львів, 1893 р. 48 стор. мал. 8°. Ціна 20 кр.

Памяти Маркіяна Руслана Шашкевича найщиршого сына Руси въ пятьдесятьлѣтну памятку Єго смерти и въ памятку перенесеня Єго мощей і т. д. написавъ І. Я. Луцыкъ. Накладомъ редакціи „Посланника". — Бережани, 1893 р. 20 стор. 16°. Ціна 5 кр.

Каталогъ предметовъ малорусской старины и рѣдкостей. Коллекціи В. В. Тарновскаго. Выпускъ I. Шевченко. — Кіïв, 1893 р. 34 стор. 8°.

Зміст: Литературныя произведенія и письма въ автографахъ. Рисунки и гравюры. Портреты, бюсты, маски, барельефы. Разныя вещи, принадлежавшія поэту. Рисунки, имѣющіе отношеніе къ его сочиненіямъ.

Каталогъ коллекціи древностей А. Н. Поль, въ Екатеринославѣ, вып. I, составила К. Мельникъ. — Кіïв, 1893 р. V + 217 стор., портрет і XIV таб. знимків.

б) періодичні видання.

Правда [1893. Том XIX. Випуск 57. За місяць падолист. Стор. 585—652 в 8°. Зміст: Перед бурею, історичний роман кінця XVI в., Л. Старицької. Записки або журнал Т. Г. Грушівського-Шевченка. Народня осьвіта по Кіïвщині, Чуб-а. Педаґоґічна проява в народній школї, А. Глаголя. Думки І, Сердешного. Вісти: З Волині, з Украïни, з правобережної Украïни. Маркіянове сьвято. Сучасна хронїка. Переписка Редакциї і оповіщення на окладці. Додаток: Овидієві Метаморфози стор. 121—136.

Кіевская Старина [1893. Ноябрь. Том 43. Стор. VI+185—351+16 і 161—176 і 81—96 в 8°]. Зміст: 50-лѣтній юбилей кіевской археографической коммиссіи. Воспоминанія Іосифа Самчевскаго 1800—1886 гг. Письма Г. Ф. Квитки къ А. А. Краевскому. Мусинъ Пушкинскій Сборникъ 1414 г. какъ источникъ для изученія слова о полку Игоревѣ, А. В. Лонгинова. Три шелеста, изъ исторіи Колеивщины, В. Щербини. Народныя пѣсни объ отравленіи змѣинымъ ядомъ, М. Т. Сумцова. Отрывки изъ записокъ Автонома Акимовича Солтановскаго. Черноконижникъ [Изъ разсказовъ бабушки] К Ванченка-Писанецького. Частная переписка Григорія Андр. Полетики. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Додатки: 1) Дневникъ генер. подскарбія Якова Марковича. 2) Библіогр. указатель статей, помѣщеныхъ въ „Кіев. Стар" за первое десятилѣтіе. 3) Рисунок: Даръ гетмана Мазепы гробу Господню.

Буковина [1893. Ч-а 18—47]. **Оповіданя, казка і споминка:** О. Кониського — Фотографії сучасного житя: Зісцований вечер (33—35). Врет-Гарта-В. Чайченка — Мітльс (39 і 40). Сабета Себі, казка (26 і 27). Левка Споминка (44—46). **Статї наукові:** М Драгоманова — В справі розвитку украïнської літератури (20—22, 24 і 25). З поводу XVI-ого і XVII-ого „Листу" Вартового (41—43). **Промови послів:** Брот. Пігуляка, виголош. в буков. соймі 2 мая с. р. (18) і 16 мая с. р. (20—23). Д-ра Ст. Смаля-Стоцького, виголош. в буков. соймі 10 мая с. р. (19). Ст. Кравчука — Про общеславянську мову (28). П. Вартового — Листи з Украïни наддністрянської XIII—XVIII (29-32, 36—38).

☞ В слїдуючім році висилати мемо наш журнал лише сим, що заплатять з гори. Замовлень не увзгляднятн мемо цїлком.

Впорядчик части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Василь Тисовський.**

Видав Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Р. XIV.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обсязі півтретя аркуша.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВИНОСИТЬ: З додатком „Словар російсько-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниць 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниць 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

1893.

У Львові

15 [27] грудня.

Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.

Рукописи мають бути писані правописем „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

Ч. 24.

Невда́лиця.

[Оповіданнє].

Нема хлїба — нема і щастя на селї.

Уже третій рік не дав Бог ані зерна в полї; трави було стільки, щоб худоба дотягла до осени. Миршавi шкапи, худі корівки блукали по селу, висмикуючи з стріх солому. Сніг уже злїз, стало сонечко пригрівати, землю розпустило, і гразюка на вулицї по саме колїно. А за селом сила гайворония чорною хмарою вкрила всю толоку: позлїтали ся на трапезу. Та й було чим трапезувати: у селї таке робило ся що й не дай Боже! Що день, то все більше і більше везуть на толоку здохлої скотини. Нема хати, нема двору, де не чути плачу жіночого, де не видко було-б хозяїна з смутним видом, прибитого лихом. Голодний рік і люта зима навели хворобу на худобу. Хто мав дві, три паровицї, зістав ся з одною, а багато таких, що тілько шкапа та корівка були — й ту остатню худібчину витягли на трапезу гайворонню...

Усе село неначе у турецьку чуму, або в холєру засумовало. На вулицї не чути веснянок, не видно й людий: сидять по хатах та горюють, — у корчмі — і там нїкогісїнько. Таке було...

Погано було усїм, а найгірше Панасови.

Панас Плохий — по ревізиї, а по вуличному — Музика, був якийсь чудний чоловічок: як то кажуть добрячий та плохий. Як робить, то нема кращого робітника. Цїлий день він щось робить: устане у-досьвіта, запалить каганця, та на чоботи латку кладе, збрую лагодить, нове топорище, або люшню струже. Не було часу, не було годинн, щоб Панас чого не робив. У косовицю він й до дому не вертаєть ся, у плавнях і днює і ночує; у жнива і у ночи робить; робить аж поки не упаде. Тількн у велике сьвято відпочине, а другі праздники і у полї і дома робить, як чорний віл. Бувало питають його та й докоряють таки:

— Чи тобі не гріх на Паликопу робити? Тебе-ж за це сила божа спалить!

А він:

— Бог великий, Бог добрий! Він, Сьвятий, не палить. А мужикови тілько і спасення душі у роботї. Бо як не робиш — зараз нечистий ухопить. Тодї...

Та й не докаже. А люди? Инчі дивують ся, а другі плюнуть, та й підуть... „І що з дурним балакати!“ — кажуть собі...

Робить Панас... Тільки у велике сьвято, або зимою як хуртовина занесе снїгом хату, Панас чита Сьвяте Письмо, або праздникує. Це вже навспражки праздник: візьме він свою скрипку та й грає. Грає весь вечір, грає цїлу ніч. Спершу заведе пісню одну, другу, третю, а далї вже не розбереш — усї пісні зіллють ся у одну і скрипка сьпіва і сьпіва. На що вже жінка привична і вона сидить, слуха, неначе каміяна і не ворухнеть ся, тільки часом сльози закапають із очий... Сусїди під вікнами слухають, — а у хату не йдуть, бо зразу засмутить ся він...

Тихий був Панас, нїколи нї лайки, нї бійки від його. Тільки якийсь безщасний був: як не робить, а все нїчого не виходить, — безталанний та й годї. За що він не візьметь ся — все не так, як люди. Люди сіють ячмінь, бо думка така, що на пшеницю цей рік не добрий, боять ся кузьки, бо осінь суха була. А у Панаса своя думка: „Багато ячменю, а пшениці мало; посію пшеницю, цїна буде добра. Уродить гарна пшениця, продамо швиденько, та не Хаїмови, як другі, а у містї; там же у базарі куплю кобилу з лошям; зимою буду їздити на „вокзал“; паровицю волів придбаю“... І пішли в голові думки: одна краще другої. Повеселїйшає Панас. Ніч'ю іде у степ на оранку, робить аж крізавий піт ллєть ся. З раннього весни біга на ниву, щоб шкоди часом не було. У жнива, — у жнива пшениці немає, а ячмінь у людий добрий. Гірко і тяжко стане. А тут ще жінка: „Чи я-ж тобі не казала? Казала: роби, як люди. Не слухав тодї, усе хочеш бути розумнїщий від людий. От тепер і сиди цїлу зиму не ївши; знову картопля та картопля, знову до попа, або до жидів хату мазати, або шматтє прати!“... І почне, і почне його гризти.

Сидить Панас на ослонї, похилить голову, та мовчить, неначе не чує. Сидить і нїчого йому в голову не йде, у грудях тільки важко, важко, — а думки нїякої...

Мине тиждень, або два і Панас знову повеселїйшає: якась новина з'явилась, щось уже нове придумав. І згадає

він, як його гризла жінка, як докоряла, що вона казала: „не роби по своїому“, — згадає і засьмієть ся, бо він добре знає, що Горпина йому ніколи і нічого не казала, що це вже жіноча врода така, як тільки що не вдасть ся, випаде яке лихо, то жінка і почне: „Не слухав мене, я-ж тобі казала“... Бо вони, жінки, завжди усе знають наперед...

Приймаєть ся Панас за нове діло пильно, з великою охотою. „Хай тую пшеницю, або ячмінь сіють люди, а я за огородину візьмусь“. Насадить тих бураків, або капусти, то вибере на гряди, у плавні таке місце, де ніхто не садовить огородини — бо вимокне, а в його инча думка: „Треба силу берегти, на що його поливати, як сама вода залле“. І вимокне, погниє огородина, або такого вродить по всіх огородах, що на базарі за віз бураків або капусти і карбованця не дають. Безталанний був Панас!

Як бувало не чепляєть ся до його Горпина, як не гарчить, а ніколи він не озираєть ся, не було ніколи, як у других, щоб він побив жінку, або що; — плохий був.

Наставили оце його раз за сотського. Побув він з тиждень, а в неділю прийшов до розправи, зняв знака і став прохати громаду пустити його, — аж у землю кланяєть ся. Стали його лаяти, а він кланяєть ся, та просить. Питають, чому він не може бути сотським? А він:

— Не можу грімати на людий, а не грімавши, та без лайки і бійки ніхто не слуха. Я і дитини ніколи не зачепив, не лаяв ся ніколи...

Так кланяв ся, кланяв ся, поки не пустили, знака зняли і тільки пів відра горілки злупили на громаду.

— Даремна річ! Який з нього сотський?! — казали старі громадяни.

— Пустимо його, бо йому ніколи; йому час сіяти якусь німецьку картоплю, час забогатіти! — шутковали молодші.

Оттакий був Панас.

* * *

У піст, раненько Панас сидів у хаті та щось лагодив. Коли це на дворі собака забрехав. Подивились у віконце і побачили, що йдуть староста, сотський та поняті. У Панаса захололо серце, а Горпина щось хутко ухопила з скрині, вибігла в сіни і закинула на горище.

— Поздоров Боже! — сказали входячи до хати староста та поняті.

— Ну, як живеш, Панасе?

— Спасибі... Просимо сідати, каже, а голос тремтить.

Посідали мовчать, а далі староста і говорить:

— Що ж, Панасе, гроші? Хіба забув? Сидиш та мовчиш, а ну лишень за цей і за той рік!

Панаса як варом обдало: ні копійки у його за душею не було, не було й хліба...

— Бибачайте, будь ласка, нема, копійки нема...

— Де вже у нас гроші! Ми люди бідні, самі знаєте, що теличку продали та хліба купили, корова здохла, хліба свого не вродило, а шкапи ще до Різдва попухли, поросята ще малі, — де тут гроші? заторохтіла Горпина.

— Цить, жінко! Не твого, не жіночого розуму діло...

— Нема, кажете? А менї щоб було! Ну, давай, давай! — загомонів сердито староста.

Панас, неначе води у рот набрав, стоїть та мовчить.

— Ну, що-ж? — почав знову староста.

Панас здригнув.

— Не маєте гроший, так маєте нове шматтє, одежу. А ну, сотський, потруси лишень у скрині!

— Що-ж? Трусіть, трусіть!... — знов забелькотала Горпина.

Сотський поліз у скриню і тихенько став виймати сорочки. Вийняв одну: рвана, на плечах гарненько залатана, — поклав її з краю; вийняв другу — вишивана, гарна сорочка чоловіка, поклав і ту...

А Панас стоїть серед хати, та дивить ся; здаєть ся, неначе це не його діло, неначе він десь далеко, там його душа, там розум і думки його.

— А де новий кожух? — запитав староста, а побачивши що тільки й роскоші у скрині, що гарна сорочка Панасова.

— Який кожух? — обізвалась Горпина.

— Ото, який? Хіба не знаєте? А той, що торік Панас купив в Одесї, на Пересипі, отой гарний, жовтий...

Панас неначе прокинув ся, обернув ся до жінки, та хотїв шось казати, але вона не дала і рота роззявити.

— Оттаке згадали! Торішній сніг! Та того кожуха й слїд пропав: ще в осени продала.

— Як прадала? — хотїв запитати Панас, здивовавшись, та Горпина не дала і вимовити.

— Продала; що й казати, продала, серденько, продала, та й годї!...

— Е, жінко, брехні заводиш! Схаменись!

— Що-ж дядинька, коли продала?!

— Продала, нігде правди дїти, продала, та вже забула, коли його і гроші провела, — говорить Горпина, а сама біга по хатї, та Левка вхопить на руки; то кине його, то візьметь ся за Наталку.

Панас вилупив очи, та дивуєть ся, як його можна так брехати!

— Ну, як і кожуха нема, то і нічого взяти. Хіба візьмемо, Омельку, свиню з поросятами? — спитав староста сотського.

— А вже-ж можна. Та ще візьмемо вишивану сорочку, та сувій полотна, а свиню з поросятами здамо Панасови на „ростратне збереженнє“, як наш писар каже.

— Ну, так і буде. Бери, нїчого робити.

Поліз сотський у скриню, ухопив сорочку, сувій полотна і звязав у нову гарну Горпинину хустину. Цього вже Горпина не знесла. Як ударить ся об поли руками, як заголосить:

— Ой, головонько-ж моя бідная! Хустку заробляла, ховала і відкопав! Ой, горенько-ж моє!...

Дїти почувши, і собі заплакали...

Панас знав, що Горпинї дуже мила тая хустка, що вона цїлий тиждень прала у Хайки і відробляла за ту хустку; що вона нею червоною і Левка забавляла і Наталцї показувала. Памятував Панас і сорочку вишивану. Горпина її вишивала ще тодї, як ходив він до неї крадькома у вишневий садочок. Жалко йому стало. Він хутко вибіг із хати і зараз вернув ся. Панас ніс свою скрипку, свою коханку...

— Дайте хустку, вона не наша, — збрехав він, збрехав у перше на віку, — та й витяг її з рук Омелька. — А замість хустки на-те мою скрипку: за неї давав пять карбованців циган з Коломиї.

Староста і сотський не оглянулись, як він сунув у руки скрипку, а хустину віддав жінцї.

— Нехай буде і так. Тільки памятай, Панасе: щоб поросята і свиня були годовані, щоб не здохли, бо ми їх позаписуєм і продамо. Як пропадуть, одвіт держати меш! На тобі за той рік окладу і подушного 5 карбованців; на волость 3, та що лїчити: на школу, на стан, на сільску розправу, на волость, на кватирю урядникови, на сільску почту, на памятник, на кватирю, на розсильного становому, у управу за хліб — нічого й казати, всего 35. Щоб знав: через тиждень знову будемо, щоб з землї вийняв!

Промовивши грізно, староста вийшов, а за ним Омелько і поняті. Панас провів їх від собак аж до воріт. Горпина розбирала та складала у скриню шматтє, коло неї мала Наталка гулялась з веретеном, а Левко лїз у скриню, тягнув батькову шапку. Панас сів коло вікна на ослонї, узяв шило і дратву і почав латати чобіт. Шиє він, та й усьміхнув ся... а далї...

— А що Горпино, де хустка червона? — і подивив ся на неї.

Горпина ще сидїла коло скринї і намотувала прядиво, що Наталка розпустила. Вона соромливо усьміхнулась і знід бров глянула на Панаса:

— Ну, що ти, Панасе, оце зробив? — і очи опустила до долу...

Панас нічого не сказав; він покликав до себе Левка, посадовив на колїна і став казки казати про кота, про коня; а далї вже Левко галасував від радощів: то він на конї їхав.

— Та годї вже вам, годї! — гукнула Горпина. — Що се ти, Панасе, здурів, чи що? Хіба я не бачу, що в тебе

серце щемить, а ти он пісні з хлопцем заводиш. Краще-б де хліба добув — завтра вже нічого їсти, нема і шкоринки черствої в хаті...

І почала Горпина виводити, перебрала усе що було на віку і ячмінь що́ не уродив, і пшениці дві мірки з десятини і усї вигадки Панасові. А далї завела річ про їх злиденне життє, що й того нема, й того, — нема нічого в хаті, ні біля хати... Говорила, говорила та й розплакалась...

Дїти вже спали і Горпина по троху змовкла, тільки пальцї з голкою хутко бігали по драній сорочці Левка, та часом здорові краплї набігали на око, котили ся тихенько по щоцї, та падали на сорочку.

Панас сидїв схиливши голову, блїдий, блїдий як стїна. У голову йому давило, у ротї пересохло, згага пекла; хоче слину ковтнути, а в горлї щось давить. А в голові думка за думкою наввипередки біжать, та все невеселі, гіркі.

Пустий двір його, бурян на городї, облуплена хата, що́ покривилась на бік і неначе з переляку присїла долї; повисмикувана стріха — все пусткою здавалось. Бачив Панас цей малюнок щоденно, а сьогодня він якось гостріще вразив його серце. І перед очима стало йому його життє, зразу з'явилось, що він перетерпів, що його ізсушило, збавило віку. Бачив він, що так більше не можна, що з того замовленого кола треба вийти і вийти скорійше, зараз, миттю. Левко росте. Не ждав він з його користи, як з робочої скотини, хотїв з його зробити письменного чоловіка, щоб не давав себе грабувати, щоб міг і знав як і другим запомогти, жити, як Бог звелїв, — а тут горе, горе. Те, що думав-гадав, розбиваєть ся, падає...

Рве Панас дратву, коле шилом той чобіт, а з лоба піт так і ллять ся краплями. Треба щось инче зробити, треба роботи, хліба, заробітків. А де-ж ті заробітки? Справдї, де-ж робота? Цїлу зиму робив по жидах, по панах і копійки не заробив. То жид удержить: „Це вже процент за той рік". А пан: „Погоди милый, видишь не урожай, бѣда всѣмъ", або „за землю не платилъ въ прошломъ году? Нынѣ удерживаю". А яку копійчину заробить, то купує пуд борошна, та дїтий годує. Де-ж та робота? Де заробітки? А заробити треба, треба видертись від лютої зими, від голоду. І хіба-ж то він один, хіба мало тих, що́ хотять заробити? А видертись треба тепер, бо далї гірше буде. Орати та сіяти вже шкода! Своєю худобою — нема звичаю, своя подохла... Давлять-мучать ті думки Панаса, давно вже давить і гнете те лихо... І розум на питаннє як бути, що робити — не дає відмови...

Блискавкою пробігло в голові:

— Го́род Одеса. Так, Одеса — от де щастє, Одеса не дасть умерти, роботи скільки хочеш. Це великий го́род; там станеш до мішків, попоносиш їх чимало і завжди заробиш, карбованця, та що! дви карбованцї у день можна наносити! Копійок з 25 проїсти, бо дорого у тому го́родї, а карбованця і три четвертаки гарненько у кишеню, у кишеню. Місяць такої роботи — і все гаразд, і дїти їсти муть і жінцї буде!... А далї жнива, косовиця, заробіток ого-го-го! А як сила уродить того хліба та сіна! Скирти величезні поставлять, а сам сидиш на ній, на скирті — і весело так, навколо аж на 15 верст усе видко. Тодї, тодї життє, тодї можна і свою худобу і своє хозяйство завести...

Думає Панас, втішаєть ся, по обличчю весела думка блиснула...

— А жінка, а дїти? Як же їх лишити? Як сам коло хати, все копійчину заробиш, а без хозяїна, що вони робити муть? Ну, та й осточортїло те голодивє, злиднї прокляті!... І виходить так: зостанеш ся дома — луснеш з голоду, а підеш — дїти і жінка попухнуть. Що-ж його робити?

І бідна Панасова голова, непривична до роботи, не мала сили додуматись до дїла, вийти з цього кола.

Знову потїє Панас, знову дума й нема куди вийти його думцї...

— Хоч би кілька карбованців, або борошна мірок з десять, або з пять! Пять мірок? Невелика сила, а де-ж їх узяти; пять мірок — пять карбованців... Як не крути, а треба хоч з десять карбованців: оце на борошно вісїм, бо пять мало, зовсїм мало; два на дорогу, та купити ременю, чоботи полатати, бо без чобіт, яка робота?...

Уже й півні просьпівали, каганець став мигати та чадїти, — і Панас, піднявши голову, дуже здивував ся, що вже так пізно. Горпина спала на полу, коло неї поруч Левко розкидав ся, а Наталка маленька коло груди заснула, обнявши матїр одною рученькою за шию.

Подивив ся Панас, пильно подивив ся — і так йому жалко стало й жінки і дїток... Ще довго Панас не спав, довго його думки крутили ся коло тих навісних десяти карбованцїв, але природа своє взяла і він змучений заснув...

* * *

Село ще спало, як Панас прокинув ся і, неначе зляканий, хутко схопив ся з ліжка... На дворі ще тільки сїріло, небо все заволочено хмарами і сїяв дрібний дощик... Якось і холодно і кістки ломить; для недужного така година гірше самої смерти. Погано і Панасови було: голову ломило йому дуже. Він давно вже слабував на голову; як дощ, або великий холод, зараз йому ломить, штирха і давить у мозок, жовті круги перед очима крутять ся. Та і тато його те-ж щось хирів давненько, та, вибачайте, наглою смертю і вмер... Давно вже те було, нічого-б і згадувати, та так, по стародавньому звичаю: кажучи про якого чоловіка, зараз згадаєш і батька його і неньку і увесь рід його...

Але як не погано було на дворі, як не ломило Панасови голову, він неначе повеселїйшав; видно було, що ті шматки думок, що́ якось блукали в його голові, тепер зібрались до купи і щось вийшло, щось таке, що йому сподобалось.

Хотїв він розказати Горпинї про думку свою, але усьміхнув ся та й промовив: „Не жіночого розуму те дїло, дам їй гроші, а сам піду"... Не довго казати, Панас наміг ся добути з 10 карбованців і йти до Одеси заробляти гроші. Він рахував: Горпинї на борошно, на сало і на пшоно 6 карбованців, 2 карбованцї на пашпорт, се-б то писарови та голові: на нові підошви до чобіт, а решта на дорогу. Довго думав Панас, де взяти ті гроші? Думка на пана — пан сам голодний сидить, бо хліба не вродило вже 2 роки. До жида? Хаїмови зостав ся винен 12 карбованців, Герщкови пять, ще позаторік, як Наталку хрестили. Ці жиди не дадуть. Хіба до Лейби? Але-ж і Лейба без заставу не дасть, не пойме вірн і на шага́. Отут знов ламав собі голову Панас, але в його як блискавка осяяла думка про кожуха... Кожух, отой жовтий кожух, що́ Горпина заховала на горищє — його можна заставити у жида.

Не бачила Горпина, вона свиний годувила, тих самих, що їй віддано в „розтратне збереженнє", не бачила, як Панас схопив кожуха та потяг до Лейби.

Йде Панас по багнюці, дощ йому за шию лле, а він не чує, тільки кожух, що́ під полою ніс, придавлює міцнїще та укриває від дощу. Йде, а серце стука, неначе тодї, як лїз до Горпини через перелаз у вишневий садочок...

— А як не дасть? — думав він і серце ще гірше застукало... — Тодї... тодї, хоч з мосту та в воду...

Багато думок перева́рнулось у Панаса, та всї вони були: „А як не дасть жид? Що тодї? Е, може дасть.. Або пан, або пропав!" І знов: „А як не дасть?" — і холоне на серцї... Біля хати Лейбиної Панас затрусив воду з свитини і несьміливо увійшов у сїни... Став... відпочив, а серце капостне грюка і здаєть ся йому, що й на вулицї і в хатї у Лейби чутно те грюканнє...

Несьміливо відчинив він двері, подивив ся у щілочку і увійшов...

Хата невеличка, але грязюки на землї багато. На лавцї кінець стола сидїв Лейба і щось снїдав... Панас став коло причілка і промовив:

— Здрастуйте, п а н е Лейбо!

Слово „пане" якось само вискочило, нїколи він Лейбу так не звав.

— Ждраштуйте. ґашпадін Панас! — відмовив Лейба, зиркнув хутко на Панаса і знов став їсти ґуґиль.

Панас стояв, та переступав з ноги на ногу...

Тихо було в хатї, тільки чутно, як жид чвакав, Панас дихав, у другій хатї дитина стогнала, та колиска скрипіла.

— Я оце до вас... тее... се-б то прийшов до вас... — каже Панас.

*

— Бацу, бацу, сцо до мене. А сцо маєте?

— Та оце, бачите, знаєте... що... теє... От! і забув...

Бідний Панас все йшов, та вчив, як йому прихильно розмовляти з жидом, а тут і забув.

Лейба подивив ся скоса на хвилину й знову став чавкати. Він уже все розібрав, він знав, чого прийшов до нього Панас, що приніс, де кожуха купив, кілько дав за нього, знав, що учора кожуха не найдено — але по обличчю його було видко тільки, що він їсти хоче і що він нїчого не зна, не чув, не бачив...

— Ну, як ся маєте, Панасе? — сказав жид.

— Спасибі, дяковати, живемо потроху... здорові... — говорив Панас і подумав: „На що я казав „потроху“, чом не казав, що нема чого їсти..., що гроший нема, що гроший треба, — таке в голову лїзе“, — та й замовкли обидва.

— Оце..., — знову почав він, — знаєте теє..., оце, кажу, борошно дороге...

Панас повісив голову. „От тобі й гроші,... от тобі і борошно і Одеса... і заробітки...“

— І сцо ето ви шебе у голову маєте: гросі? І які теперецка гросі, і у ково они єшть?

— Та я й заставив приніс. Озьдечки о! — показав Панас кожуха.

Лейба взяв кожуха, розкицув його і став роздивлятись, а сам говорить:

— На што менї вас жастав? Іштo іж ним буду робить? [— говорить, а сам уже і рукава вивернув]. — У ваш у думцї, сцо як єврей, той богац, то у його гросий, як у зида? Ви шебе у голову маєте, сцо я буду хадїть в ету паскудстві: шмердюций козух? [А сам уже й кишенї повивертав і всї ґудзики перелїчив]. На сцо менї етот козух?! Ви цоловік умний, ви іж розумом. І што я іж ним буду дєлать?

— Як що? Нехай у вас, а коли не заплачу, то продасте...

З Шашкевичевого обходу: Депутації з вінками. [Фотоґрафував проф. В. Шухевич].

— Ну, жвєсно, дороге, таке дороге сцо ґвалт. Теперецка воно півтора карбованця жа пуд...

Та й знов замовкли... Панас сїв коло дверий на лавцї і кожуха поклав коло себе, а Лейба скінчив їсти, відсунув тарілку, зібрав кришки з хлїба і став щось бормотати; а далї устав і з склянки вилив крапельку води у жменю, потер долоня об долоню і витер рушником, і все те бормочучи „богомоленіє“, як вони кажуть.

— Борошна нема у мене, — якось зразу не до ладу випалив Панас; його вже сердила його-ж несьміливість.

— Ну, ну, так сцо-з?

— Прийшов оце до вас, щоб ви теє... — хтїв сказати „гроший дали“, та й не сказав, а у думцї: „А, проклятий язик!“

— Чи не дасте кілька карбованцїв, пане Лейбо, — таки вимовив Панас, та й злякав ся.

— І што ви ґаворите? Я не доцув. Карбованцїв? У мéне? Іж аткудова у мене будуть карбованцї! Ай, ай! — аж закричав Лейба.

Ко-жух новий, торік заплатив за його 19 карбованцїв. Усяк його купить...

— Што? Заплацено 19 карбованцїв? І ето ви здорові? Хайке, герст ду? Кім а гер ґіхер! Ви, Хайке, слишите, іштo Панас ґаворить?

На порозї показалась Хайка вагітна, блїда на обличчє, у замазаній спідницї, її передній край високо підняв ся і видко брудні панчохи і патинки без закаблуків; у якійсь коротенькій сукнї з плямами і пухом, на голові хустка сїра, а вуха стирчать зпід хустки і в їх золоті серги, на шиї жемчуг та коралї, а уся вона така нечиста, задрїпана, опухла, неначе з просоня.

Хайка подивилась на кожух, швидко його перекидала, обдивилась добре.

— Школьки? 19? Він варт з карбованця, — сказала і тим-же голосом скоро, не дивлячись нї на кого: — а ґітер кожухес, ґанц ґітер. Цен а кербель, — та й пішла у другу хату.

— Що-о? Що таке? Три карбованцї? А щоб ти!... — розсердив ся Панас і не доказав, таки удержав ся.

— Ну, ну, Панасе! Ну, казіть шкілько вам треба?

— А скільки? Кожух новий — я його не продаю, а в застав ставлю... Скільки! А скільки даєте?

— Ой, ой! Які-з ви кумедні, пане Панасе! Хіба-з менї треба гросі? Ви казіть, та сїдайте, пане Панасе, близце.

— А скільки? Менї треба... треба менї... десять... От скільки треба.

— І школькн? Десять, ви ґавóрітє? — завів Лейба. Він, як що йому не сподобалось, зараз по росийському ріже; він бачте в Одесї женив ся і Хайка його тільки по росийському й говорить з панами, а з простими по нашому. — Ай, ай, ви такі розумні цоловік і вдруг ґаворітє такую шлову... Да ви шогодня кушали?

— А тобі яке дїло? Чи їв, чи нї — ти не даси! — відрізав сердито Панас, не втерпів бідолаха.

— Как ето ви шебє думаєте? Не даси, а за чиво-ж нет? Я іще іж васим папенька бив у друзбі... Сто-з ви такая думаєте?! Хайке, ґіб ґлюз а ґітер брумф! — крикнув Лейба і Хайка винесла чарку горілки.

— Ми жнаєм вас, Панасе, сто ви не такой, как другіє шволоц музикй, ми жнаєм, сто ви хажаїн... Ви пийте стаканцик! — забормотав Лейба.

Панас рідко пив горілку; тільки на велике сьвято та на весїллє, але як частували, то нїколи не вилле під стіл.

— Так що-ж, дасте, чи нї?

— Ну, і што ви, на позар? Ми ісце випєм... Ви ґоворітє боросно... Ну, жвестно, купить треба... Васа Горпина — ми жнаєм єйо. Ай, какая ето хажайка! Ми шебе говорим, іж Хайкем говорим, сто такой зенсцин уф челом шеду нету...

— Що-ж? Що правда, то не гріх. Що й казати — хазяйка вона добра: хлїб такий пече, що кращого й цар не їв.

— Ми ето жнаєм, харосая хажяйка. Хайке, ґіб а ґлюз брумф! Кушайте ісце одна! — частував горілкою Лейба. — Ну і школькн вам надо.

— Кажу-ж тобі 10 карбованців, оглух чи що? — Панас уже пянів, забувши прихильну річ.

— Ну і што робить... Нехай по васому! Але, пане Панасе, ви жнаєте, што у мене і капєйки нет, я буду хадїть до Гершунї, у їх єсть деньгі і я буду прошить...

Лейба побіг кудись.

В хатї стало тихо, тільки чутно, як Панас дихав, колиска скрипіла, та якийсь жвавий цьвіркун вивóдив свою пісню у запічку. Панас сидїв та дивив ся на піч, на стіл; він нїчого не думав, тільки чудно йому здавалось, що і піч і стіл неначе крутять ся. Горілка на тще серце дуже закрутила голову.

— А сто васі дєти? Здорові? — питала Хайка, ставши на порозі.

— Спасибі Богови, здорові...

— У вас мальцик оцень харосий...

— Що-ж? Хлопець — нїчого, гарний.

Та й замовкли...

Дитина заплакала і Хайка пішла хутенько у другу кімнату, а тут зараз увійшов і Лейба.

— І сто ето за зид Гершке! Кольки прошив, кольки прошив!... — сказав Лейба.

Але Панасови здалось, що він бреше, що до Гершка не ходив, бо на дворі велике болото, а патинки Лейбині були сухі.

— Нехай зе ми будем ждорові! Хайке, ґіб а брумф!

Налив він два стакани горілки і випив з Панасом. Панас уже куняв.

— Ісце одну! Нахай ждоровє буде і васій зінцї!

Випив Панас ще одну.

— Ви, Панас, цоловік рожумний і вам нїцого казать, сто я платив прочент Гершкі...

— Що-ж? Хіба я дурний, я добре знаю, що без проценту не дасть... Звістно платив...

— І платив я йому етот прочент вперьод.

— А вже-ж наперед, хіба що? Хіба я тільки що родив ся? Так, наперед.

— Вам ето жвєсно, сцо... ну да іж таким целовєком говорить, єй Боге, ето одна вдовольствія.

З Шашкевичевого обходу: Митрополит Сембратович провадить похорон, — за ним домовина Маркіянова.

[Фотографував проф. В. Шухевич].

— А так, вдовольство і я кажу, — підтакував пяний Панас.

— Ну, што бальшиї розґовори, — на-те вам 10 карбованців. Хайке, нім дер кожухес, — не переводячи духу, зразу промовив Лейба, — і дав Панасови гроші.

Цей поклав десять бумажок на долоню і почав лїчити: і пальці слинив і плював на них, але ніяк не ухопить одну бумажку: або дві або три зараз; мучив ся, мучив ся і полїчив таки.

— Ну, теперицка прочент.. Да што вам ґашпадін Панас ґаварість! Із таким целовєком толькі у друзбі зить... Ґолову у вес бальсой... Прочент за пол ґода пять карбованців.

— Пять? Нехай і пять... Хіба я не знаю? Оввa!... Я усе знаю... не маленький, хвалить Бога, бували гроші... Пять, кажеш?... На, бери, жидюго!

І став тягнути по одній бумажцї, знову слинив, плював, натягав їх та й віддав. Лейба перелїчив — вийшло, що Панас передав карбованця.

— На-те вам, Панасе, ви передали одного карбованця. Ви шка́жите увшём какой я ґашпадін, ви шкажите, што Лейба обікрав вас.

— Ай ти, сучий жиде! От так жид!... Ну, Лейбо: погані ваші жиди, що й казати, але ти в мене перший... Ач серце моє! Я-ж тебе... Тобі думка, що Панас мужик, що Панас нічого не тямить? Е, ні, трівай! Панас... ого!... Панас розбира... він бачить, він все бачить... Лейбо, іди — я тебе поцїлую!...

Тут Панас хитаючись дійшов до Лейби і поцїлував його.

— Тьфу, тьфу! Ото, жида поцїлував! — Панас плює і регоче як навіжений.

Лейба тихенько вилаяв Панаса.

— Ви-ж помните, Панас, школькі ви полуцили?

— Що ти мене питаєш? Хіба здурів? Я памятаю все... Чуєш, халяво? Все... Десять карбованців взяв у тебе і кожух заставив, митері його біс!

— Ну, я-з бацу, сцо із рожумним цоловіком говорю. А жнаєте сцо, вже ідіть, ідіть до дому...

— Що? Ти мене виганяєш?

— І сто ето ви ґаворітє! Виганяєс! Я так тільки, сто-б ісли... ваша хажяйка вас кушати дозидаєть ся.

— А хазяйка, се-б то жінка, — моя Горпина? Це дїло... Ну, прощавай, жидюго! Бувай здоров!...

Пішов Панас. Іде і розмовляє:

— От, кажуть, жид душі не має, а тільки в його па́ра... От... а Лейба? Лейба сучий жид; оцей добрий... він мабуть душу має...

Довго, довго йшов Панас до хати, у болоті забовтав ся, аж до пояса, шапку загубив, вимок як конопля і такий веселий-превеселий увійшов у хату і став на порозї.

— Здравія желаєм! — гаркнув він на всю хату.

Горпина обернулась і зомлїла: такого пяного, такого страшного, всього в болоті, вона ніколи ще не бачила. Серце їй сказало, що якесь лихо стряслось.

— Чого дивиш ся? Не бачила? Ха, ха, ха! А у нас гроші... є гроші, отут у кишені гроші...

— Де-ж ти їх узяв? — ледве вимовила Горпина; їй здалось, що він може украв і серце захололо від такої думки.

— Лейба дав десять карбованців! От так гроші! Кожух заставив... трясця його мамі — а гроший повна кишеня! — бормотав Панас, витяг два карбованці і кинув їх на стіл.

— Це-ж два, а де-ж вісїм?

Панас зареготав.

— А сто чортів бабі у потилицю! Сказано — жіночий розум. А процент? У тебе-ж дурної яка думка? Тобі здаєть ся, що без проценту? А щоб тобі... щоб тебе Бог любив, моя любко-дурко! Розбери голово, що пять карбованців процету...

— А де-ж ще три?

— А ну тебе! Три... три? А, матері їх ковінька, мабуть загубив... А все-ж у нас гроші є, а я пан! Левко, сучий хлопче, лїзь на тата: верхи поїдеш... А у нас гроші... а я... — та й не доказав, упав на пїл і зараз захропів...

Нема краски, нема пера, щоб намалювати горе Горпинине. Вона стояла, як камяна... Вона чулим серцем бачила, що це початок поганого і гіркого кінця... А далї щось у неї від серця відірвалось і вона гірко-гірко залилась сльозами... У цїх сльозах, у цім плачу вилилась вся гірка жіноча доля...

* * *

Уже вечоріло, як сотський Омелько увійшов у хату і став будити Панаса. Він спав як мертвий, але Омелько добре вчений і знав своє дїло: він таки добудив ся.

— Вставай, пянице!... Чого лежиш? Сьогодня твоя черга у обхід на селї. Ти та Петро Швидкий у обхід на вулицї. Як свисну, щоб відкликали ся; у півночі треба бути коло Ґершка, або коло Лейби. Тільки як не будеш, Панасе — завтра у холодну!

Омелько побіг до Швидкого, а Панас злїз з полу, сїв коло стола, та вилупивши очи, дивив ся на Ґорпину. Вона щось шила, очи позапухали від слїз, лице блїде, губи дрижать. Панас нїчого не памятав; у голові неначе молотками товкли; вона така тяжка, що ледве-ледве на плечах держить ся.

— Горпино, а Горпино!... — озвав ся він, але вона мовчала. — Горпино, що-ж — ти мовчиш?

Горпина ані пари з уст.

— Горпино, що-ж це було? Чи я принїс кожуха, та може грошї принїс?

Горпина знову залила ся сльозами і ледве-ледве розказала, як те все було. Панас аж закамянїв... Як вона розказувала, та і він згадував потроху і до кінця її оповідання він усе знав, усе бачив. Щось здавило йому в грудях, дихать важко, в голові ще гірше застукало, зуби стиснились: і жаль і злість велика стали його давити; а шию так здавило, що ні слини ковтнути, ні дихати не можна... Панас ухопив ся за голову та вибіг на двір. А далї, нїчого не кажучи, надів стару шапку, мокру свитину і пішов.

— Панасе, може хлїба з'їси? Ти-ж нїчого не їв! — спитала Горпина.

— Не хочу, — якось хрипло відказав Панас і потяг до розправи.

Коло розправи уже зібрали ся обхідні, чоловіка з пять, і з ними десятник Москаль Семен, завжди пяний, завжди веселий.

— Ну, ребята Петро, Іван і Пилип за мною, — бо ви такі-ж пяниці як і я, треба далї від шинку і підем по селу. Микита коло розправи на вартї, а Панас Музика коло шинків, коло Ґершка, та Лейби. На лєво — кругом! Марш! — і пішов з своєю командою. Потяг і Панас до Ґершкового шинку.

Чим більше наближав ся до Лейбиної хати, що́ поруч стояла з коршмою Ґершка, тим яснїще він чув яке горе стало ся. Він бачив, що тепер нїкуди дїтись, що тепер або голодна смерть, або скорійше бігти до річки, та здати себе ракам на снїданнє... І сором і жаль, такий жаль, що плакав би і плакав... Що-ж, ще кілька років картоплю їсти, ще бачити сльози Горпини, рване шматтє Левка, любого Левка? Нї, годї... годї все сьвітом нудити... І що за користь таке життє? Хіба-ж він хозяїн? Хіба годує жінку і дітий? Горпина годує, вона заробля. А він що заробив? За цїлу зиму 10 сажень камишу набив, та й то на жидів. На віщо жити, як не умієш нї робити, нї заробляти...

— І що я за свій вік зробив? Що? Нїчогісїнько!... Від батька зостало ся дещо: паровиця волів, корова і свиний чимало, четверо коний — а тепер? Тепер нїчого, в хатї шматка хлїба нема!...

Не те його мучило, що жид обдурив, що хата — пустка, а те що віри в свою силу не стало. З очий його спала полуда... Він виразно бачив своїм непросьвітним розумом, по своїому усе життє людий, усї порядки, бачив жидів, селян. Що не спомяне, які малюнки з життя не стануть, він усюди бачив тільки кривду, горе бідних людий, ненависть і злість. Розпалений мозок все виявив, завіса зразу спала з очий і він усе почув, усе бачив, але своїм непросьвітним розумом по своїому. Він йшов, голову звісивши на груди, руки розтопирив неначе пяний, тяжко витягуючи ноги з багнюки, ішов й ішов без мети, без думки куди і для чого він іде — думка про минуле закрила теперішнє... Він бачив себе хлопцем на нічлїгах — у лїтню теплу нїч. Коні на паші, тихо; він чує,

як вони рвуть росяну траву, як вони жують... А він виймає скрипочку та грає... спершу погано, а далі краще і краще. І в ухах у нього чутна музика, і йому в голову жарко стало, а в ноги холодно. „То мабуть роса, босий...“ — подумав... І знов думка вернулась до його парубкування. От він на роботі: багато дітий, хлопців, жінок і декілька парубків на греблі з лопатами весною, у саму гарячу пору для оранки. „Чого-ж се так? Як же? Гребля жидівська? Чому-ж зганяв сотський та голова? Хіба-ж по правді, хіба-ж то громадське діло, хіба то шлях?“ — сказали його думки і він голосно промовив: „Шахрайство!“ А голова робить своє діло, вона знову тягне до памяти його минуле житте...

От він уже жонатий, хазяїн, батька поховав і з бураками у городі... Жиди його обступили, гаркають, смикають за рукава, кричать і він нічого не розбере; один його бере за руку і кладе у руку гроші. Далі знову галас, народу багато: усі ідуть, біжать кудись, а його смикають, рвуть жиди... Бураки продав, злічив гроші — і четвертої частини немає... Як воно стало ся, як він продав так дешево? Він не знав... „На що-ж я так зробив? Що-ж хіба то по правді? Що-ж я наймит жидам? І де у мене була голова, що я не бачив цього?“ — дума Панас. „Що-ж це таке? Де-ж правда? Немає: шахрайство і годі“.

Думка за думкою біжить, а тут уже пішла нісенітниця. Якісь слова лізуть у голову, слова без думок... Панас зупинив ся... він був кінець села... Дощик так як і з вечора сіяв, темно було, тихо, тільки чутно, як собаки десь брешуть...

— Де се я? Що се зо мною? Що се зо мною! Боже, Боже-ж мій, — голова болить... От собаки брешуть — мабуть попові... Чого се я ходжу?... А — на варті у обході...

І він повернув назад в село, ледве-ледве побрив по калюжі. Перервані думки знову заходили...

— Нема, нема правди... шахрайство, кривда панує, а правда згинула...

Він проходив біля якоїсь хати, де чути дитячий плач. Панас здригнув від того плачу, йому серце здавило і почуло ся, що то його діти плачуть... От Левко, от і Наталка перед ним: йому здаєть ся, що вони просять каші, просять хліба... А от і Горпина блїда заплакана, як жива стоїть.

— Боже, що-ж то за житте! Кругом горе, люди бідують, діти мруть; голодний рік; цей рік не уродило — і нема кінця, нема куди дітись, нема де заробити... Хіба це житте? На віщо жити?... І що за користь? Для кого, для чого жити? Боже, хоч би спочити... утомив ся, сили немає... Спочити? А хіба умерти, не все одно, що спочити? Так... умерти — спочити, чи спочити і умерти... І жарко як... У воду — і не так жарко буде і спочину... спочину на віки...

І Панас схопив ся і швидко, швидко побіг до річки.

У голову стукало, серце билось, як рибонька об лід, а за горло щось давить та й давить. Свитка мокра, дощ сіє, а в його давно все тіло горить, як у полум'ї.

Він добіг до річки і зупинив ся. Вода тихенько хлюпала і не видко бо нічого; глупа, темна ніч. Панас стояв мовчки нерухомо... Мисли вже ніякої не було... У тілї млосно, не то спати хочеть ся, не то він спить... Тепло йому зробило ся... і він тихо побрив водою до греблї, бо її з краю залило... Він став, перехрестив ся; він про хрест не думав, а воно якось само прийшло, сама рука піднялась, сама себе перехрестила; вона на цім містї завжди хрестила Панаса, ще тоді, як з хлопцями, неначе жаба, плигав у воду... Думки не було, ніякої думки.

Він приміряв ся вже плигнути у саму кручу. Ноги в колінках зігнулись, руки протяглись у перед... Вода тихенько хлюпала об греблю, так мягко, легко... Дощ закрапав скорійше; спершу серед мраки випадали здорові краплї, а далі і їх стало більше і полив дощ. Панас зняв шапку, йому любо було від того дощу, гаряча голова трохи похолола. Дощ падав у воду і привітно звенів. І чарівні звуки навели на його память такі-ж звуки з тієї пори, як він хлопцем був... Так-же і вода хлюпала, так-же дощик лив, а він сидів і тоді, тоді йому весело було... Удка і торбинка з рибою лежали коло його... дощик перестав, а сонечко тоді засияло і любо і весело йому було на душі... І він зразу, неначе від сну чарівного прокинув ся.

— Що-ж се, Господи, прости мене! — аж крикнув Панас, хутко встав, перехрестив ся; споминки ті звали його жити.

Він повернув ся і тихенько пішов по залитій водою греблї на берег в село. Іде по багнюці тихо, руки повисли, як два цїпа, а в тілї млосно; голова робить своє діло; вона викликає малюнки з життя, вона не самохіттю дума про покій, про жити і вмерти, спочити. Знову почалась робота голові, тільки йшла вона, як колесо без обода, плигаючи — недужий мозок не йде по битій дорозї, він стрибa, виходить з колії. Думки збили ся в одну хмару і серед неї тільки вид Лейби сьвітив ся. Панасови здавалось, що все горе від Лейби, що він повинен за все одвіт дати, від Лейби — його бідність. Лейба грабує, вся неправда від Лейби — від його-ж все шахрайство. Згадка за Лейбу визвала злість: все звелось на одно і злість невгавуча запалала на серці, злість заполонила його думки і весь він загорів ся. Останній випадок з Лейбою заслонив усе і непросьвітний, слабий розум бачив тільки в Лейби все зло...

— На що вмирати? Менї бідному вмерти, а жидови-пявці жити? Нї, годі, не жити менї, але-ж не жити й йому... Перше він, а за ним і я... Нехай-же та рука, котру сьогодня у ранцї він держав, нехай вона покара жида... А Лейбо, а пане Лейбо, а пявка — випила крови багато! І з мене досить випито! І ще пити меш? Нї, шкода! Годї знущать ся над людьми... Го-о-дї!

І він повернув до Лейбиної хати...

Іде, неначе пяний, хитаєть ся... іде, аж ось — щось ревнуло і він здрігнув і зупинив ся. „Віл!“ — промовив й пішов далї... А де-ж його воли? Чи не жиди продали? Жид Лейба забрав. А хто знущаєть ся над людьми? Чи не жиди? Вони... А кожух де? У Лейби. І такому жити? І Панас якось хижо зареготав. Він дійшов до Лейбиної хати і сїв на призьбі... Думки його всї перепутались, якісь шматки лїтали відірвані одна від другої і тільки одна думка убити жида, вибити все його кодло, одно слово „убити, забити його на смерть“ панували над усїм сьміттєм, що́ вешталось і лїтало в слабій голові...

Ольга Михайлівна Максимовичівна.

На дворі і на вулицї нїкого не було... Тиша велика стояла, неначе все вмерло, тільки чутна якась музика: неначе хто по самих тонких струнах легенько брязкає: то з стріхи вода капле, та дощик сіє і сіє...

Панас встав, похитнув ся трохи, відчинив двері й налапав у сїнцях сокиру... Він кріпко, кріпко здавив її, неначе бояв ся, що вона випаде...

„Убити, убити!“ — щось йому шепче.

— Убити! — промовив він... і злякав ся.

„Іди, іди, бий жидів!“ — щось йому шептало на вухо...

І він ступив раз, ступив другий...

От клямка від дверий... він її налапав...

Чутно — жидівка ходить...

„Убити, убити й її!“

Панас уже потяг за клямку...

Аж ось... щось упало й страшенний крик розлїг ся по хатї...

– Ай, ай, хто в Бога вірує! Ай, ай, ратуйте!...

Сокира випала з рук, двері миттю відчинились і Панас став на порозї...

Серед хати лежала розбита лямпа, а на зустріч його бігла Хайка вся в полум'ї: на ній горіла кохта і спідниця.

— Ай, ай! — кричала вона голосом, що аж серце розривало.

Лейба з переляку кричав і бігав, як скажений...

І хвилини не пройшло, як Панас схопив свою мокру свитку, нею обгорнув Хайку, повалив і став голими руками давити огонь; ще хвилина, — і він Хайку, як дитину, виніс на двір і став болотом гасити де ще горіло шматтє..

Стало тихо в хатї... Хайка важко зітхнула...

— Жива, — хтось стиха промовив.

І Лейба заплакав, а далї став проти Панаса:

— Спасителю наш! Я... я... вас... і кинув ся, хотів сходпити його за руку.

Але Панас відвів її:

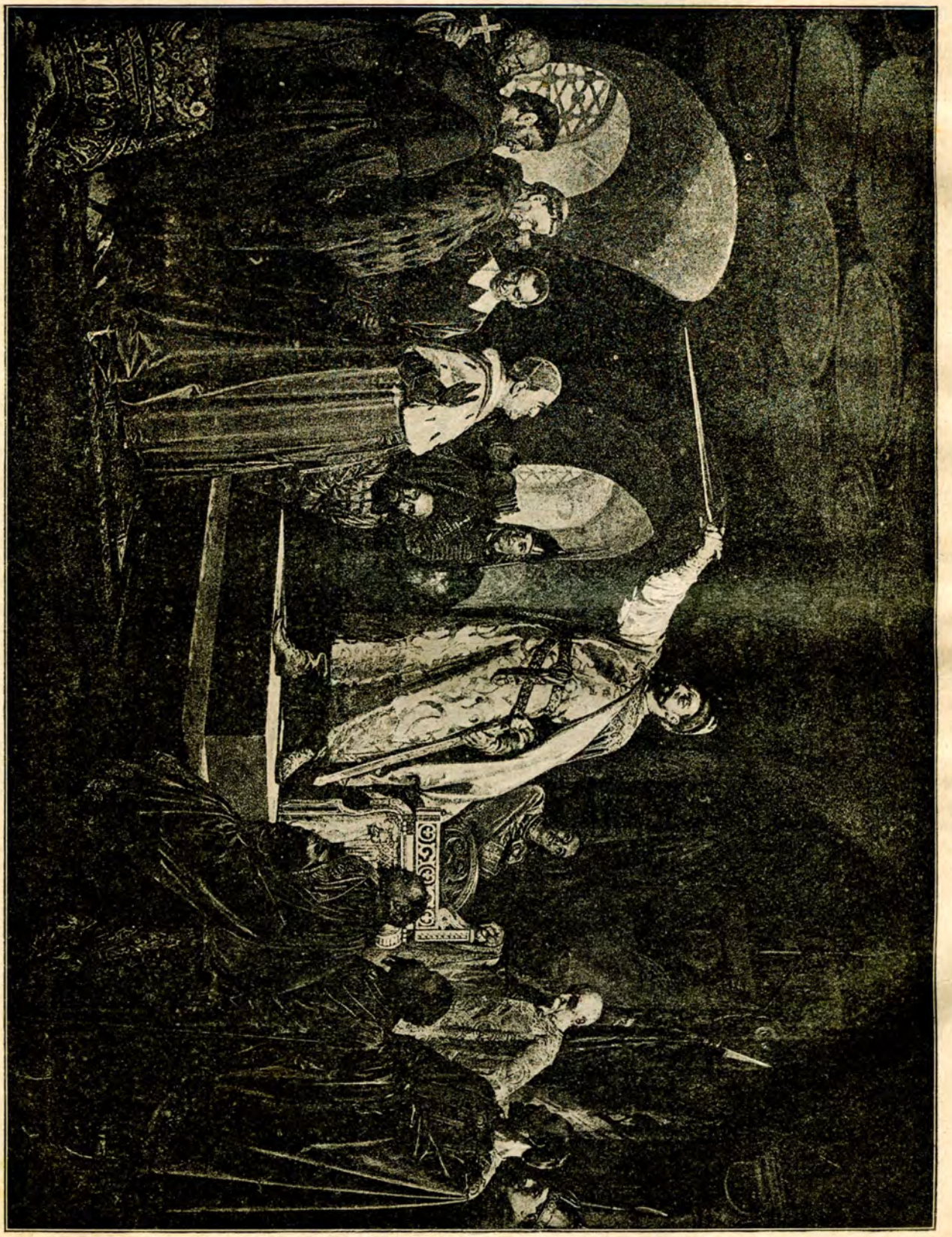

Роман Галицький. [Картина Н. В. Неврєва].

Уже огонь затух і багато людий набігло на той навіжений крик...

На Хайцї волоссє згоріло, на грудях і животї пухирі, лице опухло, вона лежала зомлївши серед хати...

Коло стїни поруч з дверима стояв Панас... Лейба рвав себе за пейси і кричав і плакав. Деякі люди нрискали водою на Хайку.

— Геть! — хрипло сказав і хутко вийшов з хати...

* * *

З того часу Панаса вже на селї нїколи не бачили...

Пройшло місяцїв зо два, а може і менше, і про Панаса Музику всї забули; тільки сїрома Горпина не забула; вона зостарілась швидко, очи запали глибоко, морщини порізали лице і голос спав...

Згадали про його аж через пів року, — саме тоді, як до волости прийшла з Одеси бумага: „Взыскать за леченіе въ городской больницѣ съ имущества помятаго поѣздомъ умершаго чернорабочаго Афанасія Варфоломѣева Плохова или съ общества села Н. 7 р. 32 коп.“

Довго волосні не розуміли про кого це пишуть, і писар вже хотів відписати що: „за самотщательнымъ розыскомъ Плохаго не оказалось“, — але комусь тут прийшло в голову:

— Та чи се-ж не Панас Музика?

Писар передивив ся ревізию і знайшов: „Апанасъ Плохій, по вуличному Музыка“. А голова сердито додав:

— Батько його скажений був, повісив ся, великого клопоту начальству наробив; такий і син вийшов... Звістно батькова вдача.

Але як не говорили у волости, а з „имущества“ не взяли нічого, бо не було „имущества“; була тільки голодна удова, та сирітки Левко і Наталка, голодні, слабі...

Дм. Оленин.

СПОВІДЬ.

Людина єсьм... Мене гнітуть слаботи;
Я чую їх, не сила-ж утекти;
Нїкчемні мрії, суєтні турботи
Скули кругом, мов ретязом кати.

Все враз порвать... нема у грудях влади...
Страшне життє, страшнїйше вічна тьма...
Собі не жду я в будущім відради...
Та хто зважа на доводи ума?

Жага кохання та взаємин в серцї;
Наново манять блага сьвітові...
Простїть мене, о мученики-мерцї,
Простїть мене, о страдники живі!

Стомив ся я... без сил, на півдороги,
У край побитий думами, стою;
Молю в людий і ласки, і підмоги...
Як сором стис головоньку мою!

Коли-ж і де просьвіток я побачу?
Чого-ж менї, в невольницькій глушї,
Ти не послав, о Боже, на придачу
Усїх незгід хоч рідної душі?

Людина єсьм... жага любови в серцї...
Як відігнать замани сьвітові?
Простїть мене, о мученики-мерцї,
Простїть мене, о страдники живі!

Павло Граб.

ДУ́КИ.

I.

Дуко гордий, за тобою
Плине золото рікою,
Округ тебе вєть ся шана,
Ждуть поклони спозарана, —
Ти бажаний гість усюди,
І тебе кохають люди,
А твоя любов єдина:
Де богацтво — там Родина!
І щасливий ти від цього,
І не хочеш більш нїчого...
О, дукарю злоторогий,
Ти багатий, та убогий!

II.

Дуко славний, за тобою
Ходять злидні чередою,
Округ тебе скрута грає,
В вічи голод зазирає, —
Ти непроханий усюди
І тебе не знають люди!
Думку-ж маєш ти єдину:
Все віддам я за Родину!
І любов твоя до краю
І безмежна і безкрая...
О, мій дуко, о, мій брате,
Ти убогий, та багатий!

М. Школиченко.

РАДИ ГРОМАДИ!

— Ох, дївчи́но ти моя прекрасна!
Сяєш ти неначе зірка ясна!
Сяєш... та душі менї не грієш,
Як і зірка в небесах! не млїєш
Нї від слів моїх що наймилїйших,
Нї від віршів навіть найпалкійших.
Хвалиш вірші, радиш розвивати
Мій талан, у землю не сховати;
Та невже-ж того не розумієш,
Серде́ньком збагну́ти не умієш,
Що над всю хвалу почуть бажаю
Те слівце єдинє — „кохаю!“...

— Нї, поете мій, сказать я мушу, —
Не прийму сього гріха на душу!
У поета лїра чуло грає,
Як єму печа́ль серде́нько крає; —
Як щасли́в же стане у коханню,
Як порине серцем в раюванню,
То тодї він лїру занедбає!
Нї, проймý́чо так вже не заграє!...
То-ж не мо́жу я тебе кохати, —
У людий поета відбирати;
Буду слухать я тебе охочо, —
Ти-ж громадї всїй сьпівай урочо!

Зелений кут, 1893 р.

Анело.

СОНЕТИ.

XXIV.*)

Не сьпівати менї любозгучних пісень
Про весїллє, свободу й відраду!
Не віщати в піснях про той радісний день,
Коли сьвіт наш забуде про зраду!
Не поллють ся з моїх перетруджених струн
Променисті, блескучиї згуки,
Коли серце смутне, сей напевний віщун,
І на далї віщує про муки, —
Всюди мла та імла... Замісць сонця пітьма,
Горе люте панує усюди...
За непевний шматок день і нічку дарма
Закрівавілі борють ся люди...
Хтїв би горе забуть, — тільки мочі нема, —
Хтїв сьпівати-б, так стиснуто груди!

XV.

Обірвалась струна... і не гра й не дзвенить —
Притомилась сріблястая лїра;
Не засяє в душі й на єдиную мить
Почуття злотосяйвого мира...
Потомив ся мій дух; наболїли гадки
І нема задля серця спочину,
І блещить в далинї крізь препони тяжкі
Тільки шлях до безкрайого згину...
В серце сходить відчай... крає серденько сум
І під впливом нудної негоди
Відкидаєш ти геть рій прозористих дум
І натхнення і сьвітло свободи...
Так і плинуть що дня повні горя та стум
Самі кращі, веселиї годи!

Ів. Стешенко.

*) Гл. Ч° 21 на стор. 410.

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

ЛІТЕРАТУРА НАУКОВА.

[5. Иванъ Вагилевичь].

[Дальше.]

Въ „Дневнику рускôмъ“ Вагилевичь надрукувавъ „Замѣтки о руской литературѣ“ (число 5. 6. 9). Се є короткій библіографично-литературный оглядъ рускои письменности вôдъ вѣку X. ажь до часôвъ найновѣйшихъ. А вже-жь тѝ замѣтки суть вельми короткѝ и нынѣ не можуть звати ся вдоволяючими. Такъ н. пр. про Шевченка змôгъ Вагилевичь лишь отъ-се написати: „Т. Шевченко, знакомитый поета, издалъ свои вершѣ подъ подписомъ „Чигриньскій Кобзарь“ (Петерсб. 1840., втор. изд. 1844), въ котрыхъ полно ревного чутьа; межи ними отличаютъ ся „Иванъ Подкова“ и „Тарасова ночь“, — изъ иншого взгляду ударяєтъ „Катерина“. Окроме того издалъ еще поемы: „Гайдамаки“ (Петерсб. 1841., втор. изд. 1844), „Тризна“ (Петерсб. (1844) и „Гамалія“ (Петерсб. 1844), де ся отбиваетъ великій талантъ драматическій. Въ рукописи зостаетъ превосходная єго поема „Кавказъ“.[1])

Вагилевичь ставъ выдавати „Дневникъ рускій“ щосереды латиньскими буквами и такожь кирилицею.[2]) Перше число сеи газеты выдано 18. (30.) серпня р. 1848., а вже числомъ 9.. дня 13. (25.) жовтня т. р. перестала она выходити, не здобувши собѣ прихильникôвъ мѣжь Русинами.[3]) „Дневника рускаго“ не мôгъ Вагилевичь выдавати далѣ за-для того, що, коли головный комендантъ Львôвскаго корпусу, Гаммерштайнъ, збомбардувавъ Львôвъ (2. падолиста р. 1848.), розвязано польску раду и рускій соборъ, та закрыто выдавництво польскихъ часописей и „Дневника рускаго“. Вôдтакъ Вагилевичь оставъ ся безъ кусника хлѣба, тому-що про обѣцяну пенсію нѣхто зъ панôвъ и не думавъ.

Вагилевичь хотѣвъ вернутись на свою капелянію, але митрополича консисторія заявила єму, що по-переду має вôнъ вôдбути кару (реколлєкцію) при архикатедральнôй церквѣ св. Георгія, тому-що вôнъ самовôльно покинувъ капелянію. Єму сказано, що ажь тогдѣ зможе стати зновъ душпастыремъ, коли духовна власть побачить єго покаяне й поправу. Але-жь деякѝ Поляки, приятелѣ Вагилевича, остерегали єго, щобъ не принявъ такои кары. — „Не вѣрь имъ!“ говорили они, „се хитрощѣ святоюрскѝ! Святоюрцѣ хочуть замкнути тебе пôдъ сходами,[4]) и будуть тебе держати тамъ двайцять лѣтъ, якъ держать Льобковича.[5])

Тогдѣ польскій историкъ Бѣльовскій просивъ Г вацкого, щобы сказавъ єму правду, якъ консисторія д має поступити собѣ зъ Вагилевичемъ. И вôдповѣвъ Г ловацкій, що консисторія не гадає мститись Вагилевиче за те, що вôнъ, покинувши капелянію, выдававъ у Льво „Дневникъ рускій“. Вже-жь Вагилевичь выдавъ руск граматику, и зможе писати рускѝ книжки для шкôл низшихъ и середнихъ. Та-жь консисторія вважає єго ще Русиномъ, хоча вôнъ и поблудивъ. Тому-то рекол ція буде тôлько формальнôстью. Вагилевичеви треба бу зайти два-три разы до архикатедрального проповѣ Михайла Малиновского, и при добрôй воли позбуд вôнъ скоро тои кары; — вôдтакъ зможе вôнъ вôдъ яко пана-Поляка дôстати дуже добре парохію. Але-жь Ваг левичь боявъ ся таки, пôддатись духовнôй карѣ, котро страхали єго деякѝ Поляки. Вôнъ заявивъ архіепископови обряду латиньскому, Луцѣ Баранецкому, що хоче п рейти на сей обрядъ; — одначе Баранецкій вôдповѣ єму, що не може приняти єго въ дієцезію свою, бо хоче ввôйти въ коллизію зъ духовною властію о грецко-католицкого. Вôдтакъ Вагилевичь пôшовъ до стора лютераньского и принявъ вѣру протестантску.

Въ сѣчни р. 1851. князь Юрій Любомирскій по вивъ Вагилевича провизоричнымъ заступникомъ кут при закладѣ имени Оссолиньскихъ. Вагилевичь поч впорядкôвувати библіотеку й зайнявъ ся списуваньемъ вентаря книжокъ. Та не довго працювавъ вôнъ у хосен библіотеки, бо ось по девятьохъ мѣсяцяхъ новый заря закладу Оссолиньскихъ увôльнивъ єго вôдъ занятя библіотецѣ, тому-що вôнъ бувъ лютераниномъ. Ваг вичь не погибъ изъ голоду лишь для того, що бувъ кимъ трансляторомъ при краєвôй губерніи.

Не довго опôсля взявъ вôнъ участь въ выдавниц твѣ словаря Линдого.[1]) За мизерною нагородою займав ся вôнъ не тôлько корректою, але справлявъ такожь де якѝ похибки першого выданя словаря,[2]) и збиравъ мат ріялы до выданя тому додаткового.[3]) Коли-жь руску транслятуру при губерніи скасовано, то Вагилевичь живъ лишь изъ того злиденного зарôбку, якій мôгъ роздобути корректою и експедиціею Газеты Львôвскои, а вôдтакъ кор ректою часописи „Głos“.

Въ тяжкôй доли полегшало Вагилевичеви, коли за ходами Бѣльовского, професора Малецкого и Станислав Пилята рада мѣста Львова именувала єго директоро городского архиву, поручивши єму, довести до ладу збôръ стародавныхъ актôвъ и документôвъ.[4]) Давнѣйше то

---

[1]) „Замѣтки о руской литературѣ“ надруковано такожь въ „Рускôй Библіотецѣ“ И. Онишкевича. У Львовѣ, 1884; томъ III., стор. 145—158.

[2]) Одну частину накладу „Дневника рускаго“ друковано латиньскими буквами, а другу кирилицею.

[3]) „Дневникъ рускій“ знаходить ся въ библіотецѣ Народного Дому и такожь въ библіотецѣ закладу им. Оссолиньскихъ. Въ библіотецѣ Народного Дому суть всѣ 9 чиселъ, а то числа 1. 2. 3. 4. 5. и 9., друковани латиньскими буквами, а числа 6. 7. 8. печатани кирилицею. Въ библіотецѣ-жь закладу им. Оссолиньскихъ зберегають ся числа 1. 2. 3. 4. 6. 7. 9., друковани буквами латиньскими.

[4]) „Жити пôдъ сходами“ — значило те, що жити въ домѣ реколлєкційнôмъ, до котрого треба було сходити долôвь сходами вôдъ пôвнôчнои стороны церкви св. Георгія.

[5]) Никола Льобковичь, унiятскій священикъ, утѣкъ бувъ изъ Россіѣ въ Галичину въ сороковыхъ рокахъ. Вôнъ живъ до смерти въ домѣ реколлєкційнôмъ при церквѣ св. Георгія, по-за-якъ уважали єго идіотом. — Порôвн. „Кіевскую Старину“; томъ VI. 1883; стор. 467.

[1]) Słownik języka polskiego przez Samuela Bogumiła Linde. Wydanie drugie. Lwów, 1854—1860.

[2]) Въ переднѣмъ словѣ до словаря Линдого писавъ А. Бѣльовскій ось-що: „Przy zatrudnieniach innych, z obowiązkiem naszym połączony nigdybyśmy temu nie podołali, gdyby nie gorliwa pomoc p. Jana W lewicza, który za bardzo miernem wynagrodzeniem część korekt mo nych na siebie przyjąwszy, wspiera nas oraz przez samo zamiłowan przedmiotu rozległemi swemi, filologicznemi wiadomościami. Jemu też zawdzięcza niniejsze wydanie to, cokolwiek w niem poprawniejszego w je zyku cerkiewnym, a niekiedy w innych dyalektach słowiańskich znajdzie się. (Tom I., str. 14).

[3]) Той додатковый томъ словаря хотѣвъ Вагилевичь выдати вкупѣ зъ польскимъ историкомъ Шайнохою и зъ кôлькома иншими вчеными мужами, котрыхъ до сего дѣла вôзвавъ закладъ им. Оссолиньскихъ. Та отъ, слѣпота Шайнохи и смерть Вагилевича спинила ту роботу.

[4]) Передше повѣрено впорядкованє городского архиву Денисов Зубрицкому.

архивъ бувъ чи-мало занапащеный. Ще въ трицятыхъ рокахъ зъявлявъ вôнъ образъ сумнои руины, бо спочивавъ на стражници помпіерскôй у скриняхъ незамкненыхъ. Зъ-годомъ вызначено архивови окреме мѣсце завдяки маґистратскому урядникови Распови. Коли-жь Вагилевичь обнявъ доглядъ архиву, то необавци вôнъ переписавъ и приготовивъ до друку сто кôльканацять оригинальныхъ грамотъ, въ бôльшôй части рускихъ.[1])

Але-жь ненастанна й безмѣрна праця пôдôрвала здоровьє бѣдного Вагилевича. Вôнъ ставъ знемагати недужо грудей, и трохи зъ-годомъ дôзнались єго приятелѣ, що вôнъ стоить на божôй дорозѣ. Коли-жь вôнъ дожидавъ смерти, то вице-ректоръ духовнои семинаріѣ, Иванъ Ильницкій, и професоръ Якôвъ Головацкій намовляли єго, щобъ повернувъ назадъ до вѣры батькôвъ. И сказавъ Вагилевичь Головацкому, що въ сѣй справѣ подумає, та отъ, пôдъ вечôръ того-жь дня втративъ вôнъ пôзнанє, и слѣдуючого дня, 10. (н. ст.) мая р. 1866. умеръ. Жôнка єго и двоє недолѣткôвъ-дѣтей остались у найбôльшôй бѣдѣ.[2]) Львôвскій маґистратъ давъ удовѣ малу пôдмогу, — сто зол. р. одноразовою вôдправою.

* * *

Вагилевичь розпочавъ свою дѣяльнôсть словесну писанємъ вѣршевъ, въ котрыхъ не добачаємо стôйности литературнои. Въ „Русалцѣ Днѣстровôй“ надруковано двѣ поетичнѣ казки: „Мадей“ (стор. 72 - 76) и „Жулинъ и Калина“ (79—88).[3]) Важнѣйшою для насъ Русинôвъ є збôрка народныхъ пѣсень зъ „передговоромъ“ (переднимъ словомъ) Вагилевича, надрукована такожь въ „Русалцѣ Днѣстровôй“ (стор IX—XX; 1—58). Въ отъ-сѣмъ „передговорѣ къ народнымъ рускимъ пѣснямъ“ пише вôнъ ось-що:

„Нарôдъ рускій — оденъ зъ головныхъ поколѣнь славяньскихъ, въ серединѣ межь ними, розкладає ся по хлѣбородныхъ окрестностьохъ зъ-по-за гôръ Бескидскихъ за Донъ. Вôнъ найщирше задержєвъ у своихъ поведѣнкахъ, пѣсньохъ, обрядахъ, казкахъ, прислôвйохъ все, щó єму передвѣцькѣ дѣды спадкомъ лишили“...

„Святая Русь була селомъ райскихъ птиць и дивôвъ; — яснѣ небеса одѣвали ю чистою опанчею, міръ вôддыхавъ любовію. Рускій нарôдъ бувъ великимъ и величанымъ, порозумѣвъ, обнявъ природу, чтивъ и до серця ю пригортавъ, и бувъ миръ и гараздъ и любовь взаимна. — Сюда належать *небиличнѣ* и *обрядни* пѣснѣ. — Хрестъ на землю руску не внесено напрасно, и хочь мѣсто храмôвъ звели ся торонкіи церкви, священники спѣвали службу божую бесѣдою власного народа,[4]) не гороѣжили ся, не ставили ся панами, лише передъ сотнями лѣтъ, якъ ще й днеська, жили зъ мірянами мовь отець зъ дѣтьми, — були имъ другами, подѣляли смутокъ и радôсть пôдъ ихъ низкими стрѣхами. Не було, хто бы заберавъ давніи поведѣнки, и затиравъ зъ молокомъ выссанѣ чувства; — проповѣдачѣ вытребляючи поганьство, не перли чужои душѣ въ нарôдъ“...

„Свѣтъ ясный всякими барвами буйно-буйно процвитавъ. Доокола рôзнѣ рукодѣла ставали, перемышль зраставъ широко и вступлявъ на вершокъ все зарôмно обнявши... А коли рускій нарôдъ пôдъ верховодомъ великого князя въ одно тѣло изрôсъ, гостинцѣ въ ширь и вздовжь покопано, и Правду зъ простыхъ серць и давныхъ поведѣнкôвъ установлено, а руска земля честь и славу мала... Лишь скоро стали сварніи князѣ крамолы ковати, и Русь дробила ся и падала, а тьмы торонкихъ дивыхъ ордъ набѣгали кровавыми путями, и краснѣ царины рускіи кôньскими орали копытами, а райскіи птицѣ сполошенѣ улетѣли далеко, та й гараздъ изъ ними“...

„А коли Татари сѣрыми вовками на земли рускôй загнѣздили ся, зôйшла на ню недоля. Густіи осады трупами устелили, а рѣки кръвію ударили... Ночами отогували (!) небеса луны горячихъ селъ, а вѣтры заносили зойкъ стинаного и полоненого міру; — а коли зоря розсвѣчала день бѣлый, гонили гайдуки мірянъ пôвъ-сонныхъ на ланъ понужателѣвъ изъ народа побратимого, томили гôршь Татаръ, — кръвавый пôтъ обливавъ буйный полонъ, а глумленыхъ тяглыми роботами дротяными нагайками наперано. Тымъ дѣломъ Русинъ въ навалѣ горести спинивъ ся и въ журбѣ ставъ думати надъ своєвъ недолевъ ужасновъ“...

„Такъ много ужаснои недолѣ вôдси — (напротивъ буйнѣ привиды рускои душѣ, и красна природа, зеленѣ погаря, цвитущіи царины гновнѣ кôстьома дѣдôвъ, нивы золотоколосѣ, повнѣ божого дару, — а знова горблячіи ся могилы на рôдныхъ батькахъ та братьохъ, тямка минулои чести, гаразду и великости Руси) — конче надѣляли рускій нарôдъ, вязали до любои вôтчины и поперли го въ виръ житя — повного дѣланія и дикои боротьбы зъ падею, и овôнъ стераючій ся тягло деръ ся зъ кръвавыми грудьми та иськавъ привернѣня перѣжнихъ щастливших веремень“...

„Такъ нарôдъ рускій прославивъ ся, гараздувавъ, бѣдивъ ся, боровъ ся, розбивавъ тугу и надѣявъ ся, — такимъ конче и гадкамъ єго и пѣснямъ бути“!...

„Въ *думахъ* розцвиває лицарскими дѣлами буйнôсть, звязана зъ переповненымъ внутренымъ призракомъ; они суть найчеснѣйшимъ образомъ борючихъ ся и загибаючихъ стратенцѣвъ. Изъ Запорожя лицарскихъ дѣлъ гомôнъ зашибавъ ся высокими курганами по всей Руси, а зъ Бескидôвъ и всякихъ сторôнъ розбѣгали ся мстивѣ молодцѣ за печальную неволю мірянъ. — — *Мужацькіи думы* суть по найбôльшôй части быличными, и вовнюютъ буйною та й дикою силою. Мужь, закликаный падею, славою, або справою народа, лишає родину, щó го любила, выплекала, вылелѣяла солодкими словами, ѣде на кръвавый пиръ, сестра му коня выводитъ, сѣделце выноситъ, а родина цѣла выводитъ го слезными очима и журными гадками, благословлячи го, на широкѣ степы. Мамка розговорює ся зъ конемъ, выпытує ся птиць, въ серце вкопують ся тоски печальніи, чоло розъорує жаль, а попертого въ виръ недолѣ дождже дрôбнѣ полочутъ, густѣ терны розчѣсуютъ, а буйнѣ вѣтры осушуютъ. Зôйшла блѣдая зоря: молодцѣ на воронъ-коньохъ полетѣли на чорный шляхъ и навязала не одну сотню Татаръ, — и тогды буйна радôсть розлягла ся пѣснею по степахъ. Або огорненіи тьмами Татаръ, зъ розтолочеными чашками въ кръви постелили собѣ перестѣльницю. Воронъ-кôнь вѣрненькій вбивъ ся по колѣна въ землю, припавъ до

---

[1]) Literatura w Galicyi (1772—1848)“. Ustęp z pamiętników Władysława Zawadzkiego. Lwów, 1878; str. 129.

[2]) Всѣхъ дѣтей у Вагилевича було пятеро; — троє вмерло ще за житя батька.

[3]) Въ газетѣ „Dziennik literacki“ р. 1866. надруковано два польскій стихотворы Вагилевича „Spotkanie“ і „Upiór“ (стор. 359).

[4]) Языкъ церковно-славяньскій не бувъ бесѣдою народу. Се — языкъ мертвый, щó єго подекуды оживлено фонетикою и деякими формами мовы старорускои.

нôжочокъ свого пана, а сизый жироѣдный орелъ осѣвъ на лобъ, наступавъ на кучерѣ и выпивавъ очи. Смерть на побôйцѣ була у него жениханьомъ, лише журба родины сумує го; тѣшитъ ю медôвными словами, пращає стару неньку, щó ся надъ нимъ розпукає. Гетьманъ пращає вôйско, товаришевъ и отечину“...

„А коли вечеромъ мѣсяць блѣдый середъ звѣздъ меркотючихъ мрѣє, дѣдъ сивобородый зъ кобзою сѣвъ при могилѣ, глянувъ по костьохъ, щó ся межи травою бѣлѣютъ, задумавъ и заспѣвавъ сумную думку; або при ватрѣ обступленый молодцями прославлявъ досадными словами и сильнѣщимъ нѣжь на могилѣ голосомъ минулiи лѣта и минулыхъ витязевъ“...

„Думки (пѣснѣ жôноцькй) провѣваютъ буйною гарностію и зажегненими чувствами, повязаными зъ журбою и тугою. — — Обмана козакôвъ, лихая падь, щó милого забрала, — або смерть, щó го загорнула, розсерджує дѣвицю, щó ся цѣлою душею влюбила, обгортає розпукою, — сама розбиває ся о камѣнь, пôдъ землю западає, пôдъ воду йде. Обманена ли зрадливымъ козакомъ (ледѣнемъ, молодцемъ) заметує го жаркими клятвами, або не вдаючи ся въ тугу и розпуку, надѣє ся прикликати го назадъ, скаче въ городецъ, копає зѣля, щó пôдъ бѣлымъ каменемъ росте, чарує молодця, котрый на глумъ прилѣтає, и стає ся добродушною посмѣшкою милои, щó ся єго наворотомъ радує“.

„Козакъ вѣрный пускає ся на вôйну ити; мила вôдпустивши єго, хотячи и не хотячи, лишає ся зъ журными гадками, тужна пѣсонька розлягає ся сумными ярами; — лишена выступає на высоку могилу смотрити, чей милый не ѣде, высилає сивй соколы та чорнй вороны по вѣсти, котрй або вертаютъ и тѣшатъ, або мѣсто нихъ сивенька зазула сумно закує погибель милого. Тогды она попала ся богатому лютому нелюбови, або якому пройдисвѣту, — тогды зъ усыхаючихъ грудей тосклй выкопуютъ ся вздохи, душа въ горйованю лѣтає по-за горы и снитъ въ-пôвъявно о миленькôмъ, — згадка й туга сумною пѣснею о погиблôмъ сплыває. Другій дочувши ся на чужинѣ, що мила присилувана вѣнчати ся зъ инчимъ, найчастѣйше зъ богачемъ, не вертає ся у свôйню, — розбиває тугу степами по-за Днѣпръ, або присѣвши у могилы загомонитъ думку о щастю, щó сплыло; а пѣсня, щó нею молодецъ тужитъ по своѣй небозѣ, не вôдличає ся вôдъ думки, щó ю мила спѣває у тузѣ по милôмъ.[1]) — Любовнiи пѣснѣ, де нема провины, туги, провѣваютъ гарною любостію, веселою буйностію, нетямливымъ веселiємъ, и суть поскочнй до танка“...

„До жôноцькихъ пѣсень причисляютъ ся всѣ обрядовiи. Въ сихъ не той смутокъ и гореcть, щó въ думкахъ. Пѣвцѣ ними забуваютъ зелѣзноє житє, и проливаютъ ся повными чувствами. Тамъ видитъ ся инчій свѣтъ; — на чудныхъ крылахъ летитъ гадка въ передвѣкъ, любая слобôдна нетямка огортає душу; въ нихъ являє ся Русинъ истиннымъ Славяниномъ, не любуючимъ собѣ въ борбѣ, лише въ тихенькôмъ, домашнôмъ гараздѣ. На всякоє веремнє года суть обряды, суть пѣснѣ: воскреслая весна, настаюче лѣто, обжинки, конець всѣмъ роботамъ и инчй, скликують молодыхъ и старыхъ всього села въ посвятнй мѣстця, нынѣ коло церкви, на оболоню, такожь у гай, кладутъ огнѣ; — молодцѣ граютъ своимъ способомъ, а дѣвицѣ йдутъ танкомъ и спѣваютъ пѣснѣ безконечнй, бо и танокъ безконечный“. — —

„Пѣснѣ обрядовй лишились чеснымъ святымъ вѣномъ дѣдôвъ передхристовыхъ; — складъ ихъ не теперѣшнiй, имена нечуванй й незнакомй. Въ нихъ встрѣчаємъ много згадокъ о богахъ славяньскихъ, о раю, райскихъ птицяхъ, райскôмъ деревѣ, о гаяхъ. Самй имена: ладканя, купайла, коляда, гагôлки, русалки, щедрôвки свѣдчатъ тому. Пѣснѣ тотй суть золотымъ послѣдкомъ щаснѣйшихъ веремень, коли ще сама лише природа промовляла до рускои душѣ, а вôнъ ю сильно нагортавъ у свои нѣдра. — — У ладканьохъ проколює ся такожь туга, лишь не такого зарубу, якъ въ думкахъ. Жаль за родиною, за зѣльничкомъ, за вѣнцемъ дѣвочимъ, лякаючи ся лихого свекра, тулитъ надѣя щастя, маючого настати за любимымъ. Изъ сего огляду передомъ идутъ сиротиньскiи пѣснѣ“.[1]) — —

Въ отъ-сѣмъ „передговорѣ къ народнымъ рускимъ пѣснямъ“ видно богато фантазiѣ молодого ентузiяста, котрый ще добре не розглянувъ ся въ нагромадженôмъ матеріалѣ етноґрафичнôмъ, та ще не знавъ, щó-то суть думы, а щó думки й пѣснѣ. Ба й єго поглядъ на обрядовй пѣснѣ не може зватись вдоволяючимъ, коли вôнъ заявивъ, що до жôноцькихъ пѣсень причисляють ся всѣ пѣснѣ обрядовй. Опроче складня того переднього слова є денекуды така чудерняцка, що справдѣ треба дивуватись, якъ мôгъ знавець рускои мовы зладити таке писанє.

[Дальше буде].

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Писни лирныка. Напысавъ въ Полтави въ 1887-мъ року Кость Лирныкъ. — Петербург, 1892 р. 156 стор. 16°. Цiна 50 коп.

Розбыта Бандура. П. Т. Рябошапки. — Київ, 1893 р. 193 стор. 16° цiна 75 коп.

Обидві наведені книжки — збірники віршів. У першому містить ся їх 75, а в другому 102 віршів і одно оповіданнє „Лиса гора“. Обидва збірники надруковані на доброму папері, а на окладці „Розбитої бандури“ містить ся ще й малюнок, виконаний не погано. Загально кажучи, збірники з надвірнього боку роблять вражіннє не погане, що-ж до змісту, то тілько й можна сказати, що „Розбита бандура“ читаєть ся далеко лекше ніж збірник Костя Лірника, а що до літературної вартости, то як той, так і другий збірник цілком не варті того, щоб потратити на їх такий добрий папір і взагалі видавницькі кошти З напруженим бажаннєм вишукував я в цих двох збірниках хоч що небудь путяще, але, на превеликий жаль, не вишукав нічогісенько, — скрізь само тілько невдатне верзіканнє, та недотепне віршуваннє. Убожество цих двох поетів виявляєть ся навіть в заголовках їх віршів. У Рябошапки, наприклад, рябіють такі заголовки: „Блудять люди“, „Боюсь людий“, „Грім убив“, „Десь є правда“, „Є люди“, „Милостинї прошу“, „Що воно?“ „Що я бачив“ і т. д. У Костя Лірника те-ж: „Було добро“, „До долу“, „Всї такі“, „Дурив козаченько“, „Чи се зозуля“, „Мовчить серце“, „Чогось“ і т. д.

Про загальний напрямок, або там посьпів цих двох „поетів“ нема чого нї питати, нї казати, — пишуть вони про все і нї про що. Тепер лишаєть ся тілько навести декілько прикладів з поезиї цих двох „письменників“ і читач цілком буде задоволений, бо спостереже відразу вартість нових поетів.

[1]) „Межи думками, щó розжареными страстьми промовляютъ, а думами, дѣяньомъ и борбою жегущими, не льза загородити межу“. (Примѣтка автора).

[1]) Про сей „передговоръ къ народнымъ рускимъ пѣснямъ“ пише Вагилевичь въ примѣтцѣ, що вôнъ выймивъ єго изъ ширшои своєи розправы.

Почнемо з „Розбитої Бандури“. Тут, на стор. 83, находимо такі вірші:

Що я бачывъ.

[тримаюсь правописи збірника].

Я бачывъ, якъ муху
Павукъ обснувавъ,
Якъ крыльця опутавъ,
Голивку одтявъ.

Я бачивъ, якъ кибець
Голубку піймавъ,
Нещаснои пирья
Витеръ розвивавъ.

Перелічивши далі: мишу, ягня, курчя, зайця д. Рябошапка кінчає так:

Я бачивъ: корову
Ризныкъ убывавъ,

Просывъ я: — не бийте!
Але не впрохавъ.

Вірші ці написані на зразок відомої пісні, перекладеної з німецької мови д. Александровом: (див. „Складку“ Н-р 1).

Я бачив, як вітер берізку зломив,
Коріння порушив, гілля потрощив;
А листя ще свіже, не вяле було
Аж поки вже сонце за хмару зайшло...

Це справді чудові вірші, але-ж як препогано наслідував їм д. Рябошапка з своєю коровою та иншими поетичними прикладами!

Далі, на стор. 125, бачимо вірші „Косар“ — посьвята А. Я. К...му. Ці вірші може-б і не погані вийшли, коли-ж д. Рябошапка уснастив їх такими виразами:

Не день, не два, а литъ сорокъ.
Якъ кладе покосы: (косар)
Утомывси й зажурывся,
Що пощербывъ косы.
Але жъ наклавъ й покосывъ
І спереду й збоку
Попрацював; тай працює
Ще старий нивроку!
Не покосы кладе — верне,
А цілии горы і т. д.

Такі слова, як от: кладе, верне, накладає і спереду й збоку, огидливо навіть читати, коли стоять вони у віршах на те, щоб змалювати, виявити щось високе, поважне.

За найкращі Рябошапчині вірші я вважаю його передмову до „Розбитої бандури“, а того наводжу з неї найголовнійші місця і цім кінчаю свою замітку.

Передмова.

Не знаю, далебы не знаю,
На що папиръ я сей каляю.
Чы знайдеться що до сподобы
Письменнымъ людямъ? Може ни.
Тоди велыка шкода буде
Пашеру бачыте. мени.
На симъ скинчу, бо вже куняю,
А буду жывъ, то прочытаю
Опукамъ въ сьвято, якъ диждуся.
А ни, то зновъ моя Маруся
Поробе хормы на сьвяткы
Тай буде въ ныхъ пекты паски.

Що до Костя Лірника, то досить навести з його поезиї один тілько який небудь вірш, щоб сказати про його все. Так я й роблю. Збірник його розгорнув ся на 130 стор., звідсіля я й виписую його вірші:

Мовчыть серце.

Мовчыть серце, не гомоныть,
Не плаче и не болів,
Чы легше якъ не сплючы спыть,
Чы легше якъ зъ жалю мліє?
Не мыло въ сонній тышини,
Жыття здається полыне,
Якъ серце буде вже въ труни,
Тоди воно засне... засне...
Супокій сонный замурчыть,
Недоля зъ гризою бытысь,
Такъ серцю жыття докучыть,
Що лучше-бы не вродытысь!

„Лучше-бы не вродытысь...“ Це правда! Далеко було-б краще, коли-б такі поети зовсім не родили ся на сьвіт божий.

Мусій Ш—ко.

Школа народна. Часть перша. Буквар. — Львів, 1893. Накладом ц. к. видавництва руских книжок шкільних. 79 і 1 нен. стор. 8°. Ціна опр. примірника 25 кр. або 50 гелєрів.

Новий „Буквар“ ріжнить ся зовсім від попереднього. Зложила єго окрема комісия з 6 учителів людових шкіл під проводом краєвого інспектора шкільного д-ра С. Дністрянського. І так зараз впадає в очи, що рисунки поміщені на стор. 3 і 4 для вправи ока, впорядковано систематично і побільшено; для лекшого нарисованя вони майже усі простолінійні. В графіці або в писаній частині бачимо також ріжні зміни. Передовсім що до писаних букв старала ся комісия о те, щоби в цілій графічній части задержано при всіх буквах один спосіб писаня і то як найпростійший. Всі непотрібні викрутаси додані в давнійшім буквари для окраси букв пропущено, а поодинокі букви понаписувано лиш в однім виді. Одним словом всі писані букви в новім буквари суть загально більші, гарнійші, більше виразисті і написані після засад каліграфічних. При кождій новій букві єсть відповідна ілюстрация. Назва з'ілюстрованого предмету єсть підставним словом і з нього видобуває ся в науці новий звук. На ілюстрації вибрано предмети, що́ можуть заінтересувати дїти і причинити ся до практичности науки. Учитель потребує лиш виголосити назву представленого предмету і з першого звука назви вивести звук букви. Словами підставними і ілюстраціями в новім буквари суть на пр. „сани“ до *с*, „риба“ до *р*, „лиси“ до *л*, „миса“ до *м*, „ножиці“ до *н* і т. д. Виїмок становлять букви *и*, *а*, *е*, що́ не могли дістати відповідної ілюстрації; ту будуть мусїли учителї радити собі словами: индик, Адам, Ева. В порядку самих букв графічної частини вже з огляду на змінену правопись мусїли зайти також важні зміни. В упорядкованю букв держала ся анкета фонетичних і генетичних основ: фонетичних — о тілько, о кілько букви наші до виговору мусїли попереджати труднійші, генетичних — там, де букви слїдували по собі після того, як одна вивязує ся з другої. Та остання засада переведена особливо при великих буквах. Комбінації складів як *ес*, *ур*, *ри*, *ре* і т. и. не суть також без значіня; їх уміщено лиш при 2 уступах на стор. 7 длятого, щоби були для початкуючого учителя директивою при науці лученя співзвуків з самозвуками, та щоби остерегли єго перед механїзмом. В дальших уступах то єсть від 8 стор. введено в тексті графіки відорвані слова і реченя, позаяк писанє слів і речень не робить науки сухою, але займаючою. Що до добору слів введено лиш такі слова, що́ суть дїтям вже зрозумілі, або що́ дадуть ся легко пояснити. Слова односкладні о 3 буквах введено вже на 13 стор. при букві *й*, а то по тій причині, що такі слова, як: лій, рій, май, іней улекшають дїтям читанє складів о 3 буквах лїпше, ніж на пр. слова: пес, мур, рак і т. и. На 22 стор. по букві *ж* введено слова, де по самозвуках наступають 2 співзвуки, як: серп, довг, шовк і т. и., а понисше реченя, уложені з таких самих слів для вправи. На 25 стор. суть слова, де 2 співзвуки попереджають самозвук, як: пси, жнива, дратва і т. и. В кінці графічної частини поміщено ще букви *дж* і *дз* в 2 окремих уступах і з відповідними комбінаціями. Слова тяжші до виговору, як: блеск, скляр, стрільба, гвіздь, смерть, плїснь і т. и. поміщено по всіх лекших комбінаціях, надто звернено увагу на апостроф в словах з'орати, в'їхати і т. и. — По малій графіці наступає в новім буквари друк малими буквами, а порядок букв задержано зовсім такий самий, як в графічній части. В заголовках уступів суть букви писані, а під ними для порівнаня друковані. Переведенє малого друку в новіший спосіб має тоту добру сторону, що учитель в школах з мовою викладовою польскою, хотячи скорше дійти до мети, може зовсім спокійно пропустити цілу часть малої графіки, а приступити відразу до науки малого друку. Часть малого друку єсть закінчена азбукою в реченях без поділу на склади. Азбука в той спосіб переведена будить інтерес в науці, бо веде до скоршого спамятаня букв і дає учителеви знаменитий материял до диктатів. Яко добру сторону нового букваря належить зазначити, що всї імена власні в графіці і друку малими буквами пропущено, а призначено їх аж при науці великих букв. Від сторони 43 починають ся уступи писані і друковані великими буквами. В давнійшім буквари читали школярі на 16 сторонах лиш самі реченя о ріжнім відорванім змісті; в наслідок сего була увага школярів розстрілена. В новім буквари відорвані реченя заступлено поучаючими уступами, де реченя трактують одну певну цілість. На тих

уступах можна поучити, що початкові речення і речення по кропці пишемо також великими буквами. Уступи о великих буквах кінчить уступ, що́ подає учителеви можність і спосіб сказати дещо про цісарську родину. — Друга частина букваря зачинає ся стихом під заголовком: „Все з Богом“; далі йдуть річеві уступи зложені з коротких речень, щоби дїти без довгих пояснень могли зрозуміти зміст. Уступи річеві в II-ій частині поділено в укладї на 6 ґруп, а то про родину, хату, школу, церкву, село і місто. Тоті ґрупи переплїтані легкими повістками і віршиками, що́ дотикають родинного або шкільного житя. Друга частина нового букваря має лиш 13 карток і на них поміщено 39 уступів, отже в порівнаню з давнїйшим букварем, де друга частина обіймала 25 карток а 98 уступів, єсть вона значно скорочена. Стало ся се лиш з тої причини, щоби учитель міг в однім році буквар скінчити. Яко добру сторону II-ої части букваря треба ще додати, що всї уступи до читаня друковані товстою граждянкою; вже ся обставина чимало причинить ся до улекшеня і викінченя науки. Щоби дїти могли присвоїти собі і кирилицю, поміщено на 78 стор. церковну азбуку в порівнаню з шкільною, а на 79 стор. молитви для вправи в читаню кирилицею.

Ап. Д—ий.

Наука мови руської в галицьких ґімназиях.

[Конець.]

Згадана інструкция каже далї згадати, що в 3. периодї лїтератури українсько-руської припадають початки л і т е р а т у р и д р а м а т и ч н о ї, що́ сягає кінця XVI. віка, що однак останки м і с т е р и й [комедий або траґедо-комедий з інтерлюдиями і інтермедиями] і в е р т е п і в переховали ся доперва з 2-ґої половини XVII. віка. Дальше має учитель виказати, що товчок до релїґійно-драматичної лїтератури на Руси дала колеґія Могилянська в Київі після взірців польского а радше західно-европейського драмату релїґійно-обичаєвого. Інструкция велить і на се вказати, що на полї лїтератури світської находимо також памятники відмінного знамени, а іменно лїтописи, відмінні від лїтописий княжого периода [на пр. „*Лїтопись литовська і львівська*“], котрі можна би назвати в значній части лїтописями народними; дальше *стихи пригодні* і *ґратуляційні*, твори правничі, межи ними вельми важний памятник „*Статутъ Великого Князївства Литовського*“. Вкінцї має учитель звернути увагу і на те, що найважнїйшим набутком сего периода письменства руського було вироблене язика лїтературного на основі язика княжої канцелярії і литовської [білоруського], зближеного до живої мови народа руського а ріжного від церковщини і московщини, хоч язик той послугував ся виразами церковно-словянськими для понять абстракційних, рівно-ж численними словами польскими для вираженя понять і відносин житя публичного і державного. Учитель має дальше згадати, що під конець сего периода тогочасні духовні, як Петро Могила або Ґізель, пишуть язиком польским або церковно-словянським, підчас коли тодїшній руський язик лїтературний находить пристановище майже виключно тільки в лїтописях козацьких.

На сї загальні уваги о 3. периодї призначає інструкция 3 години. Відтак треба приступити до читаня і обясненя виїмків з найважнїйших памятників письменства 3. периода. А іменно на читане виїмків *з біблії Скорини*, з переднього слова *біблії Острозької, евангелія Пересопницького і катехизму Будного* призначає ся 3 години; на виїмки з „*Зерцала*“ *Ставровецького і Галятовського* „*Наука короткая зложенія казаня*“ призначає інструкция також три години, з *Копистенського* „*Палинодія*“ 2 год., на повісти [на пр. „о Варлаамі“] і пісні 2 години.

Щоби ученики могли основнїйше пізнати будову і характер тодїшньої д р а м и, належить після інструкції призначити 4 години на читане тої-ж. З „Статута Литовського“ треба перечитати дрібні виїмки в 1 годині; вкінцї виїмки з „Лїтописий литовської і львівської“ в 2 годинах.

По скінченю сеї лєктури має учитель подати дальшу долю лїтератури руської в п е р и о д ї IV-т і м [1648—1708]. Відкликуючись до полїтичних подій Козаччини, представить учитель наслїдки воєн козацьких від виступу Богдана Хмельницького, котрі закінчили ся переходом половини Руси під панованє Москви, дальше подасть причини, котрі викликали на Українї „велику руїну“ не тілько під зглядом полїтичним і економічним, але відбили ся також в лїтературі і в житю умисловім. Відтак велить інструкция виказати, що війни козацькі найшли відгомін в епосї козацькім [думи] і вживили писанє лїтописий [„Лїтопись Самовидця і Величка“], але що давні огнища осьвіти руської зникають. Далї має учитель сказати про розвій лїтератури схоластичної на Українї-Руси під впливом колеґії Могилянської, а то піднести, що головні писателї [Коссів, Ґалятовський, Ґізель, Полоцький, Ростовський, Славинецький] видають тільки твори богословські, проповіди, стихи бездушні панеґіричні і моралїзуючі, наколи найцїннїйші твори руські з кінця XVII. і першої половини XVIII. віка, як лїтописи, компіляції, памятники, диарії позістають в рукописях, приступних невеликому кругови знакомих автора [Лїтописи: Самовидця, Густинська, Грабянки, Величка і инш. недавно зістали видруковані]. Відтак скаже учитель, що також драматична лїтература, котрої прибіжищем була колеґія Могилянська, попала в забуте, а підданє митрополії київської під патриярхат московський в р. 1685. задало удар смертоносний остатному осередкови самостійної лїтератури українсько-руської.

На се продовженє вступу історично-лїтературного призначає інструкция 2 години. Відтак має ся приступити до читаня виїмків з памятників тодїшньої лїтератури, а то на читанє і вияснене виїмків з *Лїтописий Самовидця, Боболинського, Грабянки, Величка* призначає ся 7 годин.

Вкінцї розкаже учитель про долю д а в н ь о ї л і т е р а т у р и р у с ь к о ї в V-т і м п е р и о д ї [1708—1798 взглядно 1837. р.]. Відкликуючись до полїтичних подій народа руського, зазначить учитель, що по битві Полтавській [1708] слїдувало укороченє і знищенє автономії України і розкаже, як на лївім березї Днїпра, куди по тяжких роках „великої руїни“ перенесло ся було житє умислове Руси, довершав ся процес русифікациї козацької старшини і інтеліґенциї руської, котра горне ся до осередків Московщини і займає визначне становище в лїтературі росийській, в наслїдок чого наступає цїлковитий упадок житя умислового і письменства на Руси. Крім того каже інструкция згадати і про се, що в наслїдок загибелї давних осередків житя умислового наступив також на Руси Червоній цїлковитий упадок лїтератури руської і в тій части Руси, а одинокі майже тогочасні представителї інтеліґенциї руської Василияни уживають мови польскої або латинської, а школи василиянські мало що ріжнять ся від єзуїтських. При такім занепадї лїтератури руської були апокрифи і казки, рівно-ж пісні церковні одиноким родом лїтератури і тільки „*Народовіщанє*“ [катехизм ілюстрований леґендами і казками] і „*Богогласник*“ [збірник пісень набожних в Почаївї 1790. р.] виданий Василиянами майже чистою мовою руською, здобувають собі ширше значінє на Руси. Відтак велить їнструкция поучити учеників, що по-при змаганє русифікаційне на Українї заднїпрянській повстає змаганє противне, котре з часом більшає і спроваджує новий зворот в житю умисловім і лїтературнім на Руси; що традиция давної вольности і автономії України не завмерла серед суспільности українсько-руської; що деякі Русини, образуючись на університетах західно-европейських, приносять звідтам до краю нові мисли і ідеї, котрі в наслїдок звістних державних відносин находять вираз в сатиричних творах Сковороди і ин. Твори тоті попереджають Котляревського [1798], творця новїйшого периода народного в лїтературі руській. На сей вступ історичний призначає інструкция 1 годину, а в слїдуючих 2 годинах каже вона-ж перечитати з учениками виїмки з творів *Сковороди і Климентия* і тим способом вичерпати материю наукову другого півроку VI. кляси.

Уступи, котрих би в школї не перечитано, а крім того твори новїйшої лїтератури руської, основані на тлї історичнім, призначає інструкция на д о м о в у л е к т у р у в кл. VI., котра має підмагати науку шкільну. Домова лєктура в VI. кл. має послужити до сего, щоб вглубити ся в духа і відносини давної лїтератури руської і виробити собі яснїйше вображенє

о ній. Ся домова лєктура буде впрочім унормована осібним розпорядком.

В VII. клясї призначає інструкция 1. піврік науцї літератури устної: именно належить обяснити єї характер і виказати вплив на розвій літератури письменної XIX. віка. Передовсім належить замітити, як то при кінцї XVIII. віка будило ся замилуваня до дослїджуваня житя народа і до збираня творів літератури устної, відтак вказати на працї підняті на тім полї Цертелевом, Ходаковським, Максимовичом і иншими на Україні, Вагилевичом, Головацьким, Вацлавом з Олеська і иншими — на Руси галицькій і угорській; дальше згадати про збирачів материялів етноґрафічних і про значінє їх працї, і закінчити рік коротким поглядом на розвій словесности устної. На сей вступ призначає інструкция 2 години. Відтак має слїдувати лєктура творів, на котру враз з обясненями вистарчить 20 годин, а відтак лєктура і обясненя творів прозаїчних, на що призначити належить около 18 годин.

В півроцї 2-гім VII. кляси велить інструкция перейти до літератури письменної остатнього VI. періода, що розпочинає ся на Україні виступом Котляревського [1798], а в Галичині від виступу Маркіяна Шашкевича [1837. року]. На вступі має учитель звернути увагу учеників на причини зверхні і внутрішні, котрі викликали зміну досихчасного напряму літератури: розкаже отже про наслїдки революциї французької, воєн Наполєонських [про повстанє ідеї вольности і народности]; представить відродженє літератури на Заході і викаже посередний вплив тих випадків на літературу Русинів; далї оповість про росийщенє Руси Української, розпочате з почином 18-ого віку, про наслїдки тої акциї і про реакцию зі сторони Русинів українських, котра розбудила і зміцнила у них почутє відрубности і самостійности народної, причім вкаже на Полтаву і Харків яко на перші огнища руху літературного, котрий находить вираз в заложенім Квіткою місячнику „Український Вістник“ [1816]. Дальше велить інструкция представити ученикам, що той перший рух, познаменований первістно сатирично-гумористичним і романтичним напрямом [Котляревський, Артемовський-Гулак], находить відгомін і в альманасї Гребінки [„Ластівка“ 1841. р.] і уступає помалу місця напрямови, в котрім щораз виразнійше увидатнює ся характер чисто-народний. Далї викаже учитель, як точка тяжкости руху умислового переносить ся з Харкова до Київа, як повстало ту огнище для того руху в заснованім Костомаровом [1846. р.] „Товаристві сьв. Кирила і Методия“. При тій нагоді зазначить учитель вплив літератури польскої і росийскої, котрий проглядає вже з перших творів поетів українських [Артемовський, Метлинський і ин.], а виступає виразнійше тоді, коли „Товариство сьв. Кирила і Методия“ прияло до своєї програми гасло „взаїмности славянської“ в справах літературних і народних. В дїяльности сего товариства треба піднести, що воно старало ся ширити осьвіту між людом в народній мові за помочию шкіл, котрі мали закладати „Гуманїсти українські“. Вкінцї оповість про катастрофу, яка спіткала се товариство в р. 1847. і про наслїдки єго розвязаня [затамованє житя умислового і розвою письменства].

Відтак має учитель після інструкциї перейти до виясненя відносин Руси галицької. Представивши ученикам коротко історию Галичини по єї переході під панованє австрийське і зазначивши притім жичливість монархів для Русинів [Мария Тереса — Barbareum, Йосиф II. — семінария духовна, виклади руські в університеті, Фердинанд — введенє язика руського до шкіл], викаже, що Русини на початку XIX. в. уживали в письменстві язика церковно-словянського або макароничного а також польского або латинського і тим способом вияснить, чому Русь галицька допєрва о 3 десятки літ пізнійше зачала будити ся до житя умислового. Ту особлившу увагу зверне учитель на дїяльність М. Шашкевича, на єго змаганє до утвореня руської літератури і на вплив, який зробили на него твори писателїв українських [Котляревський, Квітка і ин.], притім згадає про перешкоди, спиняючі єго дїяльність, з другого-ж боку про змаганя так званої „Трійцї галицької“ [Шашкевич, Вагилевич і Головацький], котра мимо перешкод старає ся розбудити серед Русинів галицьких почутє народне і замилуваня до річий рідних, питомих. Далї має зазначити учитель, що рух літературний, інавґурований Шашкевичом слабне потрохи з єго смертию [1843], однак випадки, що небавом наступили [Конституция з 25. цьвітня 1848. р., з'їзд т. зв. „ученых руських“, основанє товариства „Матиця руська“, утвореня катедри язика і літератури руської в університеті львівськім], піддержують розвій літератури в напрямі народнім. Відтак викаже учитель, як по р. 1850. пропаґанда панславістична ведена Ґоґолином при помочи Дениса Зубрицького зачала розповсюднюватись по Галичині, як вона витворює літературу макароничну, втягаючи в той вир навіть головних представників народного напряму, Миколая Устияновича і Головацького, — як в наслїдок того повстало роздвоєнє поміж Русинами галицькими, а напрям народний літератури зістав звихнений [метаморфоза часописи „Зоря галицька“]. Згадкою про змаганя молодїжи [Климковича, Згарського і ин.], серед котрих повстає струя противна, відпорна, закінчить учитель перегляд історично-літературний, причім подасть загальну характеристику цїлого періода.

На той то вступ призначає інструкция 4 години; відтак приступить учитель до лєктури, починаючи від *Котляревського*, котрого ученики повинні докладнійше пізнати яко творця літератури народної; тому призначає інструкция на читанє єго творів 4 години. По *Артемовськім-Гулаку*, котрого твори належить перечитати в 1 годинї, познакомить учитель докладно учеників з *Квіткою*, призначаючи на читанє єго творів 8 годин, причім пригадає ученикам твори сего писателя пізнані в попередних літах. Відтак зазнайомлять ся ученики з творами *Гребінки* в 1 годинї. Третим автором, котрого ученики докладнійше повинні пізнати, буде *Маркіян Шашкевич*; тому на читанє єго творів призначає інструкция 6 годин а крім того належить піднести єго значінє і заслуги около розбудженя і розвою народної літератури руської в Галичині. З *Миколи Устияновича* перечитають ученики в 2 годинах уступи, що суть у „Виїмках“, причім пригадає ся їм єго твори знані з низших кляс. Читаню виїмків з писем *Вагилевича*, *Головацького і Могильницького* належить посьвятити по 1 годинї. Читанє писем *Костомарова* займе 4 години, на перечитанє поезий *Метлинського* вистарчать 2 години. Твори *Шевченка* повинні ученики читати дуже докладно і основно, щоби могли собі виробити належне розуминє про єго першорядне становище в українсько-руській літературі. Інструкция призначає на се загалом 20 годин. Однак в кл. VII. подасть учитель тілько біоґрафию поета і перечитає дрібнійші єго твори, лишаючи річ дальшу науцї в кл. VIII.

Кляса VIII. Заким учитель розпічне далї лєктуру Шевченка, представить дальшу історию літератури, навязуючи річ до розвязаня Товариства сьв. Кирила і Методия і розкаже ученикам, як амнестия, дана засланим членам сего товариства новим царем Олександром II., зібрала при кінцї 6 го десятка сего столїтя давнїйших писателїв [Костомарова, Шевченка, Кулїша і ин.] около заснованого ними в Петербурзї [1861. р.] місячника науково-літерагурного „Основа“ і цїлу плеяду молодших [Стороженка, Глїбова, Кониського і ин.], що тим робом Петербург став ся головним огнищем відродженого руху літературного, котрий від тоді виходить поза сферу белєтристики а стремить до витвореня літератури наукової в українсько-руській мові. Ту згадає учитель про трудности, які роблено писателям українським і вияснить їм, чому наукові твори мусїли українські письменники писати в державній мові; розкаже їм також про змаганя до витвореня літератури популярної для просьвіти народа і про спиняванє того змаганя [шкіл недїльних]. Учитель викаже також, що Харків, Полтава а особливо Київ беруть дїяльну участь в працї около літератури і що сусїдство сих огнищ зробило великий і трівкий вплив на відносини в Галичині, котра в наслїдок наданої народам австрийським конституциї [1861. р.] і в наслїдок одержаних через конституцию свобід народних побачила ся в услівях сприяючих живійшому розвоєви житя умислового і літератури. Розкаже отже, як під тими впливами повстали у Львові часописи видавані в напрямі народнім [„Вечерниці“ 1862, „Мета“ 1863, „Нива“ 1864. р.], котрі з одного боку познакомлюють суспільність руську в Галичині і Буковині з творами писателїв українських, з другого-ж боку згромаджують около себе молодших писателїв [Климковича, Волод. Шашкевича, Заревича, Ільницького і ин.]... Відтак учитель предста-

вить ученикам розбудженє руху умислового між Русинами на Буковинї, причім вкаже на Федьковича яко того, що найбільші положив заслуги около розвою духа народного. В дальшім току науки обяснить учитель, що висше згадані письма періодичні і виходяча від р. 1867. „Правда“ утворили підставу до взаїмних відносин літературно-наукових між Україною а Русю галицькою і буковинською. Далї викаже учитель, як в наслїдок упадку „Основи“ переносить ся точка тяжкости житя умислового і літературного з Петербурга до Київа, де особливо з заложенєм віддїлу „Товариства ґеоґрафічного“ [1872] рух сей змагає ся і займає широкі верстви суспільности українсько-руської. Далї розкаже про указ з р. 1876. і представить наслїдки єго для нашої літератури. Переходячи відтак до обговореня відносин в Галичинї, розкаже про введенє мови українсько-руської яко викладової в школах людових, про утворенє руських ґімназий і деяких катедр руських в університетї львівськім, рівно-ж про утворенє катедри язика і літератури руської в університетї черновецькім, про повстанє руських товариств наукових і літературних [„Просьвіта“, „Наукове товариство ім. Шевченка“, „Руське товариство педаґоґічне“ і ин.] в Галичинї і Буковинї і викаже, як на сих підставах зміг ся напрям народний в літературі руській.

На сей начерк історичний призначає інструкция 4 години, почім каже перейти до лєктури.

По перечитаню решти творів *Шевченка* [в 10 год. в кл. VIII.] приступить учитель до читаня творів *Кулїша*, котрого ученики повинні пізнати докладнїйше яко працюючого в різних напрямах, а то також яко творця повісти історичної, прози наукової, яко історика, критика і етноґрафа. Творам єго посьвятити треба 8 годин. Рівно-ж належить пригадати знані ученикам твори єго з лїт попередних. Відтак перечитають ученики твори *Гїбова і Климковича*, котрі оба будуть їм в части знані з лїт попередних, в 3 годинах. Оповіданям *Марка Вовчка* посьвячує інструкция 4 години, рівно-ж каже пригадати давнїйше читані твори, щоб могли докладнїйше пізнати талан і напрям сего писателя. Зазнакомивши учеників з *Ільницьким* [в 1 год.], задержить ся учитель трохи довше при *Омелянї Огоновськім* [4 год.], щоби ученикам при читаню „Гальшка з Острога“ подати відомости про будову драмату. *Федькович* буде 8-мим з черги писателем, котрого твори мають ученики пізнати докладно і основно, причім треба пригадати їм давнїйше читані твори того писателя. На читанє творів Федьковича призначає інструкция 6 годин. В 4-ох годинах пізнають відтак ученики твори *Волод. Шашкевича і Стороженка*, котрі будуть творити материю науки до кінця 1-го півроку VIII. кл.

В 2-гім півроцї VIII. кл. мають ученики докладно пізнати 9-го з черги значнїйшого писателя *Конїського*, в части знаного з лїт попередних. Читаню і розборови єго творів посьвячує інструкция 10 годин. Потім перечитають в 4-ох годинах твори *Руданського*, *Сидора Воробкевича* [Млаки], *Партицького*. В протягу 8 годин познакомлять ся ученики з творами *Старицькова*, *Григория Воробкевича* [Шрама] і *Корнила Устияновича*. Другим в сім півроцї а взагалї 10-тим з черги писателем значнїйшим, котрого ученики докладно і основно пізнати повинні, буде *Іван Левїцький-Нечуй*, котрий відзначає ся многосторонностию і богатою творчостию. Решту півроку 2-го виповнить читанє і розбір творів *Волод. Барвінського* [2 год.], *Кропивницького Мирного і Карпенка-Карого* [разом 4 год.], вкінцї *Нїщинського*, *Чайченка і Самійленка* [разом в 5 год.].

Лєктура домова в кл. VII. і VIII. буде унормована окремим розпорядком.

Коли ученики будуть читати один з драматів руських, може учитель згадати про *Шекспіра* і визначити „Гамлєта“ [котрого виїмки находять ся в читанцї] до справозданя перед цїлою клясою. Рівно-ж в подібний спосіб увзгляднити належить *Дантого* „Божественну Комедию“, *Байрона* „Каїна“ і т. д.

Решту вольного часу посьвятить учитель повтореню цїлої істориї літератури народної, щоби перед екзаменом зрілости відсьвіжити, а тим самим і утвердити в памяти учеників набуті в школї відомости.

В клясї VIII. домова лєктура з обсягу літератури народної буде мати менше значінє з поводу недостатку часу перед екзаменом зрілости. Однак після уподобаня будуть читати ученики дома ті твори літератури загальної, котрі їм учитель вкаже яко пригідні до вправ устних. Шкільна бібліотека для молодїжи має достатчити їм потрібних дїл.

Се було би вірне переданє сеї части інструкциї, котра дотичить лєктури в 3 найвисших клясах ґімназий східно-галицьких з обсягу письменства українсько-руського.

Що обговореню лєктури говорить згадана інструкция дальше про спосіб, в який належить молодїжи подавати повисше зазначений материял. Далї розправляє інструкция про „вправи устні“ [в кл. VII. і VIII.], про науку ґраматики в цїлій ґімназиї, а вкінцї про вироби письменні. Інструкция ся, затверджена міністерством осьвіти, видрукована в польскій мові, яко мові урядовій для Галичини.

К.

Народні назви предметів дотичачих млина водяного.

Коли прийде ся нам що переложити на рідну бесїду, або утворити яку нову назву, то пожичаємо звичайно потрібні слова з мови польскої, росийскої, або перекладаємо живцем слово нїмецьке. Тому то подибує ся у нас богато назв утворених на чужий лад. Найлїпшим лїком на ту хоробу видає ся менї: 1) зібранє назв технїчних, уживаних на цїлій просторонї замешканій Русинами і їх зіставленє, — і 2) творенє потрібних назв, неістнуючих між людом, на такий лад, як се чинять прості люди.

А щоби слова сї не признано незгіршим вправдї, але неновим проєктом, на сповненє котрого нема у нас нї охоти нї часу, — подаю назви, яких уживають люди в північній частинї повіту камянецького [в Половім, Синькові і Волицї бариловій] на означенє предметів подибуваних в звичайнім млинї водянім.

* * *

Має вода пливуча достаточний *спад*, то може вона обертати млинські колеса. Воду пускає ся тоді *лотоком* на *ринву*, а з ринви на *водяне колесо*. *Лотік* буває 4—8 метрів широкий, а виложений щільно дошками, щоби вода шпарами не протїкала.

Ринва буває на 1 метр широка, від лотока віддїлена рухомою *заставкою*. Ринов буває 2—5; ринва, під котрою нема колеса, зве ся *пустою* або *яловою;* нею випускають воду з лотока, коли нема млива.

В половинї висоти між ринвами а зеркалом води на долинї єсть *основа*. На палях „шторцом“ вбитих в землю заправлені повздовж і поперек дубові підвалини. Творять вони перехрестя і зовуть ся задля подоби до натягнених ниток на ткацькім варстатї *основою*. В основі заправлені стовпці піддержуючі ринви, а в відповідних місцях покладені *валницї*, с. є. грубі і до пів метра довгі кльоци дубові. На валницї єсть невеликий *підчопок* грабовий з круглим зарізом на серединї.

Против кождої валницї положеної на основі находить ся в серединї в млинї друга валниця. На них лежить сосновий *вал*, в обох єго кінцях *запущені* зелїзні *чопи*, котрі суть круглі а вистають з вала на 8 цм. Валом звуть трам сосновий *оправлений* в 8 або 10 ґран, через що видає ся круглим.

З надвору на валї єсть колесо *водяне* а в млинї *палечне*. Під ринвою на валї заправлені на $^3/_4$ м. від себе два *перехрестя;* вони творять 8 напротив себе стоячих *рамен*. До кінців кождого перехрестя прикріплені з дошок зложені *бляти*. Бляти виглядають наче-б два широкі, *пругом [рубом]* до вала звернені перстенї. До внутрішних країв блятів прибивають ся дошки; зовуть їх *днищями*. Днищями вибите колесо з середини так, що творить воно гей-би велику незаднену бочку. З зверхного боку між бляти заправляє ся дощинки похилені до себе під кутом прямим, творять вони такий вид <. Долїшна зве ся *корчівкою*, горішна *снозом*. Корчівок і снозів єсть значне число [до 30]; вони творять отверті скриньки, в котрі впадає вода і обертає колесо.

Коречником звуть такий млин, в котрім спадає вода з ринви на найвисшу часть колеса водяного і обертає єго вперед. Наколи вода має малий спад, то колесо водяне вистає понад ринву, вода досягає половини колеса і обертає єго в зад с. є. в противний бік як вода біжить. Млин такий зовуть *півкоречником. Підсобійник* — се млин обертаний таким робом, що вода біжить ринвою попід колесом і обертає єго також в зад.

В млині на валї осаджене колесо *палечне*. Воно так велике як водяне, але має тілько оден блят з 6 *штук* [брусів] зложений. В блят вбиті з боку грабові *пальцї*, подобаючі на зуби. Колесо палечне обертає ся разом з водяним, бо воно осаджене на тім самім валї.

Пальцї колеса палечного зачіпають о *цївки веретена* і обертають єго. *Веретено* єсть то зелїзний друк гранчастий осаджений долїшним кінцем в *панівцї*. Під саме веретено вкладає ся в панівку *сталець* [кусник сталї]. Против пальців осаджений на веретенї оден ширший а другий менший *кружок;* між кружками суть *цївки*. Розмір [віддаль] між цївками зове ся *точею* [тіч].

Горішний кінець веретена виходить на *під* с. є. вивишенє, де находять ся каміня. На поді лежить непорушно *спідний* камінь; довкола него суть з брусів зладжені *обрубини*. В середині спідного каменя находить ся деревляний *важель*, ним бо можна сей камінь за помочею простого механїзму важити с. є. підносити або опускати. Веретено переходить серединою через важель і вистає понад него гранчастим кінцем *6* цм. за високим.

Верхний камінь мусить бути досить грубий [від 25—50 цм.]. В нїм єсть в середині дїра прозвана *дучайкою* або *дучаєю*. В споді поперек дучайки вправлена в верхний камінь зелїзна *порплиця*. Має вона два рамена, котрими входить в камінь, на середині порплиці єсть квадратовий отвір званий *оком*. В око заходить верхний кінець веретена, отже коли воно почне обертати ся, то і верхний камінь крутить.

На камінь накладає ся *кадка;* вона подібна до балії дном до гори оберненої. В кадцї над дучайкою єсть круглий проруб. Через отвір в поді званий *мучницею* сипле ся мука зпід каменя до [мучної] *скринї*.

Над каменем єсть *кіш*. Спертий він о *кросна* с. є. вязанє з чотирох платовок. Кросна притверджені одним кінцем до *скруту*, а другим опертi на *буртї*. *Бурт* [також *буртниця*] то рід низької з балька зладженої огорожі [ґалєрії] на поді; *скутом* звуть стовп, при помочи котрого можна кіш знад каменя усунути на бік.

Кіш до долини чим раз більше звужає ся; під ним на шнурках прикріплене *коритко*. О *ручку* коритка тручає все *рештак* с. є. патик, входячий в дучайку. Камінь обертаючись тручає рештак, а сей знов ручку коритка і таким чином причиняє ся до того, що збіже з коша рівномірно сипле ся в дучайку. В дучайцї находить ся ще другий патик *витирач*, котрого призначенєм єсть збіже налепле до стін дучайки стирати.

Камінь верхний як і спідний треба від часу до часу кувати. В такім раї відсуває ся кіш, здіймає ся кадка, камінь підважує ся *оскардом*, підсаджує друк, підкладає наперед *клинець*, а опісля *китвицю* або *козелець* і камінь звільна перекидає ся спираючи єго верхною частию о друк.

Оскард се видовжене зелїзо, що́ долотовато на обох кінцях сходить ся. Ним кує ся камінє млинське. Оскард з кінцями острими і шпильоватими [стіжковатими] зве ся *дзьобань*.

Китвиця се деревляний валок круглий. *Козелець* має оден кінець скосо стятий, а при другім кінці дві ніжки короткі; подібний отже до песика, котрим собі помагають люди здіймаючи чобіт.

Щоби верхний камінь *присадити* або *піднести* с. є. зближити до каміня спідного або віддалити, на се єсть *підойма*. Тепер бувають підойми зелїзні, присаджує ся або підносить ся камінь шрубою; давнїйше підойми були деревляні.

Колесо водяне і камінь найблизше лотока зове ся *передне*, слїдуюче *середне* або друге, опісля *третє*, а скрайне колесо *послїдне* або *задне*.

В багатьох млинах буває *ступа* до битя сукон, звана також *фолюшем*. Ступа складає ся з *колоди* і двох *таранів*.

Колода видовбана в кусни грубого дерева, буває $^3/_4$ метра глубока і так само широка. Дно єї чим дальше від вала, тим більше зносить ся до гори.

Тарани то дубові довбнї на метр високі, 30 цм. грубі і тілько широкі. В горі суть вони грубші, в долині тонші. При долїшнім кінцї має кождий таран три сходковаті *зарізи*, звані *фалдами*. Тарани осаджені при помочи до 3 метри довгих ручок, званих *бичами*, на своріневи. Тарани без бичів звуть ся *совгачами*.

В валї суть против кождого тарану вбиті три на 20 цм. широкі а 30 цм. довгі кусники дерева звані *лапами*. В кождім таранї єсть також по одній лапі, лапа вала зачіпає за лапу тарана, підносить єго на пів метра в гору, а коли вал дальше оберне ся, спадає таран в ступу і бє о сукно. Коли колесо раз оберне ся, то кождий таран піднесе ся і спаде 3 рази.

Яків Миколаєвич.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Похорони Леонїда Глїбова. Коли Леонїд Глїбів покинув учительство в ґімназиї і лишив ся хлїба насущного, — до нього з запомогою благородною прийшло Чернигівське губерньске Земство: воно дало єму посаду начальника земської друкарнї. На сїй посадї він і помер. І по смерти Г—ва Земство виразно висловило свою шанобу до нього. Леонїд Г—ів помер 29-ого ст. ст. жовтня, а 30-ого були збори повітового Земства в Чернигові. Скоро началo ся засїданє, гласний Василь Хижняк, оповістивши про смерть Глїбова, додав:

...„Глїбів довго був учителем в нашій ґімназиї і видавав в Чернигові часопись [„Черниговскій Листок“ в рр. 1861—63]. Часопись єго мала велику вагу, яко орґан краєвий, бо там сьвідомо показувано наше житє і потреби. Хто знав Леонїда Івановича, той відає, що се був чоловік, що́ свою працю по всїх сферах своєї роботи, віддавав дїлу так любовно, безкористно, як тільки можна. Я вважаю за свій обовязок висловити отсе перед зборами і сподїваю ся, що воно пошанує память небіщика“.

Зараз після Хижняка озвав ся гласний Шраг і промовив:

„Саме під годину тяжкої події смерти Л. І—ча — не можна зробити оцїнки єго дїяльности добродїйної, і я скажу тільки от що: Отут між нами єсть немало небіжчикових учнїв і запевне вони памятають єго великий вплив добродїйний. Він був найлїпшим нашим учителем. Гуманїзм та любов до молодїжи скрізь пронизували єго. Він сїяв в душі своїх учнїв почутє любови і шанобы до людий, до свого рідного краю. Але опріч того велика вага і вплив єго були і в сферах геть більш широких. Я розумію те поважане становище, яке небіщик займав в українському письменстві. Славетний український поет і байкар — він придбав собі величезну повагу скрізь, де тільки чути українсько-руську мову. Своїми літературними працями і видатним талантом він вельми багацько запоміг розвиткови української мови. На користь рідної мови він не покидав працювати до самої смерти“.

Усї присутні — на ознаку своєї шанобы до памяти помершого — встали і прирадили післати на домовину Г—ва вінок від Чернигівського повітового Земства, а в день похоронів 1-ого ст. ст. надолиста збори прирадили не збирати ся вранцї, щоб можна було гласним бути на похоронах.

Похоронили Л. Г—ва 1-ого ст. ст. надолиста на лїпшому в Чернигові гробовищи Троїцькому біля самої церкви. На похоронах була велика сила людий, був і губерньский маршалок ґраф Милорадович. Вінків положено на домовину вісїм, — між иншим: „Кіяни ветеранові українського письменства“. „Славетному байкарю-поетові від прихильників“. Далї були вінки від губерньскої і повітової земської управи, від міськоі думи, від міського банку, від земської друкарнї і від чернигівського купецтва. З кватири Глїбова і до гробовища — вельми далеко — домовину несли на руках. Віко, нашим звичаєм, несло жіноцтво, переважно дївчата. Над могилою Глїбова промовляли Рашевський і Павелко, а Самій-

ленко і Журавський прочитали свої гарні вірші - сльози по українськи. Гофштерер прочитав вірші по росийськи.

О. К.

Вистава краєва. Дїл етноґрафічний руської части Галичини на виставі краєвій у Львові, котрий стоїть під проводом проф. Волод. Шухевича, буде розміщений на осібнім просторім горбі над парком Стрийським. Горб той буде лучити з властивою площею виставовою довжезний міст через яр, що прорізує цїлу велику площу. На тім горбі стане обійстє подільське, далї обійстє наддністрянське і обійстє гуцульське. Посеред тих трьох типових загород стане церква із дзвінницею. Церква і дзвінниця будуть поставлені після шитомої архітектури гуцульскої, без якого небудь впливу посторонного, а тим будуть мати характер чисто народний. В церкві буде поміщений іконостас з монастиря в Крехові, котрий туди був перевезений в минулім столїтю з монастиря в Верхратї, одного з найстарших і найславнїйших на Руси. Стїни церкви украсять старинні образи, які находять ся по наших найстарших церквах, надто поміщені там будуть ризи церковні, євангелія, сьвітичі, кадильниці і таке инше. Се буде справжнїй археольоґічний музей найцїнийших артистичних церковних предметів, яких багато узбирав уже в часї своїх поїздок проф. Шухевич. В хатах, які вже ставлять ся, буде представлений наш промисл домашний в той спосіб, що в них домородні артисти виконувати муть на переміну різнородні вироби, через що весь сей дїл буде в повнім руху, який веде ся по наших сїльских хатах. — Руський комітет виставовий на засїданю 20 н. ст. падолиста рішив вибудовати павільон руських товариств в розмірі 200 квадратових метрів і то по можности посеред етноґрафічного відділу. Плян будинку виготовить архітект, наш земляк Левинський. Треба надіятись, що у виставі возьмуть участь наші земляки з Украіни, Буковини і Угорщини. Зголошуватись можна до проф. Волод. Шухевича, редактора „Дзвінка“ у Львові, при ул. Чарнецького Ч-о 26.

ОЛЬҐА МИХАЙЛІВНА М–ЧІВНА.

[Гл. портрет на 471 стор.].

В „Історії літератури Руської“ проф. д-ра Ом. Огоновського, в чч. 12, 13 і 14 р. 1893, поміщена розвідка про житє і діяльність покійного проф. Мих. Олександр. Максимовича. Між иншим там згадано, що у М—ча і його жінки, Марії Василївни, в р. 1860, родив ся син Олекса і що М—ч був тому надзвичайно радий, добачав ввесь сьвіт в тім „прекраснім младенці“. З инших жерел мені звісно, що М—ч вважав свого сина за найкращий свій дарунок Україні, сподївав ся на добру і славну будучність синову. Але бажанням і надіям небіжчика не судило ся здійснити ся. Сталось так, що справдї добрим дарунком Україні була дочка М—ча, Ольґа Михайлівна, про котру не агадуєсь в наведеній житєписи М—ча.

Ольґа Михайлівна родилась, здаєть ся, р. 1865. Батько чомусь не виявляв любови до дочки і не займав ся до ладу її вихованнєм. Годї тепер довідатись, чому се так було; може по части й від духового упадку, в якім був М—ч при кінцї віку. На останнє вказують, між иншим його дивовижні відносини до памяти Шевченка... Так чи сяк, а скоро (р. 1873) старий умер, лишивши дочку ще малою дївчиною. Не довго прожила й мати, і дїти лишились сиротами. Їх обох, брата й сестру, віддано учитись до Київа, — брата в ґімназию, а сестру — в дівочий інститут. Брат, після ґімназиї, вчив ся в університетї, а О. М., скінчивши т. зв. середню осьвіту, перейшла на Вищі жіночі курси. Се було саме в часи живіщого руху просьвітно-национального в Київі. Вже-ж той рух не минув і О. М—ну. Через якісь власні причини, О. М. пробувала не довгій час в Петербурзї. Вищі курси вона скінчила, здає ся в р. 1886. Після того її захопила тяжка хороба, що вже не покидала її зовсім аж до смерти. О. М. наслїдувала від старих і нерівних літами батька та матері — слабе здоровє. До того в життю О. М. трапились тяжкі і недобрі пригоди, так що останні три роки життя (1887—1890) вона мала вже розбитими і дух і тїло. Але видко, ще й тодї була в неї сила не аби яка, бо саме останні три роки були золотою добою її життя і праці на полї суспільному.

1887 р. О. М. прибула в переяславський повіт Полтавськ. ґуб. і одержала посаду учительки в с. Ковалинї. Школярі і селяни швидко полюбили вчительку і школа, вперше при нїй відкрита, міцно стала на ноги. Але О. М. не пробула там і 3 місяців, як деякі людцї наробили клопоту. Шкільна рада мусїла перемістити О. М. у другий кінець повіту, у село Корнїївку. Але Ковалинцї не хотїли розстатись з дорогою вчителькою і громадою просили Шкільну Раду не віднїмати у їх учительки, за котрою і „вони самі і дїти плачуть“. Та нїщо не помогло. О. М. оселилась в с. Корнїївцї серед тяжких обставин. Школа була велика, а помічника не було. О. М—нї було тім тяжче, що її стріли на новому місци, як якесь страшило. Деякі людцї (найбільше з попів та з панів) розповсюднювали про неї дивовижні перекази, аж слухати було страшно. Матері забороняли донькам знаємитись з страшною вчителькою. За те селяни та дїти без міри любили її. Школярі не хотїли розходитись з школи, люди товпились біля школи, як тілько мали вільний час. О. М., нїби не почуваючись на довгий вік, віддавала школї всї свої сили, та і всї материяльні кошти. Вона була не тілько вчителькою, але й нянькою, й матїрю дїтям: вона їх і мила, й чесала й одягала. Тих дїтий що виявляли більше здатности до науки, вона відвозила на свій кошт у різні школи — докінчувати науку. Час від часу О. М. впорядковувала для школярів і селян вечорі літературні і музикальні; сама вона добре грала на піанінї. Тим часом і неприхильники О. М. побачили, що в нїй немає нїчого страшного, що вона тільки позбулась забобонів, серед яких душили себе місцеві панї і панни, і що незбувшись тих забобонів, вона не могла-б так добре працювати. Правда, лишило ся ще не мало ворогів. Але й зверху почали прихильнїше дивитись на О. М. і стали більше постачати всяких засобів до шкільної науки: книжок, карт і т. д. Одна учителька схотїла бути помічницею О. М., і вони вже не розлучали ся, аж до смерти О. М.

Близькі люди О. М. стали радити їй перебратись у кращу школу, близче до повітового міста, в село Демянцї, щоб там її праця могла розвінути ся в повній силї. В осени 1890 р. О. М. переїхала в с. Демянцї, в котрому в той час жив і я. Тепер О. М. вже дуже знемогала на сили, часто хорувала; але дїла не кидала і в новій школї знов швидко придбала загальну прихильність до себе. Знов і тут настали вечори літературні та музикальні, знов біля школи товпились люди. Але зістаючись сама, О. М. почувала себе недобре. 3/XI 90 р. я повинен був виїхати з Демянець далеко у чужий край. О. М. писала, що почуває себе сумно, що вона зовсїм одинока. На різдвяних сьвятках О. М. справляла великий вечір у школї, а 9го лютого (91 р.) О. М. несподївано вмерла, маючи 25 років житя. До вечора вона працювала в школї, а на ранок, як прийшли школярі, то учительки вже не було живої... Годї тепер довідатись, від чого вона вмерла. Я одержав багато листів, від людий всяких станів, різної осьвіти і поглядів; всї, кожне по своєму, плакали за покійною.

Не сьпівав соловей
Й садочок не цьвів,
Як для тебе труну готували;
А у хуґу й мороз,
Серед плачу та сльоз,
Ми в останнє тебе цїлували...

Отже тілько тепер можна було довідатись, чим була О. М. для того краю. З с. Корнїївки [де О. М. була перше вчителькою] верстов за 50, „у хуґу й мороз“, прибули пішки хлопята, котрих вона колись учила. Зібралось на похорон багато людий між ними не мало панів-урядівців. Над могилою говорились щирі промови.

Селяни поховали О. М. на почесному місци, на високій могилї, і на громадський кошт справили хрест і ґратку на могилу. Час від часу селяни справляють поминки на могилї. В Київських а потім і в инших ґазетах були надруковані статї про покійну. Згадку про неї можна знайти й в книзї Абрамова: „Что сдѣлало земство и что оно дѣлаетъ“.

У покійної О. М. переховувалось чимало дечого з архіва її батька М. О. М—ча. Там я бачив багато старих і цінних ґравюр, рукописів; також багато ненадрукованих або не викінчених творів М—ча і материялів до них; ненадруковані українські поезиї М—ча; листи до М—ча і до його жінки Марії Василівни різних звісних дїячів [між иншим — лист з Галичини з байкою Могильницького: „Хлоп і Дуб“]; гарні видання Археоґрафічної комісиї за часів, коли там працював Шевченко; портрет Марії Василівни роботи Т. Шевченка; і богато иншого. Все те, вкупі з гарною, хоч і не великою, бібліотекою О. М—ни і всім її майном, перейшло до якихсь її родичів, котрі не дуже го признавались до О. М. за її життя, а забравши її добро, не знаю де його дїли і шо з ним зробили...

В маї 91 р. я прибув до Демянець. Селяни повели мене на могилу О. М. Могила стоїть серед гарної місцевости. Кругом розстелаєть ся поле, далї видко „київським шляхом верби похилі“ і „Трехбратню могилу давню“; внизу — село над річкою Альтою, а далї — сині Днїпрові гори. Могилу я знайшов у взірцевім станї. Дівчата насадили квіток, а парубок при менї їх поливав, принісши воду з села; се він робить що ранку й що вечора. Певно, не заросте стежка до дорогої могили...

Гр. Коваленко.

ТЕАТР.

Деркачева трупа в Севастополї. От уже скілько років що осени заїжджає до Севастополя то одна, то друга українсько-руська трупа. В 1891 р. гостювала трупа Саксаганського, в минулім — Садовського, а в цім — Деркачева. Я з нетерпінням дожидав появи в С—лї Деркачевої трупи. Перш те, що хотїлось хоч трошки віддихнути, як кажуть, відвести душу, дивлячись на рідні звичаї, слухаючи милозвучну нашу пісню та мову. А друге те, що хотїлось роздивитись і на саму трупу, про котру Микола Чорноморець подав в „Зорі“ (р. 1892, стор. 280) такі сумні та невеселі звістки, сказавши, що „окрім Манька й Боярської решта трупи нїкуди не здатна“. Жаль, що М. Чорноморець не подав тодїшнього складу трупи. Отже про теперішнїй склад Деркачевої трупи не можна, та й гріх би було сказати, що вона нїкуди не здатна, хоч те-ж не можна сказати і того, що трупа цїлком добра. В трупі є чимало браку, але як порівняти сьвітлий її бік з темним, то на сьвітлім боцї буде велика перевага. Трупа складаєть ся з ось яких артисток: Зарницької, Шостаковської, Маньковської, Петраковської, Азовської, Недолї, Квітки і инш., і артистів: Деркача, Манька, Суходольского, Гайдамаки, Загорського, Москаленка, Глоби, Шатковського, Шостаковського, Горемики і инш. З поміж артисток панна Зарницька і пані: Шостаковська та Маньковська роблять дуже миле вражінне на глядача, а особливе на глядяча Українця. Їх чиста українська мова і виконанне характеристичних подробиць з життя селянина-Українця з першого-ж разу зачаровують глядача мимоволї. *П-на Зарницька* в ролях веселих та хитрих дівчат і молодиць-цокотух, менї здаєть ся, переважує і Заньковецьку. В таких ролях ви бачите на сценї не артистку, а вдатну селянську дівчину-моргуху [Васса: „Ніч під Івана Купала“ і Лукия: „Зайдиголова“]. Її суто природний сьміх, жвава цїкавість, живі, веселї, тільки Українкам властиві рухи, незрівнано правдиві. Кажу так від того, що я виріс і прожив свій вік парубочий на селї між дівчатами і знаю їх вдачу, як свої пять пальців на руцї. Окрім того З—ка дуже добре виконує і драматичні ролї [Галя: „Циганка Аза“, Ярина: „Невольник“ і т. и.] чуть-чуть впадаючи иноді в зайвий драматизм. За те не знаю, чи виконає хто инший так правдиво, з такою мірою комізму, ролю перекупки-черевишниці Вустї [„За двома Зайцями“] як З—ка! А про сьпівучі ролї то вже нїчого й говорити. Сї ролї, здаєть ся, суть найвдячнїйшим полем для артистичної дїяльности З—ої [Оксана: „Запорожець за Дунаєм“, Оришка: „Пошились в дурні“, Марися: „За Немань іду“ і инш.]. Так от володїючи гарною грою і дуже красним голосом [меццо-сопран] З—ка цїлком заслугує на те, щоб поставити її побіч наших великих артисток Заньковицької, Затиркевички і инш. Треба звернути увагу ще й на те, що як грим так і костюми З—кої завсїгди визначають ся простотою і чисто-народними кольорами. — *П-кї Шостаковська*, типічна Українка [родом з Полтави] і вельми талановита артистка. Дваматичні типи, що вона виконує — живі люди, з їх тихими глибоко-сердечними терпіннями, без грімких сценічних „ойкань“ і панських нервових дрижаків. Дивлячись на артистку, ви бачите перед собою дівчину, або молодицю, страдаючи не на показ, а від того, що їй тяжко й гірко. Мова артистки дуже гарна, а в грі її лиця, неначе в дзеркалї, відбивають ся найменші вирази горя або радости. Доволї раз тільки подивитись на гру її, щоб зачаруватись нею і зробитись щирим прихильником її талану. А що за чудова з неї „Циганка Аза“! Як вірно вона передає любов молодої палкої, але невинної циганки-дівчини з потайною злістю і притворною веселістю! Насьмішкувата веселість „Ази“ при Василеви і невиразні муки на самотї, зображають ся Ш—кою з майстерством, глибоко вражаючи серце глядача своєю реальністю. Вона добре виконує ролї старих з добрими характерами бабів і доволї вдатно сердитих, або пяних свекрух. З поміж мужеського персоналу, крім Деркача й Манька, замітно виділяють ся отсї артисти: Суходольский, Гайдамака, Загорський і Шатковський. — Про *Суходольского* можна коротко сказати: його куди ни кинь, то клин. Він дуже добре виконує ролї комічно-характеристичні [Сїрко: „За двома зайцями“, Хранко: „Крути та не перекручуй і инш.]. В його кожде слово, кождий рух пильно обдумані. Він не дивить ся на те, як-би краще догодити „верхнім сферам“, а яко мога пильнує щоб вірнїйше виконати тип зображаємого ним лиця. А що дотичить типів чисто-комічних [Дранко: „Пошились у дурні“, Чупрун: „Москаль Чарівник“], з злими характерами [Нечипір: „Дві сїм'ї“], дволичних [Хома: „Ой не ходи, Грицю“] і старих добрих дїдів [Сисой пасїчник: „Катерина“, Захар Лобода: „Зайдиголова“ і Супрун: „Пилип Музика“], то С—ий виконує їх по майстерськи. Одного бракує сьому артистови: більшого сценічного росту і доброго для сьпівів голосу. На грим і правдивість костюмів звертає він пильно увагу. — *Гайдамака* дуже добрий в ролях любовників простаків і добрих релїґійних дїдів. Ролї-ж любовників з палкими натурами йому мало вдають ся. На пр. вельми гарно відіграв він ролю доброго по натурі, але слабохарактерного Романа [„Зайдиголова“]. Особливо удав ся йому перехід від пяного, буйного настрою, при видї дитини на руках у жінки, в благодушно-добрий. Але в ролї Василя цигана [„Циг. Аза“] він зовсїм поганкуватий. Можна одначе сподїватись, що молодий актор постарає ся виправити всї теперішні хиби. — *Загірський* добре справляєть ся з комічними ролями жидів та пяненьких перевертнїв. — Що дотичить *Шатковського*, то він хоч і мало виступав в більших ролях, але зараз можна пізнати в йому доброго актора. Менші ролї відграє він завсїгди старанно і вдатно. — Треба завважати що друго- і третьорядні акторки і актори не псують дїла, а навпаки помагають загальному ансамблю, від чого вистави виходять цїлком добре. Хори, як чоловічий так і жіночий дуже добрі: тільки оркестра шкандибає на обидві ноги. До всего сказаного треба додати що всї артистки і артисти [крім Маньковської] зовсїм ще молодї люди і з'явились на сцену не дуже то давно, значить від них можна надїятись далеко кращого розвитку, а де з кого то може і великого талану... Менї здаєть ся, що слїд би знавцям українського театру пильнїйше придивлятись до „молодих“ артистів і артисток і показувати їм відповідне місце між „старшими“. А то в нас про старших гомонять і геть то вже, а до молодих і придивлятись нїхто не хоче!... — Репертуар в Деркачевій трупі дуже розмаїтий. За час її гостювання, з 8 серпня до 17 жовтня, нї одна пєса не виставлялась двічі. Навпаки трупа відограла найкращі пєси наших поважних письмовців і навіть виставила три зовсїм нові: „Катерина“ („Мужичка“), „Тарас Бульба“ і „Відьма“ — всї Ванченка-Писанецького. — Севастопольцї дуже радо приймили Деркачеву трупу і задоволені гарною грою артистів нагороджували їх гучними оплесками,

а касу добрими зборами. Трупа заробила кругом на виставу по 350 рублів. [Тепер ся трупа гостить в Парижі. *Ред.*]

Охрім Варнак.

НАШІ ІЛЮСТРАЦІЇ.

Роман Галицький. [Картина Н. В. Неврева. Гл. ілюстр. на 472 стор.]. В році 1205 приходять до Романа, князя галицького, посли від папи Іннокентія III. і старають ся єго прихилити для латинської церкви; при кінци довшої бесіди посол висказуєсь, що папа може наділити князя містами і зробити єго великим королем при помочи меча сьв. Петра. На се вийняв Роман свій меч і спитав послів: „Чи такий він і у папи. Доки ношу свій при боці, не потребую иншого“.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Илюстрованый календарь товариства „Просвѣта“ на рôкъ звычайный 1894. Рочникъ сѣмнадцятый. [Книж. тов. „Просьвіта“ Ч° 164—165, а 1—2 за 1894 р.]. — Львів, 1893 р. XXXII + 50 + 32 + 120 + 16 + 32 нен. стор. вел. 8°. Ціна 40 кр.

Зміст: Календар історичний, астрономічний і церковний. Знамена погоди. Календарюм. Устав церковний. Часть інформацийна: Цісарсько-австрийська пануюча родина. Виказ належитостий стемпльовых. Провідник по Львові і по Галичині. Телєграфічні приписи. Почтові приписи. Міри і ваги. Таблиця монет. Скалї стемпльові в Австрії. Акциза для міста Львова. Часть літературно-наукова, впорядкована Василем Лукичем. [Зміст той самий, що і літературно-наукової збірки „Рідна стріха“]. Белєтристика: **Ів. Спілки** — Переселенцї **В. Чайченка** — Маруся. **Павла Граба** — Христос воскрес! **Т. Устенка-Гармаша** — Чудак. **Олени Бердяєвої - Василя Лукича** — На сьвятий вечір. **Мордовця-Білила** — Українська „Улиця“ і Москальоманїя. Поезиї: **В.** — З пісень про рідний край I—III. **Степ. Руданського** — Павло Апостол. **Володимира Лісковацького** — Старий гетьман. Люд то коріне. Панич і дївчина [з Ад. Міцкевича]. **О. Філяретова** — Засьпів до поеми: „Іван Богун“. Сьпівати буду. До ***. **Вас. Лиманського** — На прощанне з Україною. Під стріхою убогою. Три деревини. **Павла Граба** — Ідеали. Переклади: З Омулевського: Думи засланця I—IV. З Жадовської: Нива. З Тютчева: Осїнь. З Нїкітина: Зимова ніч. **Д-ра Волод. Александрова** — Дїди, поема Ад. Міцкевича [перша половина другої частини]. **Євгена Гребінки** — Сонце та вітер. Бедмежий суд. Лебідь та гуси. Ячмінь. Будяк та коноплиночка. Вовк і огонь. Статї літературно-наукові: **В. Чайченка** — Євген Гребінка, український письменник. **Ол. Торонського** — Про катакомби. **Ів. Спілки** — Бавовна. Замітні Русини: Корнило Устиянович. Михайло Старицький. Олександер Корсун. Д-р Юлїян Целевич (статя **К. Лучаківського**). Іван Белей (статя **Вас. Лукича**). Всячина: Сьмішне. Дещо про асекурацию і товариство взаїм. обезп. „Днїстер“. Часть господарська, зладжена Костем Паньківським: О найчастїйше появляючих ся хоробах у кіз і спосіб їх лїченя. Закладайте ставки і годуйте риби! Ради для молодих пасїчників. Як ховати коні? Коротке поученє о приписах холєричних. Тайни торговлї кіньми. Соленє масла. Чи добре лишати гнилу бараболю на полї? — Оповістки. Ілюстрациї: К. Устиянович. М. Старицький. Ол. Корсун. Юл. Целевич. Є. Гребінка. І. Белей. Камінь Довбуша. Запорожець. Ґрупа селян з Садогори. Побережники зпід Калуша. Ікона сьв. Покрови з молющими ся Запорожцями в Никополї. Ніч під Івана Купала.

Миссійный календарь „Посланника“ на рôкъ звычайный 1894. Рочникъ вторый. Накладомъ Свящ. Л. Джулиньского. — Львів, 1893 р. 18 нен. + XVI + 80 + 36 нен. стор. мал 8°. Ціна 35 кр.

Зміст: Календарюм. Приписи почтові. Устав церковний. Поезия: Рік 1894. До рідних нив. Дві пісні матери: 1. Над колискою. 2. Над домовиною. І. Я. Луцика — До гір. До згоди. Під хрестом. Ат. Гаврилюка — Покаяне. Наша віра. І. Луковича — Молитва інокинї. Ів. Озаркевича — Сила молитви. Проза: Сьв. Іоан Златоустий. Теод. Яницького — Сьвята вечера. Ів. Дима — Шмула Дерешкіра і село Драгигузи. І. Луцика — З давної бувальщини. Луковича. Не жартуй з серцем (комедія в 1 дії). Димитриєва Субота. Руські служебниці. К. Селецького — Дещо з житя о. Іоана Боско. Пригоди „Івана Великого“. З чужих далеких країв. Івана Дима — Гіркий сьміх і сумна правда. Загадки нового гатунку. Фрашки і небилиці. Всячина господарська. Сьміх і правда. О тов. взаїм. убезп. „Днїстер“. — Оповістки.

б) періодичні видання.

Дзвінок [1893 р. Ч-а 15—24]. Оповідання, лєґенди, образки, казки і байки: М. Коцюбинського — Маленький грішник (15). Г. Данилевського-М. Загірньої — Христос сївáч (15). Ів. Спілки — В червонім яру (16). Сеюра-А. Кримського — Софійчині пустоти (16). Захер Мазоха-О. П. — Козачка (16). Олекс Кілинда-С. Юрковиці — Ворон (17). М. Загірньої — Перлове намисто (18). Наталки Полтавки — Старенька шовковиця (18). Вас. Чайченка — Скрипаль та вовки (19). Турґенєва-Олесї Зірки — Голуби (19). Дан. Лепкого — Стефан Палій (21). Квітки Основяненка — Маляр Кузьма (23 і 24). Д. Пісочинця — Лиса (17), Помилилась (20) і Вірний сóбака (23 і 24). Чи пора правду ховати (20). Панька Рогача — Байка (22). Маутнера-С. Юрковиці — Правда і краса (22). Пятки — Повінь (23). Корова, кінь, вівця і собака (23 і 24). Поезиї: Дїдуса Кенира — Квіткове весїлє (17). Леон Глібова — Жвавий хлопчик (17), Перекотиполе (19), Снїгур та синичка (20), Сон і До дїтий (21). Свиня (22) і Деревце (23 і 24). Ів. Манжури — Пан Брехун (17). Євг. Бохенської — Дївчинка і рутка (18). Марк. Шашкевича — Веснівка, Підлисє, Побратимови (20) і Днїстрованка (22). М. Школиченка — Кобзар (20). Днїпрової Чайки — Зима (20) і Голосїннє дїтвори над гробом Дїдуся Кенира (23) і Верхратського — Два приятелї (24). Статї літературно-наукові: Ляме Фрері-Є. Тимченка — Розповідки з Мітольогії: Мітольогія Персів, Єгиптан, Греків і Римлян (15—20 і 22—24). Ів. Спілки — Цукор (19). Д. Пісочинця — Гадюка (19) і Гарбуз і малина (22). Марк. Шашкевич (20). Л. Глібів (21). Брема-Школиченка — Ґаги (21 і 22). Чотири боки сьвіта. Як знаходити боки сьвіта (22). Свійські та дикі тварини (24). Загадки, розгадки і жарти: Дїдуся Кенира (17, 18, 20—22).

Учитель [1893 р. Ч-а 15—24]. Теод. Біленького — Записки учителя (15—17). Ів. Петришиного — Руська методика з р. 1839 (15). Рибачика — Як великий єсть атом в природї (15). Джонстона-Чайбиса — З хемії щоденного житя (15—17, 21 і 22). Вас. Ратальского — О скільки поезия образує чувство краси і причиняє ся взагалї до вихованя гуманного? (15). Джона Тіндала-О. Ч. — Основний закон натури (15, 16 і 20—22). Д-ра К. Кельнера — Коротка історія педагогії (17, 20 і 22—24). Фонетика а етімольогія (17). Як. Миколаєвича — О народнім шкільництві Галичини східної (21). Пав. Кирчова — Сучасна психольогія (23 і 24).

СПРОСТОВАНЄ ПОХИБОК.

В повісти „Поміж ворогами“ просимо спростувати: В Ч-ї 20, стор. 385, 1 стовп., вірш 4 згори замість: „під залїзною покрівлею, стріли“ має бути: „під залїзною покрівлею дома, стріли“; на стор. 386, 1 стовп., вірш 34 згори замість: „про це паньство ми не знаємо“ має бути: „про це напевно ми не знаємо“, — а вірш 2 знизу замість: „важкий дух полинуло в пахучому“ має бути: „важкий дух полиню в пахучому“. — В драмі „В темряві“ треба справити: В Ч-ї 21, стор. 414, стовп. 2, вірш 23 знизу замість: „назад“ має бути: „пада“, а вірш 2 знизу замість: „розпашилась“ має бути: „розпалилась“. В Ч-ї 22; стор. 431, стовп. 2, вірш 11 знизу замість: „продали за два злоті за пуд“ має бути: „продали по два злоті за пуд“; на стор. 433, стовп. 1, вірш 7 згори замість: „современно“ має бути: „совершенно“, а стовп. 2, вірш 13 знизу замість: „Гаврилкович“ має бути: „Гаврилович“. — В статї „Історія літератури руської“ просимо справити: В Ч-ї 23, стор. 436, стовп. 1, вірш 28 знизу замість: „выгоромъ“ має бути: „выговоромъ“, стовп. 2, вірш 12 знизу замість: „письменникôнъ“ має бути: „письменникôвъ“, вірш 14 знизу замість: „500 зол. р.“ має бути: „300 зол. р.“; на стор. 437, стовп. 1, вірш 7 згори замість: „ето“ має бути: „его“, вірш 24 згори замість: „Зъ-за то“ має бути: „Зъ-за того“, вірш 5 знизу замість: „Долиняньского“ має бути: „Долиньского“, вірш 13 знизу замість: „стор. 662“ мая бути: „стор. 622“, стовп. 2, вірш 27 згори замість: „ущорбы“ має бути: „ущобы“; на стор. 457, стовп. 2, вірш 3 знизу замість: „стор. 51—53“ має бути: „стор. 496—498“. — В Ч-ї 23 на стор. 464 у віддїлї „Бібліоґрафія“ Буковина два останні рядки належить вставити перед „Промову послів“.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. Л. С. „Зоря“ VI. роч. 3 руб., VIII., IX., X. і XI. по 5 руб., XII. і XIII. по 6 руб., иньших нема. — **Вп. Ботв. в Черкас.** „Бібліотеку для молодіжи“ не пускають. — **Вп. Евтуш. в Новозиб.** Премії вислано всї, наколи хто не дістав, то ми сему не вині, а лиш почта. Висилаємо вдруге. — **Вп. Мальов. в Одесї.** Граматика з пересилкою коштувати ме 2 рублї.

ВІД АДМІНІСТРАЦИЇ.

☞ **В слїдуючім році вислати мемо наш журнал лише сим, що заплатять з гори. Замовлень не увзгляднятн мемо цїлком. — Бракуючі Числа просимо реклямувати найдальше до 15-го н. ст. сїчня 1894 року.**

Львівська Філія Бібліотеки АН-УРСР

Впорядчик части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ИП
21.383
1883

ЗОРЯ
Р.14
1883